आरुघाट गाउँपालिका
गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय
गोरखा जिल्ला, गण्डकी प्रदेश, नेपाल

गाउँपालिका पार्श्वचित्र २०७७

आरुघाट गाउँपालिका
गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय
आरुघाट, गोरखा
गण्डकी प्रदेश, नेपाल

फोन नं.: ०६४४१००४४
इमेल: rm.arughat@gmail.com
info@aarughatmun.gov.np
वेब: www.aarughatmun.gov.np

दुई शब्द

गोरखा जिल्लाका ११ वटा स्थानीय तहहरूमध्ये करिब १५४.५६ वर्ग कि.मी क्षेत्रफलमा फैलिएको तथा यस आरूघाट गाउँपालिकाको विकास गर्न भौगोलिक दृष्टिकोणले चुनौतीपूर्ण छ तर पनि गाउँपालिकालाई समृद्ध बनाउनका लागि सम्भावित श्रोत र आधारहरू प्रशस्त मात्रामा छन् । यस आरूघाट गाउँपालिकाको केन्द्र वडा नं. ९ स्थित आरूघाट बजारमा रहेको छ । साविकको गाउँ विकास समितिहरू आरुचनौटे, आरुपोखरी, आरुअर्बाङ्ग, मान्बु र थुमी समावेश गरी आरूघाट गाउँपालिका गठन गरिएपछि यो गाउँपालिकाको प्राथमिक घरधुरी तथ्याङ्क संकलन मार्फत समग्र वस्तुस्थिति झल्कने पाश्र्वचित्र तयार गरिएको छ ।

राज्यको पुर्न:संरचनाको सिलसिलामा स्थापित यस गाउँपालिकाको यथार्थ विद्यमान अवस्था झल्काउने पाश्र्वचित्र तयारीले गाउँपालिकाको विकासको वर्तमान अवस्थालाई चित्रित गरेको छ । यस प्रकारको चित्रणले आगामी दिनमा हामीले तर्जुमा गर्नुपर्ने नीति तथा कार्यक्रमहरूलाई प्राथमिकीकरण गरी हामीलाई उपलब्ध सीमित श्रोत र साधनको अधिकतम सदुपयोग गरी गाउँपालिकाको समग्र विकासलाई गति प्रदान गर्न अवश्य पनि सहयोग पुऱ्याउने आशा तथा विश्वास लिएको छु । यस अध्ययन प्रतिवेदनले प्राय: सबै क्षेत्र तथा वस्तुगत यथार्थलाई समेट्न प्रयास गरेको भए तापनि सीमित श्रोत साधनको सीमाभित्र गरिएको अध्ययन आफैमा पूर्ण हुन सक्दैन । यसलाई समय सन्दर्भ अनुसार परिष्कृत र परिमार्जित गर्नुपर्ने आवश्यकता रहन्छ ।

योजनाबद्ध विकासको आधारको रुपमा रहने यो पाश्र्वचित्र तयार गर्न सहयोग पुऱ्याउने गाउँकार्यपालिकाको सम्पूर्ण परिवार, उपाध्यक्ष, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, वडा अध्यक्षज्यूहरु, सम्पूर्ण निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू तथा अन्य वडा तहमा महत्वपूर्ण जिम्मेवारी पुरा गर्ने कर्मचारी, घर-घरमा गई घरधुरी तथ्याङ्क संकलनमा सहयोग पुऱ्याउनु हुने सबै गणकहरूलाई तथ्याङ्क उपलब्ध गराउनु हुने सम्पूर्ण गाउँपालिकाबासी लगायत तथ्याङ्क उपलब्ध गराउने सम्पूर्ण विषयगत शाखा, विषयगत कार्यालय, संघसंस्था तथा अन्य सबैमा गाउँपालिकाको तर्फबाट आभार प्रकट गर्न चाहन्छु । यसै गरी यो अध्ययन प्रतिवेदन सम्पन्न गर्ने श्री पानोरामा रिसर्च सेन्टर प्रा.लि. अनामनगरलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहान्छु ।

अन्त्यमा गाउँपालिकाको विकासको आधार चित्र कोर्न यो प्रतिवेदन सहयोगी बनोस र दीर्घकालीन सोचका साथ अगाडि बढ्न हामी सबैलाई उपयुक्त दिशा प्राप्त होस् भन्ने आशा गरेको छु ।

पूर्ण बहादुर दाहाल
अध्यक्ष

आरुघाट गाउँपालिका

गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

आरुघाट, गोरखा

गण्डकी प्रदेश, नेपाल

फोन नं.: ०६४४१००४४
इमेलः rm.arughat@gmail.com
info@aarughatmun.gov.np
वेबः www.aarughatmun.gov.np

शब्द-शुभेच्छा

दिगो र योजनाबद्ध विकासलाई अगाडि बढाउनका लागि गाउँपालिकाको समग्र तथ्याङ्क आवश्यक पर्दछ । यसै आवश्यकतालाई मध्य नजर गरी गाउँपालिकाको पार्श्वचित्र तयार गरिएको छ । जसमा Android Apps द्वारा घरपरिवार तथ्याङ्क संकलन गरी गाउँपालिकाका विभिन्न विषय समावेश गरिएका श्रोत नक्साहरू, विषयगत कार्यालयहरूबाट संकलन गरिएका तथ्यहरूमा आधारित भई उपलब्ध भएसम्म कृषि, शिक्षा, स्वास्थ्य, यातायात, सञ्चार, वन, सिंचाई, खानेपानी, विद्युत आदिका तथ्याङ्क समावेश गरी गाउँ पार्श्वचित्र तयारी गरिएको छ ।

यस गाउँपालिकाको अध्ययन गर्न चाहने विद्यार्थी, अनुसन्धानकर्ता, योजना निर्माणकर्ता तथा गाउँपालिकाबासीहरूलाई पार्श्वचित्रले सूचना प्रदान गर्न सहयोग पुग्ने छ भन्ने मैले आशा लिएकी छु । पार्श्वचित्रमा उल्लेखित विवरणमा आरूघाट गाउँपालिकाको राजनैतिक तथा प्रशासनिक विवरण छुट्टिने नक्सा, भू-वर्गीकरण तथा भू-उपयोग नक्साका साथै घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७ का विविध जनसांख्यिक पक्षहरू समावेश गरिएको छ ।

अन्त्यमा प्रस्तुत पार्श्वचित्र तयारी गर्ने सिलसिलामा सूचना संकलन गर्न प्रत्यक्ष तथा परोक्षरुपमा सहयोग गर्नु हुने सबैवडाबाट खटिनु भएका गणकहरू, घरपरिवारको तथ्याङ्क उपलब्ध गराउनु हुने गाउँपालिकाबासी, गाउँपालिकाका अध्यक्षज्यू विभिन्न विषयगत तथ्याङ्क उपलब्ध गराउनु हुने सम्पूर्ण विषयगत शाखा तथा कार्यालयका प्रमुख, प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत, वडा अध्यक्षज्यूहरु, विभिन्न संघ/संस्था, वडा सचिवहरू, गाउँ कार्यपालिकाका कर्मचारीहरू तथा शुरुदेखि तथ्याङ्क संकलन, प्रशोधन गरी पार्श्वचित्रलाई यो रुप दिनुहुने परामर्शदाता श्री पानोरामा रिसर्च सेन्टर प्रा.लि काठमाडौंलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

कल्पना नेपाली
उपाध्यक्ष

आरुघाट गाउँपालिका

गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

आरुघाट, गोरखा

गण्डकी प्रदेश, नेपाल

फोन नं.: ०६४४१००४४

इमेल: rm.arughat@gmail.com

info@aarughatmun.gov.np

वेब: www.aarughatmun.gov.np

मेरो भन्नु

साविकका गाउँ विकास समितिहरू आरुचनौटे, आरुपोखरी, आरुअर्बाङ्ग, मान्बु र थुमी समावेश गरी जम्मा १० वटा वडा कायम गरी मिति २०७३/११/२७ मा आरूघाट गाउँपालिका गठन गरिएपछि घरधुरी तथ्याङ्क संकलन गरी प्राथमिक तथ्याङ्का आधारमा पहिलो पार्श्वचित्र तयारी गर्न पाउँदा अत्यन्तै खुसी लागेको छ।

कुनै पनि विकासको मार्ग तयार गर्न योजनाको सही छनोट, प्रभावकारी कार्यान्वयन, सरोकारवालाहरूको पूर्ण सन्तुष्टि सहितको उपयोग र निरन्तर अनुगमन एवम् मूल्याङ्कन र दिगोपनाको लागि सही र वस्तुनिष्ट निर्णय लिन तथ्याङ्कको आवश्यकता पर्दछ। विगतबाट सिकेर वर्तमानको भोगाईका आधारमा भविष्यका लागि योजना तर्जुमा गर्नु वर्तमान पुनर्संरचित स्थानीय तहको पहिलो आवश्यकता हो भन्नेमा दुईमत हुन सक्दैन।

वस्तुनिष्ठता र आवश्यकताको कसीमा योजनाहरू तथा कार्ययोजनाहरू अगाडि बढाउन नसकिएमा जनताले स्थानीय सरकारबाट राखेका अपेक्षा पुरा हुन सक्दैनन्। यसैकारण वर्तमानको हाम्रो धरातलीय, सामाजिक, साँस्कृतिक, जनसाङ्खिक तथा आर्थिक अवस्थाको पहिचान गरी भविष्यका आवश्यकता आँकलन गर्ने उद्देश्यका साथ यो अध्ययन प्रतिवेदन (पार्श्वचित्र) सीमित समय तथा स्रोत र साधनको सीमाभित्र रही तयार गरिएको हो। पार्श्वचित्रलाई सामान्य रुपमा अध्ययन गर्ने जो कोहीले पनि यो गाउँपालिकाको बहुआयामिकता सहितको वर्तमान अवस्था सहजै आँकलन गर्न सक्ने देखिन्छ। यो पार्श्वचित्रलाई एकातिर गाउँपालिकाको सम्पूर्ण चिनारीको रूपमा हेर्न सकिन्छ भने अर्कोतर्फ यस मार्फत् हाम्रा सम्भावना र चुनौतीहरूलाई अवगत गर्न सकिन्छ।

पार्श्वचित्र तयारीको क्रममा आफ्नो महत्वपूर्ण समय प्रदान गर्ने अध्यक्षज्यू, उपाध्यक्षज्यू, वडा अध्यक्षज्यूहरु, निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू, विभिन्न विषयगत कार्यालयका प्रमुख लगायत सम्पूर्ण कर्मचारी, वडा सचिव साथीहरू, घरधुरी तथ्याङ्क संकलन गर्नुहुने गणकहरू तथा तथ्याङ्क संकलनमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्नुहुने विभिन्न संघ/संस्थाका प्रमुख तथा अन्य कर्मचारीहरू तथा पार्श्वचित्रलाई यो रुप दिन सहयोग पुऱ्याउनु हुने परामर्शदाता श्री पानोरामा रिसर्च सेन्टर प्रा.लि. अनामनगर, काठमाडौँलाई हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु।

अन्तमा, यो पार्श्वचित्र आफ्नो उद्देश्य प्राप्तिमा सफल रहने आशा व्यक्त गर्दछु।

एकदेव खनाल

प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

विषयसूची

खण्ड- १: भूमिका १

१.१ पृष्ठभूमि ज्ञ

१.२ उद्देश्य १

१.३ कानूनी तथा नीतिगत आधारहरू २

१.४ तयारीका विधि (Methodology) २

१.५ वस्तुस्थिति विवरणको सीमा ३

खण्ड- २: गाउँपालिकाको चिनारी ४

२.१ भौगोलिक अवस्थिति, सिमाना ४

२.२ प्रशासनिक विभाजन ४

२.३ ऐतिहासिक पृष्ठभूमि तथा नामाकरण ५

२.४ मुख्य वस्तीहरूको विवरण ७

२.५ भू-उपयोगको विवरण ८

२.६ माटोको बनावट १०

२.७ भिरालोपनाको विवरण १०

२.८ जमिनको मोहडाको विवरण (Aspect) १३

२.९ विकासका मुख्य सम्भावनाहरू १४

खण्ड- ३: जनसांख्यिक विवरण १७

३.१ जनसंख्याको विवरण १७

३.२ वडागत क्षेत्रफल, जनसंख्या तथा घरधुरी विवरण १८

३.३ उमेर समूह अनुसार जनसंख्याको विवरण १९

३.४ जातजातिको आधारमा वडागत जनसंख्याको विवरण २३

३.५ मातृभाषाको आधारमा जनसंख्याको विवरण २५

३.६ धर्मअनुसार जनसंख्याको विवरण २६

३.७ परिवारमूलीको विवरण २८

३.४ बैवाहिक स्थितिको विवरण २९

३.८.१ उमेरसमूहका आधारमा १० वर्षभन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिको विवरण २९

३.८.२ १० वर्षभन्दा माथिका जनसंख्याको पहिलो विवाह गर्दाको उमेर सम्बन्धी विवरण ३०

३.९ अनुपस्थित जनसंख्या ३१

३.९.१ उमेर र लिङ्गका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण ३२

३.९.२ अनुपस्थित व्यक्तिको अनुपस्थित हुनुको कारण सम्बन्धी विवरण ३४

३.९.४ अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको स्थानको विवरण ३५

खण्ड- ४: आर्थिक स्थिति तथा रोजगार ३६

४.१ प्रमुख आर्थिक विवरण ३६

४.१.१ आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्याको विवरण ३६

४.१.२ पेशाको आधारमा जनसंख्याको विवरण ३७

४.१.३ मुख्य पेशाको आधारमा घरपरिवारको विवरण ३७

४.१.४ घरायसी काममा दैनिक औषत खर्च गर्ने समयको आधारमा जनसंख्याको विवरण ३८
४.१.५ परिवारको औषत आम्दानीको विवरण ३९
४.१.६ परिवारको औषत खर्चको विवरण ४३
४.१.७ विप्रेषणबाट आएको रकम खर्च गर्ने क्षेत्र सम्बन्धी विवरण ४६
४.१.८ गरिवीको रेखामुनि रहेको जनसंख्याको विवरण ४७
४.१.९ वार्षिक आम्दानीले परिवार चलाउन पुग्नेको विवरण ४७
४.१.१० मासिक परिवार चलाउन लाग्ने रकमको आधारमा परिवारको विवरण ४८
४.१.११ विगत १ वर्षमा आयआर्जनमा संलग्न जनसंख्याको विवरण ४९
४.१.१२ ऋण भएको घरपरिवारको विवरण ५०
४.१.१३ ऋण लिनुको कारणका आधारमा घरपरिवारहरूको विवरण ५१
४.१.१४ ऋण लिएको श्रोतको आधारमा घरधुरीको विवरण ५२
४.१.१५ तालिम प्राप्त जनशक्तिको विवरण ५४
४.१.१६ मुख्य शिप वा क्षमताको आधारमा जनसंख्याको विवरण ५५
४.१.१७ खाद्यान्न सुरक्षा तथा आपूर्तिको अवस्था ५६
४.१.१८ आयात तथा निर्यातको अवस्था ५६
४.१.१९ सुकुम्बासी जनसंख्याको विवरण ५६

४.२ कृषि **५७**

४.२.३ कृषि उत्पादनमा आवद्ध घरपरिवारको विवरण ५७
४.२.१ खेतीयोग्य जमिनको विवरण ५८
४.२.५ कृषिका लागि जग्गा जमिन भोग चलन गर्ने घरपरिवारको विवरण ५९
४.२.६ कृषिमा उपयोग भएको जग्गा जमिनको क्षेत्रफलको आधारमा विवरण ६०
४.२.२ कृषिजन्य उत्पादनहरूको विवरण ६२
४.१६.४ कृषि पकेट क्षेत्रको विवरण ६३
४.२.७ कृषि उत्पादनले खान पुग्ने महिनाको आधारमा परिवारको विवरण ६४
४.२.८ कृषिका लागि पशुपंक्षी पालन गर्ने परिवारको विवरण ६५
४.२.९ सिंचित र असिंचित जमिनको विवरण ६६
४.२.११ कृषि बाली उत्पादनको आधारमा घरपरिवारको विवरण ६६
४.२.१२ कृषि बाली बिक्रीका आधारमा घरपरिवारको विवरण ६९
४.२.१३ खाद्यान्न बालीमा लाग्ने रोग तथा किरा ७१
४.२.१४ तरकारी तथा फलफूलमा लाग्ने रोग तथा किरा ७२

४.३ पशु विकास **७२**

४.३.१ पशुपंक्षी पालनसम्बन्धी विवरण ७२
४.३.२ पशुपंक्षीहरूको बिक्रीका आधारमा घरपरिवारको विवरण ७४
४.३.३ पशुपंक्षी जन्य वस्तुको उत्पादनको आधारमा घरपरिवारको विवरण ७५
४.३.४ व्यवसायिक कृषि तथा पशुपालन फर्महरूको विवरण ७६
४.३.५ कृषि तथा पशुपालन समूहको विवरण ७८
४.३.६ कृषि तथा पशुसेवासँग सम्बन्धित प्राविधिक जनशक्तिको विवरण ७९
४.३.७ पशुपंक्षीमा लाग्ने रोग तथा किरा ७९

४.४ कृषि बजारीकरण **७९**

४.४.१ कृषि तथा पशु बजारसम्बन्धी विवरण ८०
४.४.२ कृषि उपज संकलन केन्द्र तथा डेरीहरूको विवरण ८०

४.४.३ चिस्यान केन्द्र र भण्डारण केन्द्र ८०
४.४.४ कृषि मेला तथा प्रर्दशनीहरूको विवरण ८१
४.५ पर्यटन विकास ८१
४.५.१ मुख्य पर्यटकीय क्षेत्रहरूको विवरण (धार्मिक, ऐतिहासिक, साँस्कृतिक, प्राकृतिक) ८२
४.५.२ होटल, रिसोर्ट, होमस्टे तथा रेष्टुरेन्टसम्बन्धी विवरण ८७
४.५.३ उपलब्ध पर्यटकीय सेवा तथा सुविधासम्बन्धी विवरण ८७
४.५.४ सार्वजनिक स्थल, पाटी पौवा र चौतारा ८८
४.५.५ स्थानीय चाडपर्व तथा जात्रा र मेलाहरूको विवरण ८९
४.६ उद्योग, व्यापार तथा बैङ्किङ ९१
४.६.१ व्यावसायिक विवरण ९१
४.६.२ उद्योगहरूको विवरण १००
४.६.३ खनिज तथा खानी सम्बन्धी विवरण १०१
४.६.४ मुख्य बजार तथा व्यापारिक केन्द्रहरूको विवरण १०२
४.६.५ मुख्य बजारकेन्द्र सम्म पुग्न लाग्ने समयको विवरण १०३
४.६.६ सहकारी संस्थाहरूको विवरण १०४
४.६.८ बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको विवरण १०६
४.६.९ बैंक पुग्न लाग्ने समयको विवरण १०७
४.६.१० बैंक खाता भए/नभएका घरपरिवारको विवरण १०७
४.६.११ घट्ट, मिल, तथा संकलन र प्रशोधन सम्बन्धी विवरण १०८
खण्ड- ५: सामाजिक अवस्था ११०
५.१ शिक्षा तथा मानव संशाधन ११०
५.१.१ विद्यालयहरूको विवरण ११०
५.१.२ शैक्षिक संस्थाहरूको विवरण १११
५.१.३ पाँच वर्ष माथिको जनसंख्याको समग्र साक्षरता ११५
५.१.४ एसएलसी/एसईई भन्दा माथिको तह उत्तीर्ण जनसंख्याको मुख्य विषयको विवरण ११६
५.१.५ १५-६० वर्ष माथिको जनसंख्याको साक्षरताको स्थिति ११७
५.१.६ वयस्क साक्षरता दर (१५-२४ वर्ष उमेर समूहमा) ११८
५.१.७ ५ देखि २४ वर्ष उमेर समूहका हाल स्कूल/कलेज नजाने जनसंख्याको विवरण ११९
५.१.६ ५-२४ वर्ष उमेरसमूहका हाल स्कूल/कलेज नजानुको कारणका आधारमा विवरण १२०
५.१.११ विद्यालय बाहिर रहेका तथा विद्यालय छाडेका बालबालिकाहरूको विवरण १२२
५.१.१२ सिकाइ उपलब्धि तथा उत्तीर्ण दर १२२
५.१.१३ खुद भर्ना, निरन्तरता तथा टिकाउ दर १२२
५.१.१५ शिक्षक तथा शैक्षिक जनशक्ति विवरण १२३
५.१.१६ आधारभूत र माध्यमिक विद्यालयमा पहुँचको अवस्था (प्रमुख वस्तीहरुबाट विद्यालय पुग्न लाग्ने समय) १२५
५.१.१७ शैक्षिक संस्थामा उपलब्ध भौतिक पूर्वाधार तथा सुविधा १२६
५.१.१८ छात्रबृत्ति तथा अन्य लक्षित सुविधा उपलब्धताको अवस्था (छात्रबृत्ति, बालअनुदान, दिवा खाजा) १२८
५.१.१९ नमूना तथा इन्टरनेट सुविधा उपलब्ध विद्यालय विवरण १३१
५.१.२० स्थानीय सरकारको शिक्षा क्षेत्रमा लगानी १३१
५.१.२१ अपाङ्गता तथा विशेष शिक्षा स्रोतकक्षा र विद्यार्थी विवरण १३१

५.२ बसाइँ सराइको अवस्था **१३१**

५.२.१ जन्मस्थानको आधारमा जनसंख्या विवरण १३१

५.३ विगत १२ महिनामा सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्त गर्ने जनसंख्याको विवरण **१३२**

५.४ बेसहारा सडक बालबालिका तथा जनसंख्याको विवरण **१३३**

५.५ व्यक्तिगत घटना दर्ता **१३४**

५.५.१ पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको जन्मदर्ताको आधारमा वडागत विवरण १३४

५.५.२ विगत १२ महिनाको मृत्यु सम्बन्धी विवरण १३५

५.५.३ लिङ्ग र उमेर समूह अनुसार विगत १२ महिनामा मृत्यु भएकाको विवरण १३६

५.५.४ मृत्युको कारण अनुसार मृतकको संख्या १३७

५.५.५ मृतक महिलाको मृत्यू हुँदाको अवस्थासम्बन्धी विवरण १३९

५.६ स्वास्थ्य **१३९**

५.६.१ स्वास्थ्य संस्थाको विवरण १४०

५.६.२ स्वास्थ्य संस्थामा कार्यरत चिकित्सक, स्वास्थ्यकर्मी र अन्य जनशक्तिको विवरण १४२

५.६.३ स्वास्थ्य संस्थासम्म पुग्न लाग्ने समयको विवरण १४४

५.६.४ सुरक्षित मातृत्वको अवस्थाको विवरण १४५

५.६.६ प्रमुख १० रोग र उपचारसम्बन्धी विवरण १४६

५.६.७ बालपोषण सम्वन्धी विवरण १४६

५.६.८ खोपको विवरण १४६

५.६.९ परिवार नियोजन १४७

५.६.१० १२ महिनाभित्र सुत्केरी गराएको स्थान सम्बन्धी विवरण १४८

५.६.११ १५ देखि ४९ वर्षका महिलाले जीवित शिशुलाई जन्म दिएको विवरण १४८

५.६.१२ शिशु तथा ५ वर्ष मुनिका बाल मृत्युदर १४९

५.६.१३ पहिलो बच्चा जन्मदिंदा महिलाको उमेरको विवरण १४९

५.६.१४ दीर्घ रोगसम्बन्धी विवरण १५०

५.६.१५ स्वास्थ्य बीमा सम्बन्धी विवरण १५२

५.७ महिला, बालबालिका तथा सामाजिक समावेशीकरण **१५३**

५.७.१ जेष्ठ नागरिक तथा एकल महिलाको विवरण १५३

५.७.२ अपाङ्गताका आधारमा जनसंख्याको विवरण १५४

५.७.३ महिलाको नाममा भएको घर/जग्गा सम्बन्धी विवरण १५६

५.७.४ लैङ्गिक आधारमा बाल विवाह (बीस वर्ष मुनिका) को विवरण १५७

५.७.८ बालक्लव तथा संजालको विवरण १५७

५.७.११ वार्षिक कार्यक्रमबाट लक्षित कार्यक्रमतर्फ भएको विनियोजन तथा खर्चको अवस्था १५८

५.७.१२ स्थानीय तह तथा सामाजिक संघसंस्थामा संलग्नतासम्बन्धी विवरण १५८

५.८ युवा तथा खेलकुद र मनोरञ्जन **१५९**

५.८.१ खेलमैदान, पार्क, पिकनिक स्थल तथा मनोरन्जनस्थल सम्वन्धी विवरण १५९

५.८.३ युवा क्लब सम्बन्धी विवरण १६१

५.९ शान्ति सुरक्षाको विवरण **१६२**

५.९.१ प्रहरीचौकी, सशस्त्र प्रहरी र सेनासम्बन्धी विवरण १६२

५.९.२ शान्ति सुरक्षाको अवस्थाको आधारमा परिवारको विवरण १६३

खण्ड- ६: जलवायु, वन तथा वातावरण **१६४**

६.१ जलवायु **१६४**

६.१.१	जलवायुको विवरण (मौसम, तामक्रम)	१६४
६.१.२	जलवायुको परिवर्तनका असरहरू	१६६
६.१.३	जलवायुको परिवर्तनका असरहरू सामना गर्ने कार्यक्रमहरू	१६६
६.२	**वन क्षेत्रको अवस्था तथा जैविक विविधता**	**१६६**
६.२.१	प्रमुख वनस्पति, वन्यजन्तु तथा चराचुरुङ्गीहरूको विवरण	१६६
६.२.२	वन पैदावर (काष्ठ, गैह्र काष्ठ तथा जडिबुटी) सम्बन्धी विवरण	१६८
६.२.३	सामुदायिक, राष्ट्रिय, निजी, धार्मिक तथा कबुलियति वनको विवरण	१७०
६.२.६	निकासी हुने वन पैदावरको विवरण	१७४
६.३	**जलश्रोत तथा जलाधार क्षेत्र**	**१७४**
६.३.१	प्रमुख नदी तथा खोलाहरू	१७४
६.३.३	पानीको मुहानसम्बन्धी विवरण	१७७
६.३.४	तालतलैया, पोखरी, सिम्सार क्षेत्र सम्बन्धी विवरण	१७८
६.४	**विपद् जोखिम व्यवस्थापन**	**१७९**
६.४.१	प्राकृतिक प्रकोपको जोखिममा रहेको परिवारको विवरण	१८०
६.४.२	संभावित प्राकृतिक प्रकोपको विवरण	१८१
खण्ड- ७: भौतिक विकास		**१८३**
७.१	**खानेपानी तथा सरसफाई**	**१८३**
७.१.१	खानेपानीको श्रोतको आधारमा परिवारको विवरण	१८६
७.१.२	खानेपानी शुद्ध बनाउने तरिकाको आधारमा वर्गीकरण	१८७
७.१.४	चर्पीको प्रकारको आधारमा परिवारको विवरण	१८८
७.१.५	सार्वजनिक शौचालयको विवरण	१८९
७.१.६	फोहर व्यवस्थापन सम्बन्धी घरपरिवारको विवरण	१९०
७.१.७	ढल निकास तथा ल्याण्डफिल साइटको विवरण	१९२
७.२	**यातायात पूर्वाधार**	**१९३**
७.२.१	सडक संजालको विद्यमान अवस्था	१९३
७.२.२	घरसम्म पुग्ने बाटोको अवस्थाको आधारमा परिवारको विवरण	१९८
७.२.३	सार्वजनिक यातायातको पहुँचसम्म पुग्न लाग्ने समयको आधारमा परिवारको विवरण	१९९
७.२.४	बाह्रै महिना सञ्चालनयोग्य सडकको पहुँचका आधारमा परिवारको विवरण	२००
७.२.५	सवारीका प्रकारहरू	२००
७.२.६	झोलुङ्गे पुल तथा पुलपुलेसा सम्बन्धी विवरण	२०१
७.२.७	प्रमुख सार्वजनिक यातायातका रुटहरू (बस सेवा तथा ढुवानी सेवा)	२०४
७.२.८	टाढाको वस्तीबाट सम्बन्धित वडा केन्द्र पुग्न लाग्ने समय	२०५
७.२.९	वडा केन्द्रबाट पालिका केन्द्रसम्म पुग्न लाग्ने अनुमानित समय	२०६
७.२.१०	बसपार्क, बस बिसौनी सम्बन्धी विवरण	२०७
७.३	**विद्युत तथा उर्जा**	**२०७**
७.३.१	खाना पकाउन प्रयोग हुने इन्धनको आधारमा घरपरिवारको विवरण	२०८
७.३.२	बत्ती बाल्न प्रयोग हुने इन्धनको आधारमा घरपरिवारको विवरण	२०९
७.३.४	बैकल्पिक उर्जाका श्रोतहरूको विवरण	२११
७.३.५	जलविद्युत, सौर्य उर्जा, वायु उर्जाबाट विद्युत उत्पादन विवरण	२११
७.४	**सञ्चार तथा प्रविधि**	**२११**
७.४.१	परिवारमा भएको साधन तथा सुविधाको विवरण	२१२

७.४.२ इन्टरनेटमा पहुँच भएका जनसंख्याको विवरण २१३
७.४.३ हुलाक तथा पत्रपत्रिकासम्बन्धी विवरण २१३
७.४.४ दूरसंचार सम्बन्धी विवरण २१४
७.५ आवास तथा सार्वजनिक भवनहरू २१४
७.५.१ घरको स्वामित्वको आधारमा घरपरिवारको विवरण २१४
७.५.२ घर भएको जग्गाको स्वामित्व विवरण २१६
७.५.३ जगको आधारमा घुरधुरीको विवरण २१७
७.५.४ बाहिरी गारोको आधारमा घुरधुरीको विवरण २१८
७.५.५ छानोको आधारमा घुरधुरीको विवरण २१९
७.५.७ कच्ची, पक्की, अर्धपक्की घरधुरीको विवरण २२०
७.५.८ कोठा वा फ्ल्याट भाडामा दिएका घरपरिवारहरूको वडागत विवरण २२१
७.५.९ सामुदायिक भवनहरू तथा सभाहलसम्बन्धी विवरण २२२
७.५.१० गाउँपालिका तथा अन्य सरकारी भवनहरूको विवरण २२३
७.५.११ पशुबधशालाको विवरण २२४
७.५.१२ शवदाहस्थल, चिहानस्थल तथा कब्रस्थानको विवरण २२४
खण्ड - ८: संस्थागत तथा सुशासनको स्थिति २२८
८.१ संगठनात्मक तथा मानव संशाधनको अवस्था २२८
८.१.१ विषयगत शाखा तथा मानव संशाधन २२८
८.१.२ संगठनात्मक ढाँचा २३१
८.१.३ विगत ३ आर्थिक वर्षको आयव्यय विवरण २३२
८.२ संस्थागत सम्बन्ध र नागरिक संगठन २३७
८.२.१ नागरिक सचेतना केन्द्र, नागरिक मंच र टोल विकाससंस्था सम्बन्धी विवरण २३७
८.२.२ आमा/महिला समूहसम्बन्धी विवरण २३७
८.२.३ परम्परागत समूह तथा समुदायमा आधारित संस्था विवरण २३७
८.२.४ सामुदायिक मेलमिलाप समिति सम्बन्धी विवरण २३७
८.२.५ गैसस तथा अगैससको विवरण र वार्षिक बजेट २३७
८.३ ऐन, नीति, नियम र कार्यप्रणाली २३७
८.३.१ स्वीकृत ऐन, नीति, नियम, निर्देशिका तथा मापदण्डहरुको विवरण २३७
८.३.२ विगत ३ बर्षको प्रमुख आयोजना/कार्यक्रम तथा कार्यसम्पादनको अवस्था २३८
८.३.३ गाउँपालिकाले संचालन गरेका प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजनाहरू २३८
८.३.५ पालिकाभित्र रहेका विशेष संरक्षित स्वायत्त क्षेत्रको विवरण २३८
अनुसूचीहरू २३९
अनुसूची १: निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूको विवरण २३९
अनुसूची २: घरधुरी तथ्याङ्क संकलकहरूको विवरण २४१
अनुसूची ३: वडाभेलाको माइन्युट र फोटोहरू २४३
अनुसूची ४: स्रोत नक्साहरू २५३

तालिका सूची

तालिका नं. १ : आरूघाट गाउँपालिकाको वडा विभाजन ५
तालिका नं. २ : गाउँपालिकामा मुख्य वस्तीको विवरण ७
तालिका नं. ३ : गाउँपालिकाको भू-उपयोग सम्बन्धी विवरण ९
तालिका नं. ४ : गाउँपालिकाको भिरालोपनको विवरण १२
तालिका नं. ५ : जमिनको मोहडाको विवरण १३
तालिका नं. ६ : जनसंख्याको विवरण १७
तालिका नं. ७ : वडागत अनुपस्थित सहितको जनसंख्या तथा घरधुरी विवरण १८
तालिका नं. ८ : वडागत क्षेत्रफल, जनसंख्या तथा घरधुरीको विवरण १८
तालिका नं. ९ : उमेर समूह अनुसार वडागत जनसंख्याको विवरण १९
तालिका नं. १० : उमेर र लिङ्गअनुसार वडागत जनसंख्याको विवरण २१
तालिका नं. ११ : जातजातिको आधारमा वडागत जनसंख्याको विवरण २३
तालिका नं. १२ : मातृभाषा अनुसार जनसंख्याको विवरण २५
तालिका नं. १३ : धर्म अनुसार जनसंख्याको वडागत विवरण २६
तालिका नं. १४ : परिवारमूलीको लिङ्गअनुसार वडागत घरधुरी विवरण २८
तालिका नं. १५ : उमेरसमूहका आधारमा १० वर्षभन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिको विवरण २९
तालिका नं. १६ : १० वर्षभन्दा माथिका जनसंख्याको पहिलो विवाह गर्दाको उमेर सम्बन्धी विवरण ३०
तालिका नं. १७ : गाउँपालिकामा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण ३१
तालिका नं. १८ : उमेर र लिङ्गका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण ३२
तालिका नं. १९ : अनुपस्थित व्यक्तिको अनुपस्थित हुनुको कारण सम्बन्धी विवरण ३४
तालिका नं. २० : अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको स्थानको विवरण ३५
तालिका नं. २१ : आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्याको विवरण ३६
तालिका नं. २२ : पेशाको आधारमा १० वर्ष र सोभन्दा माथिका उमेरको वडागत जनसंख्याको विवरण ३७
तालिका नं. २३ : मुख्य पेशाको आधारमा घरपरिवारको विवरण ३७
तालिका नं. २४ : घरायसी काममा दैनिक औषत खर्च गर्ने समयको आधारमा १० वर्ष र सोभन्दा माथिको जनसंख्याको विवरण ३८
तालिका नं. २५ : वार्षिक आम्दानीको विवरण ४१

तालिका नं. २६ : वार्षिक औषत खर्चका आधारमा परिवारको विवरण ४३

तालिका नं. २७ : विप्रेशणबाट आएको रकम खर्च हुने क्षेत्र सम्बन्धी विवरण ४६

तालिका नं. २८ : वार्षिक आम्दानीले परिवार चलाउन पुग्नेको विवरण ४७

तालिका नं. २९ : मासिक परिवार चलाउन लाग्ने रकमको आधारमा परिवारको विवरण ४८

तालिका नं. ३० : विगत १ वर्षमा आयआर्जनमा संलग्न जनसंख्याको विवरण ४९

तालिका नं. ३१ : ऋण भएका घरपरिवारको विवरण ५०

तालिका नं. ३२ : ऋण लिनुको कारणका आधारमा घरपरिवारहरूको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित) ५१

तालिका नं. ३३ : ऋण लिएको श्रोतको आधारमा घरधुरीको विवरण (वहुउत्तरमा आधारित) ५२

तालिका नं. ३४ : १० वर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसंख्यामा औपचारिक/अनौपचारिक तालिम सम्बन्धी वडागत विवरण ५४

तालिका नं. ३५ : औपचारिक तालिमको विषयको आधारमा वडागत विवरण ५५

तालिका नं. ३६ : भू-स्वामित्वको वडागत विवरण ५७

तालिका नं. ३७ : कृषि उत्पादनमा आबद्ध घरपरिवारको विवरण ५८

तालिका नं. ३८ : कृषिका लागि जग्गा जमिन भोग चलन गर्ने घरपरिवारको विवरण ५९

तालिका नं. ३९ : कृषिमा उपयोग भएको जग्गा जमिनको क्षेत्रफलको आधारमा परिवारको विवरण ६०

तालिका नं. ४० : प्रमुख कृषि बाली सम्बन्धी विवरण ६२

तालिका नं. ४१ : कृषि पकेट क्षेत्रको विवरण ६३

तालिका नं. ४२ : कृषि उत्पादनले खान पुग्ने महिनाको आधारमा परिवारको विवरण ६४

तालिका नं. ४३ : घरपालुवा पशुपंक्षीपालनको आकारका आधारमा घर परिवारको विवरण ६५

तालिका नं. ४४ : कृषि प्रयोजनका लागि भएको जग्गा जमिन सिंचाइ सुविधा सम्बन्धी विवरण ६६

तालिका नं. ४५ : अन्न बाली उत्पादन तथा बिक्रीसम्बन्धी विवरण (बहुउत्तरमा आधारित) ६६

तालिका नं. ४६ : दलहन बाली उत्पादन तथा बिक्रीसम्बन्धी विवरण (बहुउत्तरमा आधारित) ६७

तालिका नं. ४७ : तेलहन बाली उत्पादन तथा बिक्रीसम्बन्धी विवरण (बहुउत्तरमा आधारित) ६७

तालिका नं. ४८ : तेलहन बाली उत्पादन तथा बिक्रीसम्बन्धी विवरण (बहुउत्तरमा आधारित) ६७

तालिका नं. ४९ : मसला बाली उत्पादन तथा बिक्रीसम्बन्धी विवरण (बहुउत्तरमा आधारित) ६८

तालिका नं. ५० : फलफूल बाली उत्पादन तथा बिक्रीसम्बन्धी विवरण (बहुउत्तरमा आधारित) ६८

तालिका नं. ५१ : नगदे तथा अन्य बाली उत्पादन तथा बिक्रीसम्बन्धी वडागत विवरण (बहुउत्तरमा आधारित) ६८

तालिका नं. ५२ : कृषिजन्य बाली बिक्रीका आधारमा घरपरिवारको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित) ६९

तालिका नं. ५३ : खाद्यान्न बालीमा लाग्ने रोगसम्बन्धी विवरण ७१

तालिका नं. ५४ : तरकारी तथा फलफूलमा लाग्ने रोग तथा किरा ७२

तालिका नं. ५५ : पशुपंक्षी पालन सम्बन्धी विवरण ७३

तालिका नं. ५६ : पशुपंक्षीहरूको विक्रिका आधारमा घर परिवारको विवरण (गत १२ महिनामा) ७४

तालिका नं. ५७ : पशुपंक्षी जन्य वस्तुको उत्पादन र बिक्री सम्बन्धी विवरण ७५

तालिका नं. ५८ : गाउँपालिकामा रहेका कृषि तथा पशु फर्मको विवरण ७६

तालिका नं. ५९ : कृषक तथा पशुपालन समूहहरूको विवरण ७८

तालिका नं. ६० : पर्यटकीय तथा धार्मिक स्थलहरुको विवरण ८३

तालिका नं. ६१ : होटल, रिसोर्ट, होमस्टे तथा रेष्टुरेन्टसम्बन्धी विवरण ८७

तालिका नं. ६२ : सार्वजनिक पाटीपौवा तथा चौताराहरूको विवरण ८८

तालिका नं. ६३ : स्थानीय चाडपर्व तथा जात्रा र मेलाहरूको विवरण ८९

तालिका नं. ६४ : सञ्चालकको लिङ्गको आधारमा व्यवसायको विवरण ९१

तालिका नं. ६५ : सञ्चालकको शैक्षिक योग्यताको आधारमा व्यवसायको विवरण ९२

तालिका नं. ६६ : सरकारी निकायमा दर्ता भए नभएको आधारमा व्यवसायको विवरण ९३

तालिका नं. ६७ : सरकारी निकायमा दर्ता भएको व्यवसायको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित) ९४

तालिका नं. ६८ : सरकारी निकायमा दर्ता भएका व्यवसायको वैधानिक स्थितिको विवरण ९५

तालिका नं. ६९ : व्यवसाय सञ्चालन भएको घरको स्वामित्वको विवरण ९६

तालिका नं. ७० : व्यवसायको प्रकृतिको आधारमा विवरण ९७

तालिका नं. ७१ : व्यवसायको प्रकारको आधारमा विवरण ९८

तालिका नं. ७२ : गाउँपालिकामा सूचिकृत भएका उद्योग तथा वाणिज्यको विवरण १००

तालिका नं. ७३ : गाउँपालिकामा रहेका प्राकृतिक श्रोत (खानी/खनिज आदि) को विवरण १०१

तालिका नं. ७४ : वडाअनुसार मुख्य व्यापारिक केन्द्रको विवरण १०२

तालिका नं. ७५ : सहकारी संस्थाहरूको विवरण १०५

तालिका नं. ७६ : बैँक तथा वित्तीय संस्थाको नाम १०६

तालिका नं. ७७ : नजिकको बैङ्कसम्म पैदल पुग्न लाग्ने समयको विवरण १०७

तालिका नं. ७८ : परिवारको सदस्यको बैंक खाता भएको आधारमा घर परिवारको विवरण १०७

तालिका नं. ७९ : घट्ट, मिल, तथा संकलन र प्रशोधन सम्बन्धी विवरण १०८

तालिका नं. ८० : गाउँपालिकामा रहेका शिक्षण संस्थाहरूको विवरण ११०

तालिका नं. ८१ : शैक्षिक सत्र २०७५ अनुसार शैक्षिक संस्थाहरूको विवरण १११

तालिका नं. ८२ : शैक्षिक सत्र २०७७ अनुसार विद्यार्थी विवरण ११३

तालिका नं. ८३ : ५ वर्ष वा सो भन्दा माथिल्लो उमेर समूहका जनसंख्याको वडागत साक्षरताको विवरण ११५

तालिका नं. ८४ : ५ वर्ष वा सो भन्दा माथिका साक्षर जनसंख्याले उत्तीर्ण गरेको तह अनुसार विवरण ११६

तालिका नं. ८५ : एसएलसी/एसईई भन्दा माथिको तह उर्त्तीण जनसंख्याको मुख्य विषयको विवरण ११६

तालिका नं. ८६ : १५-६० वर्ष माथिको जनसंख्याको साक्षरताको स्थिति ११७

तालिका नं. ८७ : वयस्क साक्षरता दर (१५-२४ वर्ष उमेर समूहमा) ११९

तालिका नं. ८८ : ५ देखि २४ वर्ष उमेर समूहका हाल स्कूल/कलेज नजाने जनसंख्याको विवरण १२०

तालिका नं. ८९ : ५-२४ वर्ष उमेरसमूहका हाल स्कूल/कलेज नजानुको कारणका आधारमा विवरण १२०

तालिका नं. ९० : विद्यालय बाहिर रहेका तथा विद्यालय छाडेका बालबालिकाहरूको विवरण १२२

तालिका नं. ९१ : शिक्षक तथा शैक्षिक जनशक्ति विवरण १२३

तालिका नं. ९२ : शैक्षिक संस्थामा उपलब्ध भौतिक पूर्वाधार तथा सुविधा १२६

तालिका नं. ९३ : छात्रबृत्ति तथा अन्य लक्षित सुविधा उपलब्धताको अवस्था १२८

तालिका नं. ९४ : जन्म स्थानको आधारमा जनसंख्या विवरण १३१

तालिका नं. ९५ : सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्त गर्ने लाभग्राहीहरुको संख्यात्मक विवरण १३२

तालिका नं. ९६ : गाउँपालिकामा २०७६ सालमा व्यक्तिगत घटना दर्ता विवरण १३४

तालिका नं. ९७ : पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको जन्मदर्ताको आधारमा वडागत विवरण १३५

तालिका नं. ९८ : लिङ्ग र उमेर अनुसार विगत १२ महिनामा मृत्यु भएकाको विवरण १३६

तालिका नं. ९९ : मृत्युको कारण अनुसार मृतकको जनसंख्याको विवरण १३७

तालिका नं. १०० : मृतक महिलाको मृत्यु हुँदाको अवस्था सम्बन्धि विवरण १३९

तालिका नं. १०१ : गाउँपालिकामा रहेका स्वास्थ्य संस्थाहरूको विवरण १४०

तालिका नं. १०२ : स्वास्थ्य संस्थाका भौतिक पूर्वाधारको अवस्था १४०

तालिका नं. १०३ : पालिकामा उपलब्ध एम्बुलेन्स सेवाको विवरण १४१

तालिका नं. १०४ : नजिकको स्वास्थ्यचौकीसम्म पैदल पुग्न लाग्ने समयको आधारमा परिवारको विवरण १४४

तालिका नं. १०५ : नजिकको प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रसम्म पैदल पुग्न लाग्ने समयको आधारमा परिवारको विवरण १४४

तालिका नं. १०६ : नजिकको औषधि पसलसम्म पैदल पुग्न लाग्ने समयको आधारमा परिवारको विवरण १४५

तालिका नं. १०७ : प्रमुख १० रोगहरूको विवरण १४६

तालिका नं. १०८ : खोपको विवरण(प्रतिशतमा) १४७

तालिका नं. १०९ : परिवार नियोजनको विवरण १४७

तालिका नं. ११० : सुत्केरी भएका महिलाहरूको सुत्केरी गराएको स्थान सम्बन्धी विवरण १४८

तालिका नं. १११ : १५ देखि ४९ वर्षका महिलाले जीवित शिशुलाई जन्म दिएको विवरण १४८

तालिका नं. ११२ : १५-४९ उमेरसमूहका विवाहित महिलाहरूको पहिलो बच्चा जन्मिदाको उमेरसम्बन्धी विवरण १५०

तालिका नं. ११३ : दीर्घरोग रोगको प्रकारअनुसार जनसंख्याको विवरण १५१

तालिका नं. ११४ : दीर्घरोग रोगको भएको अवधिको आधार जनसंख्याको विवरण १५२

तालिका नं. ११५ : स्वास्थ्य बीमा गरे नगरेको आधारमा परिवारको विवरण १५२

तालिका नं. ११६ : ६० वर्ष पूरा गरेका जेष्ठ नागरिकसम्बन्धी वडागत विवरण १५३

तालिका नं. ११७ : एकल महिलासम्बन्धी वडागत विवरण १५४

तालिका नं. ११८ : अपाङ्गताको किसिम अनुसार जनसंख्या विवरण १५५

तालिका नं. ११९ : महिलाको नाममा भएको घर/जग्गा सम्बन्धी विवरण १५६

तालिका नं. १२० : लैङ्गिक आधारमा बाल विवाह (बीस वर्ष मुनिका)को विवरण १५७

तालिका नं. १२१ : गाउँपालिकामा रहेका बालक्लबको विवरण १५७

तालिका नं. १२२ : परिवारका सदस्यको स्थानीय तह वा सामाजिक संघसंस्थामा संलग्नतासम्बन्धि विवरण १५८

तालिका नं. १२३ : रंगशाला, खेल मैदान, व्यायामशाला, पौडी पोखरी सम्बन्धी विवरण १५९

तालिका नं. १२४ : गाउँपालिकामा रहेका युवा क्लब तथा खेलकुद क्लबको विवरण १६१

तालिका नं. १२५ : गाउँपालिकामा रहेका सुरक्षा निकायको विवरण १६२

तालिका नं. १२६ : शान्ति सुरक्षाको अवस्थाको आधारमा परिवारको विवरण १६३

तालिका नं. १२७ : मौसमको विवरण १६५

तालिका नं. १२८ : वन्यजन्तु तथा पशुपंक्षी १६७

तालिका नं. १२९ : आरूघाट क्षेत्रमा पाइने महत्वपूर्ण स्थानीय जडिबुटीहरू १६८

तालिका नं. १३० : सामुदायिक वनहरूको विवरण १७२

तालिका नं. १३१ : राष्ट्रिय वनको विवरण १७३

तालिका नं. १३२ : गाँउपालिकामा भएका नदीनाला, खोलाहरूको विवरण १७५

तालिका नं. १३३ : पानीको मुहानसम्बन्धी विवरण १७७

तालिका नं. १३४ : तालतलैया, पोखरी, सिमसार क्षेत्र तथा झरनासम्बन्धी विवरण १७८

तालिका नं. १३५ : प्राकृतिक प्रकोपको जोखिममा रहेको परिवारको विवरण १८०

तालिका नं. १३६ : गाउँपालिकामा हुन सक्ने संभावित प्रकोपको विवरण १८१

तालिका नं. १३७ : गाउँपालिकामा रहेका विपद्बाट संवेदनशील क्षेत्र १८१

तालिका नं. १३८ : गाउँपालिकामा रहेका खानेपानी आयोजनाहरूको विवरण १८४

तालिका नं. १३९ : खानेपानीको मुख्य श्रोतको आधारमा घरपरिवारको विवरण १८६

तालिका नं. १४० : खानेपानी शुद्ध बनाउने तरिकाको आधारमा वर्गीकरण १८७

तालिका नं. १४१ : परिवारले प्रयोग गर्ने चर्पीको प्रकारका आधारमा परिवारको विवरण १८८

तालिका नं. १४२ : सार्वजनिक शौचालयको विवरण १८९

तालिका नं. १४३ : फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्ने स्थानको आधार विवरण १९०

तालिका नं. १४४ : ढल निकाससम्बन्धी विवरण १९२

तालिका नं. १४५ : गाउँपालिकामा रहेका मुख्य सडकहरूको विवरण १९४

तालिका नं. १४६ : सडक सुविधा पहुचको प्रकारको आधारमा वडागत घरपरिवारको विवरण १९८

तालिका नं. १४७ : सार्वजनिक यातायातको पहुँचसम्म पुग्न लाग्ने समयको आधारमा परिवारको विवरण १९९

तालिका नं. १४८ : बाह्रै महिना सञ्चालनयोग्य सडकको पहुँचका आधारमा परिवारको विवरण २००

तालिका नं. १४९ : गाउँपालिकामा रहेका झोलुङ्गे पुल तथा पुलपुलेसा सम्बन्धी विवरण २०१

तालिका नं. १५० : यातायात रुटहरूको विवरण २०४

तालिका नं. १५१ : टाढाको वस्तीबाट सम्बन्धित वडा केन्द्रसम्म पुग्न लाग्ने अनुमानित समय २०५

तालिका नं. १५२ : वडा केन्द्रबाट गाउँपालिकाको केन्द्र पुग्न लाग्ने अनुमानित समय २०६

तालिका नं. १५३ : गाउँपालिकामा रहेका बसपार्क सम्बन्धी विवरण २०७

तालिका नं. १५४ : जलविद्युत परियोजनाको विवरण २०७

तालिका नं. १५५ : खाना पकाउने मुख्य इन्धनको आधारमा घरपरिवारको विवरण २०८

तालिका नं. १५६ : खाना पकाउने प्रयोग हुने सहायक इनधनसम्बन्धी विवरण (बहुउत्तरमा आधारित) २०९

तालिका नं. १५७ : दैनिक बत्ती बाल्न प्रयोग गरिने मुख्य इन्धनको विवरण २१०

तालिका नं. १५८ : दैनिक बत्ती बाल्न प्रयोग गरिने इन्धनको विवरण २११

तालिका नं. १५९ : परिवारमा भएको साधन तथा सुविधाको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित) २१२

तालिका नं. १६० : इन्टरनेटमा पहुँच भएका जनसंख्याको विवरण २१३

तालिका नं. १६१ : गाउँपालिकामा रहेका दूर सञ्चारको विवरण २१४

तालिका नं. १६२ : परिवारले प्रयोग गरेको घरको स्वामित्वको वर्गीकरण २१५

तालिका नं. १६३ : परिवार बसोबास गरिरहेको घर रहेको जग्गाको स्वामित्वको आधारमा घरपरिवारको विवरण २१६

तालिका नं. १६४ : जगको आधारमा घुरधुरीको विवरण २१७

तालिका नं. १६५ : बाहिरी गारोको आधारमा घुरधुरीको विवरण २१८

तालिका नं. १६६ : छानोको आधारमा घुरधुरीको विवरण २१९

तालिका नं. १६७ : घरको किसिमको आधारमा घरपरिवार विवरण २२०

तालिका नं. १६८ : कोठा वा फ्ल्याट भाडामा दिएका घरपरिवारहरूको वडागत विवरण २२१

तालिका नं. १६९ : गाउँपालिकामा रहेका सामुदायिक भवनहरू तथा सभाहलको विवरण २२२

तालिका नं. १७० : शवदाहस्थल, चिहानस्थलहरू तथा कब्रस्थानहरूको विवरण २२४

तालिका नं. १७१ : गाउँपालिका नियमावली/कार्यविधिहरूको विवरण २३७

तालिका नं. १७२ : गाउँपालिका ऐनहरूको विवरण २३८

खण्ड- १: भूमिका

१.१ पृष्ठभूमि

नेपाली जनताको बलिदानपूर्ण लामो संघर्षपछि नेपालमा संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक राज्य व्यवस्था कायम भएको छ। विश्वभर विभिन्न देशहरूमा सफल अभ्यासमा आएको यो व्यवस्था नेपालमा नौलो भएकाले यसमा अभ्यस्त हुन केही समय अवश्य लाग्नेछ। संघीय शासन प्रणालीको सबल पक्ष भनेको जनता केन्द्रित शासन हो। नेपालको संघिय प्रणाली अर्न्तगत राज्यको संरचनालाई तीन तहमा विभाजन गरिएको छ। संघीय अर्थात केन्द्रीय शासन, प्रादेशिक शासन बीचमा र तल्लो तहमा स्थानीय सरकार सरह नेपालको संविधानले स्थानीय तहहरूलाई स्थानीय स्वायत्त सरकारको रुपमा स्थापित गरेको छ। संविधानको अनुसूची ८ को क्र.सं. ६ मा स्थानीय तथ्याङ्क र अभिलेख संकलन सम्बन्धी सम्पूर्ण अधिकार स्थानीय सरकारलाई भएको उल्लेख छ भने स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ११ (२) को च मा माथि उल्लेखित विषयलाई थप विस्तार गरिएको छ।

तसर्थ नेपालको संविधान तथा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले प्रदान गरेको अधिकार प्रयोग गरी संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले तयार पारेको गाउँ/नगर वस्तुगत विवरण तयारी कार्यविधि, २०७५ अनुरुप स्थानीय स्तरका विकासको योजना निर्माण, नीति निर्माण तथा स्थानीय सूचनाको प्रमुख श्रोतको रुपमा रहने यो वस्तुगत विवरणले गाउँपालिकालाई विकास र सम्वृद्धिको समुचित दिशातर्फ उन्मुख हुन सहयोग गर्ने विश्वासका साथ यो प्रतिवेदन तयार भएको छ।

१.२ उद्देश्य

पार्श्वचित्र निर्माणको प्रमुख उद्देश्य भनेकै गाउँपालिकाको समग्र वस्तुगत अवस्थाको जानकारीहरूलाई सु-व्यवस्थित ढङ्गले अभिलेखिकरण गर्ने र ती तथ्याङ्क र सूचनाहरूलाई अध्यावधीक गर्दै आवश्यक पर्दा सरोकारवालाहरूलाई सूचना उपलब्ध गराउनु हो। पार्श्वचित्रका अन्य विशिष्ट उद्देश्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

क) गाउँपालिकाको समग्र भौतिक पूर्वाधार, आर्थिक पक्ष, सामाजिक पक्ष, प्राकृतिक सम्पदा तथा विपद् व्यवस्थापन सम्बद्ध पक्षहरूको सूचना तथा तथ्याङ्कको अभिलेख तयार पार्ने।

ख) गाउँपालिकाको सेवा प्रवाह तथा संस्थागत संयन्त्रहरू बारेका सूचना तथा तथ्याङ्कहरूको अभिलेख तयार गर्ने।

ग) गाउँपालिकाका सबल पक्षहरू, दुर्बल पक्षहरू, अवसरहरु, चुनौतीहरू तथा संभावनाहरुको विश्लेषण गर्ने।

घ) गाउँपालिकाको विभिन्न विषयगत आधार नक्शा तयार गर्ने।

ङ) गाउँपालिकाको समग्र जनसांख्यिक, आर्थिक, सामाजिक, भौतिक, प्राकृतिक, ऐतिहासिक, धार्मिक, साँस्कृतिक तथ्याङ्कहरूको व्याख्या र विश्लेषण गर्ने।

च) प्राप्त सूचनाहरूको वर्गीकरण गरी सुव्यवस्थित र सरल ढंगले सर्वसाधारणले बुझ्न सक्ने गरी विभिन्न खण्डमा विभाजन गरी प्रस्तुत गर्ने ।

छ) माथि उल्लेखित सम्पुर्ण विषयसँग सम्बन्धित एकमुष्ट तथ्याङ्कीय आधार तयार पार्ने ।

१.३ कानूनी तथा नीतिगत आधारहरू

पृष्ठभूमिमा उल्लेख भएजस्तै गाँउपालिकाको वस्तुगत विवरण तयारीका निम्न आधारहरू रहेका छन् ।

(क) वैधानिक आधार

नेपालको संविधानको अनुसूची ८ र स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को परिच्छेद ३ मा स्थानीय तथ्याङ्कहरूको अभिलेख तयार गरी अध्यावधिक गर्ने अधिकार र जिम्मेवारी स्थानीय तहलाई नै प्रदान गरेकोले गाँउपालिकालाई पार्श्वचित्र तयार पार्ने आधार बनेको छ ।

(ख) नीतिगत आधारहरू

नीतिगत आधारहरू अर्न्तगत नेपाल सरकारले तयार पारेको समग्र योजनाहरू, नीतिहरू, प्रादेशिक नीतिहरू र यी नीतिहरूका आधारमा तयार भएका स्थानीय तहका नीतिहरूलाई कार्यान्वयन गर्न आधारभुत रुपमा आवश्यक तथ्याङ्कहरूको अनिवार्यता हुने भएकाले गाँउपालिकाको समग्र सूचनाहरू तयार पानुपर्ने नीतिगत आवश्यकता रहेको र सूचना व्यवस्थापनको नीतिगत व्यवस्था समेत रहेकाले सोका आधारमा यो वस्तुगत विवरण तयार पारिएको हो ।

(ग) स्थानीय आवश्यकता

स्थानीय सरकार सञ्चालन गर्न तथा स्थानीय आश्यकताहरूको पहिचान गर्न वस्तुगत सूचनाहरूको आवश्यकता पर्दछ । स्थानीय आवश्यकताहरूको पहिचान पश्चात विकास निर्माण नीति, योजना तथा कार्यक्रमहरू तय गर्न सकिन्छ । तसर्थ समग्र विकास प्रक्रियालाई अगाडि बढाउँदै स्थानीय सरकार सञ्चालन गर्न आवश्यक सूचना तथा तथ्याङ्कहरूको संगालोको ट्डकारो आवश्यकता रहने हुँदा यो नै वस्तुगत विवरण तयारीको अर्को महत्वपूर्ण आधार हो ।

यी बाहेक नेपाल पक्ष राष्ट्र भई हस्ताक्षर गरेका अन्तराष्ट्रिय सन्धि तथा सम्झौताहरूलाई कार्यान्वयन गर्न समेत वस्तुगत सूचनाहरूको आवश्यकता पर्दछ । दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्न जलवायु परिवर्तनका असरहरू न्यूनिकरण गर्न, मानव अधिकारको सुनिश्चितता गर्न, पर्यावरणीय सन्तुलन कायम गरी दिगो विकास गर्न तथ्यपरक सूचनाहरूको आवश्यकता पर्ने भएकाले यी आवश्यकताका आधारमा यो विवरण तयार पारिएको हो ।

१.४ तयारीका विधि (Methodology)

यस गाउँपालिकाको पार्श्वचित्रको तयारी गर्दा प्रयोग गरिएका विधिहरू निम्नानुसार छन् –

- ✓ विशिष्टीकृत प्रश्नावली निर्माण गरी Android Apps द्वारा प्रत्येक घरपरिवारको जनसांख्यिक, आर्थिक, सामाजिक र भौतिक पक्षहरूको विवरण प्राप्त गर्न गणकहरू परिचालन गरी आवश्यक तथ्याङ्क संकलन गरिएको ।
- ✓ यसमा गाउँपालिकाको विभिन्न विषयगत शाखा, विषयगत कार्यालय तथा विभिन्न संघसंस्थाहरूबाट उपलब्ध तथ्याङ्कहरू समावेश गरिएको छ ।

- ✓ सबैवडाका अध्यक्ष तथा अन्य पदाधिकारीसँग प्रत्यक्ष अन्तरवार्ता विधि प्रयोग गरी तथ्याङ्क संकलन गरिएको ।
- ✓ घरधुरी तथाङ्क संकलन २०७७, र अन्य विभिन्न सर्वेक्षण आदिका नतिजाहरू समावेश गरिएको छ ।
- ✓ यस अध्ययन प्रतिवेदनमा तथ्याङ्कको विश्लेषणका क्रममा विभिन्न तालिकाहरू, चित्रहरू तथा नक्साको प्रयोग गरी वर्णनात्मक तथा तुलनात्मक रुपमा विश्लेषण गरिएको छ ।

पार्श्वचित्र तयार गर्ने कार्य प्राथमिक (Primary) तथा द्वित्तीय (Secondary) सूचना संकलन पद्दती उपयोग गरी गरिएको छ । भू-उपयोग, सडकहरू र सो को गुणस्तर तथा वातावरणीय समस्याहरू जस्ता प्राथमिक तथ्याङ्कहरू, डिजिटल तथ्याङ्क (GIS Data), स्थलस्वरुप नक्शा, हवाई नक्शा, नापी नक्शा, स्थलगत निरीक्षण तथा अन्तरवार्ता गरी संकलन गरिएको छ । यसका साथै गाँउपालिका स्थित विभिन्न सरकारी एवं गैरसरकारी निकायहरूका पदाधिकारीहरू, बुद्धिजिवीहरू उपलब्ध प्रतिष्ठित व्यक्तित्वहरूसँग छलफल एवं अन्तर्वार्ता गरी गाँउपालिकाका प्रमुख समस्या एवं विकासका सम्भावनाहरूमाथि जानकारी लिइएको छ । गाँउपालिकाका समग्र तथ्याङ्कहरू जस्तै भौतिक, वातावरणीय, सामाजिक, आर्थिक, वित्तीय एवं संस्थागत तथ्याङ्कहरू गाँउपालिका कार्यालय लगायत गाँउपालिका स्थित सरकारी एवं गैरसरकारी कार्यालयहरूको रेकर्डबाट र केही तथ्याङ्कहरू विभाग तथा अन्य निकायहरूबाट प्रकाशित प्रतिवेदन एवं पुस्तकहरू अध्ययन गरी संकलन गरिएको छ ।

१.५ वस्तुस्थिति विवरणको सीमा

राष्ट्रिय योजना आयोग र संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले निर्धारण गरे बमोजिम गाउँपालिका पार्श्वचित्र तयार गर्दा प्रयोग गरिएका तथ्यांकहरूको स्रोत र आधार वर्ष खुलाइएको छ । गाउँपालिकाका विभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी कार्यालय, अन्य संघसंस्थाले उपलब्ध गराएका तथ्याङ्क, विभिन्न मन्त्रालय, विभागहरू, सम्बन्धित गाउँपालिका आदि स्रोतहरूबाट उपलब्ध तथ्याङ्कको आधारमा यो वस्तुगत विवरण तयार गरिएको छ । पार्श्वचित्रको अवधारणा अनुसार यसले आरूघाट गाउँपालिकाको सम्पूर्ण पक्षको यथार्थ जानकारी सरल एवं स्पष्ट रुपमा दिन्छ । अध्ययनलाई यथासक्य वस्तुगत बनाउने प्रयास गरिएको छ । तैपनि स्रोत, साधन तथा सूचना व्यवस्थापनका सिमितताका कारण अपेक्षित सम्पूर्ण सूचनाहरू प्राप्त हुन सकेको छैन । तथापि अध्ययनमा निर्धारित उद्देश्यका आधारमा आवश्यकता अनुसारका तथ्याङ्क भने समावेश गरिएको छ ।

खण्ड- २: गाउँपालिकाको चिनारी

२.१ भौगोलिक अवस्थिति, सिमाना

आरूघाट गाउँपालिका नेपालको पछिल्लो प्रशासनिक विभाजन अनुसार गण्डकी प्रदेश अन्तर्गत गोरखा जिल्लाका ११ स्थानीय तहहरूमध्ये एक पर्दछ। आरूघाट गाउँपालिका भौगोलिक हिसाबले ८४° ४४’ ३१.९६” देखि ८४° ५८’ २०.०९” पूर्वी देशान्तर र २८° २’ २१.५५” देखि २८° ११’ ५६.१२” उत्तरी अक्षांशसम्म फैलिएर प्राकृतिक मनोरम संरचना सहित मध्यपहाडीदेखि उच्चपहाडी क्षेत्रसम्म फैलिएको छ। यो गाउँपालिका समुद्री सतहबाट ४७९ मिटर देखि ३७३५ मिटरको उचाइमा रहेको छ। १५४.५६ वर्ग.कि.मी. क्षेत्रफल रहेको यस आरूघाट गाउँपालिकाको पूर्वमा धादिङ जिल्ला, पश्चिममा बारपाक सुलिकोट गाउँपालिका, उत्तरमा धार्चे गाउँपालिका तथा दक्षिणमा भिमसेनथापा गाउँपालिका पर्दछन्। गाउँपालिकाको अधिकांश क्षेत्र वनजंगल सहित पहाडी भूभागले ओगटेको भए पनि खेतीयोग्य उर्वर जमिन पनि उल्लेख्य मात्रामा रहेको छ भने जल, जंगल, जनावर र जडीबुटी पनि यथेष्ट मात्रामा रहेका छन्।

२.२ प्रशासनिक विभाजन

नक्सा नं. १ : *गाउँपालिकाको प्रशासनिक विभाजन नक्सा*

तत्कालीन संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयले तयार गरेको नमूना बमोजिम गठित गाउँपालिका, नगरपालिका तथा विशेष, संरक्षित वा स्वायत्त क्षेत्रको संख्या तथा सिमाना निर्धारण आयोगले मिति २०७३ पुस २२ मा पेश गरेको प्रतिवेदन अनुसार तत्कालीन संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रीको संयोजकत्वमा गठित समितिले मिति २०७३/११/२० मा पेश गरेको प्रतिवेदनको आधारमा नेपाल सरकारले

मिति २०७३/११/२२ मा देहायबमोजिम साविकका गा.वि.स.हरू आरूचनौटे, आरूपोखरी, आरूअर्बाङ्ग, मान्बु र थुमी समेटेर १० वटा वडाहरू कायम गरी यो गाउँपालिकाको निर्माण गरिएको हो । हाल आरूघाट गाउँपालिकाको संरचना यस प्रकार रहेको छ ।

तालिका नं. १ : आरूघाट गाउँपालिकाको वडा विभाजन

हाल कायम गरिएका वडा नं.	समावेश भएका सविक गा.वि.स.हरू	समावेश भएका साविकका वडा	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)
१	मान्बु	५-९	५२.५१
२	मान्बु	१-४	१७.८५
३	थुमी	४,६-८	१५.९८
४	थुमी	१-३,५,९	१३.२९
५	आरूघाट	५,७-९	१५.७८
६	आरू अर्भाङ	१-३,४,६	१०.९९
७	आरूपोखरी	१,२,५,९	११.५१
८	आरूपोखरी	३,४,६-८	८.६३
९	आरूचनौटे	१-३	१.७३८८
१०	आरूचनौटे	४-९	६.२६८४
	जम्मा		१५४.५६

स्रोत : भू-सूचना प्रणालीमा आधारित स्थलगत तथ्याङ्क, २०७७

२.३ ऐतिहासिक पृष्ठभूमि तथा नामाकरण

नेपालको मध्य पहाडी महाभारत पर्वत श्रृंखलामा अवस्थित गोरखा जिल्लाका ११ वटा स्थानीय तहहरूमध्येको एक आरुघाट गाउँपालिका भौगोलिक विविधताले भरिपूर्ण रहेको छ । बुढी गण्डकी नदीले बनाएको गहिरो आरुघाट खोँचदेखि अग्ला हिउँदमा कहिलेकाहीँ हिउँ समेत पर्ने सतिडाँडा माथिल्लो धोरतडाँडा लगायत महाभारत पर्वत श्रृंखलासम्म फैलिएको भूगोलमा नेपालभर पाइने प्राकृतिक विविधता एउटै पालिकामा पाइने अनुपम अवस्थिति रहेको छ ।

आरुघाट गाउँपालिकाको नामाकरण यस गाउँपालिकाको वडा नं ९ मा बुढी गण्डकी किनारमा अवस्थित प्रख्यात "आरुघाट" बजारबाट रहन गएको हो । परापूर्वकालदेखि नै आरुटार, आरुपोखरी, आरुआर्वाङ, थुमी लगायतका बासिन्दाको मरनघाटको रुपमा प्रख्यात आरुघाट बुढी गण्डकीको तटीय क्षेत्र भएका कारण समथर उर्वरभूमिमा राम्रो उब्जनी हुन्थ्यो । सँगसँगै घनाबस्ती पनि विस्तार हुन गई कालान्तरमा व्यापारिक केन्द्र बन्यो । र यसकै ख्यातिबाट गाउँपालिकाको नामाकरण भयो । हाल यो बजार गोरखा बजारपछिको दोश्रो बजार भनेर जिल्लाभर प्रख्यात पनि छ ।

व्युत्पतिका आधारमा भन्नु पर्दा "आरुघाट" शब्द "आरु" र "घाट" मिलेर बनेको छ । शाब्दिक अर्थको रुपमा आरुबासीहरूले मरनघाटको रुपमा प्रयोग गरेका कारण आरुघाट भएको हो । साविकको आरुपोखरी गाविसका निवर्तमान अध्यक्ष श्री ईश्वर अधिकारीका अनुसार "आरु" शब्दमा पनि "आ" को अर्थ "आम्दानी" र "रु"को अर्थ "रुजु गर्नु" भन्ने हुन्छ । पृथ्वी नारायण शाहको नेपाल एकिकरण पश्चात माइला राजा बाबु साहेब नामका रजौटाले हालको आरुपोखरीस्थित दरबार माद्यामिक विद्यालय रहेको स्थानमा वि.सं १८४१ तिर दरबार स्थापना गरी स्थानीय स्तरमा उत्पादित बालीनालीको लेखाजोखा राख्ने गरेका थिए । यसरी स्थानीयको

आम्दानी रुजु गर्ने गरिएकाले छोटकरीमा ती रजौटालाई 'आम्दानी रुजुकर्ता' अर्थात् छोटकरीमा 'आरु' भनिन्थ्यो । र उनी बसेको स्थान र उनको कायक्षेत्र अन्तरगत पर्ने भूगोललाई पनि 'आरु' शब्द अगाडि राखेर आरुपोखरी, आरुटार, आर्खेत, आरुआर्बाङ, आरुघाट, आरुचनौटे आदि नामाकरण गरियो । २०७२ सालको विनासकारी महाभूकम्पको पुनर्निर्माणको क्रममा दरबार माद्यामिक विद्यालयको जग खन्दा भेट्टाइएको चाँदीको जगमा माइला राजा बाबुसाहेव लेखिएको र सो जग गोरखा बजारमा अवस्थित संग्रहालयमा अध्यावधि सुरक्षित रहेकोबाट यो कुराको पुष्ट्याइँ हुन्छ । कालान्तरमा मुआव्जा अर्थात् स्थानीय चलनचल्तिको भाषामा भन्नु पर्दा "मौजा" अथवा आम्दानी रुजु गर्ने गरिएकाले आरु शब्द प्रचालित र परिचित बन्न पुग्यो । हाल वडा नं ८ को कार्यालयमा विगतमा साविकको आरुपोखरी गाउँपालिकाको कार्यालय पनि रहेको थियो । सो कुरा **आरुपोखरीको झलक** नामक पुस्तकमा पनि उल्लेख गरिएको छ । साविकको आरुपोखरी गाउँपालिकाको पहलमा भिलेज प्रोफाइल बनाउने क्रममा आरु शब्दको खोज अनुसन्धान गरिएको थियो । तर द्वन्दकालमा विद्रोही पक्षबाट भएको आगजनीमा परी दस्तावेज जलेर खरानी बने तापनि यसको ऐतिहासिकता जीवितै रहेको छ ।

'आरु' शब्दको अर्थ पहिल्याउने क्रममा यसै गाउँपालिकाका श्रष्टा श्री भक्तिप्रसाद शर्मा लामिछानेको अनुसन्धानमूलक **संघीय गणतन्त्र र गोरखा** कृतिमा भाषिक व्युत्पतिका विभिन्न आधारहरू प्रस्तुत गरी प्रष्ट्याउने काम भएको छ । हाल सघन मगर बस्ती रहेको आरु पोखरीमा काम विशेषले आवतजावत गर्ने मगरहरूले परम्परागत रुपमा फलाम तताई भाँडाकुँडा तथा कृषि सामाग्री उत्पादन गर्ने आरनलाई मगर भाषामा "आरउँम" भन्दाभन्दै अपभ्रंश भई आरु बनेको, बराम जाति तथा खस आर्यहरू बसाइँ सरेर आउँदा पोखरीको छेउछाउमा आरु नामक फल फलेको देखी ठाउँको नामको शुरुवात आरु राख्न थालिएको तथा तामाङ समुदायका मानिसहरू आफन्त भेट्न आउँदा जाँड राख्ने भाँडो आरी देखेका र बोलीचालीमा ठाउँको नामको अगाडि आरु जोडिएको जस्ता तर्कहरू पेश गरेका छन् ।

गोरखा जिल्लाबाट लामो समयदेखि संसदमा प्रतिनिधित्व गर्नु हुने यसै आरुघाट बजारका स्थायी बासिन्दा भूपू अर्थराज्यमन्त्री, राजनीतिज्ञ एवं समाजसेवी श्री चिनकाजी श्रेष्ठका अनुसार आरु नामको फल प्रशस्त मात्रमा फल्ने गरेकाले पोखरी, टार, आर्बाङ, घाट, चनौटे, धारापानी जस्ता ठाउँहरूको अगाडि 'आरु' शब्द जोडिएको हो र आरुबासीहरूको खेतलाई आर्खेत र उनीहरूको मरनघाट अवस्थित घाटलाई आरुघाट भनिएको हो । घाटको अर्थ व्यापारीक केन्द्र पनि हो भन्ने उहाँको तर्क रहेको छ । राणाकालमा देशका अब्बल जग्गा तिरो तिर्नु नपर्ने गरी विर्ताको रुपमा नजिकका नातेदार तथा आफन्तलाई बाँड्ने गरिन्थ्यो । तद्अनुरुप यो क्षेत्र राजा महेन्द्रका मामाससुरा हरि शमशेर जवराको आरु विर्ता रहेको थियो । र उनको दरबार हालको दरबार माद्यमिक विद्यालय रहेको स्थलमा थियो । नदी किनारमा सभ्यताको विकास हुने आम प्रवृत्ति अनुरुप विर्ता उन्मुलनपछि समथर उब्जाउ आरुघाट जमिनमा विस्तारै मानवबस्ती घना हुँदै जाँदा व्यापारिक केन्द्रको रुपमा विकास हुँदै गयो भने नेपाल-तिब्बत लार्के नाका जोड्ने मुख्य बजारकेन्द्र बन्यो । पाल्पातिरबाट पूर्व काठमाडौँ आउने पैदल यात्री यसै आरुघाट स्थित बुढी गण्डकी नदीको डुङ्गाबाट आवतजावत समेत गर्थे । यसरी आरुघाट गोरखामा मात्र नभई देशभरीको पूर्वपश्चिम तथा उत्तरदक्षिण जोड्ने नाकाको रुपमा प्रसिद्धि कमाएको स्थलको रुपमा विकास भयो ।

यद्यपि २०७३ फागुनमा तत्कालीन सङ्घीय मामला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयले विभाजन गरेको स्थानीय तहको नामाकरण गर्ने क्रममा व्यापारिक हिसावले गोरखा जिल्लाको दोश्रो ठूलो बजारको रुपमा रहेको आरुघाट बजारकै नाममा सहमति जुटेकोले आरुघाट गाउँपालिका नामाकरण गरिएको हो । हाल निर्माणधीन अवस्थामा रहेको राष्ट्रिय गौरवको बुढी गण्डकी जलविद्युत आयोजना कार्यान्वयन पश्चात भने आरुघाट बजार लगायत आर्खेतसम्मका अधिकांश तटीय क्षेत्रहरू जलाशयमा परिणत भई अस्थित्व समाप्त हुने क्रममा रहेका

छन् । तापनि गाउँपालिकाको नामाकरण हुनुले आरुघाट बजारको ऐतिहासिकता अनन्तकालसम्मका लागि जोगिएको छ ।

बुढी गण्डकी जलाशयमा परी इतिहास बन्दै गरेको आरुघाट बजार

२.४ मुख्य वस्तीहरूको विवरण

गाउँपालिका विषम भौगोलिक अवस्था भएपनि जलवायुको आधारमा बसोबासको लागि उपयुक्त मानिएको छ । हुलाक, टेलिफोन, स्वास्थ्य चौकी र विद्यालयको पहुँचका साथै यातायातको सुविधा हुनाले पनि ग्रामीण बस्ती विकासका लागि योगदान पुऱ्याइरहेको पाइन्छ। यसका साथै विभिन्न स्थानहरूमा गाउँपालिकाले आफ्नो आन्तरिक यातायात मार्गहरू बनाई सार्वजनिक क्षेत्रहरूमा हाट बजारको व्यवस्थापन गर्ने काम साथै स-साना व्यापारिक केन्द्रको रुपमा क्रमिक विकास भइरहेको छ।

गाउँपालिका क्षेत्रहरूको व्यवस्थित तवरले विकास गर्न प्रत्येक घडेरीमा आवत जावत गर्न मोटर बाटो, खुल्ला क्षेत्रका प्रावधान, चारपाटे आकार मिलेका घडेरीहरू लगायत भौतिक तथा पूर्वाधारको निर्माण सहितको व्यवस्थित वस्तीको विकास गर्न जग्गा एकीकरण वा सेवा सुविधा जस्ता कार्यक्रमहरू संचालन गर्नु पर्दछ । यसरी जग्गा विकास कार्यक्रम संचालन गर्दा शहरी विस्तार क्षेत्र प्रस्तावना गरिएका क्षेत्रहरूलाई टेवा पुऱ्याउने हिसावले प्राथमिकता दिनु पर्दछ ।

तालिका नं. २ : गाउँपालिकामा मुख्य वस्तीको विवरण

वडा नं.	मुख्य बस्तीहरुको विवरण
१	पेनीसुली गाउँ, डोङ्चेत, कोम्राङ, माझ्गाउँ, माझ्खर्क, स्यामचेत, धुनचेत, सबचेत, पोलचेत, धोरत गाउँ, साङ्सो, माथिल्लो धोरत, धोर्चेत, क्युङकङ
२	पातलेखर्क, छाप, ठोट्नेरी, माथिल्लो थलाचोक, तल्लो थलाचोक, मान्बुवेसी, मान्बुगाउँ, घ्याम्लिङ, माथिल्लो कटुन्जे, तल्लो कटुञ्जे, दर्चले
३	सोती बजार, खारागाउँ, साम्राङ, देउराली, भलाक, डुम्रीखर्क, पोखरी, निबोट, घुङगु, जिनुक, आँपथली, छापगाउँ, केवरपानी, साम्दान डाँडा, अर्मला, ढुङ्गेथला, खुर्साने, बँदेलगुँड, गोयलसरा, भोटेओढार
४	मालस्वारा, बाँसपुर, धारापानी, चिनीखोप, खर्खरे, कोलटारी, ढाँडखर्क, धावती, बेसीगाउँ, मितिङ, खमरीखर्क, सेखा ढुङ्गे, तालगैरा, मान्द्रे, थुमी बरामगाउँ, जामुने, बुधेगरा, दो, ढाँडगाउँ, ढोडेनी, आर्खेत बजार, कोखेटार
५	भोक्टेनी, जेलबुङ, आरुआर्वाङ, देवीथान, सिमराफाँट, शान्तिबजार, भुमेथान, घरेलु टोल, ओयाक (वयाक), अल्कटार, भलछोपे, ढाँडस्वारा, ठूलो पाखुरे, सानो पाखुरी, तोरीस्वारा, गैरीस्वारा, तारेभिर, सल्लाघारी, आरुबोटे, रिस्वारा
६	आप्रिक- चण्डीथान टोल, खरीभित्ता, तल्लोगाउँ, ठूलो गाउँ

वडा नं.	मुख्य बस्तीहरुको विवरण
	अलैंचे- वरामगाउँ, थापाटोल, लामिछाने टोल, लिङ्गे, अँधेरी, डुँडे, चिउरीबोटे, मगरगाउँ, जिम्मलगाउँ सिङला- अर्चले, सिङला कल्लेरी- नागताल, केराबोट, नेवारगाउँ, सिम्ले लामागाउँ, घोन्नेगाउँ, काफलडाँडा ठाँटस्वारा, डाँडस्वारा, काप्रे, ढट्टी
७	सिस्नेरी, कोइराले, सिम्ले, कुँडुले, भ्रिमल गाउँ, चेप्राक (सातदोबाटो), खुलालगाउँ, गिलिङ, आरुबोटे, भुवाने, आलेमगर गाउँ, काफ्ले लामाबगर, पहरे, चुरुङ (तल्लो र माथिल्लो), लाँकुरे, बरबटे, सउरबटे
८	पोखरीथोक, कोटथोक, पिप्ले, पिपलडाँडा, घ्यापिनचोक, रानीस्वारा, गोब्रे, सिस्नेरी, रातमाटे, लामागाउँ, भद्वार, धारापानी, अम्बोटे, बाँसबोटे, सालबोटे, भञ्ज्याङ, बसिगाडे, शितले, अमले, जलकिनी, कौछिनी, आहाले, अल्केटार, लामबगर, सुन्दरबस्ती, फुट्याढुङ्गा, डुम्रेस्वारा, टुनीबोटे, सुनारगाउँ, ढकालगाउँ, खोल्सापारी, पाँचमुरे, ढाँडागाउँ, न्यौपाने गाउँ, तिर्तिरे, गैरी पसल, इजारा गाउँ, पाताल
९	तल्लोबजार, आरुघाट, आरुटार, चापानी, बगैंचा, सुन्दरबस्ती, विद्युतचोक, मनासलु टोल
१०	मंगलटार, चनौटे, पैका, तुरतुरे, खत्रीस्वाँरा, डाँडागाउँ, सापकोटा गाउँ, शितलबजार, डाँडागाउँ, देउराली, फूलपाती भञ्ज्याङ

स्रोत : आरूघाट गाउँपालिका, २०७७

२.५ भू-उपयोगको विवरण

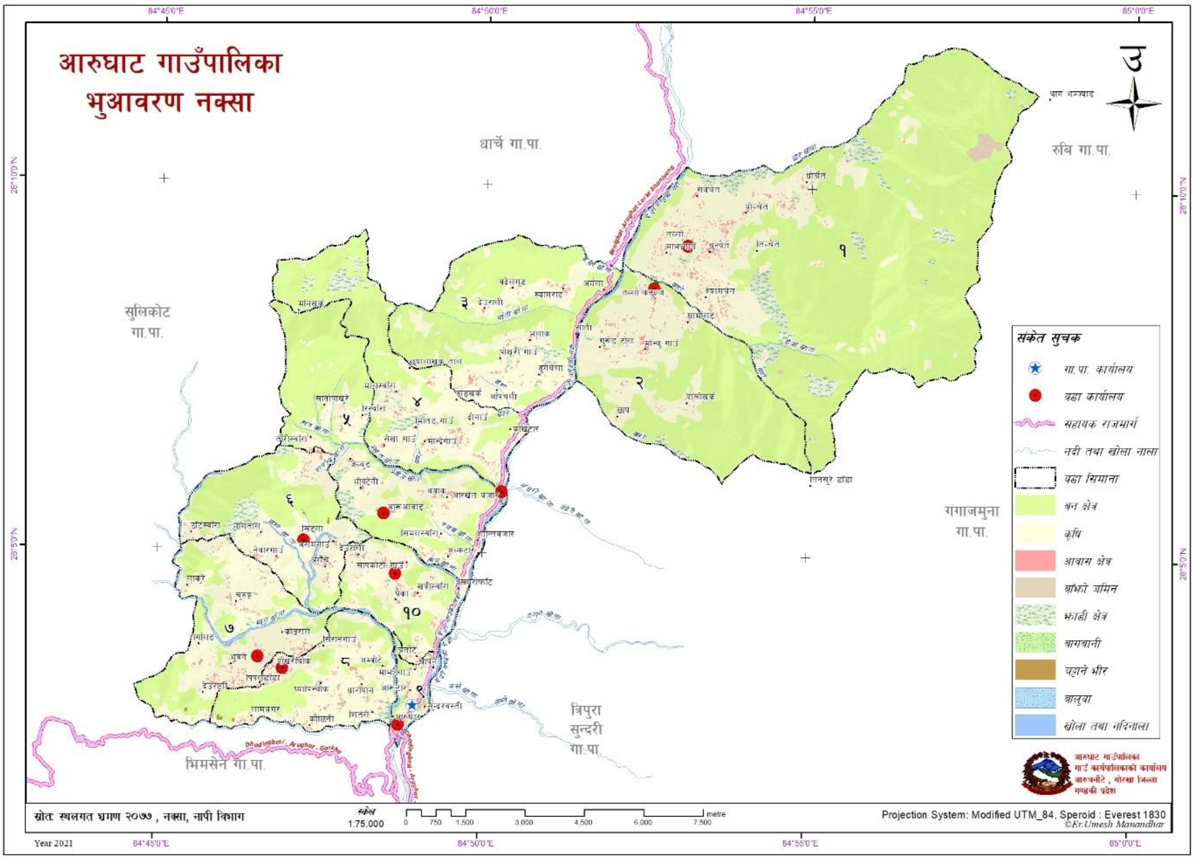

नक्सा नं. २ : *गाउँपालिकाको भू-उपयोगको नक्सा*

मानव जातिको सृष्टि र जनजीवन भू-धरातलमा उपलब्ध प्राकृतिक श्रोतहरूको उपयोगका आधारमा अडेको छ । मानवीय अस्तित्व भित्रका समग्र मानवीय गतिविधिहरू उसले उपयोग गर्ने जमिन तथा जमिनमा उपलब्ध श्रोतहरूमा पूर्णतः निर्भर गर्दछ । तसर्थ भू-आवरण अन्तर्गत मानिसले उपयोगमा ल्याउने वन क्षेत्र, खेतीयोग्य जमिन, जल, बालुवा, आवास क्षेत्र आदिको तथ्याङ्कलाई भू-उपयोग अन्तर्गत उल्लेख गरिएको छ । आरूघाट गाउँपालिकाको भू-उपयोगसम्बन्धी विवरण निम्न अनुसार उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ३ : गाउँपालिकाको भू-उपयोग सम्बन्धी विवरण

जमिनको किसिम	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.)	प्रतिशत
वन जंगल	८५.४२	५५.२७
खेतीयोग्य जमिन	५९.२९	३८.३६
आवास क्षेत्र	०.९६	०.६२
झाडी/बुट्यान	६.०४	३.९१
बगैँचा	०.०७	०.०४
पहिरो क्षेत्र	०.३१	०.२०
बाँझो जमिन	०.३८	०.२५
भिर पहरा	०.०४	०.०३
बालुवा	१.३३	०.८६
नदी/खोलानाला	०.७१	०.४६
जम्मा	१५४.५६	१००

स्रोत: भू-सूचना प्रणालीमा आधारित स्थलगत तथ्याङ्क, २०७७

यस गाउँपालिकाको वर्तमान भू-उपयोगलाई हेर्दा ५५.२१२ प्रतिशत अर्थात सबैभन्दा धेरै वन क्षेत्रले ओगटेको छ भने दोस्रोमा ३८.३६ प्रतिशतमा खेतीयोग्य जमिन रहेको छ। कुनै पनि स्थानको समग्र भू-आवरण मध्ये ४० प्रतिशत भन्दा बढी वन क्षेत्र हुनु वातावरणीय सन्तुलनका हिसाबले सुखद विषय हो। यद्यपि सो वनको पूर्ण सदुपयोग र वैज्ञानिक व्यवस्थापन हुन भने अनिवार्य छ। उपलब्ध जमिनमध्ये खेतीयोग्य जमिनको अंश समेत राम्रो रहेको छ। सम्पूर्ण खेतीयोग्य जमिनमा वैज्ञानिक कृषि प्रणाली अबलम्बन गर्न सके उत्पादनको समेत राम्रो सम्भावना देखिन्छ। यस गाउँपालिकाको भू-उपयोगको अर्को उल्लेखनीय पक्ष भनेको यहाँको झाडी, बुट्यान तथा खेर गइरहेको जमिनले ओगटेको भू-भागको अंश हो अर्थात सो भू-भागले कुल क्षेत्रफलको ३.९१ प्रतिशत भू-भाग ओगटेको छ। आवास क्षेत्रले ओगटेको भू-भाग ०.६२ प्रतिशत रहेको छ। बालुवा र वगर क्षेत्र ०.८६ प्रतिशत साथै जलक्षेत्रले ओगटेको भू-भाग निकै कम अर्थात ०.४६ प्रतिशत मात्र देखिन्छ।

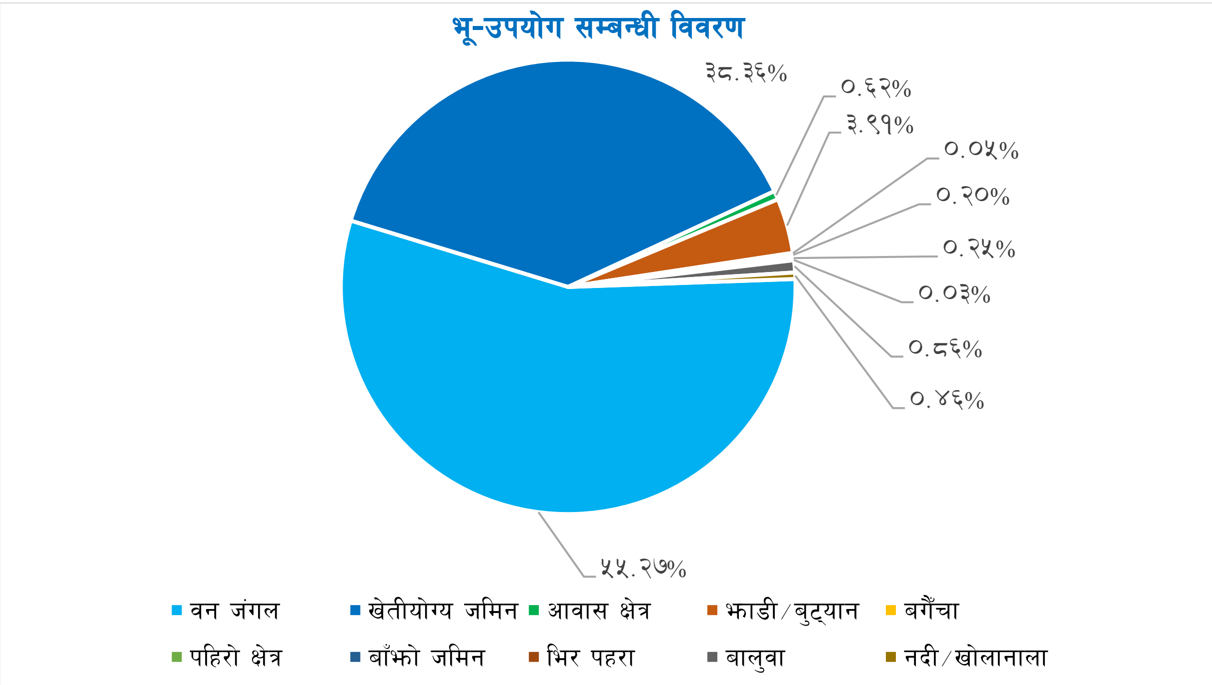

२.६ माटोको बनावट

आरूघाट गाउँपालिकाको भौगर्भिक संरचना महाभारत पर्वत श्रृङ्खला निर्माण हुँदाको बखत भएको हो । यद्यपि धरातलीय Profile हेर्दा माटो र चट्टानहरूमा विविधता रहेको पाइन्छ । यसको कारण भू-धरातलमा निरन्तर भइरहने प्राकृतिक प्रक्रियाहरू (Natural Phenomena) जस्तै मौसम तथा ऋतु परिवर्तन, भू-क्षय, वायुमण्डलीय चापको प्रभाव, वर्षा, शीत, हिमपात, भुकम्प, जलवायु परिवर्तन, सामान्य हावाहुरी, पहिरो आदि हुन् । यसर्थ गाउँपालिकाको उच्च पहाडी खण्डको माटो र चट्टान सामान्यत नेपालको उच्च पहाडी तथा हिमाली श्रृङ्खला अन्तर्गत पाइने आग्नेय चट्टान (Igneous Rock) तथा पत्रे चट्टानको मिश्रण र तिनीहरूमा भौतिक र रसायनिक परिवर्तन हुँदै जाँदा बन्ने परिवर्तित चट्टान (Metamorphic Rock) को समिश्रणको रुपमा रहेको छ । बुढीगण्डकी नदी तथा खोलाहरूको प्रत्यक्ष प्रभाव क्षेत्रमा बलौटे माटोको मात्रा बढी छ भने भित्री भागमा रातो र दोमट पाइन्छ । गाउँपालिकाको टार, बेसीमा पाइने माटोमा भने प्राङ्गारिक पदार्थको मात्रा पाइने हुनाले उर्वर र खेतीयोग्य माटोमा पर्दछ । यसरी प्राङ्गारिक पदार्थको मात्रा भने निरन्तर खेती भइरहेको क्षेत्रमा केही बढी छ भने बाँझो क्षेत्रमा क्रमशः घटिरहेको पाइन्छ ।

२.७ भिरालोपनाको विवरण

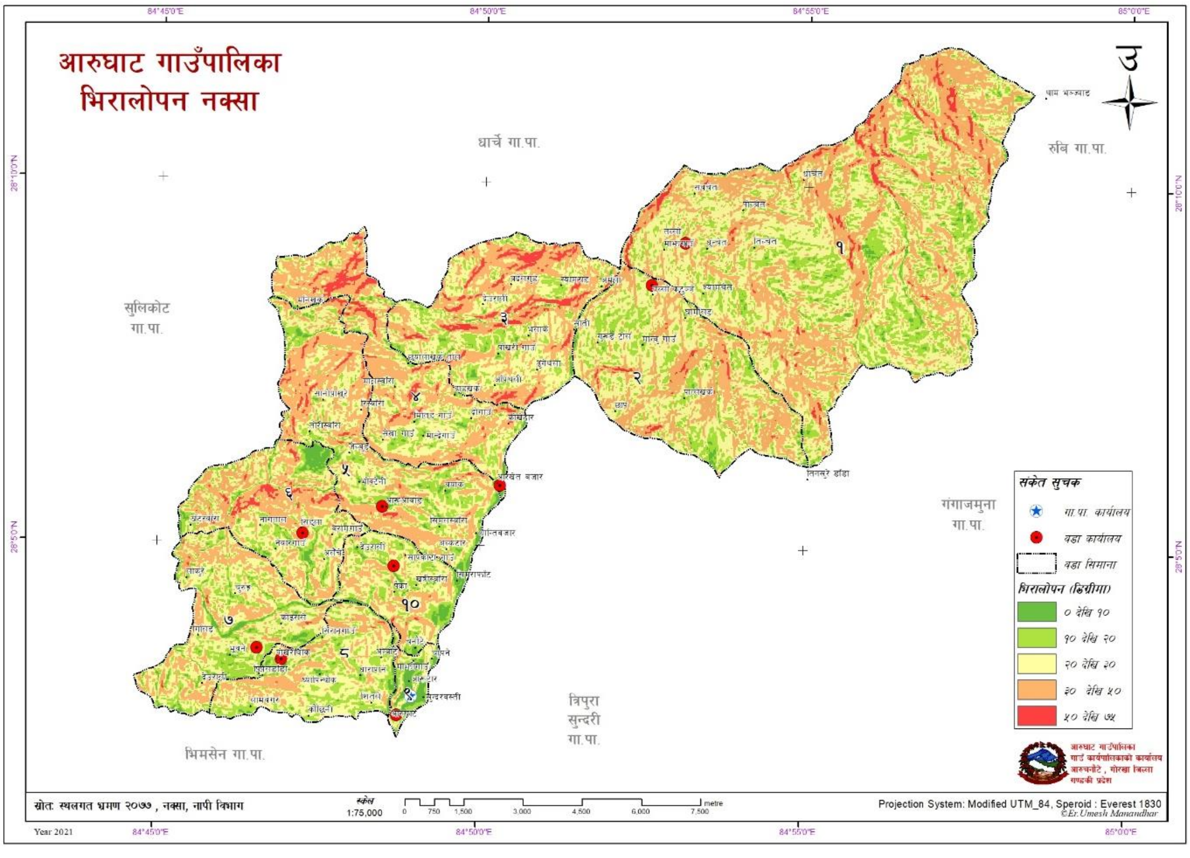

नक्सा नं. ३ : *गाउँपालिकाको भिरालोपनाको नक्सा*

आरूघाट गाउँपालिकाको भूमिलाई भू-वनौट, प्रणाली, तथा भू-स्खलनजस्ता प्रवृत्तिका आधारमा अध्ययन गर्दा भूमिको वर्गीकरणलाई त्यसको उपयोगको सम्भाव्यता र सघनता घट्दै जाने (Degrading) क्रममा राखिएको छ। अर्को शब्दमा, भू-स्खलन वा भू-क्षयीकरणको प्रवृत्ति भू-बनोटअनुसार फरक पर्दै जान्छ। त्यसै क्रमले

भूमिको स्थायित्वलाई मजबुत बनाउने उपायको भौतिक लक्षण (Physical characteristics) का आधारमा माटोको अवस्था र भिरालोपन विश्लेषण गरिएको छ । आरूघाट गाउँपालिकमा भूमिलाई भू-बनौट, पारिस्थितिक प्रणाली, तथा भू-स्खलनजस्ता तत्वका आधारमा भूमिको वर्गीकरणलाई हेर्दा गाउँपालिकाको जमिनमा न्यूनतम ० डिग्री देखि अधिकतम ७५ डिग्री सम्मको भिरालोपन देखिन्छ। जसलाई नक्सामा उल्लेख गरिएको छ ।

क) Slope ०°-५° (माटोको गहिराई पर्याप्त भएको, पानीको निकास राम्रोगरी हुने कान्ला बनाई खेती गर्न सकिने)

यस्तो जमिनमा माटोको गहिराई पर्याप्त हुन्छ र पानी सतहमा तथा अर्धभूमिगत अवस्थामा समेत सजिलै निकास हुन्छ। मनसुनी खेती गर्नका लागि यस्तो भूमिमा गराहरू बनाउनु पर्दछ। सतहगत जलप्रवाह एवं अर्धभूमिगत पानीको निकासलाई भू-क्षय हुन नपाओस भनी नियन्त्रणका उपायहरू अपनाउनु पर्दछ। माटोका भौतिक गुणहरू तथा जमिनको भिरालोपनका कारण वर्षाको पानीबाट नयाँ खोल्सीहरू बन्ने र ती खोल्सीहरू प्रकारान्तरमा चौडा हुँदै गएर भू-क्षयको प्रवृत्ति बढ्ने हुनाले यस वर्गको जमिनको संरक्षण गर्न विशेष ध्यान दिनु पर्दछ।

यस वर्गको जमिनमा परम्परागत, मध्यम वा आधुनिक विधिबाट खेती गर्न सकिन्छ। मनसुनको समयमा हुने वर्षाका कारण चरन तथा वनस्पतिलाई पनि मनग्गे फाइदा पुग्दछ। यस्तो जमिनमा धान खेती गर्न सकिन्छ। सिंचाइ सुविधा उपलब्ध भएको छ भने हिउँदे एवं वर्षे बाली लगाउन सकिन्छ।

ख) Slope ५°-३०° (माटोको गहिराई ५०-१०० से.मी. भएको, पानीको निकास राम्रो हुने, कान्ला बनाएर मात्र खेती गर्न सकिने)

५°-३०° स्लोप रहेको, पानीको निकास राम्रो हुने गरेको तथा माटोको पत्रको गहिराई ५० से.मी. देखि १०० से.मि. सम्म रहेको जग्गा यस वर्गमा पर्दछ। यस वर्गको जमिनमा पहिरो जाने, जमिन भासिने जस्ता भू-क्षयीकरणका प्रवृत्तिहरू सामान्यरुपमा देखा परि रहन्छन्। त्यसैले जमिनलाई सामान्यरुपमा व्यवस्थापन नगरिएमा यस्ता प्रवृत्तिमा झन् वृद्धि हुने हुन्छ। गाईबस्तुको आवत-जावतबाट भू-क्षयीकरणमा वृद्धि हुने हुनाले चरन विकासलाई यस प्रकारको जमिनमा प्रश्रय दिन ठीक हुँदैन। तर, पालैपालो निश्चित स्थानहरूमा गाईबस्तु थुनेर चराउने हो भने त्यसले जमिनको उत्पादकत्वमा सघाउ पनि पुऱ्याउन सक्दछ ।

यस प्रकारको जमिनमा विशेष गरी मनसुन खेतीका लागि भू-क्षय रोक्न गराहरू बनाउन अनिवार्य हुन्छ। यसमा खेतीका परम्परागत र मध्यमस्तरीय प्रविधि नै अपनाउनुपर्ने हुन्छ। यस प्रकारको भिरालोपन भएको जमिनमा खेती गर्दा माटोको भौतिक गुणहरूसँग व्यवस्थापन सिपको सम्मिश्रणले मुख्य भूमिका खेलेको हुन्छ। सिंचाइको प्रयोग नियमित रुपमा पहिलेदेखि नै भइरहेको खण्डमा सिंचाइ गर्दा भू-क्षयको समस्या आउदैन, तर नयाँ सिंचाइ प्रणाली शुरु गर्ने हो भने शुरुमा सावधानी अपनाउनु पर्दछ। एक्कासी बढी सिंचाइ भएको खण्डमा भू-क्षयीकरणको प्रवृत्ति तुरुन्त शुरु हुन सक्दछ।

ग) Slope ३०°–४०° माटोको गहिराई २० से.मी. मात्र भएको, पानीको निकाससहज भएको तथा जमिनको भिरालोपन ३०° (१.७ मिटरमा १ मी.) भन्दा बढी भएको, काठ दाउरा उत्पादन गर्न उपयुक्त।

माटोको पत्र २० से.मि. मात्र गहिराई भएको पानीको निकास सहज भएको तथा जमिनको भिरालोपन ३०° (१.७ मिटरमा १ मि.) भन्दा बढी भएको जमिन यस वर्गमा पर्दछ। यस प्रकारको ज्यादा भिरालोपन भएको जग्गामा गरा बनाएर खेती गर्नु फाइदाजनक देखिँदैन। यस प्रकारको जमिनमा वर्षाको पानीबाट छिटो खोल्सीहरू बन्ने वा बाढीले क्षती पुऱ्याउने ठूलो सम्भावना रहन्छ। यस प्रकारको जमिनमा बनस्पतीहरू लगाउन, उपयुक्त देखिन्छ। यहाँ काठ र इन्धनका लागि वन पैदावारको उत्पादन वृद्धि गर्नु उपयुक्त हुनेछ। पहिरो जाने वा बाढीबाट क्षति हुने प्रवृत्ति यस प्रकारको जमिनका सामान्य लक्षण हुन्।

यस्तो क्षेत्रमा जङ्गलको विकास गरी इन्धन, पशु आहार तथा काठ उत्पादन गर्न सकिन्छ। जङ्गल फडानी भएको छ भने पनि यस्तो क्षेत्रमा या त बोटविरुवालाई पुनः हुर्काउन सकिन्छ या त वृक्षारोपण गर्न सकिन्छ। यस वर्गमा पर्ने जमिनहरूमा गाईबस्तुलाई चराउने चलन कडाइका साथ नियन्त्रण गर्नुपर्छ। यदि इन्धन, पशु, आहार तथा चरनको लागि उपयोग गर्ने हो भने पनि वार्षिक उपयोगले भविष्यको उत्पादकत्वलाई जोखिममा पार्ने खालको हुनु हुँदैन। यस प्रकारको क्षेत्रमा यस्तो वन पैदावार उपयोग गर्ने तरिका, स्थान र पहुँचको लागि सडक विस्तारका र सुरक्षित योजना बनाउनु पर्दछ। यस्तो जमिन खेतीको लागि उपयुक्त हुँदैन।

घ) Slope > ४०° माटोको गहिराई २० से.मी. भन्दा कम भएको, भु-क्षय भइरहने पुनरुत्पादनको संभावना कम भएको

ज्यादै भिरालो भएको, मध्यम भिरालोपन भए पनि माटो पत्र (तह) २० से.मि. भन्दा कम भएको वा जस्तोसुकै भिरालोपन भए पनि वर्षे पानीबाट क्षति भएको, धेरै खोल्सीहरू सिर्जना भएको जमिन यस वर्गमा पर्दछ। यस गाउँपालिकाको भिरालोपन ७३ डिग्री सम्म रहेको छ। यस प्रकारको जमिन अति नै कमजोर, भू-क्षयीकरणको प्रवृत्ति भएको तथा पुनर्निर्माण र पुनर्स्थायीकरणको सम्भावना पनि अत्यन्त कम भएको कारण अन्न एवं वनस्पति खेतीका लागि अनुपयुक्त मानिन्छ।

यस प्रकारको जमिनलाई घाँस वा बोट-विरुवा लगाएर हराभरा बनाइराख्नु पर्छ, किनभने माथि उल्लेख गरिए झैं एकातिर यस्तो जनिमा भू-क्षयीकरणको प्रवृत्ति तीब्र रहेको हुन्छ भने अर्कातिर एक पटक भू-स्खलन भइसकेको क्षेत्रलाई पुनः अधिग्रहण (reclaim) गर्न असम्भव नै हुन्छ। उच्च भू-भागमा माटोको तापक्रम कम रहने भएबाट तथा भिरालोपन भएबाट माटो सजिलैसँग बग्दछ। तलको टेवलमा आरूघाट गाउँपालिकाको भिरालोपनको विवरण उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं. ४ : गाउँपालिकाको भिरालोपनको विवरण

क्र.सं.	भिरालोपन (डिग्रीमा)	उपयोग	जमिनको क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)	प्रतिशत
१	० देखि १०	कान्लाबनाई खेती गर्न सकिने	४.८७	३.१५
२	१० देखि २०	कान्लाबनाई खेती गर्न सकिने	२९.७४	१९.२४
३	२० देखि ३०	कान्लाबनाई खेती गर्न सकिने	६२.८०	४०.६३
४	३० देखि ५०	संरक्षित वन बनाउन सकिने	५२.४९	३३.९६
५	५० देखि माथि	संरक्षित वन बनाउन सकिने	४.६५	३.०१
जम्मा			१५४.५६	१००

आरुघाट गाउँपालिकाको अधिकांश जमिन अर्थात् ७३ प्रतिशतभन्दा बढी जमिन ३० डिग्रिभन्दा कम भिरोपन हुनु सुखद पक्ष हो । यसले खेतीपाती तथा आवासका लागि आरुघाट उपयुक्त स्थलको रुपमा रहेको देखाउँछ भने ३४ करिब प्रतिशत जमिन वनजंगल क्षेत्रका लागि उपुक्त रहेको छ । धरातलीय विविधता प्रचुर मात्रामा रहनु भनेको विकासका दृष्टिमा महत्वपूर्ण अवसर हो । सही सदुपयोग गर्न सके प्राकृतिक सम्पदाको धनी आरुघाट विकासमा कायापलट हुन सक्ने क्षमता राख्दछ ।

२.८ जमिनको मोहडाको विवरण (Aspect)

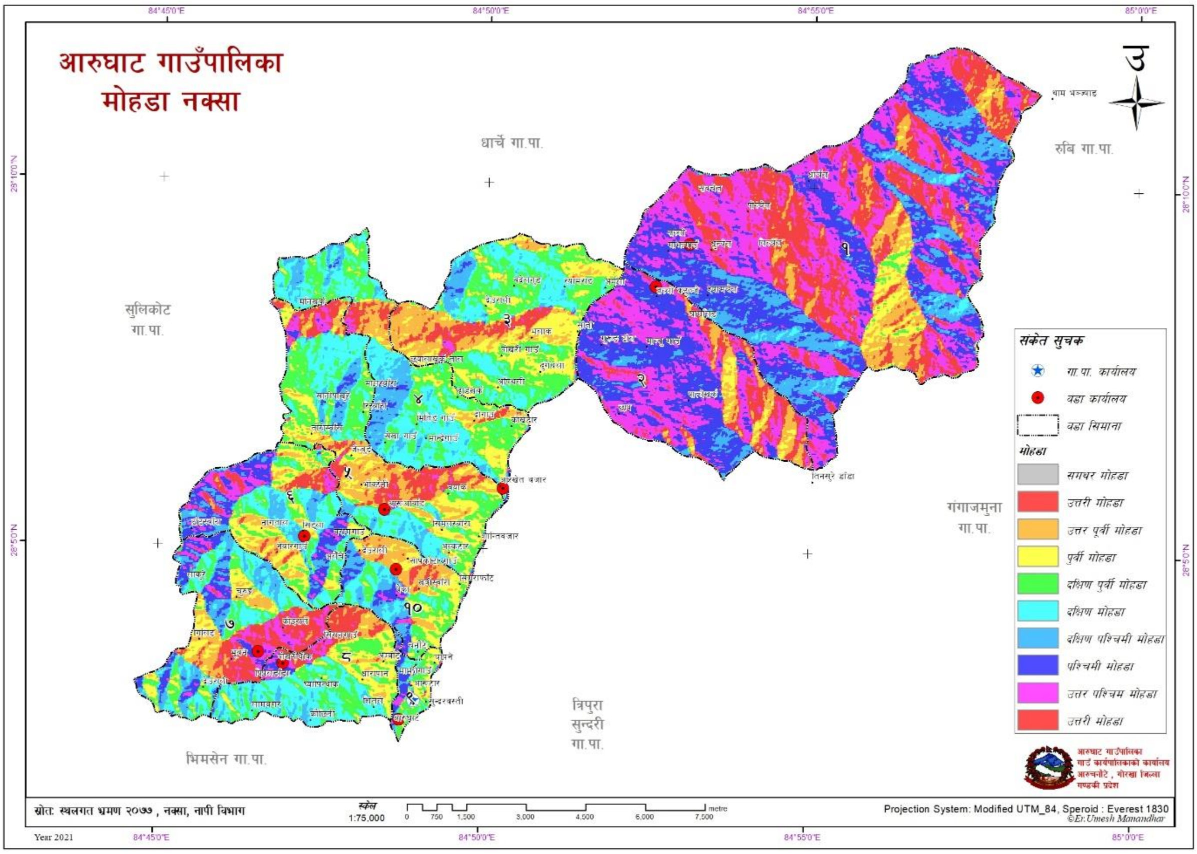

नक्सा नं. १ : *गाउँपालिकाको जमिनको मोहडाको नक्सा*

सामान्यतया भिरालोपनमा विषमता हुँदा जमिनको मोहडामा समेत विषमता हुन्छ। यद्यपि मोहडाको हिसाबले हेर्दा पूर्वी मोहडा, दक्षिण पुर्वी मोहडा, दक्षिण मोहडा, दक्षिण पश्चिम मोहडा, पश्चिमी मोहडा भएको क्षेत्र ६०.६८ प्रतिशत भएकोले गाउँपालिकामा जलवायुगत विविधता पाउनुका साथै यस प्रकारको पहारीलो क्षेत्रको जमिन कृषि, उद्योग, बसोबास तथा अन्य विकासका क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न उपयूक्त रहेको छ । उत्तरी मोहडा १२.८० प्रतिशत हुनुले यहाँको जमिन कृषि तथा बसोबासका लागि बढी शीत प्रधान र अनुपयूक्त रहेको छ। थप तथ्याङ्क तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. ५ : जमिनको मोहडाको विवरण

क्र.स.	जमिनको मोहडा	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.)	प्रतिशत
१	समथर मोहडा	०.००	०.००
२	उत्तर मोहडा	२०.९३	१३.५४

क्र.स.	जमिनको मोहडा	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.)	प्रतिशत
३	उत्तर पूर्वी मोहडा	१५.०८	९.७५
४	पूर्व मोहडा	१४.८७	९.६२
५	दक्षिण पूर्वी मोहडा	१९.६८	१२.७३
६	दक्षिण मोहडा	१८.६९	१२.०९
७	दक्षिण पश्चिम मोहडा	१५.९२	१०.३०
८	पश्चिम मोहडा	२४.६३	१५.९३
९	उत्तर पश्चिम मोहडा	२४.७६	१६.०२
	जम्मा	१५४.५६	१००

स्रोत : भू-सूचना प्रणालीमा आधारित स्थलगत तथ्याङ्क, २०७७

२.९ विकासका मुख्य सम्भावनाहरू

हरेक स्थानको आफ्नै विशेषता हुन्छ । कुनै स्थानमा जंगलको भू-भाग अत्यधिक हुन्छ । कुनै स्थानमा पर्याप्त मात्रामा जलश्रोतको उपलब्धता हुन्छ भने कुनै स्थानमा सुख्खा क्षेत्रको रुपमा रहेका हुन्छन् । तसर्थ कृषियोग्य क्षेत्र धेरै भएको ठाउँमा कृषिको व्यवसायीकरण गरेर माथि उठ्न सकिन्छ । यस गाउँपालिकाको वर्तमान भू-उपयोग हेर्दा ५९.२७ प्रतिशत कृषिक्षेत्र भएकोले कृषिको व्यवसायिकरण तथा पर्याप्त मात्रामा जल श्रोतको उपयोग गरेर यहाँको समृद्धि हासिल गर्न सकिन्छ ।

वडा नं. ३ र ४ जोड्ने गोरखा-सोती सडक खण्डको निर्माणधीन पुल

गाउँपालिका क्षेत्रमा रहेका सम्भाव्यता र अवसर अन्तर्गत परम्परागत तथा आधुनिक कृषि, जडिबुटी, पर्यटन, माछापालन तथा उद्योगहरूको विकासका सम्भाव्यताका क्षेत्रहरू रहेका छन्। साथै गाउँपालिकाको विभिन्न

स्थानमा रहेका पुराना मठमन्दिर पार्क, उद्यान तथा गुम्बा एवं स्तुपा जस्ता धार्मिक तथा पर्यटकीय क्षेत्रको विकास गर्न पर्याप्त अवसर रहेको छ ।

समग्रमा यस गाउँपालिका क्षेत्रमा हेर्दा कृषि पेशा अंगाल्ने घर परिवारको संख्या (७२.२५ प्रतिशत) उच्च रहेको छ। गाउँपालिकामा रहेको खेती योग्य जमिनमा खाद्यान्नको साथै अन्य नगदे तरकारी बाली, फलफूल, तरकारी मसला तथा जडीबुटी र पशुजन्य उत्पादन वृद्धि गर्न सकिने प्रशस्त सम्भावनाहरू रहेको छ। आधुनिक कृषि प्रविधि, मल तथा औजारको अभाव हुनाको साथै सो को अधिकतम लागत मूल्यले गर्दा सो को प्रयोगमा कमी हुन गई कृषि उत्पादनमा आवश्यकता अनुसार वृद्धि हुन सकेको छैन। जनचेतना, सीप तथा व्यावसायीकरण, आधुनीकिकरणको अभिवृद्धि, प्रविधि हस्तान्तरणको साथै आवश्यक प्रविधि, मल, कर्जा, बीउ बिजनको उपलब्धतामा सरलीकरण गरेर कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनमा वृद्धि ल्याई आर्थिक स्थितिमा सुधार ल्याउन सकिने प्रशस्त सम्भावनाहरू रहेको छ।

गाउँपालिकामा रहेको उर्वर भूमिमा आधुनिक कृषि प्रणालीको अभावले गर्दा खेतीयोग्य भूमिको पूर्ण सदुपयोग हुन सकेको छैन भने अर्को तर्फ माटोको उर्वराशक्ति क्रमशः क्षीण हुँदै उत्पादन र उत्पादकत्वमा ह्रास आएको देखिन्छ। जथाभावी हुने गरेको वस्ती विकासलाई व्यवस्थित गर्नाको साथै पुराना परम्परागत कूलोहरूको मर्मत सुधार गरी माटोको उर्वराशक्ती बढाई दिगो विकासको धारणा अनुरुप काम गर्न सकेमा भावी पुस्ताको लागि यस गाउँपालिकालाई बस्न लायक ठाउँको रुपमा विकसित गर्न सकिन्छ ।

गाउँपालिकाको ग्रामीण क्षेत्रमा दुग्ध उत्पादन तथा पशुपन्छी उत्पादनको प्रशस्त सम्भावना रहेको हुँदा यो व्यवसायलाई विस्तार गर्नुको साथै यातायात सेवालाई सर्वसुलभ तरिकाले उनीहरूको पहुँचसम्म विस्तार गर्न सकेको खण्डमा धेरैवटा स्थानहरूमा दुध चिस्यान केन्द्र, कृषि उत्पादनको संकलन केन्द्र/ कोल्ड स्टोर, मासुजन्य उद्योग आदि विकास गर्न सकिनेछ। जसबाट रोजगार श्रृजना गरी समग्र गाउँपालिकाको आयमा वृद्धि गर्न सकिने प्रशस्त सम्भावना देखिन्छ।

यस गाउँपालिकामा भएका प्राकृतिक श्रोत र साधनलाई व्यवस्थित तथा वातावरणमैत्री प्रविधि अपनाएर उचित प्रयोग गर्न सकेमा सो क्षेत्रले कतिपय ग्रामीण इलाकाहरूमा स्थानीय स्तरमा आवश्यक रोजगारी श्रृजना गर्नाको साथै स्थानीय श्रोत परिचालनमा समेत दिगोपना ल्याउन सकिने देखिन्छ।

गाउँपालिका क्षेत्रमा केहि खोलाहरू भएको र थप केही संम्भाव्य ठाउँहरूमा पोखरी तथा कृत्रिम ताल निर्माण गरी यस क्षेत्रको हावापानीमा हुने जातका माछापालन व्यवसाय गरेमा सजिलैसँग रोजगारीका अवसरहरू बढ्ने र गाउँपालिकाकै माछाले बजार लिने प्रशस्त सम्भावना रहेको छ।

गाउँपालिकाको सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहरूलाई संगठित र संस्थागत गरी वन क्षेत्रमा गैर काष्ठजन्य उत्पादनहरू जडिबुटी खेतीको अलावा मह उत्पादनलाई पनि प्रवर्द्धन गरी बजारीकरण गर्न सकेमा सो क्षेत्रको आर्थिक उन्नति गर्न थप टेवा पुग्ने देखिन्छ।

देशमा बेरोजगारी बढ्दै गइरहेको र सरकारी तथा गैरसरकारी क्षेत्रमा रोजगारीको प्रशस्त अवसरहरू नभएकोले बैदेशिक रोजगारीमा आकर्षण बढेको देखिन्छ। यस गाउँपालिकाका युवाहरुलाई सिपमूलक तालिम प्रदान गरी स्थानीय स्तरमै रोजगारी श्रृजना गर्ने व्यवस्था भएमा गाउँपालिकाको आर्थिक विकासमा ठुलो योगदान पुऱ्याउने प्रशस्त सम्भावना देखिन्छ ।

यसका अतिरिक्त आरूघाट गाउँपालिकाको विकासका लागि विभिन्न सम्भावनामूलक उपायहरूलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ ।

- गाउँपालिका क्षेत्रभित्र रहेका पानीको श्रोत तथा खोलाहरूबाट आधुनिक कुलो तथा नहर मार्फत् पानी सिंचाई गरी व्यवसायिक रुपमा खेती गर्न सके कृषि उत्पादनमा उल्लेखनीय वृद्धि हुन सक्छ ।
- गाउँपालिकामा रहेका पानीको मुहानबाट मेगा खानेपानी आयोजना मार्फत 'एक घर एक धारा' नीतिअनुरुप खानेपानी ल्याउन सके हाल गाउँपालिकामा देखिएको खानेपानीको समस्यामा न्यूनीकरण हुनुका साथै सिंचाईको पनि सुविधा हुन्छ ।
- स्थानीय कच्ची सडकको स्तर वृद्धि गरी कालोपत्रे गर्न सके स्थानीय वासिन्दाले भरपुर सुविधा लिनुका साथै जीवनस्तरको स्तरोन्नति र समग्र गाउँपालिकाको सुन्दरतामा वृद्धि हुन सक्छ ।
- यस गाउँपालिका क्षेत्रमा थप औद्योगिक विस्तार गर्न सके स्थानीय स्तरमा रोजगारी वृद्धि गर्नसक्ने प्रशस्त सम्भावना देखिन्छ ।
- यस क्षेत्रमा विभिन्न ऐतिहासिक, धार्मिक, साँस्कृतिक स्थानहरू रहेकाले पर्यटन विकास गर्न सकिने प्रशस्त सम्भावना रहेको छ ।
- सरकारी, गैरसरकारी तथा निजी संघसंस्थाहरू यस क्षेत्रमा क्रियाशिल रहेकाले गाउँपालिकाको विकासमा साझेदार हुन सक्ने देखिन्छ ।
- गाउँपालिका क्षेत्रमा उपभोक्ताहरूको वृद्धि भइरहेको सन्दर्भमा उद्योग, व्यापार र वाणिज्यको विकास हुन सक्ने सम्भावना देखिन्छ ।

खण्ड- ३: जनसांख्यिक विवरण

३.१ जनसंख्याको विवरण

कुनै पनि स्थानको जनसंख्या, विकासको साधन र साध्य दुवैको रुपमा रहेको हुन्छ । विकासको लागि आवश्यक अन्य आर्थिक, भौतिक साधनहरूको परिचालन मानव श्रोतबाट नै हुने भएकाले विकास योजना तर्जुमा गर्दा यसको बनावटको विविध पक्षहरूको अध्ययन र विश्लेषण हुनु आवश्यक हुन्छ । नेपालमा जनसंख्याको विविध पक्षको तथ्याङ्क प्रत्येक १० वर्षमा हुने राष्ट्रिय जनगणनाको साथै गाउँपालिकास्तरमा घरधुरी सर्वेक्षण मार्फत समेत प्राप्त हुने गरेको छ । यहाँ गाउँपालिका घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७ बाट प्राप्त नतिजाको आधारमा जनसंख्याका विविध पक्षहरूको विश्लेषण गरिएको छ ।

तालिका नं. ६ : जनसंख्याको विवरण

विवरण	वि.सं. २०७७
जम्मा जनसंख्या	२३३११
पुरुष	११,१५८(४७.८७ प्रतिशत)
महिला	१२,१५३ (५२.१३ प्रतिशत)
अनुपस्थित जनसंख्या	५,८७९
अनुपस्थित पुरुष जनसंख्या	३,७४२ (६३.६५ प्रतिशत)
अनुपस्थित महिला जनसंख्या	२,१३७ (३६.३५ प्रतिशत)
जम्मा जनसंख्या र अनुपस्थित जनसंख्या	२९,१९०
लैंगिक दर	९१.८
जम्मा घरधुरी संख्या	६१८०
औषत परिवार आकार	३.८
जम्मा क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)	१५४.५६
जनघनत्व (प्रतिवर्ग कि.मी.)	१५१
०-१४ वर्ष उमेरसमूहको जनसंख्या (आश्रित जनसंख्या)	५,७५६ (२४.६९ प्रतिशत)
१५-५९ वर्ष उमेरसमूहको जनसंख्या (आर्थिक रुपले सक्रिय)	१४,००२ (६०.०७ प्रतिशत)
६० वर्ष माथिका उमेरसमूहको जनसंख्या (आश्रित जनसंख्या)	३,५५३ (१५.२४ प्रतिशत)
१५-६० वर्ष उमेर समूहको साक्षरता दर (प्रतिशत)	६७.९
२०६८ को जनसंख्या	२३८८७
जनसंख्या वृद्धिदर (प्रतिशतमा)	- ०.२७
कृषकमा आवद्ध परिवार	४४६८ (७२.३० प्रतिशत)

स्रोत : गाउँपालिका घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

माथिको तालिकामा आरूघाट गाउँपालिकाको जनसंख्याको विवरण प्रस्तुत गरिएको छ । घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७ अनुसार आरूघाट गाउँपालिकाको अक्सर बसोबास गर्ने जनसंख्या २३,३११ रहेको छ जस मध्ये पुरुष ४७.८७ प्रतिशत (११११५८ जना) र महिला ५२.१३ प्रतिशत (१२१५३ जना) रहेका छन् । सोही अनुसार लैंगिक अनुपात (Sex Ratio) अर्थात प्रति १०० महिलामा पुरुषको संख्या ९१.८ रहेको छ । जनघनत्व (प्रति वर्ग किलोमिटरमा रहको जनसंख्या) १५१ जना प्रति वर्ग किलोमिटर रहेको छ । पछिल्लो तथ्याङ्क बमोजिम यस गाउँपालिकाको कुल जनसंख्या मध्ये २.२८ प्रतिशत (५३२ जना) अपाङ्गता भएकाहरू रहेका

छन् । कुल ६,१८० घरपरिवार रहेको यस गाउँपालिकामा प्रति परिवार औषत ३.८ जना सदस्य रहेको देखिन्छ । वि.सं २०६८ को जनगणना अनुसार नेपालको परिवारको औषत आकार ४.८८ रहेको थियो । देशमा सबैभन्दा बढी रौतहट जिल्लामा ६.४४ र सबैभन्दा कम कास्कीमा ३.९२ रहेको थियो ।

३.२ वडागत क्षेत्रफल, जनसंख्या तथा घरधुरी विवरण

तालिका नं. ७ : वडागत अनुपस्थित सहितको जनसंख्या तथा घरधुरी विवरण

वडा	घरधुरी संख्या	जम्मा जनसंख्या			अनुपस्थित जनसंख्या			जम्मा जनसंख्या तथा अनुपस्थित जनसंख्याको योग		
		पुरूष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा
१	१०६०	१९७८	२१०३	४०८१	३१६	६१	३७७	२२९४	२१६४	४४५८
२	६५१	१०९६	१२११	२३०७	३७६	२३७	६१३	१४७२	१४४८	२९२०
३	४६७	८२८	८९५	१७२३	१४०	८७	२२७	९६८	९८२	१९५०
४	६९२	१२३४	१३६९	२६०३	४७०	२६९	७३९	१७०४	१६३८	३३४२
५	५७१	१०८१	११७६	२२५७	५२२	३५२	८७४	१६०३	१५२८	३१३१
६	५३६	९७४	१०५७	२०३१	३००	११४	४१४	१२७४	११७१	२४४५
७	५७५	९७९	१०८७	२०६६	५९५	३९१	९८६	१५७४	१४७८	३०५२
८	५२४	९६१	१०४८	२००९	३८०	२८९	६६९	१३४१	१३३७	२६७८
९	६८५	१२८४	१३९५	२६७९	३०१	१३१	४३२	१५८५	१५२६	३१११
१०	३८५	७४३	८१२	१५५५	३४२	२०६	५४८	१०८५	१०१८	२१०३
जम्मा	६१४६	१११५८	१२१५३	२३३११	३७४२	२१३७	५८७९	१४९००	१४२९०	२९१९०

स्रोत : गाउँपालिका घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

तालिका नं. ८ : वडागत क्षेत्रफल, जनसंख्या तथा घरधुरीको विवरण

वडा	घरधुरी संख्या	२०६८ को जनसंख्या	जम्मा जनसंख्या			क्षेत्रफल(वर्ग कि.मी.)	जनसंख्या वृद्धिदर	जनघनत्व	औषत परिवार आकार	लैङ्गिक अनुपात
			पुरूष	महिला	जम्मा					
१	१०७२	३७६८	१९७८	२१०३	४०८१	५२.५१	०.९२	७८	३.८	९४.१
२	६५१	२२४८	१०९६	१२११	२३०७	१७.८५	०.२९	१२९	३.५	९०.५
३	४६३	१९०९	८२८	८९५	१७२३	१५.९८	-१.०८	१०८	३.७	९२.५
४	६९२	२५७५	१२३४	१३६९	२६०३	१३.२९	०.१२	१९६	३.८	९०.१
५	६०१	२३०९	१०८१	११७६	२२५७	१५.७८	-०.२५	१४३	३.८	९१.९
६	५३६	२१८७	९७४	१०५७	२०३१	१०.९९	-०.७९	१८५	३.८	९२.१
७	५७१	२४११	९७९	१०८७	२०६६	११.५१	-१.५९	१७९	३.६	९०.१
८	५२४	२१५३	९६१	१०४८	२००९	८.६३	-०.७४	२३३	३.८	९१.७
९	६८५	२८१२	१२८४	१३९५	२६७९	१.७३८८	-०.५३	१५४१	३.९	९२.०
१०	३८५	१५१५	७४३	८१२	१५५५	६.२६८४	०.२९	२४८	४.०	९१.५
जम्मा	६१८०	३७६८	१११५८	१२१५३	२३३११	१५४.५६	-०.२७	१५१	३.८	९१.८

स्रोत : गाउँपालिका घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

आरूघाट गाउँपालिकाको वडागत जनसंख्याको तुलनात्मक विश्लेषण गर्दा सबैभन्दा धेरै जनसंख्या भएको वडा नं १ रहेको छ जसमा जम्मा जनसंख्या ४,०८१ (पुरुष १,९७८ अर्थात ४८.४७ प्रतिशत र महिला २,१०३ अर्थात ५१.५३ प्रतिशत) रहेका छन् । यस वडाको औषत परिवार आकार ३.८ र घरधुरी संख्या १,०७२ रहेको छ । त्यस्तै सबैभन्दा थोरै जनसंख्या भएको वडा नं. १० रहेको छ जसको जनसंख्या १,५५५ (पुरुष ७४३ अर्थात ४७.७८ प्रतिशत र महिला ८१२ अर्थात ५२.२२ प्रतिशत) रहेका छन् भने घरधुरी संख्या ३८५ र औसत परिवार संख्या ४ रहेको छ । सबैभन्दा बढी जनघनत्व भएको वडा नं ९ रहेको छ जसको जनघनत्व १,५४१ व्यक्ति प्रति वर्ग कि.मी. रहेको छ भने सबैभन्दा कम जनघनत्व भएको वडा नं १ रहेको छ जसको जनघनत्व ७८ व्यक्ति प्रति वर्ग कि.मी. रहेको छ । जसको विस्तृत विवरण माथि तालिकामा उल्लेख गरिएको छ भने तालिकालाई तल स्तम्भ चित्रमा देखाईएको छ ।

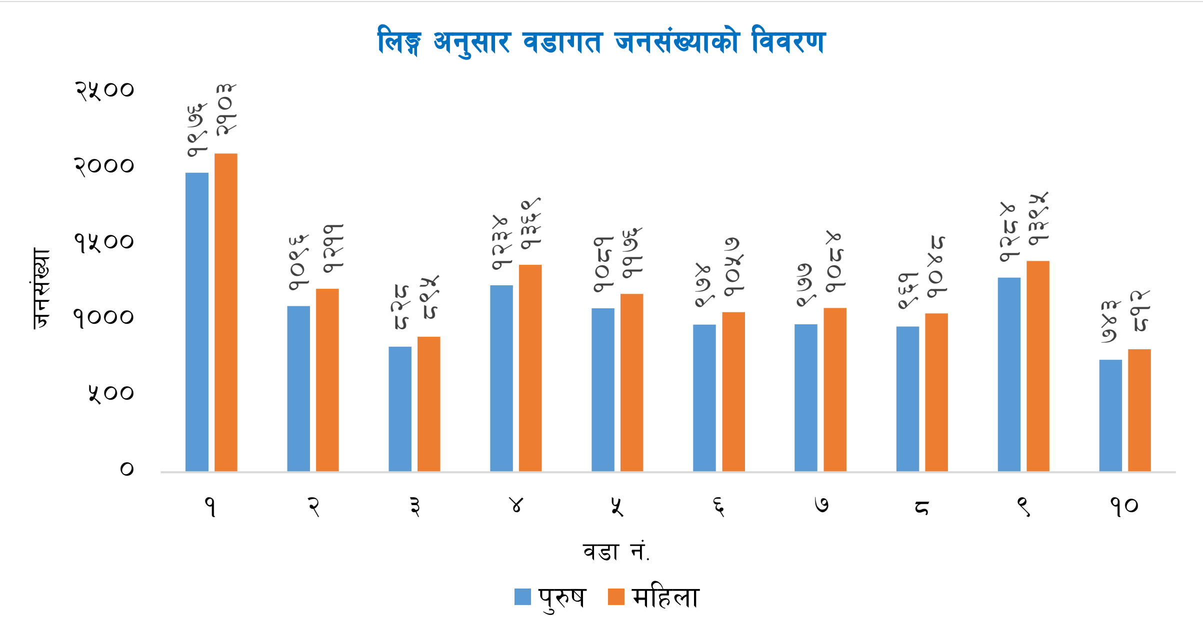

३.३ उमेर समूह अनुसार जनसंख्याको विवरण

तालिका नं. ९ : उमेर समूह अनुसार वडागत जनसंख्याको विवरण

उमेर समूह	वडा नं.										जम्मा	प्रतिशत
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०		
०-४ वर्ष	३४०	१६३	१४४	१८५	११२	१४५	१३४	१२६	१८१	८६	१६१६	६.९३
५-९ वर्ष	४१०	१६९	१३१	२२१	१८६	१३७	१६८	१४१	२३६	९१	१८९०	८.११
१०-१४ वर्ष	४४४	२२०	१४५	२९२	२०२	१७९	२१७	१५८	२६५	१२८	२२५०	९.६५
१५-१९ वर्ष	४७३	२४३	१८९	२५५	२२३	२१९	१९०	१८४	३०३	१५१	२४३०	१०.४२
२०-२४ वर्ष	३५१	१९९	२००	२२५	१७२	१८९	१४८	१७४	२५७	१३१	२०४६	८.७८
२५-२९ वर्ष	३७६	१८७	१४८	१७८	१७६	१३१	१३७	१७१	२६०	१२७	१८९१	८.११
३०-३४ वर्ष	२८६	१३७	१०१	१९२	१५३	१०७	१२२	१४४	२१४	८९	१५४५	६.६३
३५-३९ वर्ष	२३०	१५५	९६	१७०	१५३	११७	१४०	१४१	२०९	११४	१५२५	६.५४
४०-४४ वर्ष	१९४	१२७	८९	१२९	१४४	९८	१०४	११७	१६९	१००	१२७१	५.४५

उमेर समूह	वडा नं.										जम्मा	प्रतिशत
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०		
४५-४९ वर्ष	१९३	११९	७८	१२७	१००	८९	८७	८३	११८	९३	१०८७	४.६६
५०-५४ वर्ष	१७७	१२०	९०	१३९	९४	१०२	११०	१०४	११५	८८	११३९	४.८९
५५-५९ वर्ष	१४२	१०२	६८	११८	११४	१००	१२३	१०५	११३	८३	१०६८	४.५८
६०-६४ वर्ष	१६७	१००	७५	९७	१३१	११६	१२२	१००	६४	७१	१०४३	४.४७
६५-६९ वर्ष	९०	६६	५९	८०	९०	८०	८२	९९	६७	६५	७७८	३.३४
७०-७४ वर्ष	९३	१००	३२	९६	८२	८८	६८	६२	३६	५६	७१३	३.०६
७५ वर्ष भन्दा माथि	११५	१००	७८	९९	१२५	१३४	११४	१००	७२	८२	१०१९	४.३७
जम्मा	४०८१	२३०७	१७२३	२६०३	२२५७	२०३१	२०६६	२००९	२६७९	१५५५	२३३११	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

गाउँपालिका रहेका कुल २३,३११ जनसंख्या मध्ये ० देखि १४ वर्ष उमेर समूहका बालबालिकाको संख्या ५,७५६ (२४.६९ प्रतिशत), १५ देखि ५९ वर्ष उमेर समूहको जनसंख्या १४,००२ (६०.०७ प्रतिशत) र ६० वर्ष देखि माथि उमेर समूहको जनसंख्या ३,५५३ (१५.२४ प्रतिशत) रहेको देखिन्छ। मानव श्रोतको हिसाबले गाउँपालिका सम्पन्न स्थानमा रहेको छ। समग्र तथ्याङ्कलाई विश्लेषण गर्दा उमेर समूह बढ्दैजाँदा जनसंख्या क्रमश घट्दै गइरहेको देखिन्छ।

युवा उमेरको जनसंख्या बढी हुनु राम्रो भए तापनि उनीहरूको शिक्षा, स्वास्थ्य तथा मानव संसाधन विकासमा गाउँपालिकाले व्यापक लगानी गर्नुपर्ने हुन्छ। युवा उमेरसमूह धेरै हुनुलाई जनसंख्याको लाभांश भनिन्छ। अर्कोतर्फ युवाहरूलाई सही दिशातर्फ उन्मूख बनाउन र रोजगारीका अवसरहरू श्रृजनागरी गाउँपालिकाको विकासमा सरिक बनाउनु समाज र गाउँपालिकाको दायित्व हुन आउँछ। बालबालिका तथा शिशुहरूको संख्या कम हुनुले क्रमश प्रजनन दर घट्दै गएको संकेत गर्दछ भने वृद्धवृद्धाहरूको तथा प्रौढहरूको संख्या कम हुनुले औषत आयू अन्य देशहरूको तुलनामा कम हुनु र प्रौढ अवस्थामा लाग्ने रोगका कारण पाका उमेरको जनसंख्याको मृत्युदर बढी हुनु भन्ने जनाउँछ। यद्यपि बढ्दो उमेरको संख्या कम हुनु स्वभाविक हो। उमेरअनुसारको जनसंख्याको विश्लेषण गर्दा प्रत्येक उमेर समूहका आवश्यकताहरू सम्बोधन गरी उनीहरूको उचित व्यवस्थापन गर्नु नै चुनौतीपूर्ण हुन्छ। बालबालिकाको पोषण र स्याहार तथा शिक्षा, युवालाई उचित रोजगारी र वृद्धहरूलाई आवश्यक सामाजिक सुरक्षा तथा स्वास्थ्य सेवा र स्याहार गाउँपालिकाले निर्वाह गर्नुपर्ने दायित्वहरू भित्र आउँछन्। गाउँपालिकाले यसतर्फ ध्यान पुऱ्याउन आवश्यक छ।

तालिका नं. १० : उमेर र लिङ्गअनुसार वडागत जनसंख्याको विवरण

वडा	विवरण	०-४ वर्ष	५-९ वर्ष	१०-१४ वर्ष	१५-१९ वर्ष	२०-२४ वर्ष	२५-२९ वर्ष	३०-३४ वर्ष	३५-३९ वर्ष	४०-४४ वर्ष	४५-४९ वर्ष	५०-५४ वर्ष	५५-५९ वर्ष	६०-६४ वर्ष	६५-६९ वर्ष	७०-७४ वर्ष	७५ वर्ष सो भन्दा बढी	जम्मा
१	पुरूष	१७४	२१६	२२१	२३७	१५६	१७३	१४१	१०६	९१	९८	८०	७२	८०	४५	४१	४७	१९७८
	महिला	१६६	१९४	२२३	२३६	१९५	२०३	१४५	१२४	१०३	९५	९७	७०	८७	४५	५२	६८	२१०३
	जम्मा	३४०	४१०	४४४	४७३	३५१	३७६	२८६	२३०	१९४	१९३	१७७	१४२	१६७	९०	९३	११५	४०८१
२	पुरूष	७९	८८	१०३	१२४	१०३	९१	५२	७५	५२	४८	६५	५८	४०	२९	४५	४४	१०९६
	महिला	८४	८१	११७	११९	९६	९६	८५	८०	७५	७१	५५	४४	६०	३७	५५	५६	१२११
	जम्मा	१६३	१६९	२२०	२४३	१९९	१८७	१३७	१५५	१२७	११९	१२०	१०२	१००	६६	१००	१००	२३०७
३	पुरूष	७९	६३	६४	१००	९३	७४	४४	५१	३९	३२	४४	३५	३९	२७	१४	३०	८२८
	महिला	६५	६८	८१	८९	१०७	७४	५७	४५	५०	४६	४६	३३	३६	३२	१८	४८	८९५
	जम्मा	१४४	१३१	१४५	१८९	२००	१४८	१०१	९६	८९	७८	९०	६८	७५	५९	३२	७८	१७२३
४	पुरूष	९२	१००	१५७	१२२	९२	८६	८४	८४	५३	५९	६२	५७	४७	४२	४८	४९	१२३४
	महिला	९३	१२१	१३५	१३३	१३३	९२	१०८	८६	७६	६८	७७	६१	५०	३८	४८	५०	१३६९
	जम्मा	१८५	२२१	२९२	२५५	२२५	१७८	१९२	१७०	१२९	१२७	१३९	११८	९७	८०	९६	९९	२६०३
५	पुरूष	५९	११०	९९	९३	७६	८६	५७	७१	७०	४७	३८	६१	५२	४५	४५	७२	१०८१
	महिला	५३	७६	१०३	१३०	९६	९०	९६	८२	७४	५३	५६	५३	७९	४५	३७	५३	११७६
	जम्मा	११२	१८६	२०२	२२३	१७२	१७६	१५३	१५३	१४४	१००	९४	११४	१३१	९०	८२	१२५	२२५७
६	पुरूष	८५	७६	८०	११५	८२	५५	४८	५२	४२	३६	५१	३९	५५	४२	४७	६९	९७४
	महिला	६०	६१	९९	१०४	१०७	७६	५९	६५	५६	५३	५१	६१	६१	३८	४१	६५	१०५७
	जम्मा	१४५	१३७	१७९	२१९	१८९	१३१	१०७	११७	९८	८९	१०२	१००	११६	८०	८८	१३४	२०३१
७	पुरूष	६५	८४	११६	९२	७१	६१	५०	५३	५१	३७	४२	५८	५९	४०	३४	६६	९७९
	महिला	६९	८४	१०१	९८	७७	७६	७२	८७	५३	५०	६८	६५	६३	४२	३४	४८	१०८७
	जम्मा	१३४	१६८	२१७	१९०	१४८	१३७	१२२	१४०	१०४	८७	११०	१२३	१२२	८२	६८	११४	२०६६

वडा	विवरण	०-४ वर्ष	५-९ वर्ष	१०-१४ वर्ष	१५-१९ वर्ष	२०-२४ वर्ष	२५-२९ वर्ष	३०-३४ वर्ष	३५-३९ वर्ष	४०-४४ वर्ष	४५-४९ वर्ष	५०-५४ वर्ष	५५-५९ वर्ष	६०-६४ वर्ष	६५-६९ वर्ष	७०-७४ वर्ष	७५ वर्ष सो भन्दा बढी	जम्मा
८	पुरूष	६५	७७	७१	८४	८६	८०	७१	६६	५४	४०	४७	४१	४५	५४	३१	४९	९६१
	महिला	६१	६४	८७	१००	८८	९१	७३	७५	६३	४३	५७	६४	५५	४५	३१	५१	१०४८
	जम्मा	१२६	१४१	१५८	१८४	१७४	१७१	१४४	१४१	११७	८३	१०४	१०५	१००	९९	६२	१००	२००९
९	पुरूष	१०५	११८	१३८	१४२	११२	१०१	९६	१०६	७५	५५	६१	५४	३३	३५	१६	३७	१२८४
	महिला	७६	११८	१२७	१६१	१४५	१५९	११८	१०३	९४	६३	५४	५९	३१	३२	२०	३५	१३९५
	जम्मा	१८१	२३६	२६५	३०३	२५७	२६०	२१४	२०९	१६९	११८	११५	११३	६४	६७	३६	७२	२६७९
१०	पुरूष	४०	५४	६५	७९	६४	६१	४०	५०	४४	३८	४४	४३	३७	२८	२५	३१	७४३
	महिला	४६	३७	६३	७२	६७	६६	४९	६४	५६	५५	४४	४०	३४	३७	३१	५१	८१२
	जम्मा	८६	९१	१२८	१५१	१३१	१२७	८९	११४	१००	९३	८८	८३	७१	६५	५६	८२	१५५५
जम्मा	पुरूष	८४३	९८६	१११४	११८८	९३५	८६८	६८३	७१४	५७१	४९०	५३४	५१८	४८७	३८७	३४६	४९४	१११५८
	महिला	७७३	९०४	११३६	१२४२	११११	१०२३	८६२	८११	७००	५९७	६०५	५५०	५५६	३९१	३६७	५२५	१२१५३
	जम्मा	१६१६	१८९०	२२५०	२४३०	२०४६	१८९१	१५४५	१५२५	१२७१	१०८७	११३९	१०६८	१०४३	७७८	७१३	१०१९	२३३११

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

गाउँपालिकामा रहेको कूल २३,३११ जनसंख्या मध्ये ११,१५८ जना पुरुष अर्थात ४७.८७ प्रतिशत र १२,१५३ जना महिला अर्थात ५२.१३ प्रतिशत रहेका छन् । ४ वर्षसम्म, ५ देखि ९ वर्ष र ७५ वर्ष र सो भन्दा बढी उमेर समूहमा पुरुषको बाहुल्यता रहेको छ भने बाँकी उमेर समूहमा महिलाको बाहुल्यता रहेको छ । यसरी लैङ्गिक अनुपात हेर्दा प्रति ९१.८ जना पुरुषमा १०० जना महिला रहेका छन् । छोराको चाहानामा बढी छोरीहरू जन्माउने प्रवृति नेपालमा परम्परागत हिसाबले नै रहिआएको छ । उमेर समूह अनुसार हेर्दा १५ देखि ३९ वर्ष उमेर समूह भित्रका किशोरी र महिलाहरूको जनसंख्यामा र उमेर पुगेका महिलाहरूका शारिरीक, मानसिक, सामाजिक तथा आर्थिक मूद्धाहरूलाई सम्बोधन गर्ने खालको योजनाहरू निर्माण गर्नु जरुरी छ । प्रजनन स्वास्थ्य, यौन स्वास्थ्य, रजस्वला सम्बन्धी समस्याहरू, महिला मैत्री शौचालय, परामर्श केन्द्रहरू, महिला हिंसा, चेलीवेटी बेचविखन, घरेलु लैङ्गिक हिंसा, पाठेघर खस्ने समस्या, दाइजो प्रथा, महिला शसक्तिकरण तथा अधिकार जस्ता विषयहरू आम महिलाका प्रमुख तथा संवेदनशिल विषय भएकोले गाउँपालिकाले यी विषयहरूको प्रभावकारी योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने संकेत समग्र तथ्याङ्कले गर्दछ । वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

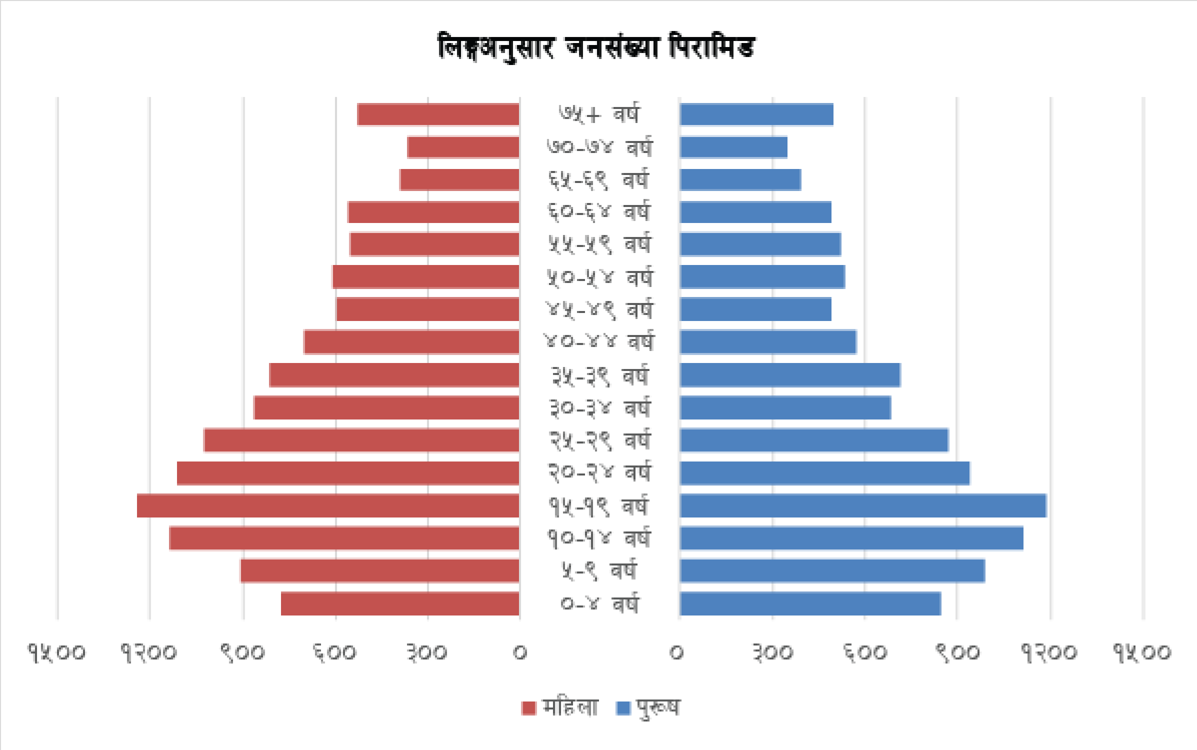

३.४ जातजातिको आधारमा वडागत जनसंख्याको विवरण

गाउँपालिकामा जातजातिका आधारमा जनसंख्याको विवरणलाई हेर्दा सबैभन्दा धेरै ७,५३१ अर्थात ३२.३१ प्रतिशत गुरुङ, दोस्रोमा ३,४८८ अर्थात १४.९६ प्रतिशत क्षेत्री, तेस्रो र चौथोमा क्रमश ८.४४ प्रतिशत मगर र ८.२८ प्रतिशत ब्राह्मण पहाडी रहेका छन् । त्यसैगरी बराम/बरामु, कामी, सार्की, नेवार, घले, तामाङ लगायत अन्य जातजातिहरूको बसोबास रहेको छ । यसरी जातीय हिसाबले विविधतायुक्त समाजमा स्थानीयहरू सामाजिक सहिष्णुताका साथ बसेको पाइन्छ । गोरखा जिल्लालाई बराम/बरामु जातिको उद्गम स्थल पनि मानिन्छ । आफ्नो छुट्टै भाषा(बालकुरा), संस्कृति र रहनसहन भएका नेपालको अति सीमान्तकृत जातिमा सूचिकृत बराम जातिलगायत गाउँपालिकामा बसोबास गर्ने विभिन्न जातजातिको मौलिक संस्कृति, परम्परा, भाषा र रहनसहनलाई संरक्षण गरी उनीहरूको पहिचान कायम राख्ने कार्यक्रमहरूको निर्माण गर्नु आवश्यक छ । विस्तृत विवरण वडागत रुपमा तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ११ : जातजातिको आधारमा वडागत जनसंख्याको विवरण

जातजाति	वडा नं.										जम्मा जनसंख्या	प्रतिशत
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०		
गुरुङ	२८७०	७३४	२४४	५१४	९५७	९७३	२१६	२९३	६२०	११०	७५३१	३२.३१
क्षेत्री	१०४	६३०	३१२	३२९	४४९	२५२	५८७	१३२	१७९	५१४	३४८८	१४.९६
मगर	५	५	४८५	६२१	२८७	९१	२५६	४९	४७	१२२	१९६८	८.४४
ब्राह्मण पहाडी	०	१५२	२५	२४२	१०४	७४	८२	८३१	१९५	२२५	१९३०	८.२८
बराम/बरामु	०	६	५१०	२७५	१२७	३०१	४७७	३६	३७	१५१	१९२०	८.२४
कामी	७७	१४६	११३	२११	१२७	२०६	२८	१८८	५११	११५	१७२२	७.३९

जातजाति	वडा नं.										जम्मा जनसंख्या	प्रतिशत
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०		
सार्की	०	०	२२	२०३	१२८	३७	१५३	२५८	२९९	९१	११९१	५.११
नेवार	०	९५	१	४७	४२	७७	१५४	४८	४०२	१४५	१०११	४.३४
घले	५२९	२७२	०	४३	०	०	५	०	४४	०	८९३	३.८३
तामाङ	४९४	१७०	०	०	२	७	०	०	१	४	६७८	२.९१
दमाई/ढोली	१	९२	४	६२	१७	१३	७४	१५२	५२	३६	५०३	२.१६
दराई	०	०	०	०	१	०	०	०	१३४	०	१३५	०.५८
मुसलमान	०	०	०	४७	०	०	०	०	८२	०	१२९	०.५५
घर्ती/भुजेल	०	०	०	०	५	०	०	२१	०	३५	६१	०.२६
माझी	०	०	०	०	०	०	०	०	४७	०	४७	०.२०
ठकुरी	०	०	०	०	०	०	३४	०	०	०	३४	०.१५
विदेशी	०	०	०	६	०	०	०	०	१४	१	२१	०.०९
कुमाल	०	०	०	३	०	०	०	०	५	६	१४	०.०६
अन्य	१	५	७	०	११	०	०	१	१०	०	३५	०.१५
जम्मा	४०८१	२३०७	१७२३	२६०३	२२५७	२०३१	२०६६	२००९	२६७९	१५५५	२३३११	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

नोट : अन्यमा राई, कुमाल, थारु, विदेशी, चेपाङ/प्रजा, राजवंशी, कुर्मी आदि रहेका छन् ।

जातजातिको विवरणलाई स्तम्भ चित्रमा समेत प्रस्तुत गरिएको छ ।

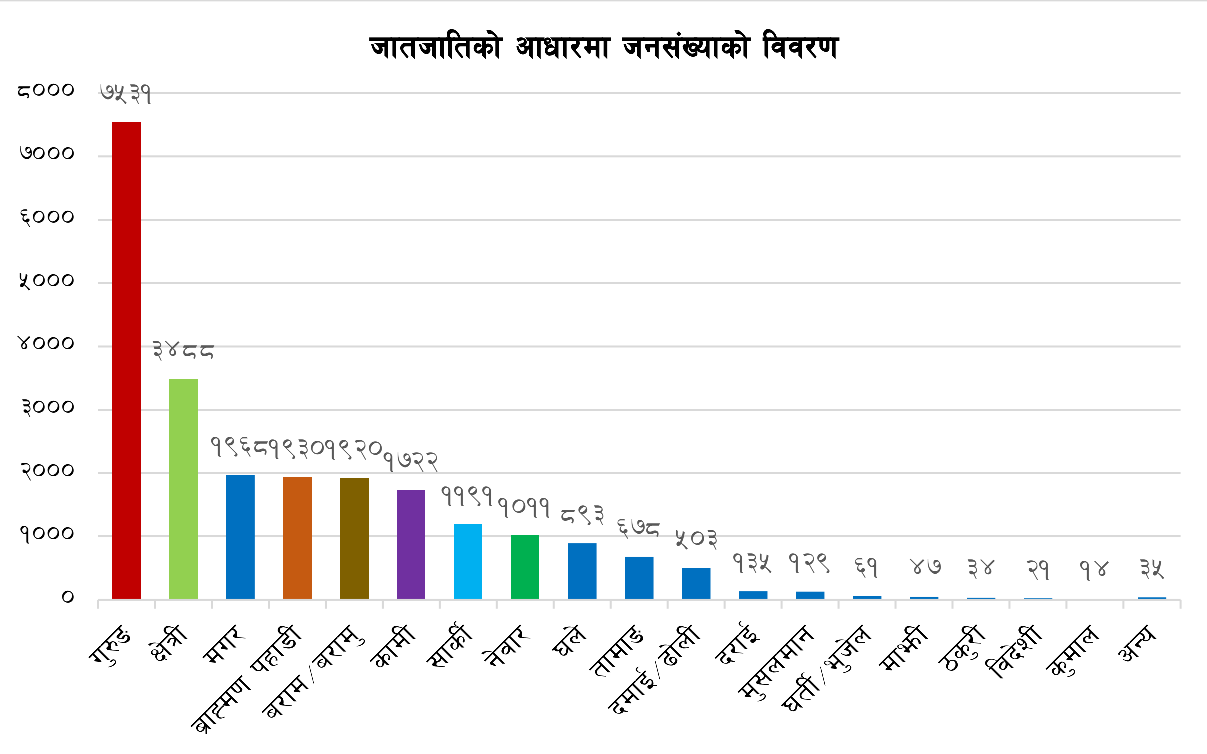

३.५ मातृभाषाको आधारमा जनसंख्याको विवरण

नेपाल एक बहु-जाति, बहु-भाषा र बहु-साँस्कृतिक विशेषता बोकेको राष्ट्र हो । यस गाँउपालिकामा पनि भाषिक विविधता रहेको देखिन्छ । गाउँपालिकामा रहेका कुल २३,३०४ जनसंख्या मध्ये सबैभन्दा बढी १६४७३ अर्थात ७०.७ प्रतिशतले नेपाली भाषा, ४९२७ अर्थात २१.१ प्रतिशतले गुरुङ भाषा, ५७८ अर्थात २.५ प्रतिशतले बराम (बालकुरा) भाषा, ५४५ अर्थात २.३ प्रतिशतले तामाङ भाषा, २६४ अर्थात १.१३ प्रतिशतले घले भाषा, २२४ अर्थात ०.९६ प्रतिशतले मगर भाषा, २१५ अर्थात ०.९२ प्रतिशतले नेवारी भाषा र बाँकी अन्य नगण्य संख्याले अन्य भाषा प्रयोग गर्ने गरेको पाइयो । संविधानको धारा ३२ मा भाषा तथा संस्कृतिको हकलाई मौलिक हकको रुपमा स्थापित गरेको र धारा ३१ को शिक्षासम्बन्धी हकको उपधारा ५ बमोजिम "नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई कानुन बमोजिम आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने र त्यसका लागि विद्यालय तथा शैक्षिक संस्था खोल्ने र संचालन गर्ने हक हुनेछ ।" भनी स्पष्ट किटान गरेको छ । तसर्थ आफ्नो मातृभाषामा पढ्न चाहने विद्यार्थीहरूलाई गाउँपालिकाले विशेष व्यवस्था गर्न सक्ने प्रावधान रहेको छ । वडा अनुसार विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. १२ : मातृभाषा अनुसार जनसंख्याको विवरण

मातृभाषा	वडा नं.										जम्मा जनसंख्या	प्रतिशत
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०		
नेपाली	७४९	२०४८	१६०१	२५७०	१६६३	१०३५	१२७९	१७६८	२३२१	१४३९	१६४७३	७०.७
गुरूङ	२५८८	२०७	९५	१६	५९१	७७०	१३४	२३४	२६०	३२	४९२७	२१.१
बराम/ बालकुरा	०	०	०	०	०	१७७	४०१	०	०	०	५७८	२.५
तामाङ	५००	३५	०	०	०	७	०	०	०	३	५४५	२.३
घले	२३७	१५	०	५	०	०	०	०	७	०	२६४	१.१
मगर	०	०	२५	१	२	२	१६२	१	४	२४	२२१	०.९
नेवारी	०	१	२	१	०	३८	८८	५	२७	५४	२१६	०.९
उर्दू	०	०	०	०	०	०	०	०	२९	०	२९	०.१
हिन्दी	१	०	०	१	०	०	०	०	१७	०	१९	०.१
भोजपुरी	०	०	०	३	०	०	०	०	११	०	१४	०.१
मैथिली	०	१	०	५	१	०	१	१	०	१	१०	०.०
अन्य	६	०	०	१	०	२	१	०	३	२	१५	०.१
जम्मा	४०८१	२३०७	१७२३	२६०३	२२५७	२०३१	२०६६	२००९	२६७९	१५५५	२३३११	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

नोटः अन्यमा बालिङ/वालुङ, मुसल्मान, दराई, भुजेल, माझी, वान्तवा, थारु आदि रहेका छन् ।

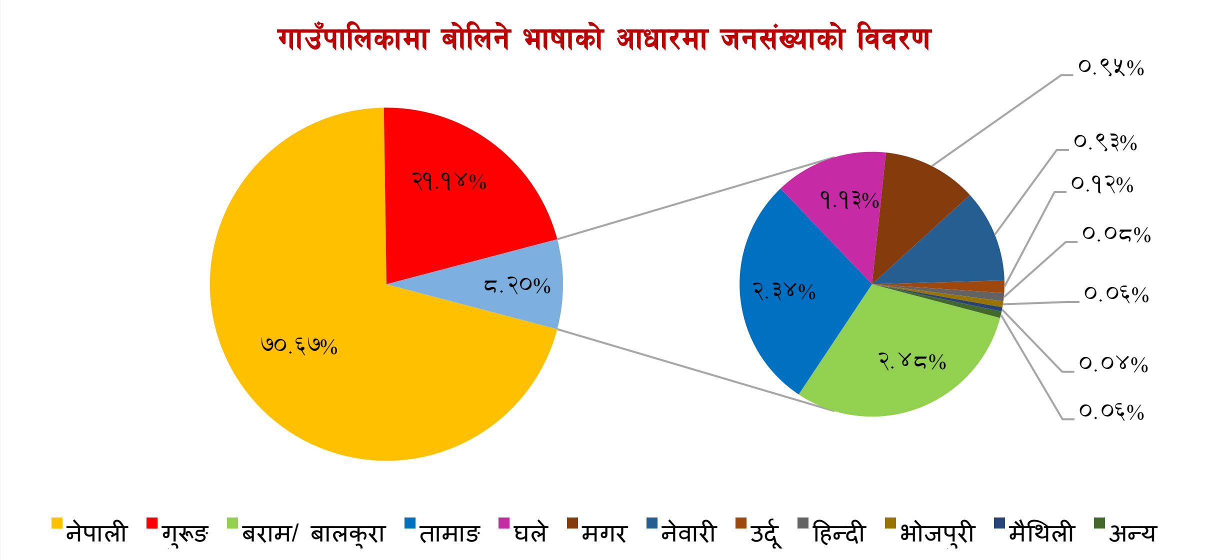

३.६ धर्मअनुसार जनसंख्याको विवरण

नेपालमा धार्मिक स्वतन्त्रता र विविधता रहेको छ । नेपालको संविधान, २०७२ को प्रस्तावनामा नेपाललाई एक बहुजातीय, बहुभाषिक, बहुधार्मिक, बहुसांस्कृतिक तथा भौगोलिक विविधतायुक्त विशेषतालाई आत्मसात् गरी विविधताबीचको एकता, सामाजिक सांस्कृतिक ऐक्यबद्धता, सहिष्णुता र सद्भावलाई संरक्षण एवं प्रवर्धन गर्दै; वर्गीय, जातीय, क्षेत्रीय, भाषिक, धार्मिक, लैङ्गिक विभेद र सबै प्रकारका जातीय छुवाछूतको अन्त्य गरी आर्थिक समानता, समृद्धि र सामाजिक न्याय सुनिश्चित गर्न समानुपातिक समावेशी र सहभागितामूलक सिद्धान्तका आधारमा समतामूलक समाजको निर्माण गर्ने संकल्प गर्ने उल्लेख गरिएको छ। फलस्वरुप नेपालमा धार्मिक स्वतन्त्रता र सौहार्दता रहेको पाइन्छ ।

गाउँपालिकामा विभिन्न समुदायका मानिसहरूको बसोबास रहेको हुनाले उनीहरूका आआफ्नै चाडपर्वहरू छन् । जस्तै हिन्दूधर्मावलम्बीहरूले बडादशैं, तिहार, रामनवमी, महाशिवरात्री, हरितालिका, श्रीपञ्चमी, श्रीकृष्ण जन्माष्टमी, होली, चैते दशैं, साउने-माघे संक्रान्ति, मातातीर्थ औंसी, अक्षय तृतीया, हरिशयनी-हरिबोधनी एकादशी, नागपञ्चमी, रक्षाबन्धन (जनैपूर्णिमा), कुशे औंसी, बालाचतुर्दशी, कोजाग्रत पूर्णीमा, श्री स्वस्थानी पूर्णिमा, नयाँवर्ष सोह्रश्राद्ध, कूल-थानी पूजाआदि चाडपर्वहरू मनाउने गर्दछन् । बौद्ध धर्मावलम्बीहरूले बुद्धजयन्ती तथा विभिन्न ल्होसार पर्व, तिहार आदि मनाउने गर्दछन । क्रिश्चियनहरूले क्रिशमस डे, अंग्रेजी नयाँ वर्ष आदि मनाउने गर्दछन् ।

तालिका नं. १३ : धर्म अनुसार जनसंख्याको वडागत विवरण

वडा नं.	हिन्दू	बौद्ध मार्गी	ईस्लाम	किराँत	क्रिश्चियन	अन्य	जम्मा
१	८०१	२५९०	०	१	६८८	१	४०८१
२	१६८५	५८४	०	०	३७	१	२३०७
३	११९१	७२	०	२	४५२	६	१७२३
४	२००७	२५९	४७	१	२८९	०	२६०३
५	१७४६	३७१	०	०	१४०	०	२२५७
६	१७९९	२२२	१	०	४	५	२०३१

वडा नं.	हिन्दू	बौद्ध मार्गी	ईस्लाम	किराँत	क्रिश्चियन	अन्य	जम्मा
७	१८१०	१८१	०	०	७५	०	२०६६
८	१७५६	२०७	०	०	४६	०	२००९
९	१९५४	२७४	८७	१	३६३	०	२६७९
१०	१४३६	८६	०	०	३२	१	१५५५
जम्मा जनसंख्या	१६१८५	४८४६	१३५	५	२१२६	१४	२३३११
प्रतिशत	६९.४	२०.८	०.६	०.०	९.१	०.१	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

गाउँपालिकामा रहेका कुल २३,३११ जनसंख्या मध्ये १६,१८५ अर्थात ६९.४ प्रतिशत जनसंख्याले हिन्दु धर्म मान्दछन् भने दोस्रोमा बौद्ध धर्म मान्नेको संख्या ४८४६ अर्थात २०.८ प्रतिशत रहेका छन् । हिन्दु धर्मावलम्बी बाहुल्यता रहेको हुनाले हिन्दु धर्म मान्ने ६९.४ प्रतिशत देखिएपनि गाउँपालिकामा बौद्ध धर्मावलम्बीहरूको संख्या पनि उल्लेख्य अथात् २०.८ प्रतिशत रहेको तथ्याङ्कले देखाउँछ । त्यसैगरी ९.१ प्रतिशत क्रिश्चियन धर्मावलम्बी रहेका छन् भने मुस्लिम धर्मालम्बी पनि ०.६ प्रतिशत रहेका छन् । गाउँपालिकामा धार्मिक विविधता रहेको छ । हिन्दू र बौद्ध धर्मावलम्बीहरूको प्रधानता रहेको तथ्याङ्कले देखाउँछ । नेपालमा सदियौंदेखि रहि आएको धार्मिक सहिष्णुता यस गाउँपालिकामा पनि कायमै रहेको देखिन्छ । हिन्दु धर्मावलम्बीहरूको राम्रो बाहुल्यता भएकाले हिन्दु धर्म संस्कृति जगेर्ना गर्ने तथा मठ मन्दिरको संरक्षण गरी मौलिकतामा आधारित सांस्कृतिक तथा धार्मिक केन्द्रको रुपमा गाउँपालिकालाई विकास गर्न सकिन्छ । वडागत रुपमा विभिन्न धर्मावलम्बीहरूको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

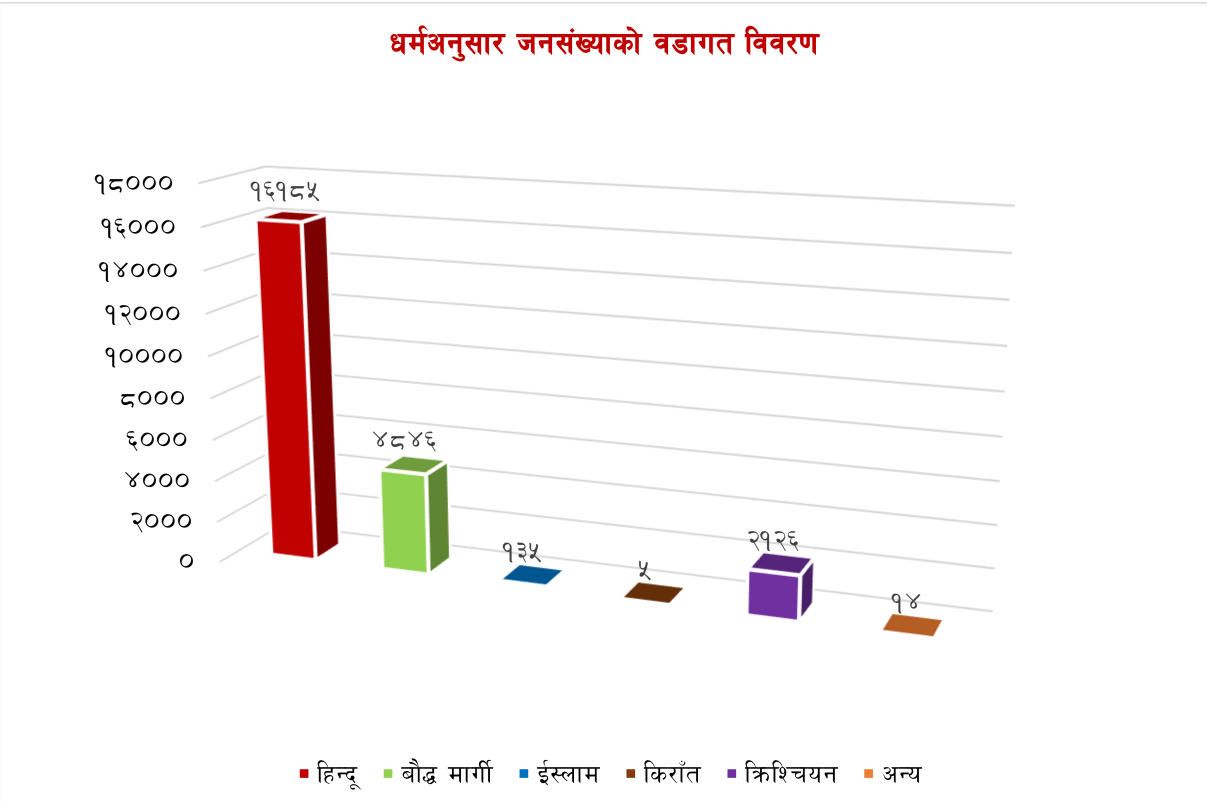

३.७ परिवारमूलीको विवरण

तालिका नं. १४ : परिवारमूलीको लिङ्गअनुसार वडागत घरधुरी विवरण

वडा	परिवारमूलीको लिङ्ग				
	पुरूष परिवारमूली		महिला परिवारमूली		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	६१०	५६.९०	४६२	४३.१०	१०७२
२	३७४	५७.४५	२७७	४२.५५	६५१
३	२८१	६०.६९	१८२	३९.३१	४६३
४	४१६	६०.१२	२७६	३९.८८	६९२
५	४१८	६९.५५	१८३	३०.४५	६०१
६	२१५	४०.११	३२१	५९.८९	५३६
७	३५३	६१.८२	२१८	३८.१८	५७१
८	३६९	७०.४२	१५५	२९.५८	५२४
९	२९६	४३.२१	३८९	५६.७९	६८५
१०	२३५	६१.०४	१५०	३८.९६	३८५
जम्मा	३५६७	५७.७२	२६१३	४२.२८	६१८०

स्रोत : गाउँपालिका घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

गाउँपालिकामा रहेको कुल घरपरिवार संख्या ६१८० मध्ये ३५६७ अर्थात ५७.७२ प्रतिशत घरपरिवारमा पुरुष घरमूली रहेका छन् भने २६१३ अर्थात ४२.२८ प्रतिशत घरपरिवारमा महिला घरमूली रहेका छन् । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरीएको छ ।

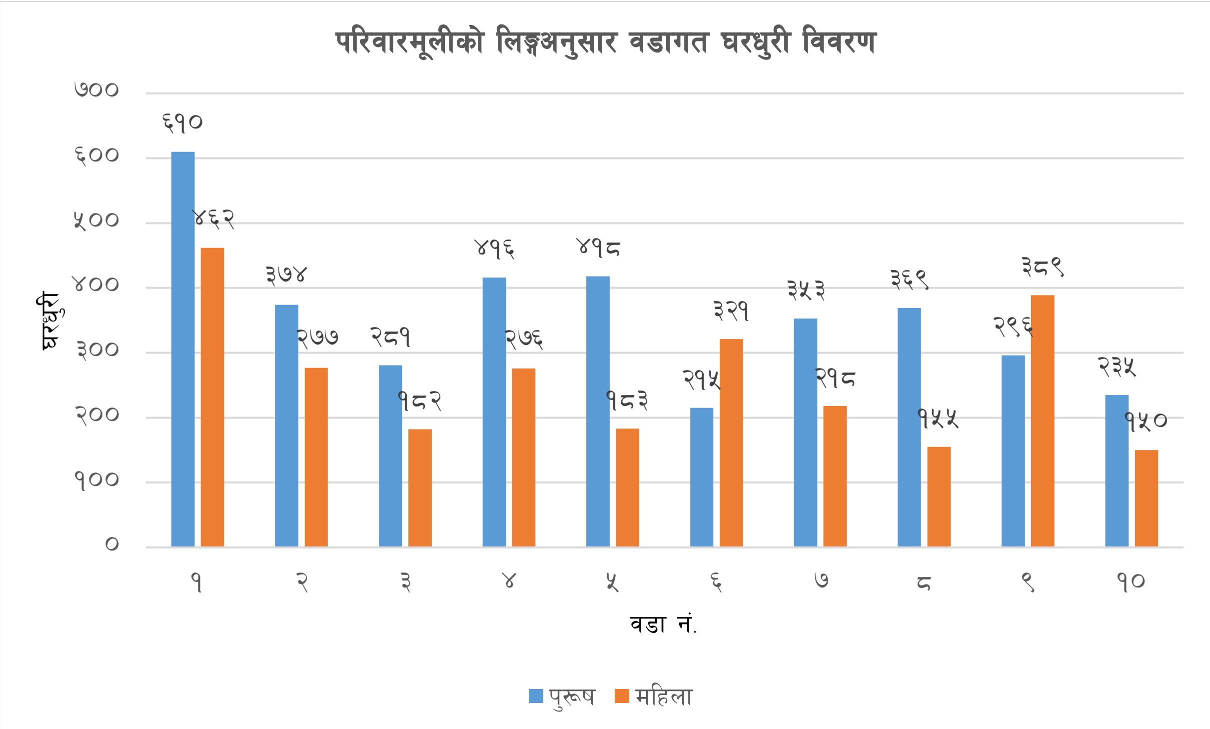

३.४ वैवाहिक स्थितिको विवरण

वैवाहिक स्थिति भन्नाले विवाह गरेका, विवाह गरेर पनि सम्बन्ध विच्छेद भएका साथै श्रीमान वा श्रीमती गुमाएर एकल भई बसेको अवस्थालाई जनाउँछ । लैङ्गिक आधारमा समाजको वैवाहिक स्थिति असमान देखिन्छ । नेपाली समाजमा महिलाले श्रीमान्को मृत्यु भए पनि विवाह गर्नु हुँदैन भन्ने मान्यता र विधुवालाई हेरिने दृष्टिकोण रुढिवादी र परम्परागत रहेको छ । जसले गर्दा समाजमा बहुविवाह तथा विदुर र विधुवाको संख्यात्मक स्थिति असमान देखिन्छ । अझ प्राचीन समयमा सती प्रथा प्रचलनमा रहेको थियो । तर १९७७ मा चन्द्रशमशेरले कानूनीरुपमा कु-प्रथाको रुपमा रहेको सती प्रथाको अन्त्य गरेका थिए । सामान्यतया पितृसत्तात्मक समाज रहेको हाम्रो देशमा विधुवा महिलाको संख्या पुरुषको संख्या भन्दा दुई गुणा बढी देखिन्छ ।

३.८.१ उमेरसमूहका आधारमा १० वर्षभन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिको विवरण

तालिका नं. १५ : उमेरसमूहका आधारमा १० वर्षभन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिको विवरण

उमेर समुह	वैवाहिक स्थिति								जम्मा
	एक विवाह	वहु विवाह	पुनर्विवाह	विदुर/ विधुवा	सम्बन्ध बिच्छेद/ पारपाचुके	छुट्टिएको	थाहा नभएको	विवाह नभएको	
१०-१४ वर्ष	२	०	०	०	०	०	०	२२४८	२२५०
१५-१९ वर्ष	२७३	०	०	०	२	०	१	२१५४	२४३०
२०-२४ वर्ष	१०२३	४	२	०	२	४	१	१०१०	२०४६
२५-२९ वर्ष	१५०६	१९	१२	१	४	७	०	३४१	१८९०
३०-३४ वर्ष	१३७६	१९	२२	११	५	५	०	१०७	१५४५
३५-३९ वर्ष	१३७८	२३	२३	१९	५	७	१	६९	१५२५
४०-४४ वर्ष	११५६	१७	२०	२४	३	५	१	४५	१२७१
४५-४९ वर्ष	९८३	१७	१८	३१	५	७	०	२६	१०८७
५०-५४ वर्ष	९९३	३२	१९	५०	२	७	०	३६	११३९
५५-५९ वर्ष	९२१	२९	१९	६८	३	८	०	२०	१०६८
६०-६४ वर्ष	८८१	१५	१६	९४	१	७	०	२९	१०४३
६५-६९ वर्ष	६२७	२२	१३	९१	१	४	२	१८	७७८
७०-७४ वर्ष	५४१	१९	११	११७	१	२	०	२२	७१३
७५+ वर्ष	६६५	२६	१३	२८७	०	५	१	२२	१०१९
जम्मा	१२३२५	२४२	१८८	७९३	३४	६८	७	६१४७	१९८०४
प्रतिशत	६२.२३	१.२२	०.९५	४	०.१७	०.३४	०.०४	३१.०४	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

गाउँपालिकामा रहेका १० वर्ष भन्दा माथिको जनसंख्यामा कहिल्यै विवाह नगरेको जनसंख्या ६,१४७ अर्थात ३१.०४ प्रतिशत, विवाहित १३,६५७ अर्थात ६८.९६ प्रतिशत मध्ये एक विवाह गर्ने ६२.२३ प्रतिशत, बहुविवाह गर्ने १.२२ प्रतिशत, पुर्नविवाह गर्ने ०.९५ प्रतिशत, विधुवा वा विदुरको संख्या ४ प्रतिशत, सम्बन्ध विच्छेद भएका ०.१७ प्रतिशत, छुट्टिएको ०.३४ प्रतिशत देखिन्छ । गाउँपालिकामा समग्र वैवाहिक अवस्था सामान्य रहेको देखिन्छ । हाल विधुवा विवाहलाई प्रोत्साहन गर्न राज्यले नितिहरू लिएको र जनचेतनामा आएको सकारात्मक परिवर्तनले विधुवा बस्ने क्रम घटिरहेको र अझै सुधार गर्न समय लाग्ने देखिन्छ ।

३.८.२ १० वर्षभन्दा माथिका जनसंख्याको पहिलो विवाह गर्दाको उमेर सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. १६ : १० वर्षभन्दा माथिका जनसंख्याको पहिलो विवाह गर्दाको उमेर सम्बन्धी विवरण

पहिलो विवाह गर्दाको उमेर		वडा नं.										जम्मा	प्रतिशत
		१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०		
१५ वर्षभन्दा कम	पुरूष	७	७	५	१६	२७	२५	२०	१७	११	१६	१५१	१.११
	महिला	४१	३७	२४	६८	१०१	१०४	७५	१११	५५	९८	७१४	५.२३
१५-१९ वर्ष	पुरूष	२६५	१७१	१९०	१९७	२०५	१९८	१५१	१४४	१५२	११६	१७८९	१३.११
	महिला	५९६	३४२	३३७	४६७	३७९	३३६	४०४	३१९	४५१	२५३	३८८४	२८.४५
२०-२४ वर्ष	पुरूष	५२२	३४७	१९५	३१९	३०६	२१४	२७७	२५२	३२२	१९२	२९४६	२१.५८
	महिला	४७२	३६१	१६३	२६०	२५३	२०६	२०७	२३७	२८८	१४८	२५९५	१९.०१
२५-२९ वर्ष	पुरूष	१२४	५८	५१	१०५	६९	७९	७८	१०१	१५०	६१	८७६	६.४२
	महिला	८१	२४	२६	४०	२२	४२	३७	२१	४६	३४	३७३	२.७३
३०-३४ वर्ष	पुरूष	२६	११	१६	२४	८	१७	१४	३३	१४	१६	१७९	१.३१
	महिला	८	३	७	७	२	५	२	२	३	८	४७	०.३४
३५-३९ वर्ष	पुरूष	११	०	१	९	५	६	४	४	६	७	५३	०.३९
	महिला	५	०	१	३	०	१	१	१	०	२	१४	०.१०
४० वर्ष वा सोभन्दा बढी	पुरूष	३	२	३	३	१	२	२	२	१	२	२१	०.१५
	महिला	४	०	१	२	०	०	१	०	०	०	८	०.०६
जम्मा	पुरूष	९५८	५९६	४६१	६७३	६२१	५४१	५४६	५५३	६५६	४१०	६०१५	४४.०७
	महिला	१२०७	७६७	५५९	८४७	७५७	६९४	७२७	६९१	८४३	५४३	७६३५	५५.९३

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७७

लैङ्गिक आधारमा विवाहित जनसंख्याको पहिलो विवाह गर्दाको उमेरको विवरण हेर्दा पहिलो विवाह गर्दाको उमेर १५ वर्षभन्दा कम भएका पुरुष १५१ जना र महिला ७१४ जना रहेको पाइयो । यसैगरी पहिलो विवाह गर्दाको उमेर १५ देखि १९ हुने पुरुषको संख्या १,७८९ र महिलाको संख्या ३,८८४ रहेको छ अर्थात् कुल विवाहित महिलाहरूमध्ये ३३.६८ प्रतिशत महिलाहरूको १९ वर्ष नपुग्दै वा पुग्दा पुग्दै विवाह भैसकेको देखिन्छ । अर्कोतर्फ २०-२४ वर्षको उमेरभित्र पहिलो विवाह गर्ने पुरुषको जनसंख्या महिलाको भन्दा बढी छ अर्थात् सो उमेर समूहमा नपुग्दै अधिकांश किशोरीहरूको विवाह भैसकेको देखिन्छ । समग्र महिला र पुरुषको संयुक्त तथ्याङ्कलाई हेर्दा सबैभन्दा बढी ६,५३८ जना अर्थात ४७.९० प्रतिशत विवाहितहरूको पहिलो विवाह गर्दाको उमेर १९ भन्दा कम नै रहेको छ। कानूनी रूपमा हेर्दा समेत मुलुकी देवानी (संहिता) ऐन, २०७४को प्रावधानअनुसार २० वर्षभन्दा कम उमेरमा विवाह गर्न बन्देज रहेता पनि त्यसको कार्यान्वयनको अवस्था नाजुक देखिन्छ। छिटो विवाह गर्नाले अध्ययन तथा रोजगारीमा पर्ने नकारात्मक प्रभावका साथै शारीरिक तथा मानसिक विकाससमेत पूर्णरूपमा नभैसकेको अवस्थामा विवाह गर्दा त्यसले शारीरिक, पारिवारिक र सामाजिक रूपमा जटिलता थप्ने निश्चित छ। तसर्थ उपयुक्त समयमा विवाह गर्न अनिवार्य गर्नुपर्ने र छिटो विवाह गर्ने कार्यलाई पूर्ण रूपले निरुत्साहित गर्नुपर्ने देखिन्छ। उमेर समूहअनुसारको वैवाहिक स्थितिको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

लैङ्गिक आधारमा विवाहित जनसंख्याको पहिलो विवाह गर्दाको उमेरको विवरण

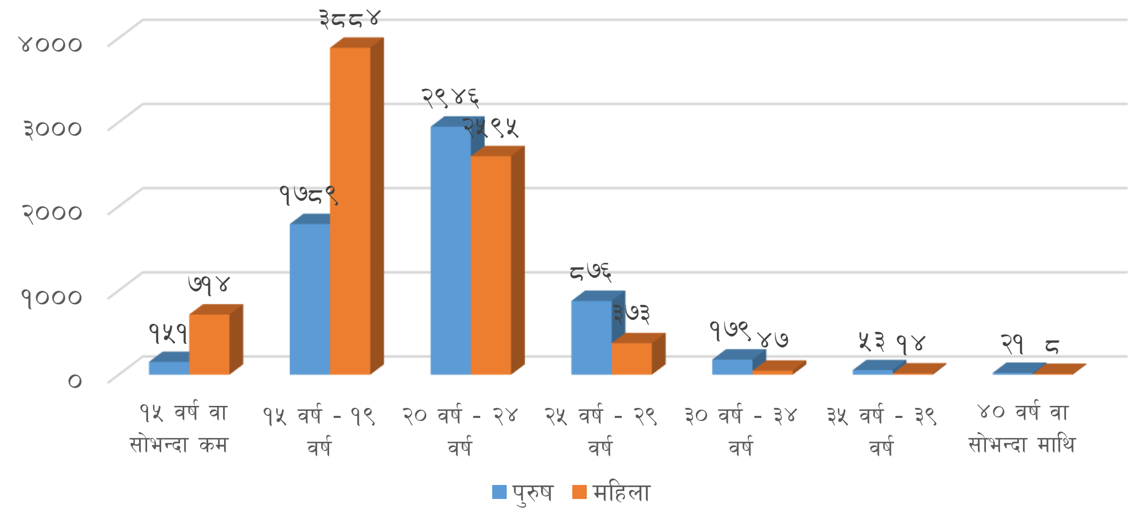

३.९ अनुपस्थित जनसंख्या

६ महिना भन्दा लामो समयसम्म काम, शिक्षा, व्यवसाय, अन्य रोजगारी वा नोकरी, औषधोपचार जस्ता कारणले घरपरिवारमा अनुपस्थित हुने जनसंख्यालाई अनुपस्थित जनसंख्या भनिन्छ । तसर्थ यस्तो जनसंख्या मुल थलोमा अनुपस्थित रहने भएकोले त्यसलाई अनुपस्थित जनसंख्याको रुपमा तथ्याङ्कमा देखाउने गरिन्छ । अनुपस्थित जनसंख्याहरू सेवा सुविधाको खोजीमा धेरै शहर केन्द्रित भएको पाइन्छ । जसले गाउँपालिकाका कतिपय घरहरू खाली रहेको पाइन्छ । यस गाउँपालिकामा रहेका ६,१८० घरपरिवार मध्ये ३,७४२ जना (६३.६५ प्रतिशत) पुरुष र २१३७ जना (३६.३५ प्रतिशत) महिला गरी कुल ५,८७९ जनसंख्याको अनुपस्थिति रहेको देखिन्छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. १७ : गाउँपालिकामा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

वडा	पुरूष	महिला	जम्मा
१	३१६	६१	३७७
२	३७६	२३७	६१३
३	१४०	८७	२२७
४	४७०	२६९	७३९
५	५२२	३५२	८७४
६	३००	११४	४१४
७	५९५	३९१	९८६
८	३८०	२८९	६६९
९	३०१	१३१	४३२
१०	३४२	२०६	५४८
जम्मा	३७४२	२१३७	५८७९
प्रतिशत	६३.६५	३६.३५	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

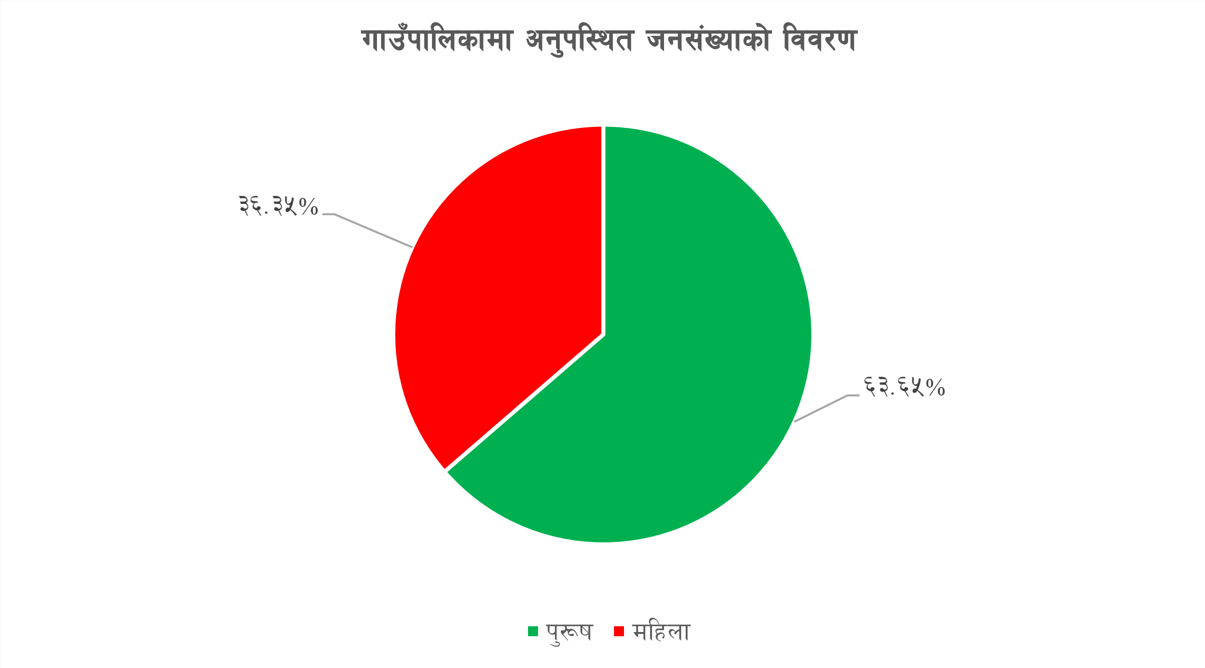

३.९.१ उमेर र लिङ्गका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

गाउँपालिकामा लिङ्ग र उमेरसमूह अनुसार अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण हेर्दा सबैभन्दा बढी २०-२९ वर्षका १,३२६ पुरुषहरू घरमा अनुपस्थित भएको पाइयो भने सबैभन्दा कम अनुपस्थित जनसंख्याको उमेर समूहमा ५० वर्ष भन्दा माथिका ३५ महिलाहरू रहेका छन्। थप विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं. १८ : उमेर र लिङ्गका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

वडा	अनुपस्थित व्यक्ति अनुपस्थित हुँदाको उमेर समूह							
	लिङ्ग	०-९ वर्ष सम्म	१०-१९ वर्ष	२०-२९ वर्ष	३०-३९ वर्ष	४०-४९ वर्ष	५० वर्ष वा सोभन्दा बढी	जम्मा
१	पुरूष	२२	६०	१४२	७२	१२	८	३१६
	महिला	१७	१६	१७	६	४	१	६१
२	पुरूष	६२	८८	१६३	३९	१७	७	३७६
	महिला	५८	६०	९५	१४	४	६	२३७
३	पुरूष	५०	१८	५०	१८	४	०	१४०
	महिला	४०	१४	२५	४	४	०	८७
४	पुरूष	९१	९४	१७२	७७	२६	१०	४७०
	महिला	५३	६६	९१	३९	१२	८	२६९
५	पुरूष	९३	१३३	१६१	७८	४४	१३	५२२
	महिला	८३	८५	११३	५३	१३	५	३५२
६	पुरूष	११८	७३	७१	२६	११	१	३००
	महिला	७७	१६	१७	३	१	०	११४
७	पुरूष	१३४	१२९	२००	९३	२८	११	५९५
	महिला	१३३	७०	१२५	५५	३	५	३९१

वडा	अनुपस्थित व्यक्ति अनुपस्थित हुँदाको उमेर समूह							
	लिङ्ग	०-९ वर्ष सम्म	१०-१९ वर्ष	२०-२९ वर्ष	३०-३९ वर्ष	४०-४९ वर्ष	५० वर्ष वा सोभन्दा बढी	जम्मा
८	पुरूष	६२	१०५	१२७	६२	१५	९	३८०
	महिला	७०	६५	१०५	४०	५	४	२८९
९	पुरूष	३०	५८	१३३	६६	१०	४	३०१
	महिला	१६	३४	६६	९	१	५	१३१
१०	पुरूष	७७	१०४	१०७	४७	६	१	३४२
	महिला	५९	५३	७३	२०	०	१	२०६
जम्मा	पुरूष	७३९	८६२	१३२६	५७८	१७३	६४	३७४२
	महिला	६०६	४७९	७२७	२४३	४७	३५	२१३७
	जम्मा	१३४५	१३४१	२०५३	८२१	२२०	९९	५८७९
	प्रतिशत	२२.८८	२२.८१	३४.९२	१३.९६	३.७४	१.६८	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

यस तथ्याङ्कको विश्लेषणबाट शसक्त युवा अवस्थाको जनसंख्या काम, रोजगारी, अध्ययन वा अन्य कारणले गाउँपालिका बाहिर हुनु रहेको देखिन्छ । यसरी सक्रिय सक्षम र जुझारु युवा जनशक्तिको ठूलो हिस्सा गाउँपालिकाबाट बाहिर रहँदा गाउँपालिकाको समग्र विकासमा दीर्घकालीन नकारात्मक प्रभाव पर्दछ। गाउँपालिकाले त्यस्ता युवाहरूलाई गाउँपालिकामा फर्केर पेशा, व्यवसाय, रोजगारी लगायतका आय आर्जनको क्रियाकलापहरू गर्न प्रोत्साहित गर्ने खालका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ। जसको विस्तृत विवरण तालिकामा तथा स्तम्भ चित्रमा पनि प्रस्तुत गरिएको छ ।

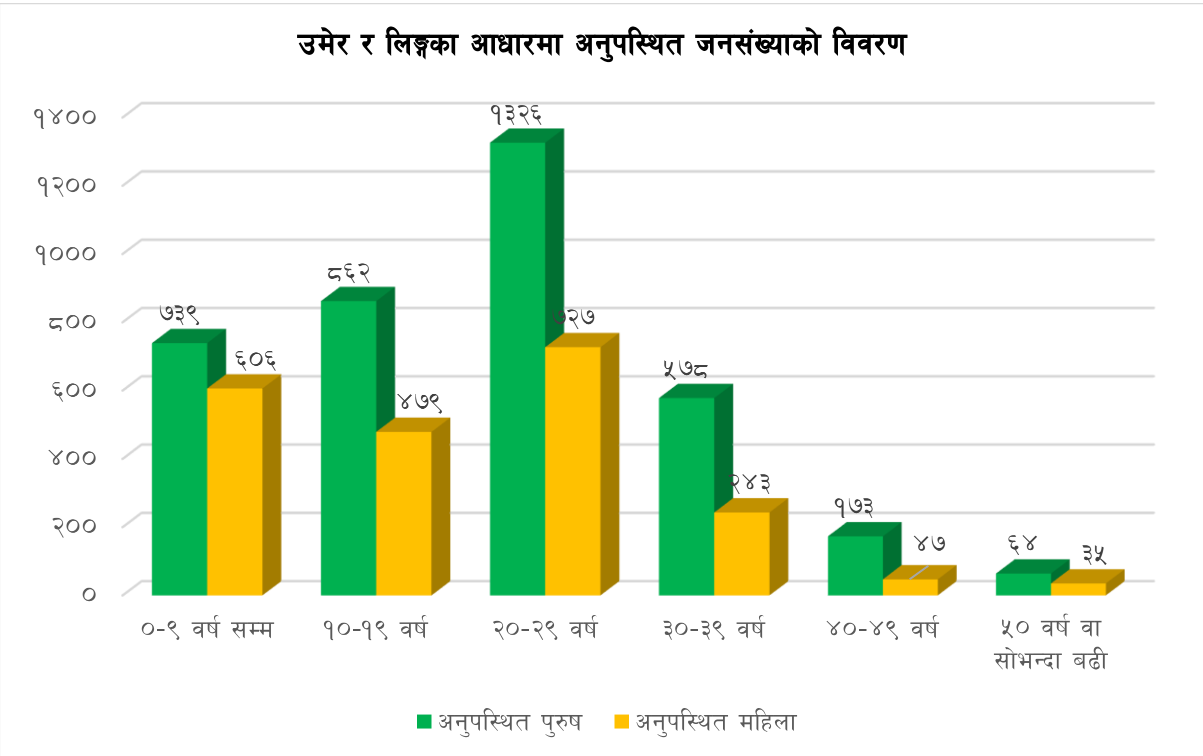

३.९.२ अनुपस्थित व्यक्तिको अनुपस्थित हुनुको कारण सम्बन्धी विवरण

गाउँपालिकामा अनुपस्थित रहेका कुल ५,८७९ जनसंख्या सबैभन्दा धेरै १९७९ जना अर्थात् ३३.६६ प्रतिशत काम/जागिरको खोजीको सिलसिलामा अनुपस्थित रहेका छन् । त्यसैगरी १५६८ अर्थात २६.६७ प्रतिशत अध्ययनको शिलशिलामा, ७५४ अर्थात १२.८३ प्रतिशत आश्रितको शिलशिलामा अनुपस्थित भएको देखिन्छ । थप विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. १९ : अनुपस्थित व्यक्तिको अनुपस्थित हुनुको कारण सम्बन्धी विवरण

वडा	अनुपस्थित हुनुको कारण									जम्मा
	काम/जागिरको खोजी	अध्ययन/तालिम	आश्रित	सरकारी जागिर	निजी नोकरी	अन्य	थाहा छैन	व्यापार/व्यवसाय	द्वन्द्व	
१	२१३	४०	३०	७५	४	७	४	४	०	३७७
२	२४०	१८७	७२	४४	५	३३	११	२१	०	६१३
३	७८	६०	३०	१५	१२	९	१६	५	२	२२७
४	३१७	२१८	४५	३७	७१	६	१५	२९	१	७३९
५	२८३	२४०	१०६	८०	९०	१६	२४	३५	०	८७४
६	११२	३८	४०	६३	७२	५५	२२	८	४	४१४
७	२७५	२६३	१९४	१३७	६६	२३	११	१७	०	९८६
८	२१९	२५१	७७	२९	१८	३८	२६	११	०	६६९
९	१३३	८२	७३	४४	१३	२६	४०	२१	०	४३२
१०	१०९	१८९	८७	४३	६४	३	२६	२७	०	५४८
जम्मा	१९७९	१५६८	७५४	५६७	४१५	२१६	१९५	१७८	७	५८७९
प्रतिशत	३३.६६	२६.६७	१२.८३	९.६४	७.०६	३.६७	३.३२	३.०३	०.१२	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

अनुपस्थित हुने जनसंख्याको कारणहरू हेर्दा गाउँपालिका भित्र शिक्षा तथा रोजगारको पर्याप्त अवसरहरू नभएर उपयुक्त अवसरको खोजीमा बाहिरिएको तथ्य देखिन्छ । अधिकांश बाहिरिनेहरूमा काम, रोजगारी तथा शिक्षाको खोजीमा नै परिवार सहित अनुपस्थित रहने हुँदा उनीहरूसँग आश्रित सदस्यहरू विशेषगरी विद्यालय जाने बालबालिका साथमा गएको देखिन्छ । जसको विस्तृत विवरण वृत्त चित्रमा उल्लेख गरिएको छ ।

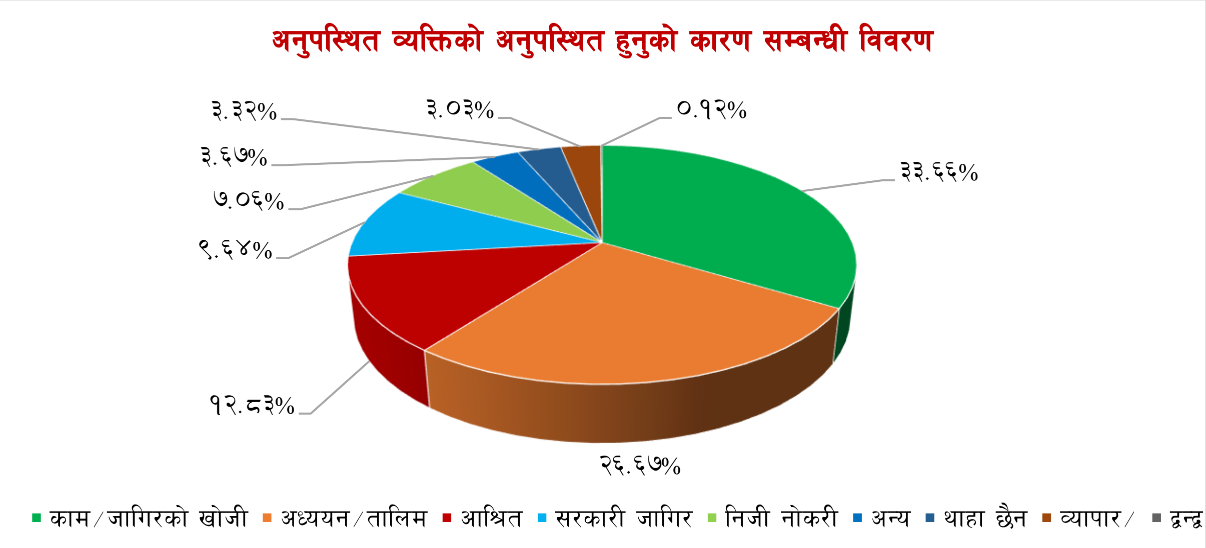

३.९.४ अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको स्थानको विवरण

गाउँपालिकामा अनुपस्थित रहेका ५,८७९ जनसंख्या मध्ये सबैभन्दा बढी ३,७९४ जना अर्थात ६४५३ प्रतिशत जनसंख्या नेपालको अन्य जिल्लामा रहेको १,३४४ अर्थात २२.८६ प्रतिशत जनसंख्या विदेशमा रहेको देखिन्छ । तथ्याङ्कको विश्लेषणबाट ठूलो संख्याको अनुपस्थित जनसंख्या देश बाहिर गएको देखिन्छ जसमा रोजगारीको सिलसिलामा एसियाका विभिन्न मुलुकहरूमा पुग्नेको संख्या भने सबै भन्दा बढी रहेका छन् । अर्को तर्फ अवसरको खोजीमा देशकै अन्य शहरी इलाकामा, सरकारी नोकरीको सिलसिलामा अन्य जिल्ला तथा अध्ययन तथा अन्य अवसरको कारण देशका मुख्य शहरहरू र राजधानी काठमाडौंमा रहेको अनुमान गर्न सकिन्छ । यस बाहेक अन्य यूरोपियन देशहरू, अमेरिका र अष्ट्रेलिया जानेहरूको संख्या भने अत्यन्त न्यून रहेको छ । विकसित मुलुक भन्दा छिमेकी मुलुक भारत र उदाउँदा औद्योगिक खाडी राष्ट्रहरू तथा मलेसियामा कामको लागि बाहिरिएकोले त्यो जनसंख्या जोखिमयुक्त र कडा श्रमयुक्त काम गर्न बाध्य रहेको छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. २० : अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको स्थानको विवरण

वडा	हाल बसिरहेको स्थान					जम्मा
	यसै जिल्लाको अन्यत्र स्थान	नेपालको अन्य जिल्ला	विदेश	थाहा नभएको	उल्लेख नभएको	
१	११	१०६	२३३	२	२५	३७७
२	१४	३४६	१६४	०	८९	६१३
३	१२	११२	७२	०	३१	२२७
४	२७	४५४	१०६	०	१५२	७३९
५	२४	६८१	१०७	१	६१	८७४
६	२२	२५२	१२०	०	२०	४१४
७	२५	७५४	१५२	२	५३	९८६
८	२७	५००	११५	०	२७	६६९
९	२०	१९७	१७४	०	४१	४३२
१०	२०	३९२	१०१	१	३४	५४८
जम्मा	२०२	३७९४	१३४४	६	५३३	५८७९
प्रतिशत	३.४४	६४.५३	२२.८६	०.१०	९.०७	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

खण्ड- ४: आर्थिक स्थिति तथा रोजगार

४.१ प्रमुख आर्थिक विवरण

आर्थिक सम्वृद्धिका आधारहरू गाउँपालिकामा हुने मुख्य आर्थिक क्रियाकलापहरू नै हुन् । जति आर्थिक क्रियाकलापहरूमा तीब्रता आउँछ त्यति नै गाउँपालिकाको अर्थतन्त्र चलायमान र सुदृढ हुँदै जान्छ। मुख्यतया नेपाली अर्थतन्त्र कृषि, पर्यटन, साना तथा घरेलु उद्योग, वैदेशिक रोजगार, बैङ्किङ, व्यापार, सेवा क्षेत्र आदिमा केन्द्रित छ । उच्च प्रविधिमा आधारित अन्तराष्ट्रिय स्तरका उद्योगहरूको विकास भइनसकेको अवस्थामा धेरैजसो आर्थिक क्रियाकलापहरू निर्वाहमुखी नै रहेका छन् ।

४.१.१ आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्याको विवरण

तालिका नं. २१ : आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	०-१४ वर्ष (आश्रित जनसंख्या)		१५ वर्ष - ५९ वर्ष (सक्रिय जनसंख्या)		६० वर्ष र सोभन्दा माथि (आश्रित जनसंख्या)	
	पुरूष	महिला	पुरुष	महिला	पुरूष	महिला
१	६११	५८३	११५४	१२६८	२१३	२५२
२	२७०	२८२	६६८	७२१	१५८	२०८
३	२०६	२१४	५१२	५४७	११०	१३४
४	३४९	३४९	६९९	८३४	१८६	१८६
५	२६८	२३२	५९९	७३०	२१४	२१४
६	२४१	२२०	५२०	६३२	२१३	२०५
७	२६५	२५४	५१५	६४६	१९९	१८७
८	२१३	२१२	५६९	६५४	१७९	१८२
९	३६१	३२१	८०२	९५६	१२१	११८
१०	१५९	१४६	४६३	५१३	१२१	१५३
जम्मा	२९४३	२८१३	६५०१	७५०१	१७१४	१८३९
प्रतिशत	१२.६२	१२.०७	२७.८९	३२.१८	७.३५	७.८९

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

गाउँपालिकामा रहेको कुल जनसंख्यामध्ये आर्थिक रुपले सक्रिय पुरुषको जनसंख्या ६,५०१ अर्थात २७.८९ प्रतिशत, महिला जनसंख्या ७,५०१ अर्थात ३२.१८ प्रतिशत रहेको छ ।

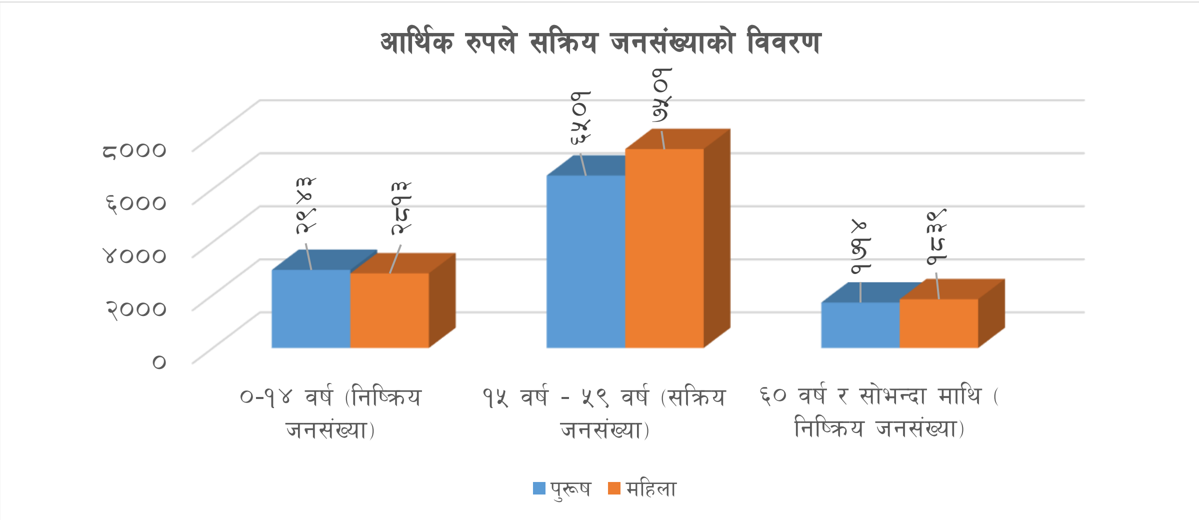

४.१.२ पेशाको आधारमा जनसंख्याको विवरण

तालिका नं. २२ : पेशाको आधारमा १० वर्ष र सोभन्दा माथिका उमेरको वडागत जनसंख्याको विवरण

मुख्य पेशा	वडा नं.											
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	जम्मा	
नोकरी/जागिर (सरकारी वा अर्ध सरकारी संस्थामा)	६४	५७	३०	५७	५१	६३	६४	७१	९०	६५	६१२	३.०९
नोकरी/जागिर (गैर सरकारी संस्थामा)	८	१६	१९	८	१०	१४	१५	६२	३०	१६	१९८	१.००
नोकरी/जागिर (निजी संस्था वा घर आदिमा)	२५	१३	११	१२	३२	९	८	२२	१६	२९	१७७	०.८९
ज्याला मजदुरी (कृषि क्षेत्रमा)	१२४१	५१५	६६८	९०९	५६१	२६३	२९५	४८१	१५५	३१४	५४०२	२७.२८
ज्याला मजदुरी (गैर कृषि क्षेत्रमा)	१९८	४०	९८	४३	३५२	१२	६६	२५	१०२	३४	९७०	४.९०
पेशागत काम	६७९	१४४	१५	१५१	७	६११	७८	४२	६६	३३	१८२६	९.२२
व्यापार व्यवसाय	४५	५४	५७	१७५	४१	४७	३९	३२	२०४	९०	७८४	३.९६
स्वरोजगार	६	१९	१३	७	२५	१६	१७	२८	१०	३२	१७३	०.८७
घरेलु तथा साना उद्योग	२५	१	५	४	९	१३	१	४	१३	७	८२	०.४१
आफ्नै उद्योगधन्दा	२	२	०	०	३	९	१	४	२४	१	४६	०.२३
ठेक्का पट्टा	९४	८	४	२१	३	६३	६	३	८	७	२१७	१.१०
विद्यार्थी	८२०	४३७	२५९	४४३	३७१	३०६	३९३	३७९	६१३	३२६	४३४७	२१.९५
गृहणी	६२	२९५	१५५	२३३	३२४	२२०	४४१	३६९	६३९	३५२	३०९०	१५.६०
वेरोजगार	३३	३५४	२८	१०८	१४०	६४	२५०	१५९	१९४	५३	१३८३	६.९८
अन्य	२८	२०	८६	२६	३०	३९	९०	६१	९८	१९	४९७	२.५१
जम्मा	३३३०	१९७५	१४४८	२१९७	१९५९	१७४९	१७६४	१७४२	२२६२	१३७८	१९८०४	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

गाउँपालिकामा रहेका १० वर्षमाथि कुल १९८०४ जनसंख्यामध्ये सबैभन्दा बढी ज्याला मजदुरी (कृषि क्षेत्रमा) ५,४०२ (२७.२८ प्रतिशत) रहेका छन् । दोस्रोमा विद्यार्थीको संख्य ४३४७ अर्थात २१.९५ प्रतिशत रहेको छ । तेस्रोमा गृहणीको जनसंख्या ३,०९० अर्थात १५.६० प्रतिशत रहेको छ ।

४.१.३ मुख्य पेशाको आधारमा घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. २३ : मुख्य पेशाको आधारमा घरपरिवारको विवरण

परिवारको मुख्य पेशा	वडा नं.											
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	जम्मा	प्रतिशत
नोकरी/जागिर (सरकारी वा अर्ध सरकारी संस्थामा)	५५	२९	९	३३	४८	२८	२६	२२	६९	२०	३३९	५.४९

परिवारको मुख्य पेशा	वडा नं.											
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	जम्मा	प्रतिशत
नोकरी/जागिर (गैर सरकारी संस्थामा)	२	२२	७	४	३	३	९	१३	१९	२	८४	१.३६
नोकरी/जागिर (निजी संस्था वा घर आदिमा)	१०	३	५	८	२१	३	५	८	११	१४	८८	१.४२
ज्याला मजदुरी (कृषि क्षेत्रमा)	३१४	२८१	२३५	२५७	२४२	७२	३४	५०	७४	९७	१६५६	२६.८०
ज्याला मजदुरी (गैर कृषि क्षेत्रमा)	१५३	३१	१६	३४	४२	४	४	१	८२	५	३७२	६.०२
पेशागत काम	२१३	१०५	७	३८	७	८४	४	१६	४६	५	५२५	८.५०
व्यापार व्यवसाय	२१	३२	२९	१०४	२४	२३	१९	१०	१५६	२८	४४६	७.२२
स्वरोजगार	१	१२	४	४	८	५	१३	२१	२४	३	९५	१.५४
घरेलु तथा साना उद्योग	११	२	६	४	५	२	१	२	८	०	४१	०.६६
आफ्नै उद्योगधन्दा	१	२	०	०	२	८	०	१	५	०	१९	०.३१
ठेक्का पट्टा	४४	७	०	७	३	१	१	०	४	०	६७	१.०८
कृषि पेशा	२३०	१२४	१३५	१९५	१९६	३०३	४५२	३७६	१४३	२०४	२३५८	३८.१६
अन्य	१७	१	१०	४	०	०	३	४	४४	७	९०	१.४६
जम्मा	१०७२	६५१	४६३	६९२	६०१	५३६	५७१	५२४	६८५	३८५	६१८०	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

गाउँपालिकामा रहेका कुल ६१८० घरपरिवार मध्ये कृषि पेशालाई मुख्य पेशा बनाएका घरपरिवारको संख्या सबैभन्दा बढी अर्थात २३५८ (३८.१६ प्रतिशत) रहेको छ । दोस्रोमा ज्याला मजदुरी (कृषि क्षेत्रमा) मुख्य पेशा रहेको घरपरिवारको संख्य १६५६ अर्थात २६.८० प्रतिशत रहेको छ । तेस्रोमा पेशागत काम रहेको ५२५ अर्थात ८.५० प्रतिशत घरपरिवार रहेका छन् । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

४.१.४ घरायसी काममा दैनिक औषत खर्च गर्ने समयको आधारमा जनसंख्याको विवरण

तालिका नं. २४ : घरायसी काममा दैनिक औषत खर्च गर्ने समयको आधारमा १० वर्ष र सोभन्दा माथिको जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	दैनिक घरायसी काममा संलग्न समय											
	१ घण्टा		२ - ३ घण्टा		४ - ६ घण्टा		७ - ८ घण्टा		९- १२ घण्टा		१२ घण्टाभन्दा बढी	
	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला
१	३२७	१४२	६१३	३७४	४७८	८७१	१५४	३३८	१६	१७	०	०
२	१५०	८४	३४०	२३८	२५३	३५७	११४	१८७	६७	१७९	५	१
३	१३०	७६	११४	९३	२३३	२४२	१८२	३१८	२७	३२	०	१
४	१८८	१२०	२४५	१३९	१५१	३१८	२२३	३२३	२३२	२५५	३	०
५	१३२	७२	१६७	१४५	२०९	१८१	२६१	२६३	१४३	३८३	०	३
६	१६१	९९	१३२	१४२	२२७	१८१	९६	२५७	१९५	२५७	२	०
७	२४९	१३२	९८	८१	३१४	३२३	११३	२१०	५५	१८६	१	२
८	१५३	१०८	२१९	१४९	२३१	२९८	१३४	२२१	८१	१४७	१	०

वडा नं.	दैनिक घरायसी काममा संलग्न समय											
	१ घण्टा		२ - ३ घण्टा		४ - ६ घण्टा		७ - ८ घण्टा		९- १२ घण्टा		१२ घण्टाभन्दा बढी	
	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला
९	५६२	३०१	१७७	३१५	६८	१५२	३३	१२०	२२०	३१२	१	१
१०	१९५	९७	१२१	५५	१५६	१७५	१०७	१३०	६९	२५८	१	१४
जम्मा	२२४७	१२३१	२२२६	१७३१	२३२०	३०९८	१४१७	२३६७	११०५	२०२६	१४	२२
प्रतिशत	११.३५	६.२२	११.२४	८.७४	११.७१	१५.६४	७.१६	११.९५	५.५८	१०.२३	०.०७	०.११

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

गाउँपालिकामा रहेका कुल जनसंख्यामध्ये घरायसी काममा औषत रुपमा दैनिक खर्च गर्ने समयको आधार १० वर्ष र सो भन्दा माथिको जनसंख्याको विवरण हेर्दा सबैभन्दा धेरै ४ देखि ६ घण्टा समय खर्च गर्ने जनसंख्या रहेको छ जनु ५,४१८ जना (२३२० जना पुरुष अर्थात ११.७१ प्रतिशतर ३,०९८ जना महिला अर्थात १५.६४ प्रतिशत) हो । दोस्रोमा २ देखि ३ घण्टा समय दिने जनसंख्या ३,९५७ (२२२६ जना पुरष अर्थात ११.२४ प्रतिशत र १७३१ जना महिला आर्थत ८.७४ प्रतिशत) रहेको छ । ७ देखि ८ घण्टा समय दिने जनसंख्या ३,७८४ रहेको छ । १ घण्टा समय दिने जनसंख्या ३,४७८ अर्थात १७.५६ रहेको छ । ९ देखि १२ घण्टा दैनिक घरायसी कामको लागि समय दिने जनसंख्या ३१३१ अर्थात १५.८१ प्रतिशत रहेको छ भने १२ घण्टाभन्दा बढी घरायसी काममा समय दिने जनसंख्या जम्मा ३६ अर्थात ०.१८ प्रतिशत रहेको छ ।

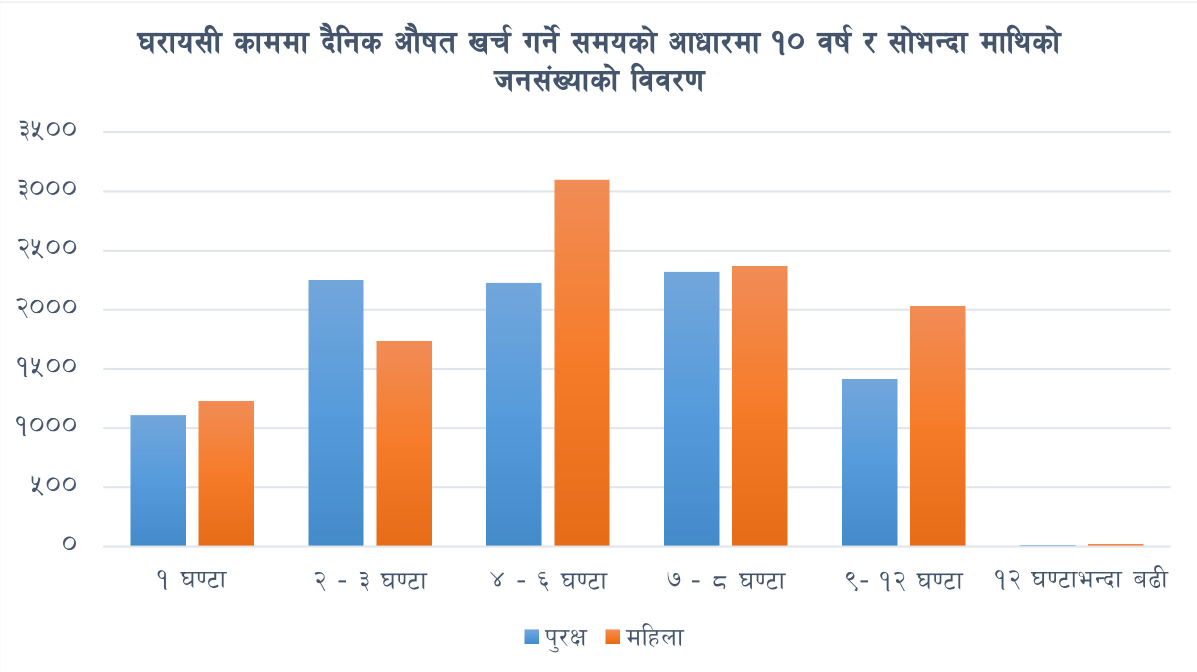

४.१.५ परिवारको औषत आम्दानीको विवरण

गाउँपालिका वा गाउँपालिका बाहिरबाट हुने विभिन्न आम्दानीका श्रोतहरूबाट प्राप्त आम्दानी रकमलाई सो आम्दानीको श्रोतमा संलग्न घरपरिवारको संख्याले भाग गर्दा आउने औषत वार्षिक रकमको आधारमा गाउँपालिकामा भइरहेका प्रमुख आर्थिक गतिविधिहरूको बारेमा जानकारी प्राप्त गर्न सकिन्छ । तथ्याङ्क हेर्दा सबैभन्दा धेरै अर्थात २१९२ घरपरिवारले आफ्नो आम्दानी दैनिक ज्यालादारीबाट आम्दानी भएको बताएका

छन् भने दोस्रोमा १७२४ घरपरिवारले कृषि/पशुपालन/माछापालन/मौरीपालनबाट आम्दानी भएको र तेस्रोमा १५३९ घरपरिवारले आन्तरिक विप्रेषणबाट आम्दानी गर्ने गरेको बताएका छन् । त्यस पश्चात् चौथो, र पाँचौमा क्रमशः नोकरी व्यापार व्यवसायबाट भएको आम्दानीहरू पर्दछन् । यसबाट के स्पष्ट हुन्छ भने उद्योग र बढी आम्दानी हुने खालका उत्पादनशील क्षेत्रमा संलग्न परिवारहरूको संख्या न्यून छ भने सेवा र व्यापार व्यवसायमा संलग्न परिवारहरूको संख्या उच्च रहेको छ । दीर्घकालीन विकास र सम्वृद्धिका हिसाबले कमाइको लागि आफ्नो स्थान छाडेर बाहिरिने युवा जनसंख्याको अनुपस्थितिले स्थानीय स्तरमा विकास असम्भव प्रायः हुन्छ । जल्दो बल्दो उमेरको उत्पादनशील जनशक्ति उर्जावान समयमा बाहिरिने र शिथिल हुँदा फर्किने वा पलायन हुने परिस्थिति श्रृजना हुँदा विकास निर्माण कार्य अपेक्षाकृत अगाडि बढ्न सक्दैन ।

अर्कोतर्फ ज्यालादारी कामबाट आम्दानी गर्ने परिवारको संख्या उच्च हुनुले निम्न आयस्तर भएका परिवारहरूको संख्या धेरै रहेको संकेत मिल्दछ । वार्षिक औषत आम्दानी मध्ये सबै भन्दा उच्च अर्थात व्याज तथा लाभांशबाट प्राप्त आम्दानीलाई रु ४,९७,६८२ लाई मासिक आम्दानीमा परिणत गर्दा रु ४१,४७३ हुन आउँछ । यस बाहेक अन्य सबै क्षेत्रबाट प्राप्त औषत आम्दानी तुलनात्मकरुपमा कम रहेको देखिन्छ । गाउँपालिका सम्पन्न हुन उत्पादनमुखी रोजगारी तर्फ जनतालाई उन्मुख बनाउनु जरुरी हुन्छ । तसर्थ गाउँपालिकाले रोजगारीका अवसरहरू श्रृजना गरी युवाहरूलाई उत्पादनशील क्षेत्रमा आकर्षण गर्दै दिगो विकासको अवधारण अनुरुप कार्ययोजना बनाई अगाडि बढ्नुपर्ने देखिन्छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ

तालिका नं. २५ : वार्षिक आम्दानीको विवरण

आम्दानिका श्रोत		वडा नं.										जम्मा	तिशत
		१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०		
कृषि/पशुपालन/माछापालन/मौरीपालनबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
	जम्मा आम्दानी	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
	औषत आम्दानी	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
उद्योग सञ्चालनबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
	जम्मा आम्दानी	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
	औषत आम्दानी	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
व्यापार व्यवसायबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
	जम्मा आम्दानी	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
	औषत आम्दानी	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
नोकरी बाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
	जम्मा आम्दानी	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
	औषत आम्दानी	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
पेन्सन बाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
	जम्मा आम्दानी	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
	औषत आम्दानी	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	

आम्दानिका श्रोत		वडा नं.										जम्मा	तिशत
		१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०		
घर तथा जग्गा भाडाबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
	जम्मा आम्दानी	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
	औषत आम्दानी	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
सवारी, मेसिन तथा उपकरणको भाडाबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
	जम्मा आम्दानी	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
	औषत आम्दानी	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
व्याज तथा लाभांशबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
	जम्मा आम्दानी	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
	औषत आम्दानी	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
दैनिक ज्यालादारीबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
	जम्मा आम्दानी	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
	औषत आम्दानी	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
वैदेशिक विप्रेषणबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
	जम्मा आम्दानी	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
	औषत आम्दानी	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
आन्तरिक विप्रेषणबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
	जम्मा आम्दानी	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
	औषत आम्दानी	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
अन्य वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
	जम्मा आम्दानी	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
	औषत आम्दानी	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	

स्रोतः घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७७

४.१.६ परिवारको औषत खर्चको विवरण

गाउँपालिकामा घरपरिवारले वार्षिकरुपमा गर्ने खर्चका प्रमुख शीर्षकहरू मध्ये औसतरुपमा सबैभन्दा बढी चाडपर्व, सामाजिक संस्कारमा भएको खर्च उच्च रहेको छ। तत्पश्चात दोस्रोमा खाद्य वस्तुको खरिदमा खर्च, तेस्रोमा शिक्षामा र चौथोमा स्वास्थ्यको लागि खर्च गरेको पाइन्छ। चाडपर्व, सामाजिक संस्कारको खर्च पछि आधारभूत मानवीय आश्यकता मध्येको प्रमुख खाद्य क्षेत्रमा गरेको खर्च समेत प्रमुख तीन खर्च मध्येमा पर्दछ। यसरी तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्दा कल्याणकारी राज्यको अवधारणा अनुरुप संघीय संविधानले आधारभूत मौलिक हकको रुपमा स्थापित गरेका खाद्य संम्प्रभुता, निःशुल्क आधारभूत शिक्षा र स्वास्थ्यमा सबैको पहुँच जस्ता हकहरूको सुनिश्चितता गर्न समग्र राज्य तथा स्थानीय सरकारले यी क्षेत्रहरूलाई उच्च प्राथमिकतामा राखी काम गर्नुपर्ने देखिन्छ। यी हकहरूको सुनिश्चितता राज्य पक्षबाट हुन सकेमा अधिकांश गाउँपालिकावासीहरूलाई गरिबीको रेखामुनिबाट माथि उठाउन सकिन्छ। राज्यको दायित्वमा पर्ने क्षेत्रहरूमा साधारण नागरिकहरूले ठूलो रकम खर्च गर्नुपर्ने अवस्था हुनु सकारात्मक होइन। यस गाउँपालिकाका घरपरिवारले गर्ने गरेको खर्चको विस्तृत वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. २६ : वार्षिक औषत खर्चका आधारमा परिवारको विवरण

खर्च शीर्षक		वडा नं.										जम्मा	प्रतिशत
		१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०		
खाद्य वस्तुको खरिदमा खर्च	परिवार संख्या	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
	जम्मा खर्च	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
	औषत खर्च	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
शिक्षामा खर्च	परिवार संख्या	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
	जम्मा खर्च	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
	औषत खर्च	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
स्वास्थ्यको लागि खर्च	परिवार संख्या	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
	जम्मा खर्च	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
	औषत खर्च	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	

खर्च शिर्षक		वडा नं.										जम्मा	प्रतिशत
		१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०		
चाडपर्व, सामाजिक संस्कारमा खर्च	परिवार संख्या												
	जम्मा खर्च												
	औषत खर्च												
मनोरञ्जनमा खर्च	परिवार संख्या												
	जम्मा खर्च												
	औषत खर्च												
लत्ताकपडा, जुत्ता, चप्पल आदिमा खर्च	परिवार संख्या												
	जम्मा खर्च												
	औषत खर्च												
सामान्य घरायसी मर्मत सम्भार खर्च	परिवार संख्या												
	जम्मा खर्च												
	औषत खर्च												
अन्य खर्च	परिवार संख्या												
	जम्मा खर्च												
	औषत खर्च												
कृषिमा भएको खर्च	परिवार संख्या												
	जम्मा खर्च												

खर्च शिर्षक		वडा नं.										जम्मा	प्रतिशत
		१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०		
	औषत खर्च	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	

स्रोतः घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७७

४.१.७ विप्रेषणबाट आएको रकम खर्च गर्ने क्षेत्र सम्बन्धी विवरण

गाउँपालिकामा अनुपस्थित रहेर आन्तरिक वा बाह्य (वैदेशिक) विप्रेषण प्राप्त गर्नेहरूको परिवारमा तपाईले विप्रेषणबाट प्राप्त रकमलाई खर्च गर्नुपर्दा कुन क्षेत्रलाई सबैभन्दा बढी प्राथमिकता दिनुभएको छ भनेर सोधिएकोमा ३३.०६ प्रतिशत घरपरिवारले घरायसी उपभोगमा खर्च गर्ने, दोस्रोमा ३१.५५ प्रतिशतले शिक्षामा खर्च गर्ने र तेस्रोमा ९.६९ प्रतिशतलाई ऋण तिरेको बताएका छन् ।

यसरी समय र श्रम खर्चेर पठाएको रकम निरन्तर आधारभूत आवश्यकता परिपूर्तिमा मात्र खर्चनु पर्दा अन्य उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी गर्ने विषय ओझेलमा पर्ने र जीवनस्तर सुधारमा प्रगति नहुने संकेत देखिन्छ। यसरी प्राथमिकतालाई हेर्दा उत्पादनशिल क्षेत्रमा नभई साधारण र अत्यावश्यक जीवन निर्वाहका क्षेत्रमा मात्र विप्रेषणको अत्यधिक रकम खर्च हुने गरेको पाइन्छ । यो एक बाध्यात्मक अवस्था हो । किनकी आधारभूत आवश्यकता पूर्ती पहिलो आवश्यकता हो। यसरी गाउँपालिकाले विप्रेषणलाई उत्पादनशिल लगानीका क्षेत्रहरू जस्तै कृषि, उद्योग, पर्यटन, उर्जा जस्ता क्षेत्रमा केन्द्रित गर्ने ठोस कार्ययोजना निर्माण नगरेमा युवाहरूको बहुमूल्य श्रमशक्तिको उचित सदुपयोग हुन नसक्ने र समाज थप विपन्नतातर्फ धकेलिने वा यथास्थितिमै रहने अवस्था देखिन्छ। यसरी प्राथमिकतालाई हेर्दा उत्पादनशिल क्षेत्रमा नभई साधारण र अत्यावश्यक जीवन निर्वाहका क्षेत्रमा मात्र विप्रेषणको अत्याधिक रकम खर्च हुने गरेको पाइन्छ । यसरी राज्यले विप्रेषणलाई उत्पादनशिल लगानीका क्षेत्रहरू जस्तै कृषि, उद्योग, पर्यटन, उर्जा जस्ता क्षेत्रमा केन्द्रित गर्ने ठोस कार्ययोजना निर्माण नगरेमा युवाहरूको बहुमूल्य श्रमशक्तिको उचित सदुपयोग हुन नसक्ने र समाज यथास्थितिमै रहने अवस्था देखिन्छ। थप विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं. २७ : विप्रेशणबाट आएको रकम खर्च हुने क्षेत्र सम्बन्धी विवरण

खर्च हुने क्षेत्र	वडा नं.										जम्मा	प्रतिशत
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०		
घरायसी उपभोग	१००	८४	१६	९२	२६	७२	८३	७९	४६	५७	६५५	३३.०६
शिक्षामा खर्च गरेको	४३	३२	४०	११४	११४	५५	६९	४१	६३	५४	६२५	३१.५५
ऋण तिरेको	६१	३२	१६	४	१९	२४	८	६	१५	७	१९२	९.६९
स्वास्थ्य उपचारमा खर्च	१०	२१	३	१८	२१	९	१५	९	१५	१५	१३६	६.८७
घर बनाएको	११	१२	२	६	२४	८	२९	७	२३	२	१२४	६.२६
थाहा छैन	१	३	२	२	३९	२	२७	४	६	८	९४	४.७५
खर्च गरेर सकिएको	१	१	२	२	१५	१	३	२	१	५	३३	१.६७
विवाह/व्रतबन्ध/चाडबाड मनाएको	३	२१	१	०	१	०	१	३	१	०	३१	१.५६
बचत गरेको	५	१	३	०	०	८	२	१	३	४	२७	१.३६
अरूलाई ऋण दिएको	५	२	४	३	१	२	०	०	३	१	२१	१.०६
जग्गा किनेको	२	०	०	०	१	२	२	२	९	२	२०	१.०१
अन्य	०	०	१	०	२	२	१	२	०	०	८	०.४०
व्यापार/व्यवसायमा लगानी गरेको	१	१	१	१	०	०	०	०	४	०	८	०.४०
वस्तुभाउ खरिद गरेको	०	१	०	०	१	०	३	१	०	०	६	०.३०
गरगहना खरिद गरेको	०	०	०	०	०	०	०	०	१	०	१	०.०५
जम्मा	२४३	२११	९१	२४२	२६४	१८५	२४३	१५७	१९०	१५५	१९८१	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

४.१.८ गरिबीको रेखामुनि रहेको जनसंख्याको विवरण

नेपाल जीवनस्तर सर्वेक्षण तेस्रो २०६६/६७ प्रतिवेदन गरिबीको रेखामुनि रहेको जनसंख्या २५ प्रतिशत रहेको उल्लेख छ। औषतमा प्रतिव्यक्ति प्रतिवर्ष रु. १९,२६१ रुपैयालाई गरिबीको रेखा मानिएको छ। भने त्यो शहरी क्षेत्रमा बढी अर्थात् ४०,९३३ र ग्रामीण क्षेत्रमा १५,९९८ रहेको उल्लेख छ।

तालिका सम्भव भए राख्ने

४.१.९ वार्षिक आम्दानीले परिवार चलाउन पुग्नेको विवरण

तालिका नं. २८ : वार्षिक आम्दानीले परिवार चलाउन पुग्नेको विवरण

वडा नं.	० - ३ महिनासम्म पुग्ने	४ - ६ महिनासम्म पुग्ने	७ - ९ महिनासम्म पुग्ने	१० - ११ महिनासम्म	१२ महिनासम्म पुग्ने	उल्लेख नगरिएको	जम्मा घरधुरी संख्या
१	१५७	३६२	११०	२६	४१३	४	१०७२
२	६८	३५७	९२	८	१२४	२	६५१
३	३०	२५६	९२	३	८१	१	४६३
४	९०	९४	१०३	५	४००	०	६९२
५	५५	८१	८४	२८	३५३	०	६०१
६	५६	२११	४९	६	२१२	२	५३६
७	१५३	१४७	८०	४	१८६	१	५७१
८	१८	१३७	७०	२२	२७६	१	५२४
९	८२	८४	४४	२३	४४९	३	६८५
१०	२९	७६	१७	१०	२५२	१	३८५
जम्मा	७३८	१८०५	७४१	१३५	२७४६	१५	६१८०
प्रतिशत	११.९४	२९.२१	११.९९	२.१८	४४.४३	०.२४	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

यस गाउँपालिकामा रहेका कूल घरपरिवारहरूमध्ये आफ्नै वार्षिक आम्दानीले बाह्र महिना धान्नेको संख्या २,७४६ अर्थात ४४.४३ प्रतिशत घरपरिवार देखिन्छ। त्यसैगरी ३ महिनासम्म धान्न पुग्ने घरपरिवारको संख्या ७३८ अर्थात ११.९४ प्रतिशत रहेको छ। भण्डै एक चौथाइ जनसंख्याले वार्षिकरुपमा गर्ने अत्यन्त न्यून आम्दानीले बाह्रै महिना दुःख गुजारा गरी खर्च धान्ने गरेको स्पष्ट हुन्छ। अर्कोतर्फ वार्षिक आम्दानीले वर्षभरी धान्न नसक्ने ३,४१९ घरपरिवारहरू समेत रहेको तथ्याङ्कले यो अवस्थामा रहेको जनसंख्या चरम गरीबीको अवस्थामा रहेको पुष्टि हुन्छ। संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक व्यवस्था लागू भइसकेको र स्थानीय सरकारमा धेरै हक अधिकारहरू प्रत्याभूत भइसकेको र दिगो विकास लक्ष्यको लक्ष्य १ मै सबै प्रकारका गरीबीको अन्त्य गर्ने उल्लेख भएको अवस्थामा यस्ता गरीबीमा रहेको जनसंख्यालाई लोक कल्याणकारी राज्यको मूल मर्मअनुसार सवलीकरण र संरक्षण गर्नु आवश्यक देखिन्छ। जसको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

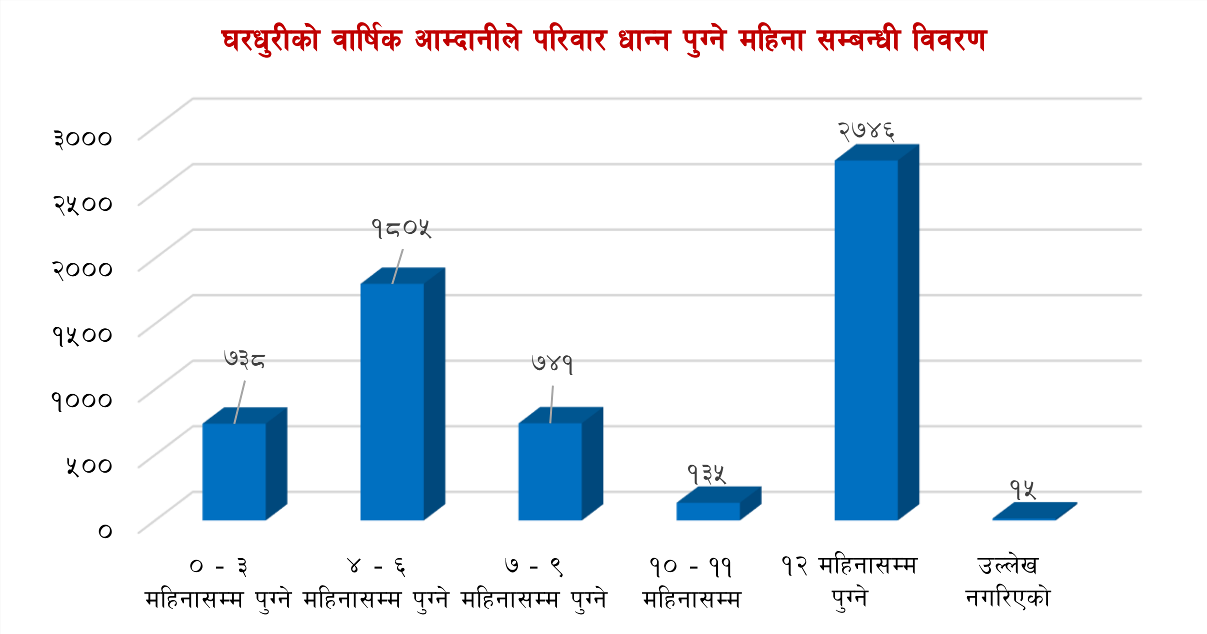

४.१.१० मासिक परिवार चलाउन लाग्ने रकमको आधारमा परिवारको विवरण

तालिका नं. २९ : मासिक परिवार चलाउन लाग्ने रकमको आधारमा परिवारको विवरण

वडा	रू. ५००० सम्म	रू. ५००१-१०,००० सम्म	रू. १०,००१-२०,००० सम्म	रू. २०,००१-५०,००० सम्म	रू. ५०,००१-१,००,००० सम्म	रू. १ लाख भन्दा बढी	जम्मा	औषत मासिक खर्च
१	३७४	४०७	१७२	९३	१०	१६	१०७२	१५७९७
२	१७८	२२०	१८४	३३	१६	२०	६५१	१९३३८
३	२२७	१६२	६०	९	५	०	४६३	८५१६
४	१५६	१६६	१७७	१६५	२४	४	६९२	२०२२४
५	१३८	१९७	२१७	४८	१	०	६०१	१२१५१
६	१०५	२०४	१८३	३६	३	५	५३६	१४६९४
७	१६५	१७३	१८८	४३	१	१	५७१	११५२७
८	७५	१५९	२१२	७०	६	२	५२४	१५८४४
९	१३९	१९०	२००	१४९	६	१	६८५	१५५९६
	६९	१४३	१२१	५१	१	०	३८५	१३६७३
जम्मा	१६२६	२०२१	१७१४	६९७	७३	४९	६१८०	१५१२५
प्रतिशत	२६.३१	३२.७०	२७.७३	११.२८	१.१८	०.७९	१००	

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

यस गाउँपालिकामा रहेका कुल ६,१८० घरपरिवार मध्ये मासिक रु. ५,००० मै परिवार चलाउने घरपरिवारको संख्या १६२६ अर्थात २६.३१ प्रतिशत, रु. ५,००१ देखि रु. १०,००० सम्ममा परिवारको मासिक खर्च धान्नेको संख्या २,०२१ अर्थात ३२.७० प्रतिशत, रु. १०,००१ देखि रु. २०,००० सम्म खर्च गर्नेको संख्या १७१४ अर्थात २७.७३ प्रतिशत, रु. २०,००१ देखि रु. ५०,००० सम्म खर्च गर्नेको संख्या ६९७ अर्थात ११.२८ प्रतिशत, रु. ५०,००१ देखि रु. १,००,००० सम्म खर्च गर्नेको संख्या ७३ अर्थात १.१८ प्रतिशत र रु. १,००,००० भन्दा माथि खर्च गर्नेको संख्या ४९ अर्थात ०.७९ प्रतिशत देखिन्छ । यस तथ्याङ्कलाई विश्लेषण गर्दा रु. १०,००० वा सो भन्दा कम रकममा नै मासिक गुजारा गर्ने कूल घरपरिवारको ५९.०१ प्रतिशत हुनुले यस गाउँपालिका अधिकांश बासिन्दाहरूको जीवनस्तर न्यून भएकोले आधारभूत आवश्यकता जस्तै खाद्यान्न, आवास, लुगालत्ता,

शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी आदिमा न्यून स्तरको पहुँच रहेको स्पष्ट हुन्छ। चरम महंगी र मुद्रा स्फिती बढिरहेको हालको अवस्थामा ५९.०१ प्रतिशत परिवारहरूले प्रति परिवार प्रति दिन मात्र रु. ३३३.३३ मा गुजारा गर्नुपर्ने तथ्याङ्कले देखाउँछ। जसको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

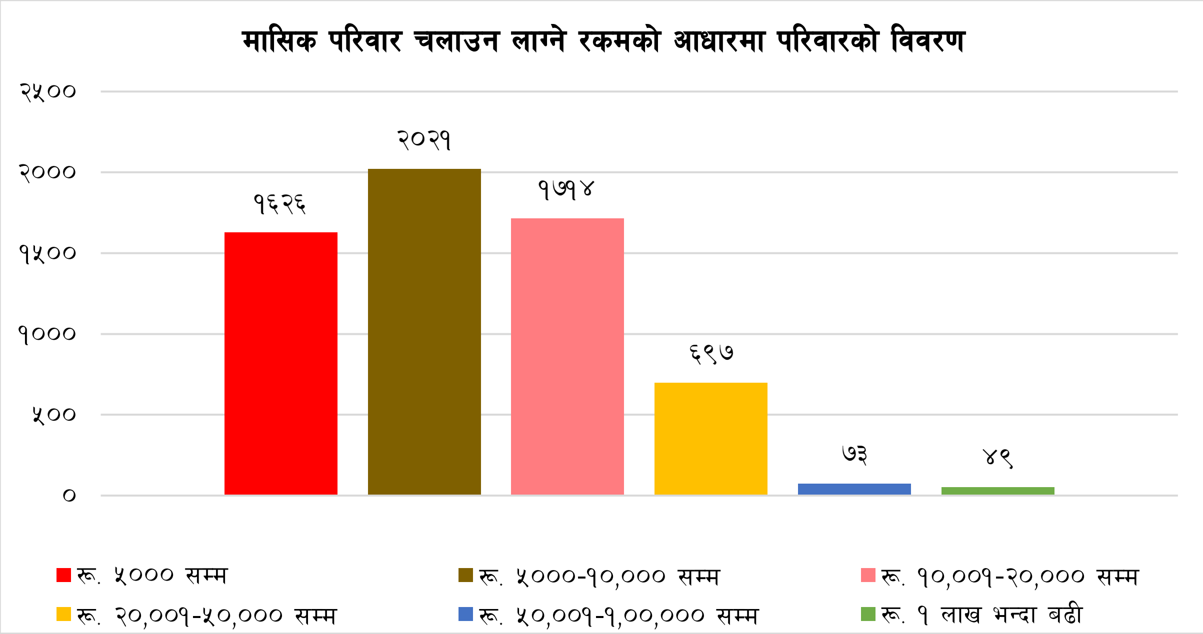

४.१.११ विगत १ वर्षमा आयआर्जनमा संलग्न जनसंख्याको विवरण

तालिका नं. ३० : विगत १ वर्षमा आयआर्जनमा संलग्न जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	आय आर्जन हुने काममा संलग्न नभएको	१ महिना - ३ महिना	४ महिना - ६ महिना	७ महिना - ९ महिना	९ महिनाभन्दा बढी
१	१५०४	४५१	३७०	४१३	५९२
२	९१०	३३४	४१५	८१	२३५
३	५११	१७६	५५३	६५	१४३
४	३८१	५५	९९	२५४	१४०८
५	१०१६	४८३	१९६	२६	२३८
६	१२८३	१५	१३१	७	३१३
७	१२३६	१४७	१३२	२०	२२८
८	११०९	१०३	१९२	५३	२८५
९	१५२४	५१	१९६	८७	४०४
१०	८७२	५०	५७	५	३९४
जम्मा	१०३४६	१८६५	२३४१	१०११	४२४०
प्रतिशत	५२.२४	९.४२	११.८२	५.११	२१.४१

गाउँपालिकामा रहेका १० वर्ष र सो भन्दा माथिका कुल जनसंख्यामा १०३४६ अर्थात ५२.२४ प्रतिशत जनसंख्या आय आर्जन हुने काममा संलग्न नभएको तथ्याङ्कमा देखिन्छ। १ देखि ३ महिनासम्म आय आर्जनको काममा संलग्न रहेको जनसंख्या १८६५ अर्थात ९.४२ प्रतिशत रहेको छ भने ९ महिनाभन्दा वढी आय आर्जनको काममा संलग्न रहेको जनसंख्या ४,२४० अर्थात २१.४१ प्रतिशत रहेको तथ्याङ्कले देखाउछ।

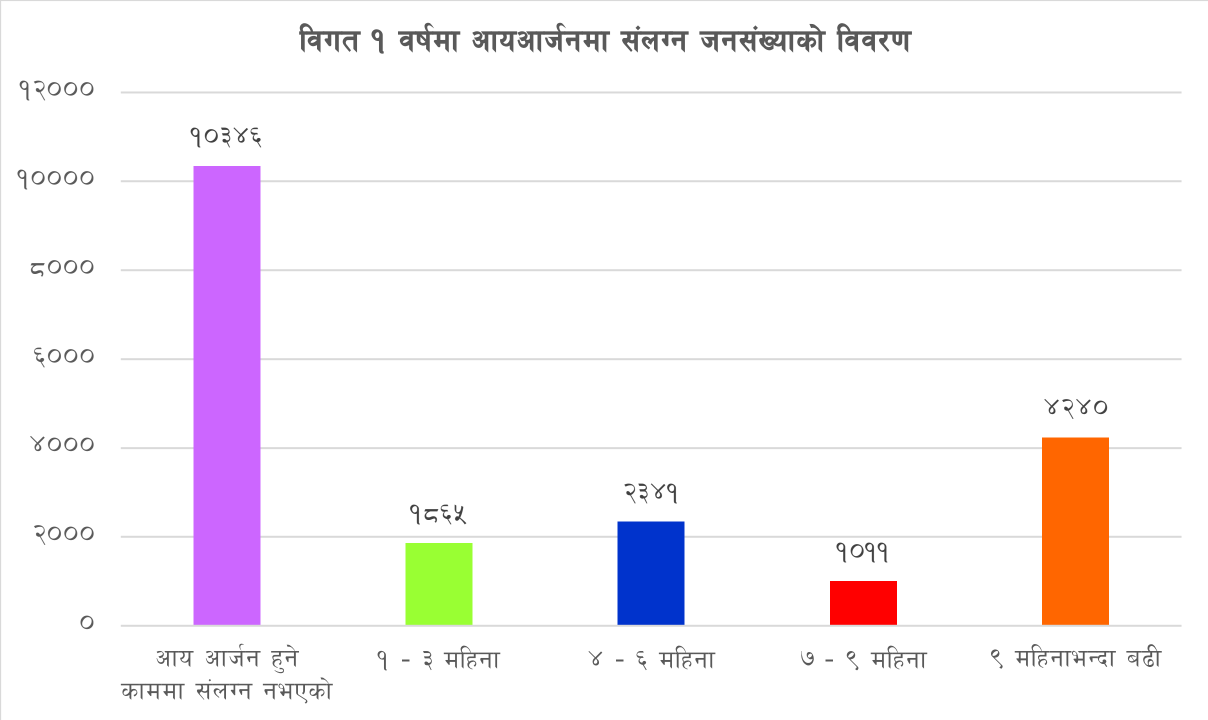

४.१.१२ ऋण भएको घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. ३१ : ऋण भएका घरपरिवारको विवरण

वडा	ऋण भएका परिवारको		ऋण नभएको परिवारको		जम्मा परिवार संख्या
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	६४९	६०.५४	४२३	३९.४६	१०७२
२	४८७	७४.८१	१६४	२५.१९	६५१
३	२४६	५३.१३	२१७	४६.८७	४६३
४	३८०	५४.९१	३१२	४५.०९	६९२
५	३३५	५५.७४	२६६	४४.२६	६०१
६	३२९	६१.३८	२०७	३८.६२	५३६
७	३१७	५५.५२	२५४	४४.४८	५७१
८	२३२	४४.२७	२९२	५५.७३	५२४
९	३५०	५१.०९	३३५	४८.९१	६८५
१०	१८२	४७.२७	२०३	५२.७३	३८५
जम्मा	३५०७	५६.७५	२६७३	४३.२५	६१८०

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

गाउँपालिकामा रहेका कूल ६१८० घरपरिवारहरूमध्ये विभिन्न वित्तीय संस्था, सहकारी वा अन्य तवरले आफ्ना विभिन्न आर्थिक क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न वा व्यापार व्यवसायमा लगानी गर्न ऋण लिने घरपरिवारहरूको संख्या ३,५०७ अर्थात ५६.७५ प्रतिशत र ऋण नलिने घरपरिवारहरूको संख्या २६७३ अर्थात ४३.२५ प्रतिशत रहेका छन् । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

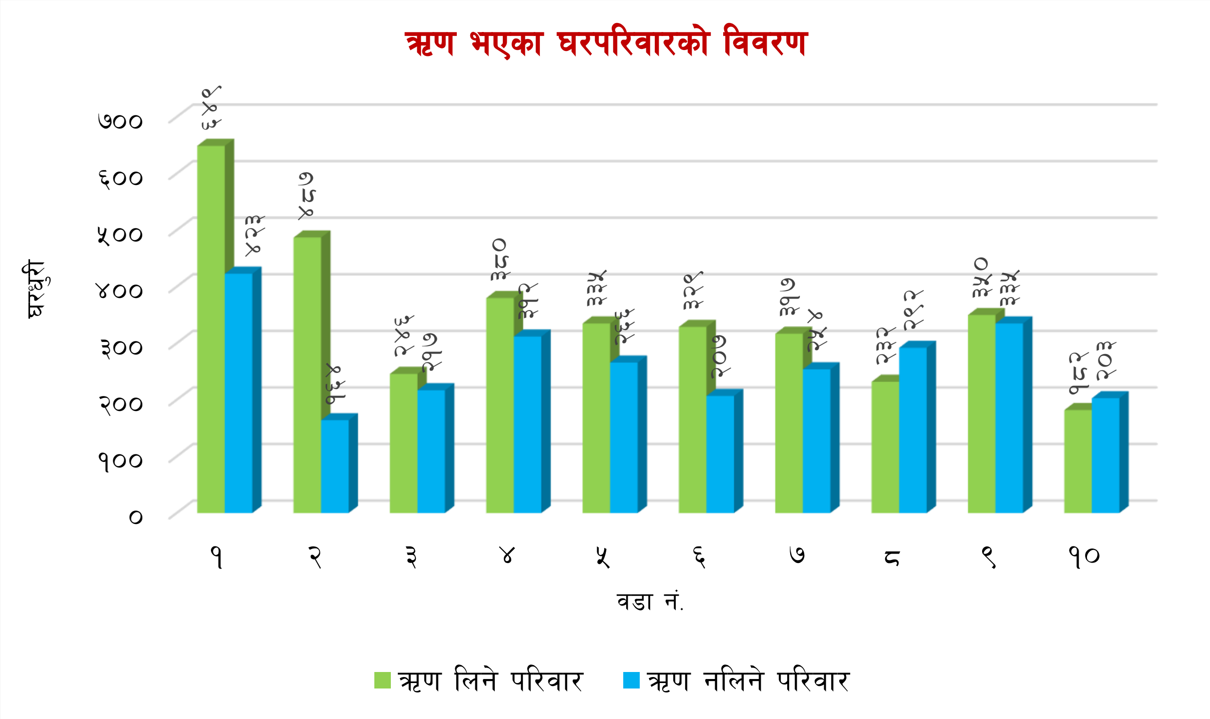

४.१.१३ ऋण लिनुको कारणका आधारमा घरपरिवारहरूको विवरण

तालिका नं. ३२ : ऋण लिनुको कारणका आधारमा घरपरिवारहरूको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)

ऋण लिनुको कारण	वडा नं.										जम्मा परिवार संख्या	प्रतिशत
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०		
व्यापार/उद्योग व्यवसायको लागि	१७	१०	२०	४४	१४	१५	२१	११	११३	२७	२९२	८.३३
कृषि व्यवसायको लागि	१२५	२४	१७	२२	१०६	४१	२१	८६	३२	६७	५४१	१५.४३
घर बनाउन/जग्गा जमिन किन्न	१५३	६३	९४	१७९	७२	५९	१४३	१३८	१५४	८८	११४३	३२.५९
जन्म/मृत्यु/विवाह/ब्रतबन्धको लागि	१६	९	६	६	१४	३	११	१५	२	३	८५	२.४२
चाडपर्व मनाउन	१४५	४४	९	१७	५	१०	६८	३५	१८	१०	३६१	१०.२९
औषधी उपचारको लागि	१२२	२०	२०	२६	७५	१४	४८	५७	२२	१९	४२३	१२.०६
शैक्षिक शुल्क तिर्न / शैक्षिक सामग्री किन्न	३७	५	४	८	१८	८	१७	२०	२५	१२	१५४	४.३९
घरायसी उपभोग गर्न	१४९	४२	६५	९७	१३५	९०	१०९	५७	४७	४४	८३५	२३.८१
परिवारका सदस्यलाई विदेश पठाउन	४०	१४	१२	७	१६	३	३	८	१०	४	११७	३.३४
अन्य प्रयोजनका लागि	८	०	२	०	१	०	०	०	२	०	१३	०.३७
जम्मा ऋणी	६४९	४८७	२४६	३८०	३३५	३२९	३१७	२३२	३५०	१८२	३५०७	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

तपाईको परिवारले ऋण लिनुको कारण के थियो भनि बहुउत्तरको अपेक्षा सहित सोधिएको प्रश्नमा सबैभन्दा बढी घर बनाउन तथा जग्गा जमिन किन्नका लागि ऋण लिने परिवारको संख्या ११४३ अर्थात ३२.५९ प्रतिशत, दोस्रोमा घरायसी उपभोग गर्नका लागि ऋण लिने परिवारको संख्या ८३५ अर्थात २३.८१ प्रतिशत, तेस्रोमा कृषि व्यवसायको लागि ऋण लिनेको संख्या ५४१ अर्थात १५.४३ प्रतिशत, चौथोमा औषधी उपचारको लागि ऋण लिने परिवारको संख्या ४२३ अर्थात १०.२९ प्रतिशत रहेका छन्। जन्म/मृत्यु/विवाह/ब्रतबन्धको लागि, परिवारको सदस्यलाई विदेश पठाउन र शैक्षिक शुल्क तिर्न तथा शैक्षिक सामग्री किन्नका लागि निकै कम घरपरिवारले ऋण लिएको देखिन्छ। जसमध्ये २.४२ प्रतिशत घरपरिवारले जन्म/मृत्यु/विवाह/ब्रतबन्धको लागि, ३.३४ प्रतिशत परिवारले परिवारका सदस्यलाई विदेश पठाउन र ४.३९ प्रतिशत परिवारले शैक्षिक शुल्क तिर्न तथा शैक्षिक सामाग्री किन्न ऋण लिएको देखिन्छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

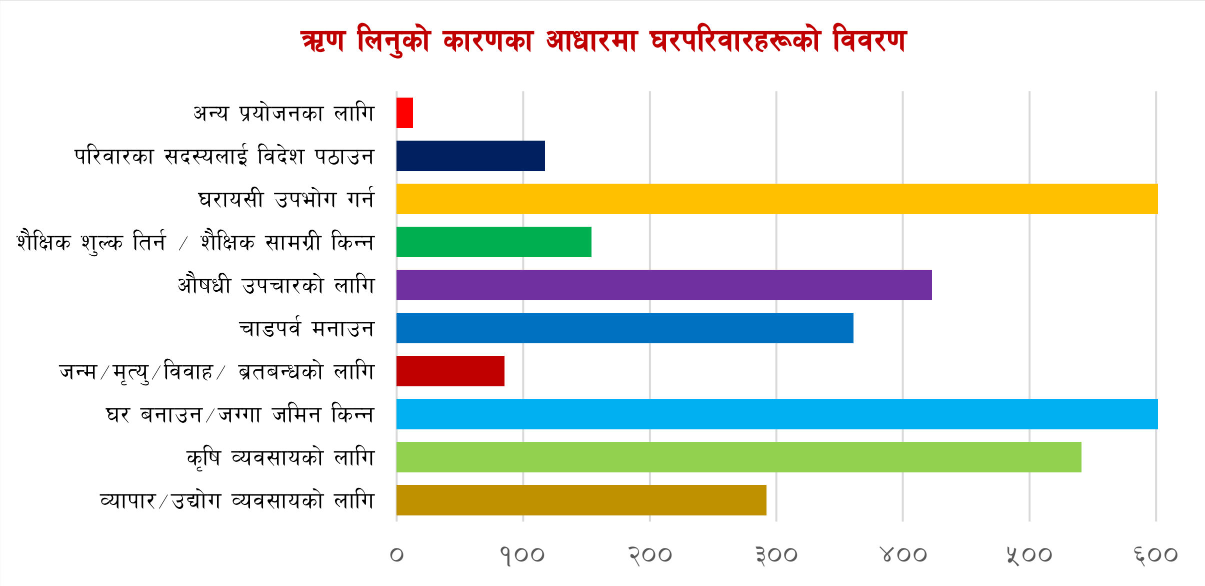

४.१.१४ ऋण लिएको श्रोतको आधारमा घरधुरीको विवरण

तालिका नं. ३३ : ऋण लिएको श्रोतको आधारमा घरधुरीको विवरण (वहुउत्तरमा आधारित)

वडा नं.	व्यक्तिबाट ऋण लिने परिवार संख्या	बैंकबाट ऋण लिने परिवार संख्या	सहकारीबाट ऋण लिने परिवार संख्या	अन्य वित्तीय संस्थाबाट ऋण लिने परिवार संख्या	अन्य श्रोतबाट ऋण लिने परिवार संख्या	जम्मा ऋणी परिवार संख्या
१	३९३	७४	८६	४	५	६४९
२	१०६	५४	८६	३४	०	४८७
३	११३	१७	११०	८	०	२४६
४	१२७	३८	१६०	८५	०	३८०
५	१७६	२८	२०६	२३	०	३३५
६	११३	२७	५८	४७	०	३२९
७	१००	७२	१२०	८४	१	३१७
८	९६	५४	२०१	६१	०	२३२

वडा नं.	व्यक्तिबाट ऋण लिने परिवार संख्या	बैंकबाट ऋण लिने परिवार संख्या	सहकारीबाट ऋण लिने परिवार संख्या	अन्य वित्तीय संस्थाबाट ऋण लिने परिवार संख्या	अन्य श्रोतबाट ऋण लिने परिवार संख्या	जम्मा ऋणी परिवार संख्या
९	१२९	१४४	१५१	५	०	३५०
१०	१३	३५	१७८	१	०	१८२
जम्मा	१३६६	५४३	१३५६	३५२	६	३५०७
प्रतिशत	३८.९५	१५.४८	३८.६७	१०.०४	०.१७	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

गाउँपालिकामा ऋण लिएका कूल घरपरिवारमध्ये सबैभन्दा धेरै ३८.९५ प्रतिशत परिवारले व्यक्तिबाट ऋण लिएको, ३८.६७ प्रतिशत परिवारले सहकारीबाट ऋण लिएको, १५.४८ प्रतिशत परिवारले बैंकबाट ऋण लिएको र १०.०४ प्रतिशत परिवारले अन्य वित्तीय संस्थाबाट ऋण लिएको तथ्याङ्क छ । गाउँपालिकामा कतिपय परिवारले एकभन्दा बढी स्रोतबाट ऋण लिएको देखिन्छ । धेरै घरपरिवारले व्यक्तिबाट समेत ऋण लिएको यथार्थले के स्पष्ट गर्दछ भने नागरिकहरूको बैङ्क तथा ठूला वित्तिय संस्थाको पूर्ण पहुँच नरहेको हो कि भन्ने बुझाउँछ । अर्कोतर्फ बैङ्कबाट कर्जा लिँदा धितो तथा अन्य प्रशासनिक झन्झट हुने भएकोले चर्को व्याजको मारमा परेतापनि विना धितो व्यक्तिसँग ऋण लिन सहज हुने भएकोले साधारणतय मानिसहरू यसतर्फ बढी आर्कषित देखिन्छन् । यसले थप आर्थिक भार पर्न गई नागरिकलाई गरीबीमा धकेल्न बाध्य पार्दछ । हाल राष्ट्र बैङ्कले हरेक स्थानीय सरकार रहेको गाउँपालिकामा एक बैङ्क शाखा खोल्न गरेको निर्देशनले बैङ्कहरूमा ग्रामीण सर्वसाधारणको पहुँच वृद्धिहुने अपेक्षागर्न सकिन्छ । वडागत पूर्ण विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

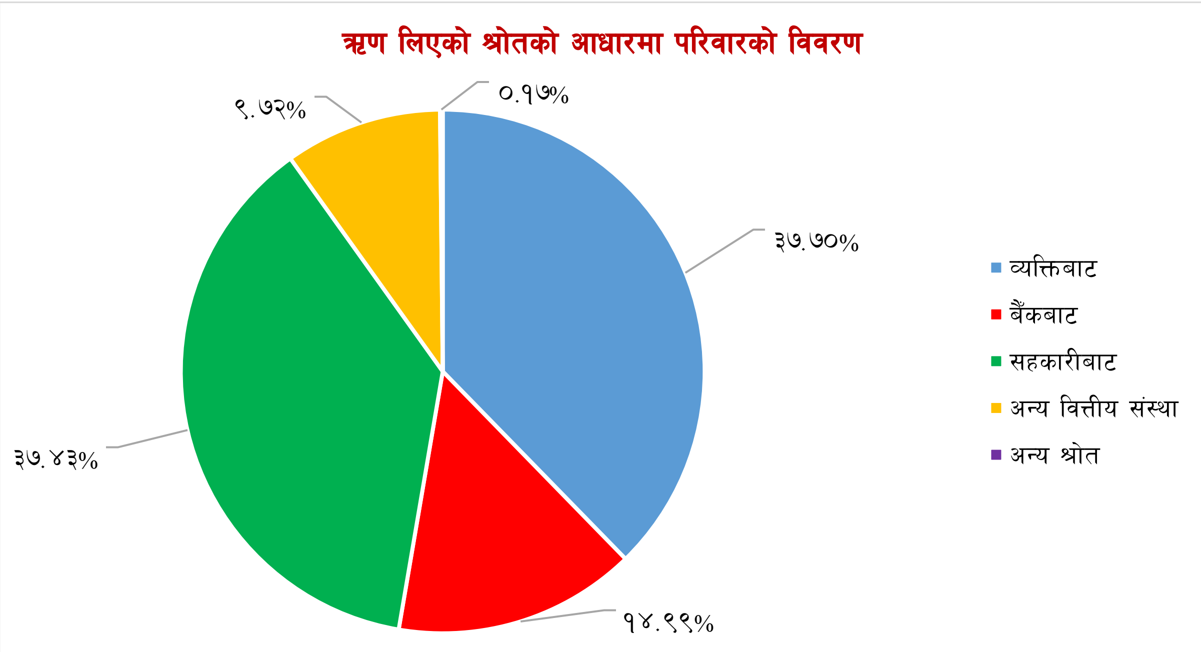

४.१.१५ तालिम प्राप्त जनशक्तिको विवरण

तालिका नं. ३४ : १० वर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसंख्यामा औपचारिक/अनौपचारिक तालिम सम्बन्धी वडागत विवरण

वडा	औपचारिक/अनौपचारिक तालिम लिएका	औपचारिक/अनौपचारिक तालिम नलिएका	जम्मा
१	१७२	३१५८	३३३०
२	९२	१८८३	१९७५
३	९९	१३४९	१४४८
४	१०३	२०९४	२१९७
५	११३	१८४६	१९५९
६	५१	१६९८	१७४९
७	७०	१६९४	१७६४
८	१८७	१५५५	१७४२
९	१८३	२०७९	२२६२
१०	२०३	११७५	१३७८
जम्मा	१२७३	१८५३१	१९८०४
प्रतिशत	६.४३	९३.५७	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

गाउँपालिकामा रहेका १० वर्ष वा सो भन्दा माथिका १९,८०४ जनसंख्यालाई के तपाईले कुनै औपचारिक वा अनौपचारिक तालिम लिनुभएको छ भनी सोधिएको प्रश्नमा औपचारिक/अनौपचारिक तालिम लिएको छ भन्नेको संख्या १,२७३ अर्थात ६.४३ प्रतिशत र औपचारिक/अनौपचारिक तालिम लिएको छैन भन्नेको संख्या १८,५३१ अर्थात ९३.५७ प्रतिशत देखिन्छ । गुणस्तरीय जीवन निर्वाह गर्दा र रोजगार तथा पेशालाई उन्नत, प्रविधियुक्त र बढी उत्पादन मूखी बनाउन मानव संसाधन विकासको मूल आधार भनेको शिक्षा र तालिम नै हो । गाउँपालिकाका ९३.५७ प्रतिशत जनसंख्या कुनैपनि प्रकारको तालिम वा सिप विहिन हुनु भनेको मानव संशाधन विकासको अत्यन्त गम्भीर अवस्था भएकोले सीप विकास तथा तालिमका माध्यमबाट मानव संशाधन विकासमा उल्लेख्य फड्को मार्न सके मात्र कार्यक्षमता विकास मार्फत वृहद विकासमा अघि बढ्न सकिन्छ । यसतर्फ सबैको ध्यान जानु जरुरी छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

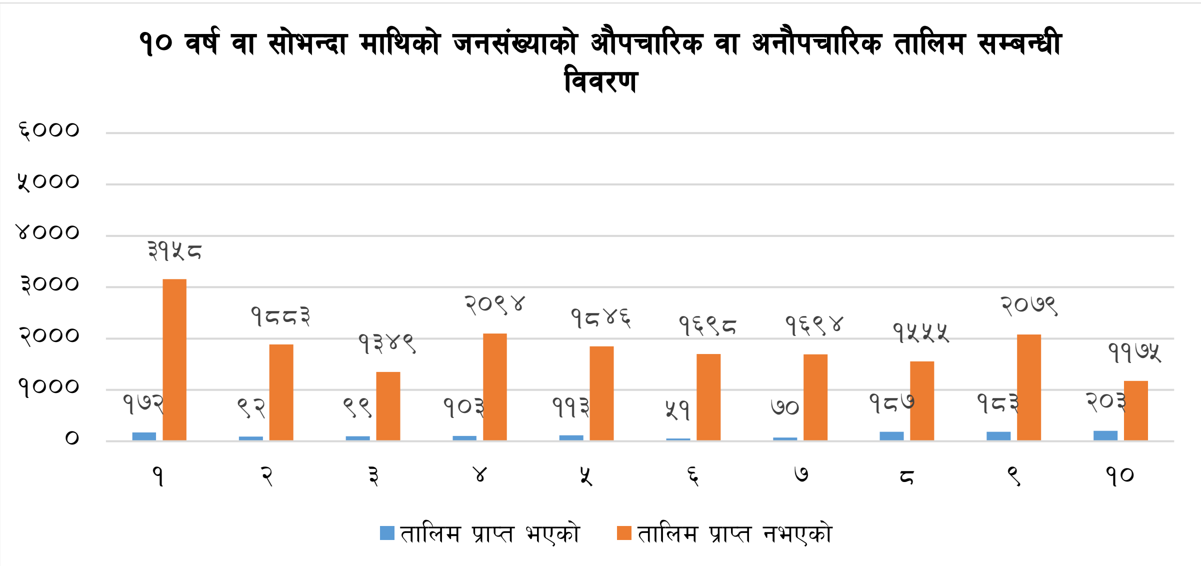

४.१.१६ मुख्य शिप वा क्षमताको आधारमा जनसंख्याको विवरण

तालिका नं. ३५ : औपचारिक तालिमको विषयको आधारमा वडागत विवरण

तालिमको विषय	वडा नं.										जम्मा	प्रतिशत
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०		
शिक्षण शिकाई सम्बन्धी	३४	२५	२२	१९	२५	२९	२४	५६	४३	७३	३५०	२७.४९
सिकर्मी, डकर्मी सम्बन्धी	५६	२२	२५	१८	२०	३	१७	३६	१५	३२	२४४	१९.१७
पोशाक बनाउने / सिउने	१२	९	१६	१४	१३	३	३	८	२६	९	११३	८.८८
कृषि, पशुपालन, माछापालन, मौरी पालन सम्बन्धी	८	१०	१०	०	९	२	२	१८	१०	१६	८५	६.६८
अन्य	३	३	७	१४	८	१	३	१९	६	२०	८४	६.६०
सवारी चालक सम्बन्धी	२	४	५	१६	४	४	६	८	११	१०	७०	५.५०
कम्प्युटर विज्ञान सम्बन्धी	५	४	२	२	५	१	२	१	२०	१	४३	३.३८
मानव स्वास्थ्यसँग सम्बन्धी	९	०	१	०	६	२	४	६	१३	१	४२	३.३०
होटल तथा रेष्टुरेन्ट सम्बन्धी	२	२	२	४	५	१	०	६	८	८	३८	२.९९
बिजुली जडान सम्बन्धी	७	५	१	०	२	१	०	८	११	३	३८	२.९९
आत्मसुरक्षा सम्बन्धी / शारीरिक सुगठन	२२	०	०	०	१	०	०	४	०	१०	३७	२.९१
प्लम्बिङ सम्बन्धी	४	१	२	०	६	०	०	१	४	७	२५	१.९६
पशुचिकित्सा तथा पशुस्वास्थ्य सम्बन्धी	२	०	१	२	२	१	४	२	३	३	२०	१.५७
केश सजावट / श्रृंगार सम्बन्धी	०	१	३	१	०	१	१	१	३	५	१६	१.२६
यान्त्रिक (मेकानिक्स) सम्बन्धी	१	१	०	५	२	०	३	३	०	०	१५	१.१८
रेडियो, टेलिभिजन, मोबाईल, तथा अन्य ईलेक्ट्रिक	०	४	१	२	०	१	०	०	३	१	१२	०.९४
इन्जिनियरिङ डिजाईन सम्बन्धी	३	१	१	२	०	०	०	०	२	२	११	०.८६
फर्निचर बनाउने सम्बन्धी	१	०	०	२	३	०	०	०	३	०	९	०.७१
हस्तकला / चित्रकला सम्बन्धी	०	०	०	०	२	०	०	२	१	०	५	०.३९
गरगहना बनाउने / मर्मत गर्ने	०	०	०	१	०	०	०	२	०	१	४	०.३१
जुत्ता चप्पल बनाउने	०	०	०	०	०	०	०	३	०	०	३	०.२४
गीत, संगीत, नाटक तथा कलाकारिता	१	०	०	०	०	०	०	२	०	०	३	०.२४
श्रव्यदृष्य तथा फोटोग्राफी सम्बन्धी	०	०	०	१	०	०	१	०	०	०	२	०.१६
साहित्य श्रृजना सम्बन्धी	०	०	०	०	०	०	०	१	०	०	१	०.०८
जमिनको सर्भेक्षण सम्बन्धी	०	०	०	०	०	०	०	०	१	०	१	०.०८
छपाई सम्बन्धी	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१	१	०.०८
मूर्तिकला, प्रस्तरकला, काष्ठकला	०	०	०	०	०	१	०	०	०	०	१	०.०८
जम्मा	१७२	९२	९९	१०३	११३	५१	७०	१८७	१८३	२०३	१२७३	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

गाउँपालिकामा रहेको कुल जनसंख्या मध्ये जम्मा १,२७३ जनामा कुनै न कुनै किसिमको विशेष सीप वा दक्षता भएको देखिन्छ । यी मध्ये सबैभन्दा बढी शिक्षण सिकाइ सम्बन्धी दक्षता भएकाहरूको संख्या ३५० अर्थात् २७.४९ प्रतिशत, दोस्रोमा सिकर्मी, डकर्मी सम्बन्धी दक्षता भएकाहरूको संख्या २४४ अर्थात् १९.१७ प्रतिशत रहेको छ । तेस्रोमा पोशाक बनाउने/सिउन सिम्बन्धी सीप भएकाहरूको जनसंख्या ११३ जना अर्थात् ८.८८ प्रतिशत रहेका छन् । यी बाहेक जुत्ता, चप्पल बनाउने, छपाइ सम्बन्धी, प्लम्बिङ सम्बन्धी, साहित्य श्रृजना तथा इन्जिनियरिङ सम्बन्धी डिजाइन गर्नेको संख्या नगण्य रहेको छ । समग्रमा हेर्दा कुनैपनि प्रकारको सीप वा दक्षता हुनु आफैमा राम्रो भएतापनि गाउँपालिकामा आधुनिक समाजमा आवश्यक पर्ने खालका विशेष सिपहरू तथा विश्वविद्यालयबाट प्राज्ञिक सर्टिफिकेट (प्रमाणपत्र) लिएर तयार भएको दक्ष जनशक्ति जस्तै डाक्टर, इन्जिनियर, मेकानिक्स, विषयगत विशेषज्ञहरूको संख्या अत्यन्त न्यून देखिन्छ । दक्ष जनशक्तिको आयस्तर उच्च हुने हुनाले विकास निमार्णमा सहयोग पुग्नुका सबै उक्त जनशक्तिको जीवनयापन गुणस्तरीय हुन्छ । यस प्रकारको जनशक्तिले दिगो विकासमा प्रत्यक्ष भूमिका खेल्दछ । गाउँपालिकामा अधिकांश जनसंख्या अदक्ष वा अर्धदक्ष हुनाले गाउँपालिकाको दिगो विकासमा ठूलो प्रयास गर्नुपर्ने देखिन्छ । साथै मानव संसाधन विकासलाई उच्च प्राथमिकतामा राख्नुपर्ने देखिन्छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.१.१७ खाद्यान्न सुरक्षा तथा आपूर्तिको अवस्था

मौलिक हक अन्तर्गत नेपालको संविधानको धारा ३६ मा खाद्य सम्बन्धी हकको व्यवस्था गरिएको छ । सोही धाराको उपधारा २ मा प्रत्येक नागरिकलाई खाद्यवस्तुको अभावमा जीवन जोखिममा पर्ने अवस्थाबाट सुरक्षित हुने हक हुनेछ भने उपधारा ३ मा प्रत्येक नागरिकलाई कानून बमोजिम खाद्य संम्प्रभुताको हक हुनेछ भनी स्पष्ट उल्लेख छ । यसरी गाउँपालिकाले जीवनको प्रमुख आधारको रुपमा रहेको खाद्यान्नको सूरक्षा र आपूर्तिको अवस्था प्रति संवेदनशील हुनुपर्ने देखिन्छ ।

४.१.१८ आयात तथा निर्यातको अवस्था

गाउँपालिका आर्थिकरुपले सबल हुनका लागि आयात भन्दा निर्यात बढी हुनु अनिवार्य छ । आयात भन्दा निर्यातको आयतन ठूलो हुँदा यसले व्यापार नाफा वृद्धि भई आर्थिक स्तर माथि उठ्न मद्दत गर्दछ । गाउँपालिका भित्र उत्पादन हुने उपजहरूलाई प्रर्वद्धन गरी स्थानीय स्तरमा उत्पादन हुने उपजमा आत्मनिर्भर भई निर्यात बढाउन सकेमात्र गाउँपालिकाको आर्थिक हैसियत वृद्धि हुन सक्छ ।

गाउँपालिकाबाट ढुङ्गा, गिटी, बालुवा, तथा सिमित मात्रामा खाद्यान्न, तरकारी तथा सुन्तला लगायतका फलफूल निर्यात गर्न सकिने अवस्था छ भने अतिरिक्त खाद्य सामाग्री लत्ता कपडा, घरायसी विद्युतीय उपकरण, निर्माण सामाग्रीहरू, शिक्षण सामाग्री, स्वास्थ्य औषधी तथा उपकरण जस्ता वस्तुहरूको आयात हुने गरेको देखिन्छ ।

४.१.१९ सुकुम्बासी जनसंख्याको विवरण

परिवारको जमिन माथिको स्वामित्वको विषयलाई आर्थिक हैसियतसँग गाँसेर हेरिन्छ । अर्थतन्त्र कृषिमा आधारित हुँदा जमिन माथिको स्वामित्वलाई आर्थिक हैसियतसँग गाँसेर हेर्नु स्वाभाविक भए तापनि पछिल्लो समयमा वैदेशिक रोजगार लगायत अन्य सेवा क्षेत्रमा मानिसहरूको पहुँच वृद्धि हुँदा गैह्र कृषि क्षेत्रबाट आफ्नो आर्थिक हैसियत निर्माण गर्ने परिपाटी सुरु भएको पाईन्छ । अर्कोतर्फ जमिनमाथिको स्वामित्वलाई आफ्नो थातथलो वा

आवासको स्थलकारुपमा समेत हेरिन्छ । यसर्थ हरेक नागरिकको जमिनमाथिको स्वामित्वलाई सदियौंदेखि एक प्रमुख आर्थिक सामाजिक तथा राजनैतिक मुद्दाकोरुपमा हेरिँदै आएको छ ।

तालिका नं. ३६ : भू-स्वामित्वको वडागत विवरण

वडा	भूमि विहिन परिवार		भूमि हुने परिवार		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या
१	४	०.३७	१०६८	९९.६३	१०७२
२	५	०.७७	६४७	९९.२३	६५२
३	११३	२४.४१	३५०	७५.५९	४६३
४	२८८	४१.२६	४१०	५८.७४	६९८
५	९	१.४९	५९६	९८.५१	६०५
६	५	०.९२	५३६	९९.०८	५४१
७	४	०.७०	५७०	९९.३०	५७४
८	२	०.३८	५२३	९९.६२	५२५
९	१७८	२३.३९	५८३	७६.६१	७६१
१०	१७	४.३७	३७२	९५.६३	३८९
जम्मा	६२५	९.९५	५६५५	९०.०५	६२८०

स्रोत: गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, आरुघाट, २०७७

गाउँपालिकामा रहेका कुल परिवार मध्ये ६२५ अर्थात ९.९५ प्रतिशत परिवार भूमि विहिन रहेका छन् भने ५६५५ अर्थात ९०.०५ प्रतिशत परिवारको आफ्नो भूमि रहेको तथ्याङ्कले देखाउछ । वडा अनुसार वडा नं ४ मा सबैभन्दा धेरै अर्थात २८८ (४१.२६%) भूमि विहिन परिवार रहेको देखिन्छ । यस्तै सबैभन्दा कम अर्थात २ भूमि विहिन परिवार वडा नं.८ मा रहेका छन् । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

४.२ कृषि

आज उच्चतम विकास हासिल गरेका औद्योगिक राष्ट्रहरूको विकासको मेरुदण्ड कृषि नै रहेको इतिहासले देखाउँछ । यूरोप, अमेरिका तथा एसियाली महाशक्ति राष्ट्रहरूको सम्पन्नताको आधारशीला समेत कृषि क्रान्तिमा आधारित भएको पाईन्छ । तसर्थ तत्कालका लागि कृषि बाहेकका अन्य विकल्पहरू न्यून रहेको र कृषिमा पर्याप्त संभावना रहेको हाम्रो देशमा विकासका अन्य महत्वाकांक्षी योजना कार्यान्वयन गर्नुपूर्व खाद्यान्न, फलफूल तरकारीका साथै समग्र कृषि उपजहरूमा आत्मनिर्भर बनी निर्यात समेत वृद्धि गर्न कृषि क्षेत्रमा क्रान्ति नै गर्नुपर्ने पहिलो अनिवार्य आवश्यकता रहेको छ । उच्च प्रविधिहरू विकास भईसकेको आजको यूगमा समेत हाम्रो निर्वाहमूखी परम्परागत खेति प्रणालीमा सिमित रहिरहनु एक प्रकारको विडम्बना नै छ । तसर्थ स्थानीय सरकारले संभाव्यता हेरि व्यवसायिक र वैज्ञानिक कृषिका लागि आवश्यक सम्पुर्ण कृषि पूर्वाधारहरूको विकास मार्फत कृषि उत्पादन र विकासमा क्रान्ति गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

४.२.३ कृषि उत्पादनमा आवद्ध घरपरिवारको विवरण

कृषि पेशामा आवद्ध कुल घरपरिवारको संख्या ४,४६८ अर्थात् ७२.३० प्रतिशत र असंलग्न घरपरिवारको संख्या १७१२ अर्थात् २७.७० प्रतिशत रहेको छ । यस मध्ये सबैभन्दा बढी खेतीपातीमा संलग्न घरपरिवारहरू ८२३(१३.३२ प्रतिशत) वडा नं. १ मा र कम घरपरिवारहरू २१६ (३.५० प्रतिशत) वडा नं. ९ मा रहेका छन् ।

यसको कारण कृषिमा अपेक्षाकृत आम्दानी नहुनु र अन्य पेशा र रोजगारीका अवसरहरू समेत वृद्धि हुनु हुन् । वडाअनुसार विस्तृत विवरण माथिको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ३७ : कृषि उत्पादनमा आबद्ध घरपरिवारको विवरण

वडा	कृषिमा आवद्ध भएको		कृषिमा आवद्ध नभएको		जम्मा
	परिवार संख्या	प्रतिशत	परिवार संख्या	प्रतिशत	
१	८२३	१३.३२	२४९	४.०३	१०७२
२	५३७	८.६९	११४	१.८४	६५१
३	३६५	५.९१	९८	१.५९	४६३
४	४९४	७.९९	१९८	३.२०	६९२
५	३३२	५.३७	२६९	४.३५	६०१
६	४३४	७.०२	१०२	१.६५	५३६
७	५०५	८.१७	६६	१.०७	५७१
८	४२७	६.९१	९७	१.५७	५२४
९	२१६	३.५०	४६९	७.५९	६८५
१०	३३५	५.४२	५०	०.८१	३८५
जम्मा	४४६८	७२.३०	१७१२	२७.७०	६१८०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७७

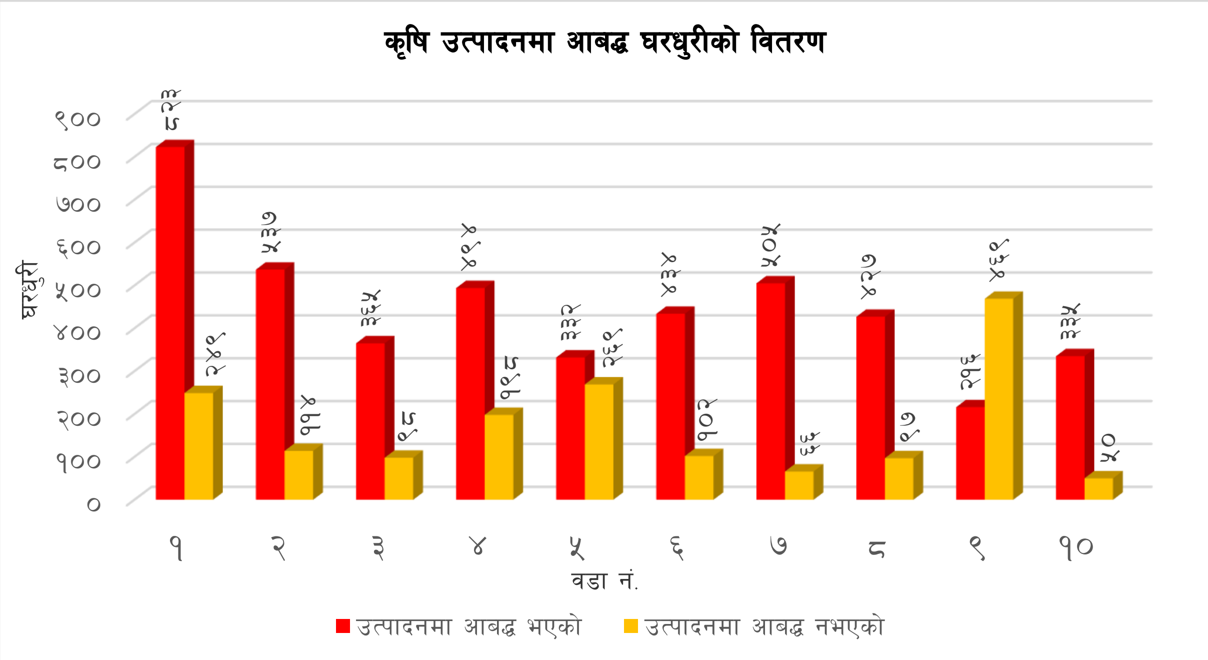

४.२.१ खेतीयोग्य जमिनको विवरण

वैज्ञानिक र व्यवसायिक ढङ्गले भू-उपयोग नहुँदा कृषि क्षेत्रमा ठुलो घाटा व्यहोर्नु परेको अवस्था छ । गाउँमा उपलब्ध सम्पूर्ण खेतियोग्य जमिनको वैज्ञानिक र व्यवसायिक ढङ्गले सदुपयोग हुन सकेको पाइँदैन । खेतियोग्य जमिनको उपलब्धता भएपनि पूर्ण सदुपयोग नहुँदा एकातर्फ जमिन बाँझो हुँदै जाने त अर्कोतर्फ कृषि

उत्पादनमा कमी भई आयात गर्नुपर्ने अवस्था श्रृजना हुन सक्छ। भू-सूचना प्रणालीबाट प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार गाउँपालिकामा ५९.२९ वर्ग कि.मि. अर्थात ३८.३६ प्रतिशत जमिन खेतियोग्य रहेको छ।

जमिन खेतियोग्य भएर मात्र हुँदैन त्यसमा सिँचाईको सुविधा अनिवार्य पुगेको हुनुपर्दछ। खेतियोग्य जमिनमा खेतिपाती गरी पूर्ण सदुपयोग गर्न त्यसमा सिँचाईको सुविधा पुऱ्याउनु अनिवार्य हुन्छ। तसर्थ स्थानीय तहहरूले आफ्नो क्षेत्रमा रहेको खेतियोग्य जमिनको यथार्थ विवरण तयार पारी त्यसमध्ये सिँचाई पुगेको र नपुगेको जमिनको समेत सही तथ्याङ्क हुनुपर्दछ। यस पश्चात सिँचाई नपुगेको जमिनमा एक वा अर्को प्रकारले सिँचाई पुऱ्याउन प्राथमिकता केन्द्रित गर्नु आवश्यक हुन्छ।

४.२.५ कृषिका लागि जग्गा जमिन भोग चलन गर्ने घरपरिवारको विवरण

गाउँपालिकामा कृषि प्रयोजनको जमिन भएका वा कृषि प्रयोजनको जमिन भोगचलन गर्ने परिवारको संख्या मध्ये आफ्नो जग्गा आफैले चलन गरेको २,१३४ घरपरिवार, अरुको जग्गा आफुले चलन गरेको ५२२ घरपरिवार र आफ्नो जग्गा अरुलाई चलन गर्न दिएको ३५८ घरपरिवार रहेको छ। सबै कृषि प्रयोजनको जमिन हुने परिवारले कृषि कर्म गरेको छैनन् भने कृषि प्रयोजनको जमिन नहुने परिवारले पनि अरुको जमिनमा खेती गर्ने गरेका छन्। जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं. ३८ : कृषिका लागि जग्गा जमिन भोग चलन गर्ने घरपरिवारको विवरण

वडा	आफ्नो जग्गा आफैँले चलन गरेको		अरूको जग्गा आफूले चलन गरेको		आफ्नो जग्गा अरूले चलन गरेको		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	३१६	१४.८१	६४	१२.२६	५३	१४.८०	४३३	१४.३७
२	३१०	१४.५३	७२	१३.७९	३९	१०.८९	४२१	१३.९७
३	९०	४.२२	१०	१.९२	६	१.६८	१०६	३.५२
४	३३८	१५.८४	५२	९.९६	४७	१३.१३	४३७	१४.५०

वडा	आफ्नो जग्गा आफैंले चलन गरेको		अरूको जग्गा आफूले चलन गरेको		आफ्नो जग्गा अरूले चलन गरेको		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
५	१७१	८.०१	८४	१६.०९	५४	१५.०८	३०९	१०.२५
६	१५१	७.०८	३२	६.१३	१०	२.७९	१९३	६.४०
७	४४६	२०.९०	९५	१८.२०	५७	१५.९२	५९८	१९.८४
८	७५	३.५१	१५	२.८७	२२	६.१५	११२	३.७२
९	८४	३.९४	३७	७.०९	२७	७.५४	१४८	४.९१
१०	१५३	७.१७	६१	११.६९	४३	१२.०१	२५७	८.५३
जम्मा	२१३४	१००	५२२	१००	३५८	१००	३०१४	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

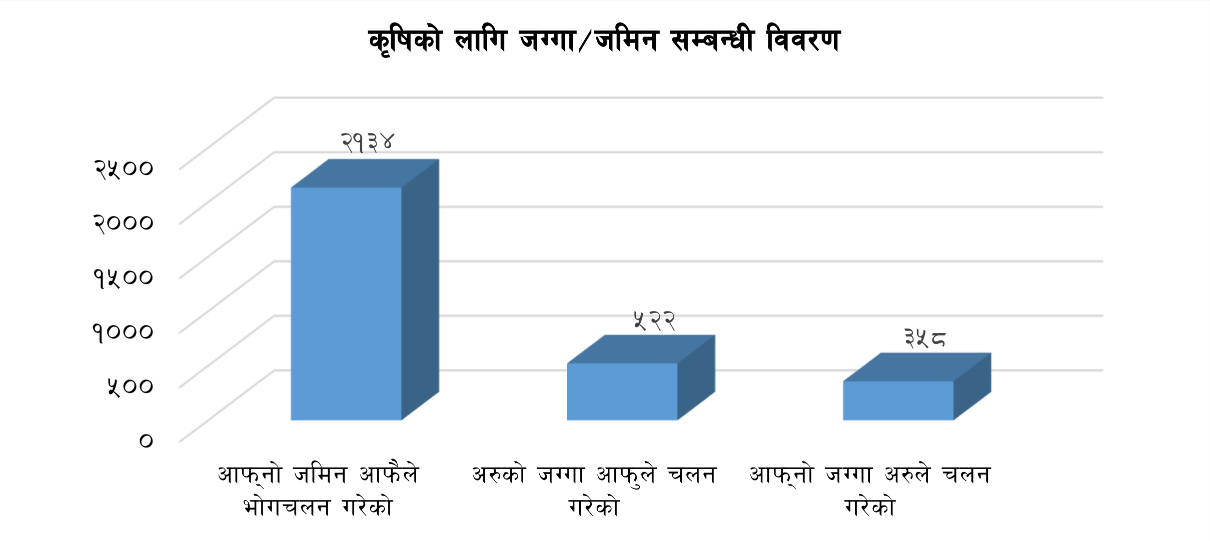

४.२.६ कृषिमा उपयोग भएको जग्गा जमिनको क्षेत्रफलको आधारमा विवरण

गाउँपालिकामा रहेको कृषियोग्य जमिनको घरपरिवार अनुसार आधा हेक्टरभन्दा कम जमिनमा खेती गरी निर्वाह गर्ने घरपरिवारको संख्या १०७ अर्थात् ३.५५ प्रतिशत, आधा हेक्टर देखि १ हेक्टर जमिनमा खेती गर्ने घरपरिवारको संख्या २०२ अर्थात् ६.७० प्रतिशत, १ हेक्टर देखि २ हेक्टर जमिनमा खेतीगर्नेको घरपरिवार संख्या ४१२ अर्थात् १३.६७ प्रतिशत, २ हेक्टर देखि ५ हेक्टर खेतीगर्ने घरपरिवारको संख्या १,१५९ अर्थात ३८.४५ प्रतिशत, ५ देखि १० हेक्टर जमिनमा खेती गर्नेको घरपरिवारको संख्या ७२२ अर्थात २३.९५ प्रतिशत र १० हेक्टरभन्दा माथि जमिनमा खेती गर्ने घर परिवारको संख्या ४१२ अर्थात १३.६७ प्रतिशत रहेको छ। नेपालको संविधानको, भाग ४, धारा ५१ (ङ)२) बमोजिम "अनुपस्थित भू-स्वामित्वलाई निरुत्साहित गर्दै जग्गाको चक्लाबन्दी गरी उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने" राज्यको कृषि तथा भूमिसुधार नीतिअनुसार जग्गा बाँझो राख्ने प्रवृतिलाई न्यूनीकरण गर्दै व्यावसायिक र नाफामूलक कृषिमा जोड दिनु आवश्यक देखिन्छ।

तालिका नं. ३९ : कृषिमा उपयोग भएको जग्गा जमिनको क्षेत्रफलको आधारमा परिवारको विवरण

वडा	०.१ - ०.५ हे.	०.५- १ हे.	१- २ हे.	२- ५ हे.	५ हे. भन्दा बढी	जम्मा परिवार	जम्मा क्षेत्रफल
१	१२	२३	७४	२३५	८९	४३३	१५६१.४

२	२	३	५	११९	२९२	४२१	४०७१.३
३	४८	६	३	२४	२५	१०६	३०८.०९
४	२	१३	३०	१४०	२५२	४३७	३००१.७
५	६	२८	६५	१३३	७७	३०९	११०२.२
६	२	९	१७	६८	९७	१९३	११९१.४
७	११	७५	१६१	२३५	११६	५९८	१९६५.३
८	१	८	६	३२	६५	११२	७५०.४९
९	२१	२२	२२	५८	२५	१४८	४२३.९
१०	२	१५	२९	११५	९६	२५७	१४४६
जम्मा	१०७	२०२	४१२	११५९	११३४	३०१४	१५८२२
प्रतिशत	३.५५	६.७	१३.६७	३८.४५	३७.६२	१००	

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७७

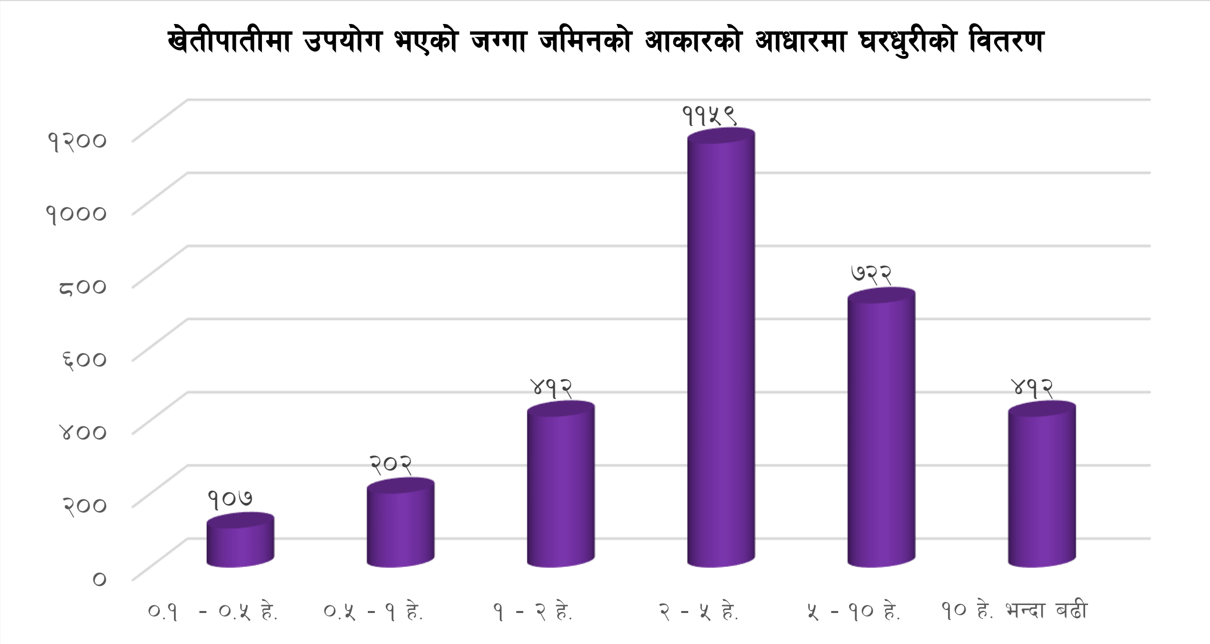

यस गाउँपालिकामा आफ्नै स्वामित्वमा कृषियोग्य जमिन भएका कुल घरपरिवार ३०१४ मध्ये २६५६ घरपरिवारहरूको १५८२२ हेक्टर जमिन खेतीपातीको लागि प्रयोग भएको छ। जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

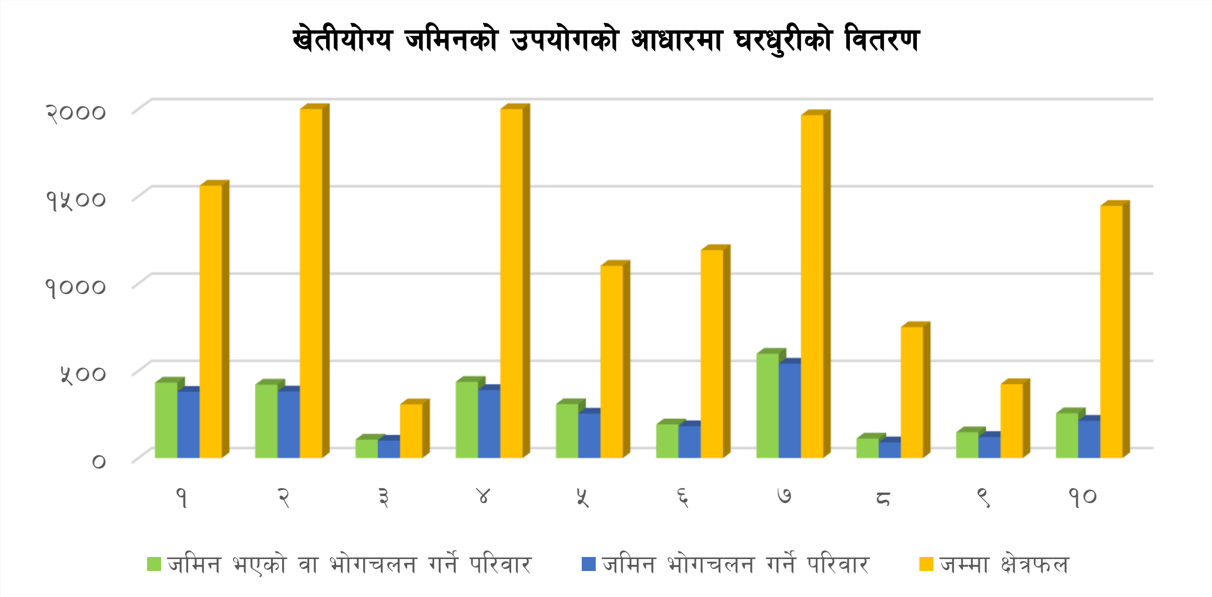

४.२.२ कृषिजन्य उत्पादनहरूको विवरण

(क) खाद्यान्न बाली

गाउँमा उत्पादन हुने मूख्य खाद्यान्न बालिहरूमा धान, मकै, गहुँ, कोदो, जौ, फापर आदि हुन् । यस्तै दलहन बालीमा भटमास, मास, केराउ, सिमी, बोडी, गहत, मस्याङ आदि उत्पादन हुने गर्दछ । तेलहन बालीमा तोरी, तिल, सस्यूँ, रायो, सिलाम आदि उत्पादन गरिन्छ भने तरकारी खेती आलु, बन्दा, करेला, मुला, तरुल, चुचेकरेला, बैगुन, लौका, स्कुल, फर्सी लगायत प्रमुख तरकारी बाली हुन् र यिनको उत्पादकत्व पनि बढी छ । यस्तै फलफुलमा आँप, नास्पाती, हलुवावेद, आरु, लप्सी, रुख कटहर, जुनार, ज्यामिर, भोगटे, कागती, अम्बा, केरा आदिको उत्पादन हुन्छ । गाउँपालिकामा सबैभन्दा ठूलो क्षेत्रमा खाद्यान्न, दलहन र तरकारी बाली लगाइने गरेको छ भने तुलनात्मक रुपले सानो क्षेत्रमा फलफुल बाली लगाइने गरेको छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ४० : प्रमुख कृषि बाली सम्बन्धी विवरण

१	खाद्यान्न बाली	नगदे वाली	मसला वाली,	तेलहनवाली	दलहनवाली
	वर्षे धान, वर्षे मकै, गहुँ, जौ, फापर, आलु	अदुवा, आलु, प्याज, लसुन, खुर्सानी, गेडागुडी	बेसार, लसुन, खुर्सानी, धनिया, सुप	तोरी, सर्स्यू, आलस, तिल,	मास, गहत, भटमास, बोडी, सिमि
२	तरकारी वाली	फलफूल	अन्य		
	आलु, काउली, लौका, फर्सी, वन्दा, मुला, लसुन, प्याज, साग आदि	आप, लिच्ची, केरा, मेवा, अनार, उखु, अम्बा, आरुबखडा, आरु, कागती	च्याउ खेती		

स्रोत : आरूघाट गाउँपालिका, २०७७

(ख) हिउँदे बाली

- गाउँपालिकामा उत्पादन गरिने प्रमुख हिउँदे बालीहरूमा गहुँ, जौ, मास, गहत, भटमास, तोरी, तिल, केरा, सुन्तला, आलु आदि छन् ।

(ग) वर्षे बाली

- गाउँपालिकाका प्रमुख वर्षे बालीहरूमा धान, मकै, केरा, अम्बा, आरु, नासपाति, रुखकटर आदि छन् ।

४.१६.४ कृषि पकेट क्षेत्रको विवरण

नेपालमा भौगोलिक विविधिताका कारणले गर्दा जलवायुमा ठुलो विविधता रहेको छ। माटोको बनावट समेत स्थान पिच्छे फरक-फरक रहेको छ । तसर्थ एक प्रकारको जलवायु र माटोमा हुने विरुवा अर्को प्रकारको जलवायु र माटोमा हुँदैन र अर्को भिन्न प्रकारको विरुवा हुने गर्दछ। यसैका कारण स्थान विशेष कृषि उपज पकेट क्षेत्र निर्धारण गरी त्यस्ता स्थानहरूमा सघनरुपमा जलवायु उपयुक्त बालीनालीहरू लगाउने नीति नेपाल सरकारले लिएको छ। यस्ता पकेट क्षेत्रहरूले कुनै पनि स्थानको उपज विशेष पहिचान स्थापित गर्न समेत ठुलो सहयोग पुग्दछ ।

पकेट क्षेत्र भन्नाले आवश्यकता र संभाव्यताका आधारमा तोकिएको बाली/ वस्तुमा न्युनतम १० हेक्टर जमिनमा सञ्चालन गरेको साना व्यवसायिक उत्पादन केन्द्रलाई बुझिन्छ। यसको प्रमुख उद्देश्य पकेटमा समावेश गरिएका बाली/वस्तुको उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्नुको साथै पकेट क्षेत्रमा मौसमी रोजगारी सिर्जना गर्नु हो। कृषि मन्त्रालयले स्थानीय संभाव्यताको आधारमा सडकको पहुँच, सिँचाईको उपलब्धता, विद्युतको उपलब्धता, तोकिएको क्षेत्रफल चक्लाबन्दी भएको एउटै कोरिडोरमा रहेको कृषि बाली/व्यवसायिक उत्पादन क्षेत्रलाई कृषि पकेट क्षेत्र भनिन्छ। कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयले परिवर्तित नेपालको संरचना अनुसार ७ प्रदेशमा संभावित व्यवसायिक कृषि उत्पादन केन्द्र (पकेट क्षेत्र) निर्धारण गरेको छ। तराई, पहाडी र हिमाली जिल्लाहरूमा बालीको प्रकृति अनुसार सार्वजनिक/निजी साझेदारीमा पकेट क्षेत्र घोषणा भईरहेको छ। राष्ट्रियस्तरमा कृषि क्षेत्रको विकास गर्न पकेट क्षेत्र अवधारणा अनुसार कृषि उत्पादन बढाउने लक्ष्य राखिएको छ।

गाउँपालिकामा कृषि पेशा अगाल्ने परिवारको संख्या उच्च रहेको छ। कृषि पेशामा संलग्न श्रम शक्ति उच्च रहेको यस गाउँपालिकामा कृषि व्यवसायलाई प्रोत्साहन गर्ने उद्देश्यले गाउँपालिकामा विभिन्न क्षेत्रलाई कृषि पकेट क्षेत्रको रूपमा विकास गरी नगदेबाली, तरकारी, फलफुल, खाद्यान्न, मौरी पालन जस्ता कृषि उत्पादनको वृद्धि गर्न सक्ने प्रसस्त संम्भावना देखिन्छ। यस गाउँपालिकामा रहेका पकेट क्षेत्रको विवरण निम्नअनुसार रहेको छ।

तालिका नं. ४१ : कृषि पकेट क्षेत्रको विवरण

क्र. सं.	कृषि/पशु पंक्षी पकेट क्षेत्रको विवरण	ठेगाना
१	आलु र अलैंची पकेट क्षेत्र	वडा नं. १
२	अलैंची पकेट क्षेत्र	वडा नं. २ को साविक १-४
३	आलु पकेट क्षेत्र	वडा नं. २ को साविक २, ४
४.	कफि पकेट क्षेत्र	वडा नं. २ को साविक २, ३
५.	मौरी पकेट क्षेत्र	वडा नं.४, बाँसपुर, धारापानी र चिनीखोप
६.	केरा पकेट क्षेत्र	वडा नं ५, ओयाक
७.	बाखा र मौरी पकेट क्षेत्र	वडा नं. ५, पाखुरे
८	कागती पकेट क्षेत्र	वडा नं.८, कौछिनी आहाले
९	भैंसीपालन पकेट क्षेत्र	वडा नं. १०

स्रोत: आरूघाट गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७७

४.२.७ कृषि उत्पादनले खान पुग्ने महिनाको आधारमा परिवारको विवरण

तालिका नं. ४२ : कृषि उत्पादनले खान पुग्ने महिनाको आधारमा परिवारको विवरण

वडा	० - ३ महिना	४-६ महिना	७-९ महिना	१०-११ महिना	१२ महिना	उल्लेख नभएको	जम्मा
१	२२६	४०४	७६	२१	८७	२५८	१०७२
२	८२	२७६	४८	१४	१०८	१२३	६५१
३	४९	२२७	५२	४	३०	१०१	४६३
४	९७	२०९	११४	२७	४७	१९८	६९२
५	५८	१६३	५९	२०	३२	२६९	६०१
६	४९	१९६	२३	२	१५२	११४	५३६
७	१०६	२१६	६५	६	११२	६६	५७१
८	६६	१७१	७९	१३	९८	९७	५२४
९	३४	११२	१६	०	५३	४७०	६८५
१०	४७	११८	१८	७	१४४	५१	३८५
जम्मा	८१४	२०९२	५५०	११४	८६३	१७४७	६१८०
प्रतिशत	१३.१७	३३.८५	८.९०	१.८४	१३.९६	२८.२७	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

यस गाउँपालिकामा रहेका कूल ६१८० घरपरिवारहरूमध्ये आफ्नै वार्षिक उत्पादनले बाह्र महिना धान्ने घरपरिवार १९.६३ प्रतिशत देखिन्छ। त्यसैगरी ३ महिनासम्म धान्न पुग्ने घरपरिवार १८.३६ प्रतिशत, ४ देखि ६ महिनासम्म धान्ने परिवार ४७.१९ प्रतिशत, ७ देखि ९ सम्म धान्ने परिवार १२.४१ प्रतिशत र १०-११ महिनासम्म धान्न पुग्ने परिवार २.५७ प्रतिशत रहेको छ। जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

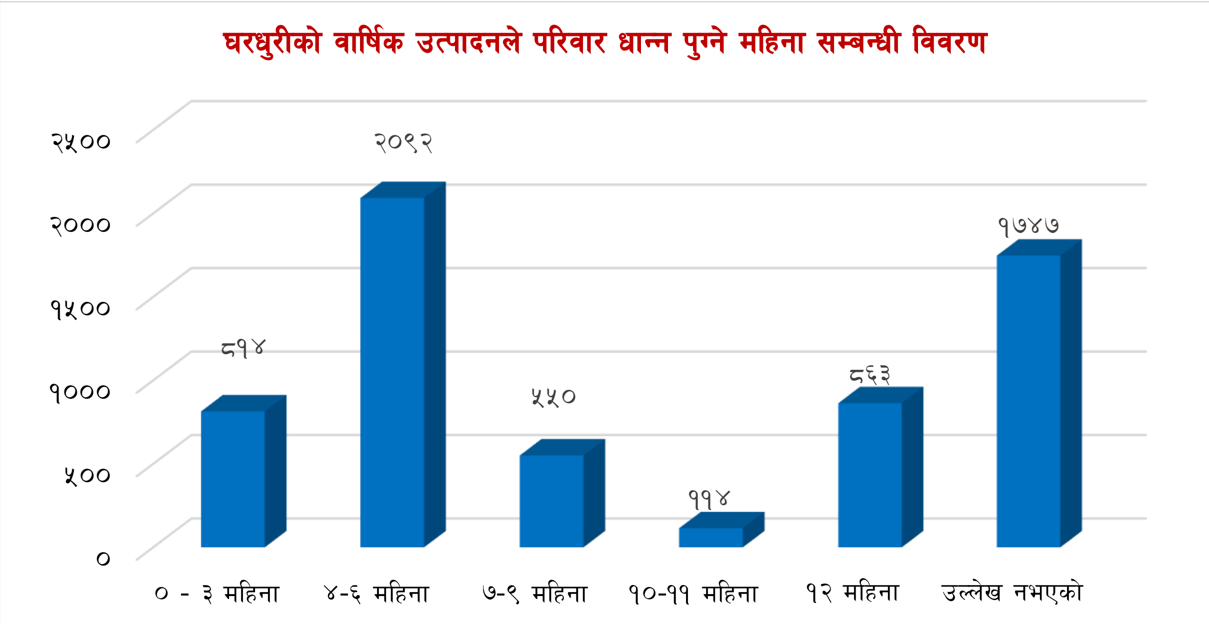

४.२.८ कृषिका लागि पशुपंक्षी पालन गर्ने परिवारको विवरण

पशुपंक्षीपालन क्षेत्रले देशको कुल गार्हस्थ उत्पादनमा करिब ११ प्रतिशत र कूल कृषि ग्राहस्थ उत्पादनमा २६.८ प्रतिशत योगदान गर्दै आएको सन्दर्भमा यस क्षेत्रको विशेष आर्थिक महत्व रहेको छ । गाउँपालिकाको कूल ६,१४६ घरपरिवारहरू मध्ये पशुपंक्षी पाल्ने घरपरिवारको संख्या ४,०१० अर्थात ६५.३४ प्रतिशत र नपाल्ने घरपरिवारको संख्या २,१२७ अर्थात ३४.६६ प्रतिशत रहेको छ। यसबाट उल्लेख्य संख्यामा घरपरिवारले पशुपंक्षी पाल्ने गरेको तथ्य तथ्याङ्कबाट स्पष्ट हुन्छ। वडा नं. १ मा तुलनात्मकरुपमा धेरै घरपरिवारले पशुपंक्षी पालन गरेको देखिन्छ । गाउँपालिकामा धेरै घरपरिवारहरूले पशुपंक्षी पालेको तथ्याङ्कमा देखिए पनि पशुपालन व्यवसायिक नभई घरेलु प्रयोजनको लागि मात्र पाल्नेको संख्या अत्यधिक रहेको छ। जसको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. ४३ : घरपालुवा पशुपंक्षीपालनको आकारका आधारमा घर परिवारको विवरण

वडा	पशुपंक्षी पालन गर्ने परिवार		पशुपंक्षी पालन नगर्ने परिवार		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	६६७	६२.२२	४०५	३७.७८	१०७२
२	४२०	६४.५२	२३१	३५.४८	६५१
३	३०६	६६.०९	१५७	३३.९१	४६३
४	४१९	६०.५५	२७३	३९.४५	६९२
५	४०९	६८.०५	१९२	३१.९५	६०१
६	३९२	७३.१३	१४४	२६.८७	५३६
७	४७८	८३.७१	९३	१६.२९	५७१
८	४०६	७७.४८	११८	२२.५२	५२४
९	२२२	३२.४१	४६३	६७.५९	६८५
१०	३२३	८३.९०	६२	१६.१०	३८५
जम्मा	४०४२	६५.४०	२१३८	३४.६०	६१८०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७७

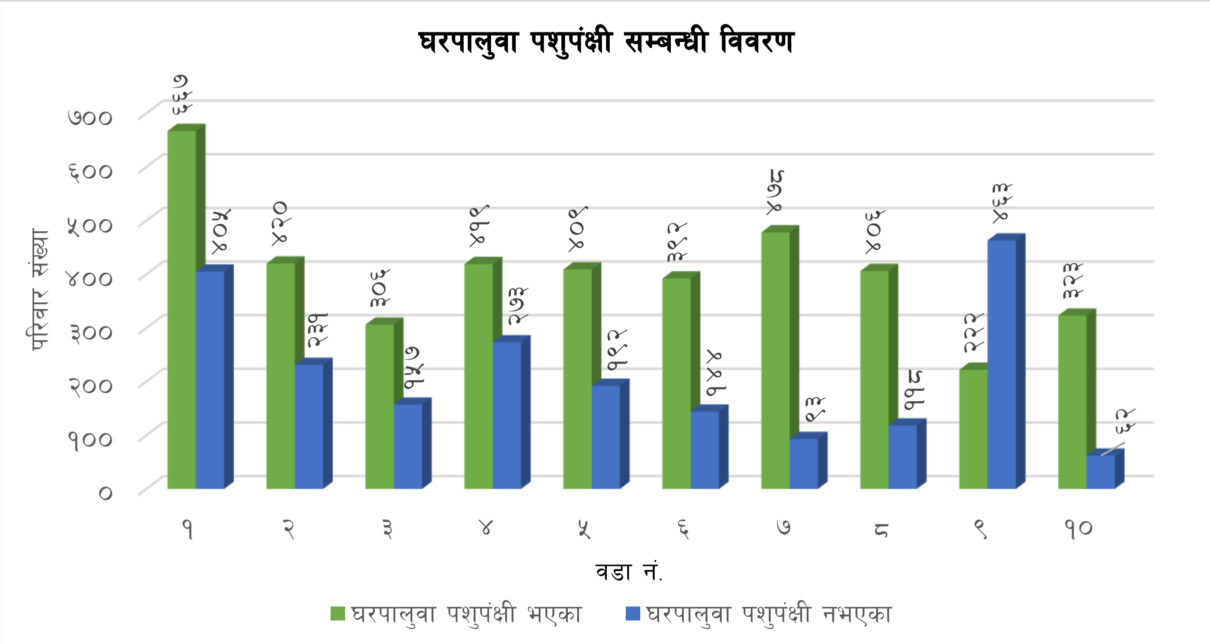

४.२.९ सिंचित र असिंचित जमिनको विवरण

कृषि प्रयोजनमा आएको जमिनमध्ये ५८.२३ प्रतिशत जमिनमा सिचाई सुविधा पुगेको देखिन्छ भने बाँकी ४१.७७ प्रतिशत जमिनमा अहिले पनि बाह्रै महिना सिंचाई पुगेको देखिदैन्। जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं. ४४ : कृषि प्रयोजनका लागि भएको जग्गा जमिन सिंचाइ सुविधा सम्बन्धी विवरण

वडा	सिंचित जग्गाको क्षेत्रफल (हे.)			असिंचित जग्गाको क्षेत्रफल (हे.)			जम्मा क्षेत्रफल (हे.)
	संख्या	जम्मा क्षेत्रफल	प्रति पिरवार औषत जमिन	संख्या	जम्मा क्षेत्रफल	प्रति पिरवार औषत जमिन	
१	४३३	१४६.९०	.३४	४३३	१४१४.४७	३.२७	१५६१.३७
२	४२१	३१७०.८२	७.५३	४२१	९००.४४	२.१४	४०७१.२६
३	१०६	७४.१५	.७०	१०६	२३३.९५	२.२१	३०८.०९
४	४३७	२२८०.८८	५.२२	४३७	७२०.८५	१.६५	३००१.७३
५	३०९	४१३.८७	१.३४	३०९	६८८.३३	२.२३	११०२.२०
६	१९३	६५५.३६	३.४०	१९३	५३६.०८	२.७८	११९१.४४
७	५९८	९७५.२१	१.६३	५९८	९९०.०८	१.६६	१९६५.२९
८	११२	३११.२९	२.७८	११२	४३९.१९	३.९२	७५०.४९
९	१४८	३८५.४०	२.६०	१४८	३८.५०	.२६	४२३.९०
१०	२५७	७९९.५६	३.११	२५७	६४६.४३	२.५२	१४४५.९९
जम्मा	३०१४	९२१३.४४	२८.६५	३०१४	६६०८.३२	२२.६२	१५८२१.७६
प्रतिशत		५८.२३			४१.७७		

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

४.२.११ कृषि बाली उत्पादनको आधारमा घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. ४५ : अन्न बाली उत्पादन तथा बिक्रीसम्बन्धी विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)

बालीको प्रकार	खेती गर्ने परिवार संख्या	बिक्री गर्ने परिवार संख्या	उत्पादन परिमाण		बिक्री परिमाण		बिक्री रकम	
			केजी	प्रतिशत	केजी	प्रतिशत	रकम रु.	प्रतिशत
धान खेती	३४१२	७९	८६९७२०५.९१	८५.१	२०२४९.८२	३७.७	८६९४००	३८.२
गहुँ खेती	४०१	५	४९३०३.५६	०.५	५३३.००	१.०	२०४००	०.९
मकै खेती	४११२	१०१	८३८११५.२०	८.२	१९२५०.२५	३५.९	७०४१००	३०.९
कोदो खेती	३६४५	९८	६३६४७२.२८	६.२	१३५८२.८०	२५.३	६३३४००	२७.८
अन्य अन्नबाली खेती	१४	१	२६२३.००	०	५५.००	०.१	५०००	२.२

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७७

यस गाउँपालिकामा खेतीपातीमा संलग्न कुल घरपरिवारमध्ये ४११ घरपरिवारले मकै खेती, ३६४५ घरपरिवारले कोदो खेती, ३४१२ घरपरिवारले धान खेती, ४०१ घरपरिवारले गहुँ खेती र १४ परिवारले अन्य अन्नबाली उत्पादन गर्ने गरेको छ। तथापि सबैभन्दा बढी धान उत्पादन (८५.१ प्रतिशत) हुने गरेको देखिन्छ। उत्पादन परिमाणका हिसाबले दोस्रोमा मकै खेती (८.२ प्रतिशत) र तेस्रोमा कोदो (६.२ प्रतिशत) रहेको छ।

तालिका नं. ४६ : दलहन बाली उत्पादन तथा बिक्रीसम्बन्धी विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)

बालीको प्रकार	खेती गर्ने परिवार संख्या	बिक्री गर्ने परिवार संख्या	उत्पादन परिमाण		बिक्री परिमाण		बिक्री रकम	
			केजी	प्रतिशत	केजी	प्रतिशत	रकम रु.	प्रतिशत
मास खेती	९२४	९	१२२६३.८०	३२.७	८४	०.९	४६८००	२७.५
रहर खेती	७	२	५८५.००	१.६	८५०८	९४.०	११२००	६.६
मुसुरो खेती	२२	१	४३१.९२	१.२	८.००	०.१	४००	०.२
गहत खेती	८२	१	२९२.००	०.८	५.००	०.१	५०००	२.९
चना खेती	०	०						
बोडी/सिमी खेती	१०११	८	१०६०९.००	२८.३	३७७.००	४.२	६१०००	३५.८
भटमास खेती	९६९	१३	१३३३६.५२	३५.५	६५.००	०.७	४५९००	२७.०
अन्य दालबाली खेती	३	०	१९.००	०.१				

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७७

तालिका नं. ४७ : तेलहन बाली उत्पादन तथा बिक्रीसम्बन्धी विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)

बालीको प्रकार	खेती गर्ने परिवार संख्या	बिक्री गर्ने परिवार संख्या	उत्पादन परिमाण		बिक्री परिमाण		बिक्री रकम	
			केजी	प्रतिशत	केजी	प्रतिशत	रकम रु.	प्रतिशत
तोरी/सर्स्यूँ खेती	४६३	१	३२५३	९९.३	१०	१००	२०००	३३.३
आलस खेती	१	०	८	०.२				
अन्य तेलबाली खेती	२	०	१४	०.४			४०००	६६.७

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७७

तालिका नं. ४८ : तेलहन बाली उत्पादन तथा बिक्रीसम्बन्धी विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)

बालीको प्रकार	खेती गर्ने परिवार संख्या	बिक्री गर्ने परिवार संख्या	उत्पादन परिमाण		बिक्री परिमाण		बिक्री रकम	
			केजी	प्रतिशत	केजी	प्रतिशत	रकम रु.	प्रतिशत
आलु खेती	२१०७	९७	६८७२६.१६	२६.५	१५८०७.२८	४८.८	१३९३०००	४४.५
बन्दा/काउली खेती	५२१	५७	१७६७४.००	६.८	६१८१.००	१९.१	५०७४००	१६.२
गोलभेडा खेती	१३४	३२	१४९५०.००	५.८	४४०५.००	१३.६	६५२२००	२०.९
काँक्रा/फर्सी/लौका खेती	११२४	४०	३०२१०.५०	११.६	३४०५.००	१०.५	३१६६००	१०.१
करेला/घिरौला/चिचिण्डो खेती	१२६२	१९	२७६८३.३२	१०.७	११८४.००	३.७	१४११००	४.५
हरियो साग खेती	२२२६	१४	९९३५६.६८	३८.३	८८६.००	२.७	३१७००	१.०
च्याउ खेती	१२	६	५२५.००	०.२	३७०.००	१.१	७४०००	२.४
अन्य तरकारी खेती	१०	२	३१०.००	०.१	१६५.००	०.५	१२०००	०.४

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७७

तालिका नं. ४९ : मसला बाली उत्पादन तथा बिक्रीसम्बन्धी विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)

बालीको प्रकार	खेती गर्ने परिवार संख्या	बिक्री गर्ने परिवार संख्या	उत्पादन परिमाण		बिक्री परिमाण		बिक्री रकम	
			केजी	प्रतिशत	केजी	प्रतिशत	रकम रु.	प्रतिशत
अदुवा खेती	१२५५	१२	८४१५.५०	७.४	१८१.००	४.३	१०८३००	२०.७
लसुन/छ्यापी खेती	२३०४	३४	२५०७७.८०	२२.१	८१६.६०	१९.२	१७१८००	३२.९
प्याज खेती	२३०६	३५	३८५९७.८०	३४.१	९७६.००	२३.०	१२३१००	२३.५
बेसार खेती	१६३८	३४	३०१२८.६०	२६.६	१७७८.७६	४१.८	४८३००	९.२
खुर्सानी खेती	१०३२	१६	११०६४.०४	९.८	५००.००	११.८	७१३००	१३.६
अन्य मसालाबाली खेती	१	०	४.००	.०				

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७७

तालिका नं. ५० : फलफूल बाली उत्पादन तथा बिक्रीसम्बन्धी विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)

बालीको प्रकार	खेती गर्ने परिवार संख्या	बिक्री गर्ने परिवार संख्या	उत्पादन परिमाण		बिक्री परिमाण		बिक्री रकम	
			केजी	प्रतिशत	केजी	प्रतिशत	रकम रु.	प्रतिशत
आँप खेती	६२	३	१३१४.००	२.०	१२५.००	०.३	३४५००	१.४
लिची खेती	३१	७	१७७२.००	२.७	१०७०.००	२.२	८२४००	३.५
सुन्तला खेती	७६	१७	२५८९१.००	३९.८	३६७६५.००	७६.५	२५४७००	१०.७
स्याउ खेती	३	०	२९.००	०				
केरा खेती	६२०	१३९	२५५८३.००	३९.३	९०१२.००	१८.७	१९४१९००	८१.५
नास्पति खेती	८६	८	७५९२.००	११.७	९६५.००	२.०	२२५००	०.९
जुनार/मौसम खेती	५	०	४३०.००	०.७				
मेवा खेती	५६	०	२०३०.००	३.१				
बालीको प्रकार	२४	२	४८०.००	०.७	१४०.००	०.३	४८०००	२.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७७

नोट: केरा खेतीको उत्पादन इकाई १ दर्जनको १ किलोग्राम मानिएको ।

तालिका नं. ५१ : नगदे तथा अन्य बाली उत्पादन तथा बिक्रीसम्बन्धी वडागत विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)

बालीको प्रकार	खेती गर्ने परिवार संख्या	बिक्री गर्ने परिवार संख्या	उत्पादन परिमाण नयाँ		बिक्री परिमाण नयाँ		बिक्री रकम	
			केजी	प्रतिशत	केजी	प्रतिशत	रकम रु.	प्रतिशत
ऊखु खेती	१५०	६	३२८९	११.६	१६३०	९.१	६२८००	१०.६
फूल खेती	२९	०	५०२	१.८				
माछापालन	७	६	२५०	०.९	१७५	१.०	१२३५००	२०.८
मौरी पालन	७४	२१	६९५	२.५	१३९	०.८	१६३१००	२७.४
मुला	५२६	१३	७६४७	२७.०	५४४	३.०	२०५००	३.४
स्ट्रबेरी	३	०	३१	०.१				

बालीको प्रकार	खेती गर्ने परिवार संख्या	बिक्री गर्ने परिवार संख्या	उत्पादन परिमाण नयाँ		बिक्री परिमाण नयाँ		बिक्री रकम	
			केजी	प्रतिशत	केजी	प्रतिशत	रकम रु.	प्रतिशत
अलैंची	१०३	३३	१५८८३.००	५६.१	१५४३३	८६.१	२२४८००	३७.८

स्रोतः घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७७

दलहनबाली, ४६८ घर परिवारले तेलहन बाली, २९२६ घर परिवारले तरकारीबाली, २८०३ घर परिवारले मसलाबाली, ७७० घरपरिवारले फलफूल र बाँकिले अन्य बाली लगाउने गरेका छन् । समग्र तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्दा परम्परागत रूपमा अन्न बाली भने झण्डै सबै घरपरिवारहरूले लगाउने गरेको देखियो तर फलफूल, तेलहन र तरकारी जस्ता नगदेबालीको खेतीगर्ने घरपरिवारहरू भने उल्लेख्य रूपमा कम देखिन्छ । यस तथ्याङ्कले परम्परागत निर्वाहमूखी खेतीपातीमा ग्रामीण अर्थतन्त्र सीमित रहेको देखिन्छ । फलफूल, तरकारी र अन्य नगदेबालीको वैज्ञानिक र व्यवसायिक खेतीबाट उर्वर जमिनको पूर्ण सदुपयोग गरी निर्यात प्रवर्द्धन गर्न सके मात्र ग्रामीण अर्थतन्त्र सबल हुने देखिन्छ । यसका लागि गाउँपालिकाले बृहत कृषि विकास गुरुयोजना निर्माण गरी युवा कृषक तथा अन्य कृषकहरूलाई व्यवसायिक ढंगले अधिक फाइदा हुने खालका नगदेबाली, फलफूल तथा तरकारी बालीमा आकर्षण गरी कृषि विमा, विउविजनमा सहुलियत, बजारीकरणको व्यवस्था, कोल्ड स्टोर, तालिम, किटनाशक तथा मलखादको उपलब्धता जस्ता विषयहरूमा स्थानीय सरकारले ध्यान पुऱ्याउनु जरुरी छ । कृषि सम्बन्धी थप विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

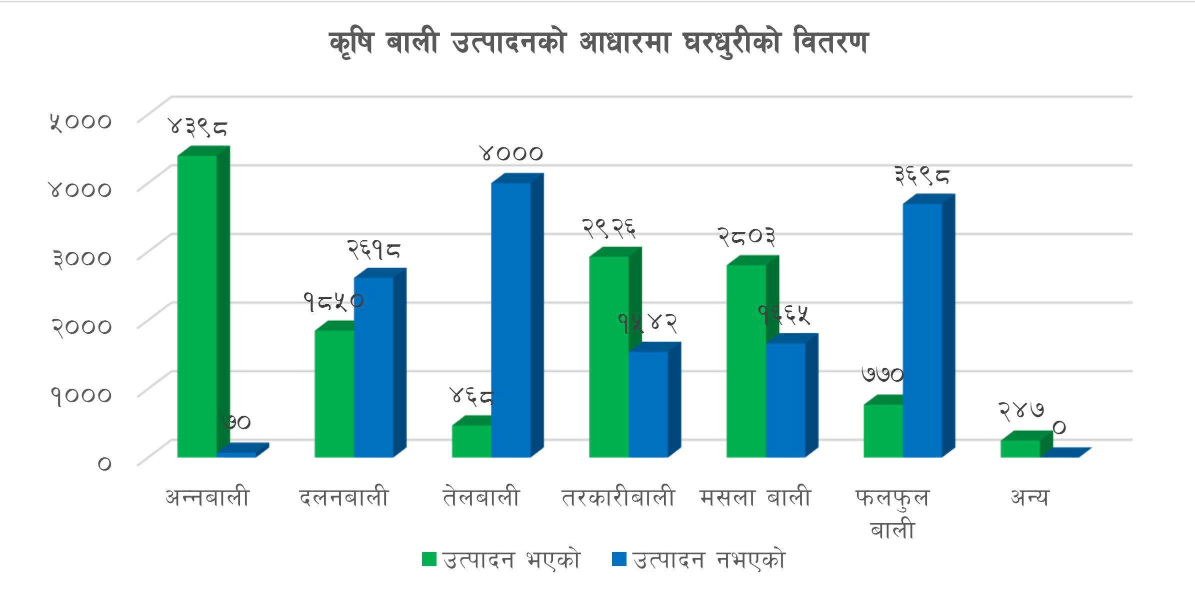

४.२.१२ कृषि बाली बिक्रीका आधारमा घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. ५२ : कृषिजन्य बाली बिक्रीका आधारमा घरपरिवारको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)

बाली समूह		वडा नं.										जम्मा	प्रतिशत
		१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०		
अन्न उत्पादन बिक्री	बिक्री भएको	१७	१३	८	९	४	६८	६	५	११	१३	१५४	३.४५
	बिक्री नभएको	८०६	५२४	३५७	४८५	३२८	३६६	४९९	४२२	२०५	३२२	४३१४	९६.५५
	जम्मा	८२३	५३७	३६५	४९४	३३२	४३४	५०५	४२७	२१६	३३५	४४६८	
	बिक्री भएको	५	०	३	०	४	६	१	९	०	२	३०	०.६७

बाली समूह		वडा नं.										जम्मा	प्रतिशत
		१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०		
दलहन बिक्री	बिक्री नभएको	८१८	५३७	३६२	४९४	३२८	४२८	५०४	४१८	२१६	३३३	४४३८	९९.३३
	जम्मा	८२३	५३७	३६५	४९४	३३२	४३४	५०५	४२७	२१६	३३५	४४६८	
तेलहन बिक्री	बिक्री भएको	०	०	१	०	०	१	०	०	०	०	२	०.०४
	बिक्री नभएको	८२३	५३७	३६४	४९४	३३२	४३३	५०५	४२७	२१६	३३५	४४६६	९९.९६
	जम्मा	८२३	५३७	३६५	४९४	३३२	४३४	५०५	४२७	२१६	३३५	४४६८	
तरकारी बिक्री	बिक्री भएको	२८	३	१२	१२	३३	५	१०	१६	१८	३७	१७४	३.८९
	बिक्री नभएको	७९५	५३४	३५३	४८२	२९९	४२९	४९५	४११	१९८	२९८	४२९४	९६.११
	जम्मा	८२३	५३७	३६५	४९४	३३२	४३४	५०५	४२७	२१६	३३५	४४६८	
मसला बिक्री	बिक्री भएको	५८	१	१३	८	५	६	७	१०	८	६	१२२	२.७३
	बिक्री नभएको	७६५	५३६	३५२	४८६	३२७	४२८	४९८	४१७	२०८	३२९	४३४६	९७.२७
	जम्मा	८२३	५३७	३६५	४९४	३३२	४३४	५०५	४२७	२१६	३३५	४४६८	
फलफूल बिक्री	बिक्री भएको	२६	१४	१८	२	१४	४	९	५६	९	१३	१६५	३.६९
	बिक्री नभएको	७९७	५२३	३४७	४९२	३१८	४३०	४९६	३७१	२०७	३२२	४३०३	९६.३१
	जम्मा	८२३	५३७	३६५	४९४	३३२	४३४	५०५	४२७	२१६	३३५	४४६८	
अन्य कृषि उत्पादन बिक्री	बिक्री भएको	८	४	३	१	८	१	१	१	०	६	३३	१००.००
	बिक्री नभएको	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०.००
	जम्मा	८	४	३	१	८	१	१	१	०	६	३३	

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७७

गाउँपालिकामा खाद्यान्न बाली खेती गर्ने कूल घरपरिवार मध्येबाट आफूले प्रयोग गरी बढी भएको अन्न बेच्नेको संख्या १५४ घरपरिवार रहेको छ भने ४३१४ घरपरिवारले खाद्यान्न बालीको बिक्री गर्दैनन् । यसका कारण अवैज्ञानिक र परम्परागत कृषि प्रणाली निर्वाहमुखी खेती, उद्यमशिलता र व्यवसायिक सोचको न्युनता जस्ता कारणहरू रहेका छन् । यसको कारण सीमित जमिन र न्यून परिमाणको उत्पादन नै हो । त्यसैगरी दलहन बालीको खेतीगर्ने ४४६८ मध्ये जम्मा ३० घरपरिवारले मात्र दलहन बाली बिक्री गर्ने गरेको पाइन्छ । गाउँपालिकामा तेलहन बालीको खेती गर्ने २ घरपरिवारले बिक्री गर्ने गरेको पाइन्छ। गाउँपालिकामा कृषिजन्य उत्पादनमध्ये तरकारी बालीको बिक्री समेत सन्तोषजनक देखिदैन। तरकारी बालीको खेती गर्ने घरपरिवारहरूमध्ये १७४ परिवारहरूले तरकारीबाली बेच्ने गरेको पाइन्छ । समग्रमा कृषिजन्य उत्पादन व्यवसायिक नभई प्रायजसो घरायसी प्रयोजनको लागि मात्र उत्पादन हुने गरेको देखिन्छ। त्यसैगरी मसला बालीको उत्पादन गर्ने घर परिवार मध्ये १२२, फलफूल बाली १६५ र अन्य बाली ३३ घर परिवारले बिक्री गर्ने गरेको पाइयो। अधिकांश घरपरिवारले बाली बिक्री नगर्नु र ठूलो संख्यामा रहेका किसानहरूले खेती नै नगर्नुको प्रमुख कारणमा प्राविधिक ज्ञानको कमी, बजारीकरण, विउविजन तथा परम्परागत सोचको खेती प्रणाली हुन सक्छन् । तसर्थ आधारभूत कृषि पूर्वाधारको विकास मार्फत उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि, कृषिजन्य उपजहरूको व्यवसायीकरण र बजारीकरण, कृषि सूचना तथा सञ्चार, प्रसार र तालिम लगायत गुणस्तर नियमन, मानव तथा पशु रोग व्यवस्थापन एवम् विपद् व्यवस्थापन तथा सचेतना जस्ता ठोस कार्यक्रमको कार्यान्वयन मार्फत् कृषि क्षेत्रको पुनरुत्थान गर्नुपर्ने आवश्यकता छ ।

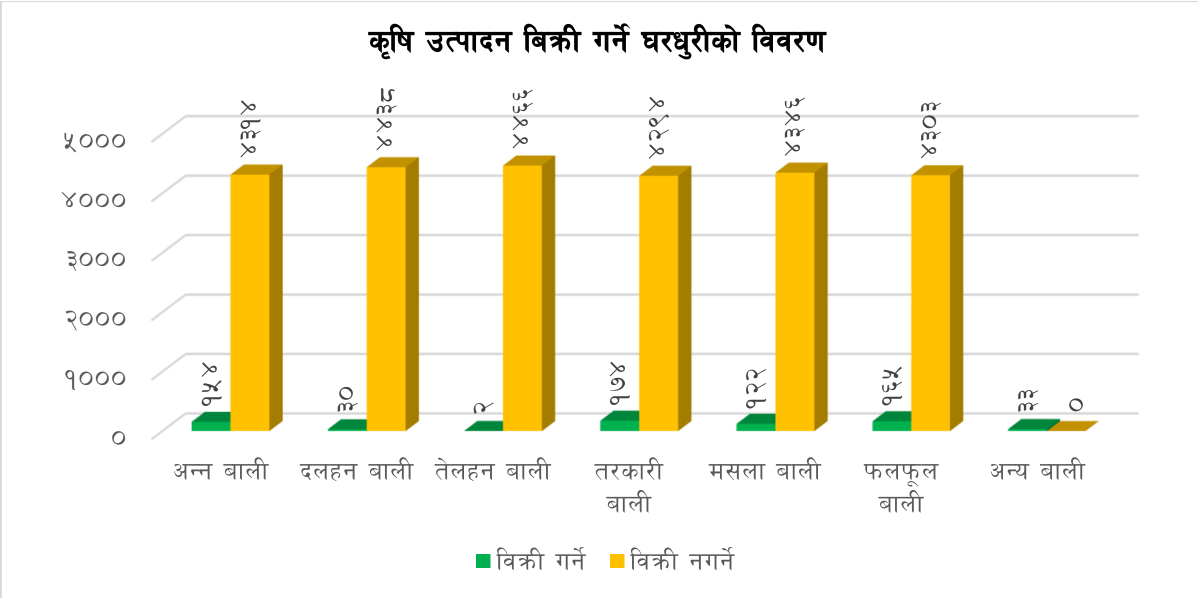

४.२.१३ खाद्यान्न बालीमा लाग्ने रोग तथा किरा

कृषि बालीबाट अपेक्षित उत्पादन लिनका लागि बालीनालीको उचित स्याहार संभार आवश्यक छ। विशेषत बालीनालीलाई रोग तथा किराले आक्रमण गर्ने हुँदा रोग तथा किराबाट बच्न समयमै उच्च सतर्कता अपनाउने र रोकथाम बारे जानकारी हासिल गर्नु अति आवश्यक छ। बालीनालीमा लाग्ने र लाग्न सक्ने रोग तथा किराको सही ढङ्गले पहिचान हुन समेत जरुरी छ। रोग तथा किराको सही पहिचान हुन सके समय मै त्यसको रोकथाम हुन गई उत्पादनलाई सुरक्षित गर्न सकिन्छ।

तालिका नं. ५३ : खाद्यान्न बालीमा लाग्ने रोगसम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	बाली	प्रमुख शत्रु जीव	प्रमुख रोग
१	धान	गवारो, पात बेरुवा, पात कटुवा, हरियो फडके, खैरो फड्के, स्किपर, पतेरो, मिलिवग, निमाटोड, ढुङ्गे, फट्याङ्ग्रा	मरुवा, डढुवा, खैरो, थोप्ले, सिथ ब्लाइट, खैरे रोग
२	गहुँ	कटवर्म, वायरवर्म, लाही	कालो पोके, सिन्दुरे, खैरा
३	मकै	खुम्रे, फेद वटुवा, गवारो, फट्याङ्ग्रा, लाही	डाठ कुहिने, घोगा कुहिने, कालोपोके
४	आलु	लाही, फेद कटुवा, खुम्रे, रातो कमिला, धमिरा, आलुको पुतली	लेटब्लाइट, मोजाइक, ओइलाउने रोग, खोस्टे रोग, डढुवा
५	तरकारी	भण्टाको गवारो, लाही, वन्दाको पुतली, टमाटरको फलको गवारो, फल कुहाउने औसा, सुलसुले, रातो खपटे, डल्ले खपटे, थ्रिप्स, खुम्रे	ओइलाउने रोग, अल्टरनोरिया, क्लवरट, ड्याम्पिङ्ग अफ, डाइ ब्याक, जरा कुहिने, पाउडरी मिल्ड्यू
६	फलफूल	आपको मधुवा, गवारो, फल कुहाउने औसा सुलसुले, अनारको पुतली, होपर	एनथ्राक्नोजा, सेतो ढुसी, डाईव्याक, आँपको गुच्चा हुने, डाउनी मिल्ड्यू
७	केरा खेती	केराको स्किपर, थाम र गानोका गवारा तथा घुनहरू, खपटे	जरा कुहिने रोग, ओईलाउने रोग, गुवो कुहिने, डढुवा, बन्चिटप

स्रोत : आरूघाट गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७७

४.२.१४ तरकारी तथा फलफूलमा लाग्ने रोग तथा किरा

तालिका नं. ५४ : तरकारी तथा फलफूलमा लाग्ने रोग तथा किरा

क्र.सं.	बाली	प्रमुख शत्रु जीव	प्रमुख रोग
१.	गोलभेडा	टूटायप्सूलूटा, सेतो झिंगा, लाही, फलको गवारो, पतेरो आदि ।	उडूवा– अगाटे, पछौटे आईलाउने, ममाजाईक आदि ।
२.	काउली, बन्दा	डाईमण्ड ब्याक मोथ, ढोवाको क्याड्रपिलर, लाही, उफ्ने फडके आदि ।	सफ्ट रट, ब्लाक रट, अल्टरवेरिया, क्लव रुट डेम्पीङ अफ आदि ।
३.	आलु	पि.टी. एम., लाही, पात खाने लाभ्रे आदि ।	डढूवा, मोजाइफ खैरो पिप, चक्के आदि ।
४.	रायो	डाईमण्ड ब्याक मोथ, टोवाको क्याटरपिलर, लाही, उफ्ने फडके आदि ।	सफ्ट रट, ब्लाक रट, अल्टरवेरिया, क्लव रुट डेम्पीङ अफ आदि ।
८.	सुन्तला	पतेरो, लाही, फूट फ्लाई , स्केल लिफ, भाईनर, लेमन डग आदि ।	क्याकर, फूट रट , रुटरघ , स्वीटीमोल्ड आदि ।

स्रोत : आरूघाट गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७७

४.३ पशु विकास

गाउँपालिकामा विशेषगरी गाई, भैंसी, बाखा, सुँगुर नै यहाँका मुख्य घरपालुवा जनावर हुन् । यसबाट गाउँपालिकाबासीहरूको जीविकोपार्जनमा उल्लेख्य सुधार भईरहेको छ । पशुजन्य उत्पादनहरू जस्तै, दुध, दही, घिउ तथा मासुका लागि कुखुरा, खसी, बोकाहरूको बिक्रीबाट आम्दानी बढेको देखिन्छ । नेपालको सन्दर्भमा कृषि सेवाको पुरकको रुपमा पशुपालन व्यवसाय रहेको देखिन्छ यस्तै आरूघाट गाउँपालिकामा पनि विभिन्न व्यवसायिक तथा सामान्य पशुपालन हुने गरेको देखिन्छ । गाउँपालिकामा पशुपालन व्यवसायलाई अझ व्यवस्थित बनाउन सके अर्थतन्त्रमा विकास हुने देखिन्छ ।

४.३.१ पशुपंक्षी पालनसम्बन्धी विवरण

गाउँपालिकामा कूल ४,०४२ पशुपंक्षी पाल्ने घरपरिवारहरूमा ५१.२५ प्रतिशत हाँस/कुखुरा, २९.३८ प्रतिशत भेडा/बाखा, ९.४७ प्रतिशत भैंसी/राँखा पाल्ने गरेका छन् । गाई र भैंसीको तुलनामा उल्लेख्य संख्यामा भेडा/बाखा र हाँसकुखुरा पाल्ने गरेको कारण तुलनात्मक रुपमा भेडा/बाखा र हाँस/कुखुरा पाल्न सहज हुने र मासु बिक्रीबाट आम्दानी समेत राम्रो हुने भएकोले हो । यद्यपी भेडा/बाखाको समेत व्यवसायिक उत्पादन भने हुन सकेको छैन । त्यसैगरी गाउँपालिकामा सुङ्गुर/बंगुर पालेका छन् । अन्य पशुपंक्षीको तुलनामा

हाँस/कुखुरा पाल्न सहज हुने र स्थानीय जातका हाँस/कुखुराबाट राम्रो आम्दानी हुने भएकोले प्राय ग्रामीण क्षेत्रका सबैजसो घरपरिवारले हाँस/कुखुराको पालन गरेको पाइन्छ । धेरै परिवारले गाई/गोरु तथा बाखा साथै ५१.२५ प्रतिशत परिवारले हाँस/कुखुरा पालेको भए पनि व्यवसायिकरुपमा पाल्नेहरूको संख्या भने न्युन छ । यसले गाउँपालिकाको आर्थिक समृद्धिमा ठोस टेवा पुर्‍याउन सक्दैन । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ५५ : पशुपंक्षी पालन सम्बन्धी विवरण

वडा.नं	गाई/गोरू संख्या	भैंसी/राँगा संख्या	बाखा पाल्ने संख्या	बंगुर/सुंगुर संख्या	अन्य चौपाया संख्या	हाँस/कुखुरा संख्या	अन्य पंक्षी संख्या	जम्मा
१	५८२	८४०	२०३८	३१	४७	२६७८	१०९	६३२५
२	३०८	५०९	१४५०	१४	४२	११३४	५५	३५१२
३	४८७	३६२	११५३	४०	१६	१८१३	९७	३९६८
४	६६५	५९०	१५३८	३६	१०३	२५२६	४०	५४९८
५	४७३	६०३	१६५१	३९	२	२७९४	७४	५६३६
६	५३४	४६८	१८१०	१६	१६	५९४९	३१	८८२४
७	४९५	५९६	२१८४	२८	२४	३११७	४७	६४९१
८	३२०	५४६	२०२०	५	३	१७८६	८	४६८८
९	५४	१६३	४२१	६०		३३८०	५७	४१३५
१०	२६२	३७५	१४०६	१८	२	२१६२	४३	४२६८
जम्मा	४१८०	५०५२	१५६७१	२८७	२५५	२७३३९	५६१	५३३४५
प्रतिशत	७.८४	९.४७	२९.३८	०.५४	०.४८	५१.२५	१.०५	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

सर्वेक्षणको अवधिमा घरपालुवा पशुपंक्षीको विवरण

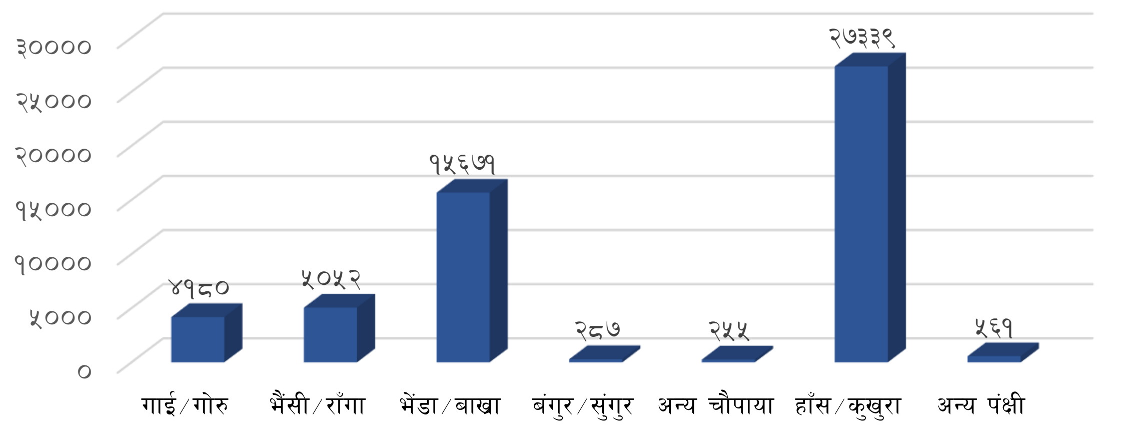

४.३.२ पशुपंक्षीहरूको बिक्रीका आधारमा घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. ५६ : पशुपंक्षीहरूको विक्रिका आधारमा घर परिवारको विवरण (गत १२ महिनामा)

वडा	गाई/गोरू		भैंसी/राँगा		भेडा/बाखा		बंगुर/सुंगुर		अन्य चौपाया		हाँस/कुखुरा		अन्य पंक्षी	
	बिक्री गर्ने परिवार	बिक्री संख्या	बिक्री गर्ने परिवार	बिक्री संख्या	बिक्री गर्ने परिवार	बिक्री संख्या	बिक्री गर्ने परिवार	बिक्री संख्या	बिक्री गर्ने परिवार	बिक्री संख्या	बिक्री गर्ने परिवार	बिक्री संख्या	बिक्री गर्ने परिवार	बिक्री संख्या
१	२२	४१	९३	१०९	१०४	२५२२७	१	८	१	८	६५	६१०	६	२४
२	१२	२२	४८	६१	६६	१७८	२	१६	१	५	३३	६१८	८	२६
३	१०	३१	२७	३००२७	३८	१३०	१०	१७	२	१६	३१	११९७	८	३५
४	७	१०	६	८	२०	१३४९	४	१०	२	१२	२९	१०८५२	२	८
५	१०	१७	३९	३००४३	७०	१४४	२	७	१	८	४८	१०९१	२	१८
६	१४	२३	२५	३६	८३	४०२४९	२	२०००७	१	५	५४	७७५२	४	१००१८
७	१२	१८	३७	४०	९७	२१३	२	१२	१	८	३३	३२४	१	२
८	१७	२४	३४	३९	११७	२७०	०		०		३५	३४६	१	८
९	२	३	२६	३२	३९	३५०९०	१८	३८०	०		४८	१९०७	६	२८
१०	५	७	१५	१८	९६	१९९	२	६	०		२२	२२०६	३	१८
जम्मा	१११	१९६	३५०	६०४१३	७३०	१०३०४९	४३	२०४६३	९	६२	३९८	२६९०३	४१	१०१८५

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७७

गाउँपालिकामा कुल पशुपंक्षी पाल्ने घरपरिवारहरूमध्ये १११ घरपरिवारले बितेका १२ महिनाभित्र १९६ वटा गाई/गोरु बिक्री गरेको देखिन्छ। त्यसैगरी ३५० घरपरिवारले ६०,४१३ वटा भैंसी/राँगा, ७३० घरपरिवारले १,०३,०४९ वटा भेडा/बाखा, ४३ घरपरिवारले २०,४६३ वटा बंगुर/सुंगुर, ९ घरपरिवारले ६२ वटा अन्य चौपाया, ३९८ घरपरिवारले २६,९०३ वटा हाँस/कुखुरा र ४१ घरपरिवारले १०,१८५ वटा अन्य पंक्षी बिक्री गरेको पाइन्छ। यस गाउँपालिकामा पशुपंक्षी पालन व्यवसायलाई आधुनिकीकरण गरी पशुपंक्षी पाल्न सकिने सम्भावना भएको हुनाले त्यसका लागि पशुपंक्षी पालक कृषकहरूलाई प्रोत्साहन गरी प्राविधिक ज्ञान, बजारको व्यवस्था तथा सहुलियतपूर्ण ऋण र पशुपंक्षी विमालाई प्रभावकारी ढंगले लागू गर्न सके स्थानीय अर्थतन्त्रमा टेवा पुग्नुका साथै रोजगारीका अवसरहरू वृद्धि हुन्छन्। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ। यसपूर्व उल्लेख गरिए जस्तै अन्य पशुपंक्षीको तुलनामा यस गाउँपालिकामा भेडा/बाखा र हाँस/कुखुराको पालन तुलनात्मक रूपमा सहज र राम्रो आम्दानी दिने भएकोले तथ्याङ्कमा बढी देखिएको हो। यद्यपि तथ्याङ्कलाई हेर्दा नगण्य संख्यामा बाहेक सबै प्रकारका पशुपंक्षीहरूको ठूलो परिमाणमा व्यवसायिक उत्पादन भएको देखिँदैन। यसले निर्वाहमूखी पशुपंक्षीपालनको नै निरन्तरता देखाउँछ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

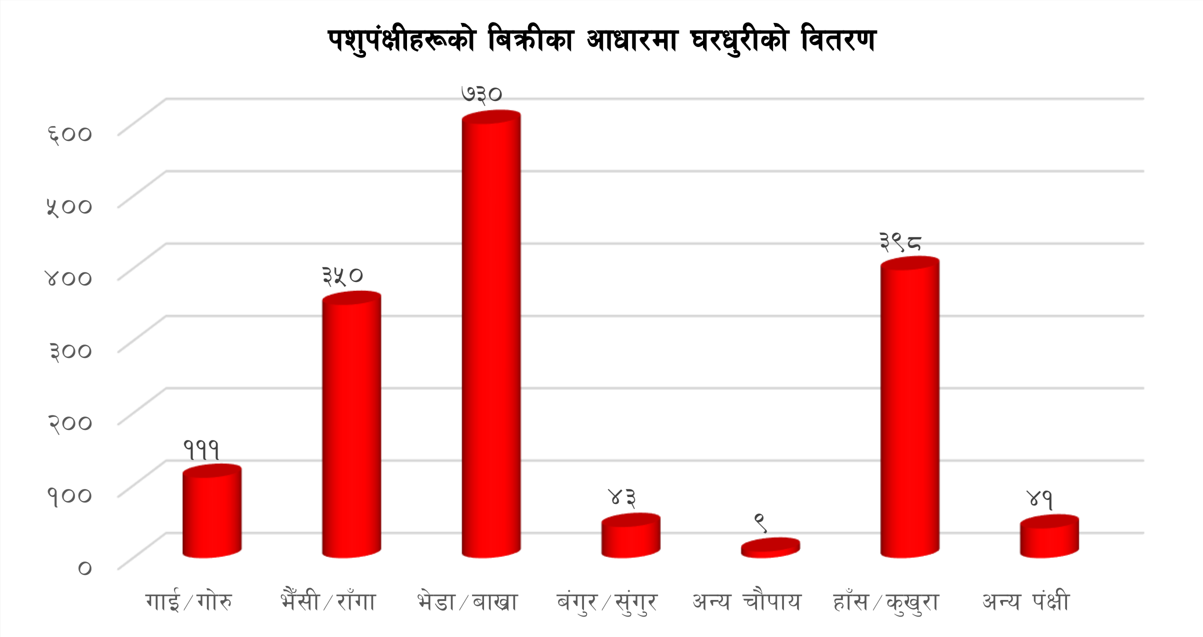

४.३.३ पशुपंक्षी जन्य वस्तुको उत्पादनको आधारमा घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. ५७ : पशुपंक्षी जन्य वस्तुको उत्पादन र बिक्री सम्बन्धी विवरण

पशुपंक्षी जन्य उत्पादन	एकाइ	उत्पादन गर्ने परिवार	उत्पादन परिमाण	बिक्री परिमाण	बिक्रीबाट आम्दानी	
					रकम रु.	प्रतिशत
दूध	लिटर	७८७	९३४८८२	५५२९७	४७७५७१०	७८.२%
दूधजन्य वस्तु (घ्यू, चिज, मखन आदि)	लिटर	६५	२७९६३	२९७१	२३०५००	३.८%
	किलो ग्राम	४५५	५८९९७	१७७६१	९७३१०८	१५.९%
अण्डा	क्रेट	७३	८६९	४९३	१२७५८०	२.१%

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७७

गाउँपालिकामा पशुपंक्षी पाल्ने घरपरिवारहरूमध्ये कुल ७८७ घरपरिवारले मात्र दुध उत्पादन गर्ने गरेको देखिन्छ। त्यसैगरी ५२० परिवारले दुग्धजन्य पदार्थ, ७३ घरपरिवारले अण्डा उत्पादन गर्ने गरेको देखिन्छ। पशुपंक्षी पाल्ने घरपरिवारको संख्याको आधारमा हेर्दा पशुपंक्षीजन्य पदार्थको उत्पादन गर्नेको संख्या नगण्य देखिन्छ। तथ्याङ्कलाई विश्लेषण गर्दा उत्पादनमुखीभन्दा अनुपात्दक पशुपंक्षीको संख्या अधिक रहेको पाइन्छ। यद्यपि हाँस/कुखुरा तथा भेंडा बाखाको पशुपंक्षीजन्य उत्पादनभन्दा सिधै बिक्री वितरण गर्न सहज हुने हुँदा उत्पादन कम देखिएको हुनसक्छ। पशुपंक्षी पालनलाई उत्पादनमुखी र व्यवसायिक बनाउन नसक्दा आम्दानी सीमित तथा श्रम र समयको खेर हुन जान्छ। यसतर्फ सम्बन्धित सरोकारवाला सबैको ध्यान जानु जरुरी छ। वडागत पूर्ण विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

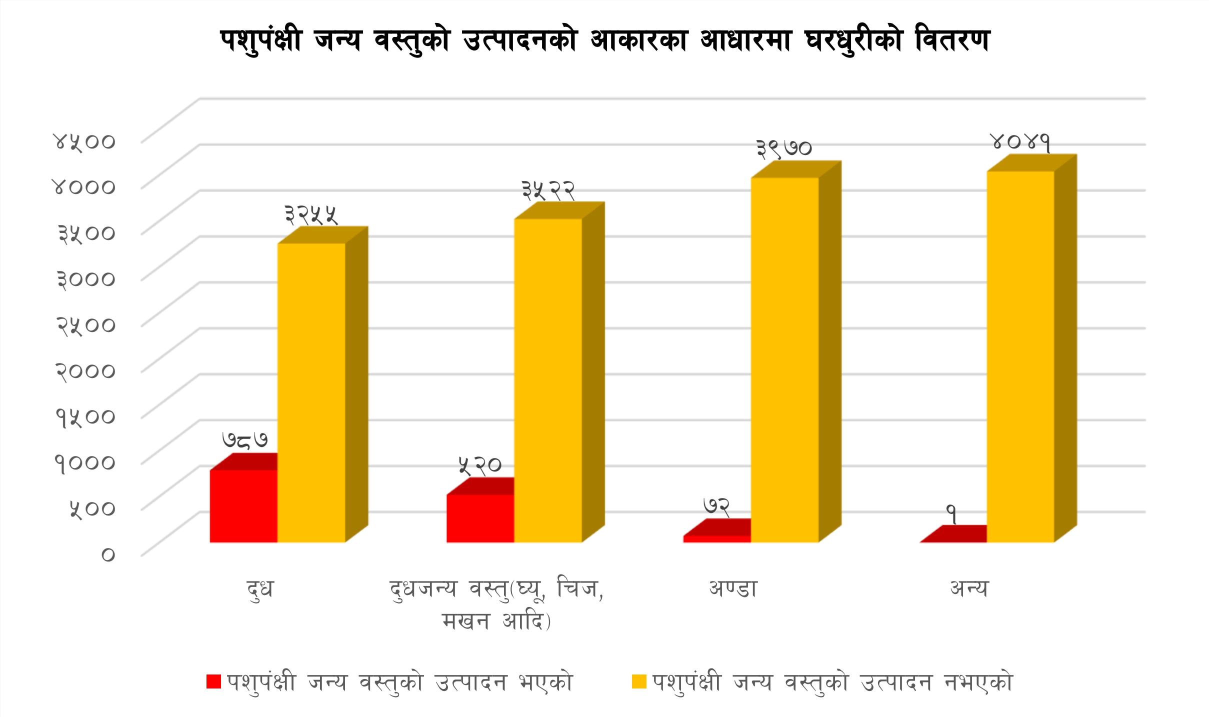

४.३.४ व्यवसायिक कृषि तथा पशुपालन फर्महरूको विवरण

नेपालका अधिकांश क्षेत्रमा निर्वाहमुखी, परम्परागत र असंगठित खेति गर्ने प्रचलन विद्यमान छ । कृषि व्यवसायलाई सम्मानित, प्रतिफलमुखी र वैज्ञानिक बनाउन यसलाई संगठित र संस्थागत ढङ्गले विकास गर्न जरुरी छ। हाल देशका विभिन्न स्थानहरूमा व्यवसायिक कृषि फर्महरू दर्ता भई संगठित र संस्थागत हिसाबले खेतिपाती गर्ने अभ्यासको सुरुवात भएको छ । यसरी वैज्ञानिक हिसाबले फर्म दर्ता गरी कृषि व्यवसाय सञ्चालन गर्दा राज्यद्वारा दिइने अनुदान र प्रविधिहरू सहयोग प्रदान गर्न समेत सहयोग पुग्दछ। यसले कृषि व्यवसायलाई संगठित र व्यवसायिक बनाउन मद्दत पुऱ्याउँछ।

तालिका नं. ५८ : गाउँपालिकामा रहेका कृषि तथा पशु फर्मको विवरण

क्र.सं.	कृषि तथा पशु फर्मको नाम	ठेगाना	उत्पादनको परिमाण
१.	गुरुङ कृषि फर्म	माझगाउँ-१	२०० रोपनी दर्ता गरेको (अलैंची र टमाटर)
२.	मान्बु धुन्चेत हिमालयन उत्पादन तथा प्रसोधन जडीबुटी फर्म	वडा नं. १	
३.	आरवी बाखा फर्म	कटुन्जे-२	बाखा ६० वटा
४.	पातलेखर्क पशुपंक्षी तथा कृषि फर्म	पातलेखर्क-२	गाई-१२ वटा, बाखा-१९ वटा
५.	रघु भैंसी फर्म	कटुन्जे-२	भैंसी-५ वटा
६.	तारा कृषि तथा पशुपंक्षी फर्म	कटुन्जे-२	भैंसी-२, बाखा-७
७.	घले एग्रो अलैंची फर्म	मान्बु-२	
८.	दाहाल पशुपंक्षी तथा कृषि फर्म	तल्लो थलाचोक - २	बाखा
९.	आयुस्मा भेडा फर्म	इसुर - २	भेडा-३, बाखा-१०
१०.	आर टि एम बाखा फर्म	दर्चले - २	

क्र.सं.	कृषि तथा पशु फर्मको नाम	ठेगाना	उत्पादनको परिमाण
११.	विकास कृषि तथा पशुपंक्षी फर्म	मान्बुवेशी-२	
१२.	जितबहादुर मौरी पालन	बाँसपुर-४	२५ वटा घार
१३.	धनन्तरी कृषि तथा पशुपंक्षी फर्म	मान्द्रे-४	बाखा
१४.	बुनिमाया कृषि तथा पशुपंक्षी फर्म	मान्द्रे-४	बाखा
१५.	बासुकी कृषि तथा पशुपंक्षी फर्म	ओयाक-५	कागती र तरकारी खेती
१६.	पवित्रा कृषि तथा पशुपंक्षी फर्म	सिमलस्वारा-५	
१७.	अमित बाखा फर्म	देविथान-५	
१८.	राजेन्द्र गाई तथा पशुपंक्षी फर्म	भुमेथान-५	
१९.	सलिना कृषि तथा पशुपंक्षी फर्म	घरेलुटोल-५	
२०.	रितु कृषि तथा पशुपंक्षी फर्म	आरवाङ-५	
२१.	सधिक्षा कृषि तथा पशुपंक्षी फर्म	आरवाङ-५	
२२.	इमानुयल कृषि तथा पशुपंक्षी फर्म	घरेलुटोल-५	
२३.	लक्ष्मण पशुपंक्षी व्यवसायिक फर्म	जेलबुङ्ग-५	
२४.	खड्का कृषि तथा पशुपंक्षि फर्म	घरेलुटोल-५	
२५.	समृद्ध पशुपंक्षी व्यवसायिक फर्म	भुमेथान-५	
२६.	प्रदिप कृषि तथा व्यवसायिक फर्म	घरेलुटोल-५	
२७.	बिजय बाखा फर्म	भोक्टेनी-५	
२८.	गन्डकी अपाङ्ग कृषि तथा पशुपंक्षी फर्म	पाखुरे-५	
२९.	जीवन कुखुरा फर्म	आपरिक-५	
३०	सुसान्त कृषि तथा पशुपंक्षी फर्म	पाखुरे-५	
३१.	कालिकोटे कृषि तथा पशुपंक्षी फर्म	ओयाक-५	
३२.	जुना बाखा फर्म	शान्तिबजार-५	
३३.	शितलामाई कृषि तथा पशुपंक्षी फर्म	अलैंचे-६	
३४.	आले पशुपंक्षी फर्म	अलैंचै, लिङ्गे-६	
३५.	दिपक बोइलर कुखुरा फर्म	अलैंचै-६	
३६.	कल्लेरी बाखा फर्म	कल्लेरी-६	
३७.	देवीथान बाखा फर्म	आप्रिक-६	
३८.	हराबोट कृषि तथा पशुपंक्षी फर्म	अलैंचे-६	
३९.	राना कृषि तथा पशुपंक्षी फर्म	अलैंचे-६	
४०.	बेलबोटे खड्का कृषि फर्म	अलैंचे-६	
४१.	लामिछाने कृषि तथा पशु फर्म	अलैंचे-६	
४२.	शितलादेवी बाखा फर्म	अलैंचे-६	
४३.	बानिया कृषि तथा पशुपंक्षी फर्म	पोखरी थोक-८	बाखा-२० वटा
४४.	शितला बाखा फर्म	पोखरीथोक-८	बाखा-४० वटा
४५.	रेशम कृषि तथा पशुपंक्षी फर्म	रानीस्वारा-८	बाखा-११ वटा

क्र.सं.	कृषि तथा पशु फर्मको नाम	ठेगाना	उत्पादनको परिमाण
४६.	तिमसिना केसी कृषि तथा पशुपंक्षी फर्म	इजारा-८	बाखा-३५ वटा
४७.	प्रगतीशिल कृषि तथा पशुपंक्षी फर्म	अम्बोटे-८	बाखा-६० वटा
४८.	गणेश कृषि तथा पशुपंक्षी फर्म	पोखरीथोक-८	बाखा-९, भैंसी-१, गाई-१
४९.	खनाल कृषि तथा पशुपंक्षी फर्म	बाँसबोटे-८	भैंसी-३वटा
५०.	न्यौपाने कृषि तथा पशुपंक्षी फर्म	धारापानी, न्यौपानेगाउँ-८	भैंसी-४५
५१.	वेद प्रसाद कृषि तथा पशुपंक्षी फर्म	ढाँडागाउँ-८	
५२.	ज्ञानेन्द्र बाखा फर्म	पल्लोबारी-८	
५३.	टंक खनाल बाखा फर्म	जलकिनी-८	
५४.	तिम्सिना पशुपंक्षी फर्म	लामागाउँ-८	
५५.	रातमाटा पशुपंक्षी तथा कृषि फर्म	वडा नं. ८	
५६.	राकेश परियार बाखापालन फर्म	वडा नं. ८	
५७.	रेशम गुरुङ कृष तथा पशुपंक्षी फर्म	वडा नं. ८	
५८.	रमेश तुलसी कृषि तथा पशुपंक्षी फर्म	वडा नं. ८	
५९.	जमुना कृषि तथा पशुपंक्षी फर्म	वडा नं. ८	
६०.	जिवन ज्योति बहुउद्देशिय कृषि फर्म	वडा नं. ८	
६१.	हाम्रो सिस्नेरी कृषि तथा पशुपंक्षी	वडा नं. ८	
६२.	खनाल कृषि तथा पशुपंक्षी फर्म	वडा नं. ८	
६३.	न्यौपाने कृषि तथा पशुपंक्षी फर्म	वडा नं. ८	
६४.	के.सी. कृषि तथा पशुपंक्षी फर्म	वडा नं. ८	
६५.	जल्किनी कृषि तथा पशुपंक्षी फर्म	वडा नं. ८	
६६.	पाल्लोबारी कृषि तथा पशुपंक्षी फर्म	आरुटार-९	कुखुरा १५०० वटा
६७.	जानुका पशुपालन फर्म	आरुटार-९	गाई, भैंसी, राँगा
६८.	श्रेष्ठ पशुपंक्षी फर्म	आरुटार-९	भैंसी-१
६९.	रेशम पशुपालन फर्म	आरुटार-९	भैंसी-१
७०.	पाण्डे पशुपंक्षी पालन फर्म	आरुघाट, पाण्डेचोक-९	

४.३.५ कृषि तथा पशुपालन समूहको विवरण

परम्परागत कृषिको व्यवसायिकरण तथा आधुनिकीकरण गर्न अहिले विभिन्न कृषि समूहहरू सञ्चालित छन् यसले कृषि व्यवसायलाई सहजीकरण गर्नुको साथै कृषि व्यवसायमा केही सेवा सुविधाहरू दिँदै व्यवसायीहरूलाई उर्जा प्रदान गरेको छ। कृषक समूहको विवरणले गाउँपालिका कृषि क्षेत्रमा रहेको कृषकको संलग्नता र कृषि क्रियाकलापको अवस्थाको जानकारी गराउनुको साथै आगामी दिनहरूमा के कस्ता कार्यक्रमहरू ल्याउन आवश्यक छ भन्ने कुरालाई सहज बनाउने देखिन्छ।

तालिका नं. ५९ : कृषक तथा पशुपालन समूहहरूको विवरण

सि.नं.	कृषक तथा पशुपालन समुहको नाम	वडा नं.	हालको ठेगाना	लगानीका क्षेत्रहरु
१	कृष्ण बहादुर कृषक समूह (नामाकरण हुन बाँकी)	१	माथिल्लो माझगाउँ	

२	ओखर खोला कृषक समूह	१	श्यामचेत	
३	जुनेली कृषक समूह	२	तल्लो कटुञ्जे	
४	हरियाली कृषक समूह	२	तल्लो थलाचोक	
५	निलकण्ठ कृषि समूह	३	थुङगु, डुम्रीखर्क, जिनुक, भलाक	
६	स्वारागाउँ कृषक समूह	३	GNI पद्धती विकासबाट	
७	अँधेरी मिश्रित कृषक समूह	६	अलैंचे	साहस नेपाल
८	लालिगुराँस कृषक समूह	६	आप्रिक	
९	लालिगुराँस कृषक समूह	६	ठाटस्वारा	
१०	लालिगुराँस कृषक समूह	६	बरामगाउँ	
११	प्रगतीशील कृषक समूह	८	कौछिनी, आहाले	कागती उत्पादन गरेको
१२	नमूना कृषक समूह	९	आरुटार	तरकारी खेती
१३	निक कृषि समूह	९	आरुचनौटे	कागती ४०० बोट
१४	नवप्रभा कृषक समूह	९	आरुटार	वंगुर पालन
१५	तल्लो वस्ती कृषक समूह	९	बगैंचा	बंगुर र कुखुरा
१६	मंगलटार कृषक समूह	१०	मंगलटार	

स्रोतः आरूघाट गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७७

४.३.६ कृषि तथा पशुसेवासँग सम्बन्धित प्राविधिक जनशक्तिको विवरण

४.३.७ पशुपंक्षीमा लाग्ने रोग तथा किरा

कृषकहरूको मुख्य आम्दानीको स्रोतको रूपमा रहेको पशुपंक्षीहरूको पालन गाउँपालिकाको प्रमुख पेशामध्ये एक हो । गाउँपालिकामा देखिने पशु रोगहरूमा रेविज, खोरेत, पिपिआर, स्वाइन फिवर, भ्यागुते, चरचरे, नाम्ले, माटे, थुनेलो, प्रजनन् सम्बन्धी र जुका पर्दछन्। खोरेत, पिपिआर, स्वाइन फिवर जस्ता अत्यन्त संक्रामक रोगको प्रकोप पनि यस गाउँपालिकामा एदाकदा देखिने गरेको छ। यसका कारणहरूलाई हेर्दा पशुको अवैध आवत जावत, दयनिय व्यवस्थापन, खोप लगाउनुपर्छ भन्ने चेतनाको कमी आदि मान्न सकिन्छ। यी रोगको नियन्त्रणका लागि पशु सेवा कार्यालयबाट निरन्तर प्रयास भैरहेको देखिन्छ।

जिवाणुबाट हुने रोगहरूमध्ये भ्यागुत्ते, चरचरे विरुद्ध यस गाउँपालिकाका किसानहरूले खोप लगाउने गरेको पाइन्छ। तापनि यी रोगहरू फाटफुट रूपमा देखिने गरेका छन्। गाउँपालिकामा स्वाइन फिवर, खोरेत, रेविज विरुद्धको खोपकार्य समेत गाउँपालिकाका विभिन्न वडाहरूमा समेत सञ्चालन गर्न सकेमा धेरै हदसम्म रोग नियन्त्रण कार्य सफल हुने देखिन्छ। सामान्यतया पशुपंक्षीमा ठूलो माहामारी फैलिएको पाइँदैन । तथापि यहाँका पशुपंक्षीहरूमा खोरेत, भ्यागुते, चरचरे, नाम्लेजुका, रेवीज जस्ता रोगहरूको र पंक्षीहरूमा मुलत रानीखेत, गम्बोरा, सिआरडी र बर्डफ्लू मुख्य रूपमा लाग्ने गरेको छ ।

४.४ कृषि बजारीकरण

परम्परागत कृषि बजारीकरणमा उत्पादकहरूले असंगठित रूपमा आफ्नो उपजको आफैँ बजारीकरण गर्ने चलन थियो तर पछिल्ला दिनमा विविध खाले बजार शृङ्खला पार गर्दै कृषि उपजहरूको बजारीकरण गर्ने

प्रचलन विकास हुन थालेको छ । गाउँपालिका निर्माणका प्रारम्भिक दिनदेखि यहाँका कृषिजन्य वस्तु बजारीकरणका विभिन्न खालका ढाँचाहरू अभ्यासमा आएका छन् । यद्यपि आजसम्म पनि व्यवस्थित कृषि बजार निर्माण भइ नसके पनि बन्ने र बनाउने दिशामा भएका प्रयत्नहरूले कृषि बजारको क्रमिक विकासमा टेवा पुऱ्याएका छन् । हालसम्म बजारीकरण ढाँचामा विभिन्न कृषि बजारीकरणका मोडलहरू विकास र अभ्यास भएको देखिन्छ । कृषि उपज बजारीकरणका ढाँचाहरूले एकले अर्कोलाई विस्थापन गरेका छैनन्, तर एकले अर्काको विकास गर्ने परिस्थिति निर्माण गरेका भने पक्कै छन् । गाउँपालिकामा विभिन्न बजारहरूबाट कृषि लगायत अन्य वस्तुहरूको (तरकारी, आलु, फलफूल तथा माछा) बजारीकरण हुने गरेको देखिन्छ ।

४.४.१ कृषि तथा पशु बजारसम्बन्धी विवरण

४.४.२ कृषि उपज संकलन केन्द्र तथा डेरीहरूको विवरण

ठुलोस्तरको कृषि उत्पादन तथा संकलन केन्द्रको व्यवस्था नभएको ग्रामीण परिवेशमा सानो परिमाणमा उत्पादन हुने उपजहरूलाई विभिन्न पायक पर्ने स्थानहरूमा संकलन केन्द्रको रुपमा विकास गर्दा बजारीकरण गर्न सहयोग पुग्दछ । यसरी विभिन्न स्थानमा संकलन केन्द्रको विकास गर्दा व्यापारिहरूलाई निश्चित स्थानबाट निश्चित परिमाणमा उपजहरूमा खरिद गर्न सहयोग पुग्ने हुँदा यसले बजार प्रणालीको विकास गर्न सहयोग पुग्दछ ।

४.४.३ चिस्यान केन्द्र र भण्डारण केन्द्र

कृषि उत्पादन वृद्धि गर्नु जति जरुरी छ त्यति नै उत्पादित सामाग्रीहरूको सूरक्षित भण्डारण गर्नु जरुरी हुन्छ । उचित ढङ्गले भण्डारण गर्दा कृषि उपजमा रहेको पोषक तत्वलाई कायम राख्न समेत मद्दत पुग्दछ । भण्डारण वैज्ञानिक नहुँदा एकातर्फ उत्पादित उपजको गुणस्तर कमजोर हुने र नष्ट समेत हुन जान्छ तसर्थ कृषि उपजलाई वैज्ञानिक तवरले भण्डारण गरी बेमौसममा समेत बजारमा उपलब्धता भए बजार मूल्य सन्तुलनमा राख्न सहयोग पुग्दछ । यसका लागि आवश्यकताका आधारमा विभिन्न स्थानमा चिस्यान केन्द्र, भण्डारण केन्द्र र डेरीहरू स्थापना गर्नु आवश्यक छ ।

४.४.४ कृषि मेला तथा प्रर्दशनीहरूको विवरण

विभिन्न समयमा आयोजना हुने कृषि मेला तथा कृषि प्रर्दशनीहरूले एकातर्फ कृषि बजारीकरणलाई व्यापक सहयोग पुऱ्याउँछन् भने अर्कोतर्फ किसानहरूको आत्मबल समेत वृद्धि हुन गई कृषि क्षेत्रको विकासमा सहयोग पुऱ्याउँछ । स्थानीय तहहरूले कृषक तथा व्यापारीहरूको सहकार्यमा प्रत्येक वर्ष नियमितरुपमा यस प्रकारका कृषि मेला तथा प्रर्दशनीहरूको आयोजना गर्दा वार्षिक कृषि गतिविधि सम्बन्धी पात्रोको निर्माण गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

४.५ पर्यटन विकास

एउटा विशिष्ट भौगोलिक संरचनाले श्रृजना गरेको हावापानी, जनजीवन, वन, वनस्पति र वन्यजन्तु तथा साँस्कृतिक विविधताको कारण नेपाल विश्वमा नै एउटा चित्ताकर्षण पर्यटकीय गन्तव्य स्थलको रुपमा परिचित छ । पर्यटन हाम्रो लागि प्रकृतिले प्रदान गरेको वरदान हो । यी सम्पुर्ण पर्यटकीय सम्पतिको पूर्ण सदुपयोग गरेमा गाउँको आर्थिक सम्वृद्धिमा उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याई गाउँको अर्थतन्त्रलाई सबल बनाउन सकिने निश्चित छ । तसर्थ पर्यटन नीति, २०६५ ले मुलभूतरुपमा पर्यटन मार्फत स्वरोजगार श्रृजना, गरिबी निवारण, मूर्त तथा अमूर्त सम्पदाको खोज अनुसन्धान, सडकको थप विकास र विस्तार गर्ने र पर्यटन पूर्वाधारलाई दिगो विकासको अवधारणा अनुरुप अगाडि बढाउने उद्देश्य लिएको छ । गाउँपालिकामा पनि पर्यटन विकासका प्रचुर सम्भावनाहरू रहेका छन् ।

धुनीखोप झरना, कटुन्जे

गाउँपालिका हुँदै जाने प्रमुख ट्रेकिङ्ग रुट मनास्लु ट्रेकिङ्ग रुट हो । यो ट्रेकिङ्ग रुट आरूघाट गाउँपालिकाको वडा नं. ३, ४, ५, ९ र १० हुँदै जान्छ । पर्यटकहरुका लागि प्रमुख बिसौनी आरू घाट बजारमा शुरु हुने बिन्दु र सोती बजारमा विश्राम गर्ने विन्दु रहेको छ । यस गाउँपालिका भएर जाने अर्को ट्रेकिङ्ग रुट गणेश हिमाल ट्रेकिङ्ग रुट रहेको छ । यो रुट गाउँपालिकाको वडा नं १ भएर जान्छ र पर्यटकहरु प्रायजसो मनास्लु हिमाल र गणेश हिमाल ट्रेकको एक सर्किट पुरा गर्ने गर्दछन् ।

यस आरूघाट गाउँपालिकामा रहेको आरूघाट बजारमा पर्यटकको लागि खान र बस्न ७-८ वटा होटेल र सोती बजार ५-६ वटा होटलहरु रहेका छन् । आर्खेत बजारमा पनि केही होटलहरु रहेका छन् । स्थानीय बासिन्दाका अनुसार सन् २०१६ मा करिव ४००० पर्यटकहरुले आरूघाट गाउँपालिका भर्मण गरेका थिए ।

४.५.१ मुख्य पर्यटकीय क्षेत्रहरूको विवरण (धार्मिक, ऐतिहासिक, साँस्कृतिक, प्राकृतिक)

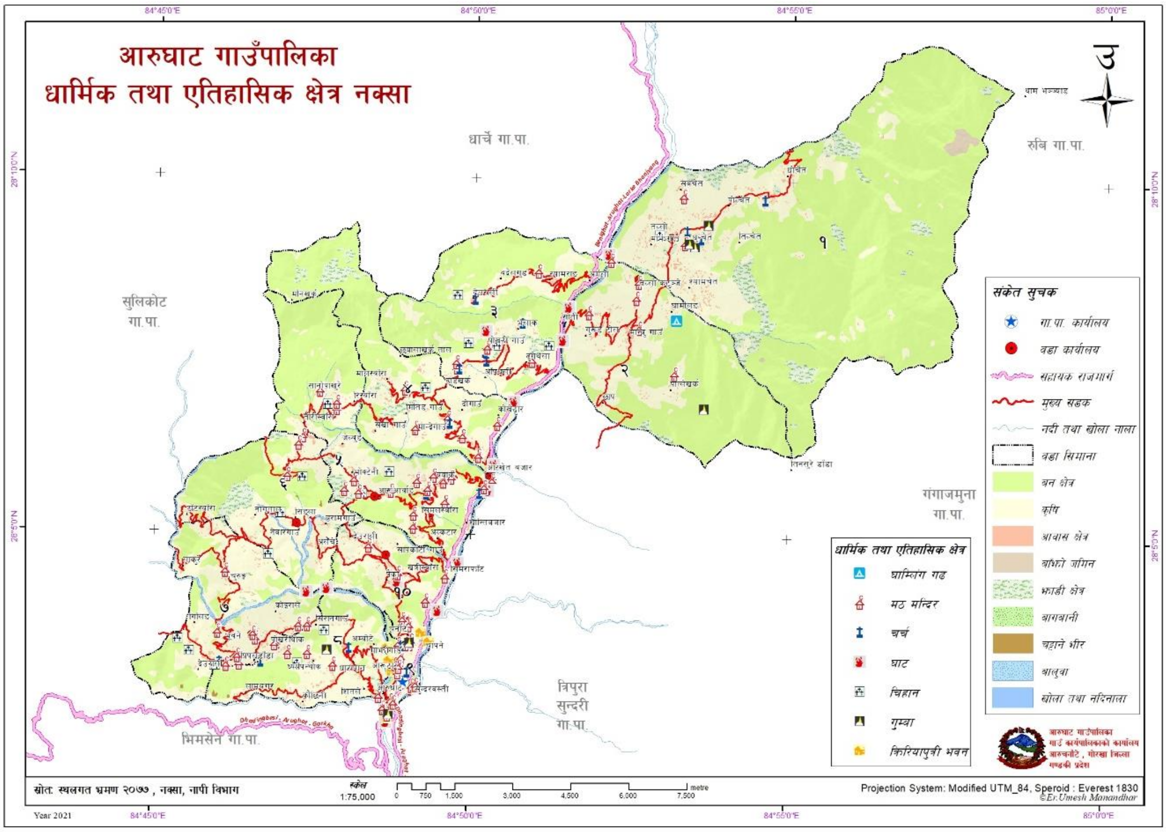

नक्सा नं. २ : *गाउँपालिकामा रहेका धार्मिक तथा ऐतिहासिक क्षेत्रहरूको नक्सा*

शिवालय मन्दिर, मंगलटार

अनुपम प्राकृतिक सौन्दर्य, प्रचुर जैविक विविधता, बहुजातीय, बहुभाषीय बहुधर्म र सामाजिक विविधता एवं आरूघाट गाउँपालिकामा हरियाली उच्च पहाडी मनोरम दृश्यहरू रहेका छन् । यस गाउँपालिकामा रहेका विभिन्न पर्यटकीय तथा धार्मिक स्थलहरूको विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

पर्यटकीय स्थलको फोटो राख्ने

तालिका नं. ६० : पर्यटकीय तथा धार्मिक स्थलहरुको विवरण

क्र.सं.	धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थलको नाम	वडा नं.	ठेगाना	क्षेत्रफल	सडकको पहुँच	स्वामित्व	विशेषता
१	धुन्चेत गाङ्चेत देवी मन्दिर	१	धुन्चेत		नपुगेको		बैशाख, दशैं, पूर्णिमा
२	देछेन छर्पोलिङ गुम्बा	१	डोङचेत		नपुगेको		वर्षको एकचोटी
३	पेमा छेर्लिङ गुम्बा	१	धुन्चेत ठूलोगाउँ		नपुगेको		
४	छेयखोर धार्चिङ गुम्बा	१	स्यामचेत		नपुगेको		
५	धुन्चेत माने	१			नपुगेको		
६	माने	१			नपुगेको		
७	चर्च (विप्लव वेली चर्च, धारेत, प्राङमाङ विश्वासी चर्च)	१			नपुगेको		
८	सातकन्या देवी मन्दिर	१	गङचेतडाँडा				
९	जलदेवी मन्दिर	१	श्यामचेत				
१०	विलिभर्स चर्च	१	धारेत				
११	हिमालयन धुन्चेत चर्च	१	धुन्चेत				
१२	स्टोन पार्क (मेकथुनदेवी स्थान)	२	पातलेखर्क	२० रोपनी	मोटर बाटो नपुगेको	सार्वजनिक	पिकनिक, दृश्यावलोकन
१३	वतासे गुफा	२	ठोट्नेरी	२०५ मिटर	नजिक पुगेको	सार्वजनिक	भ्रमण
१४	घाम्लिङ घले गढी	२	घाम्लिङ				३०० वर्ष पुरानो दरबार, भग्नावेश
१५	धुनी खोप झरना	२	कटुन्जे	२०० मिटर	नपुगेको	सार्वजनिक	
१६	डोढारे झरना	२	कटुन्जे	२०० मिटर			
१७	तल्लो थलाचोक सिमसार क्षेत्र	२					
१८	माथिल्लो कटुन्जे देवी स्थान	२					
१९	च्याङरासी देवीस्थान	२					
२०	स्याम्राङ देवी मन्दिर	३	स्याम्राङ				माघे संक्रान्ति मेला
२१	सोतीबजार देवी मन्दिर	३	सोती बजार				माघे संक्रान्ति

क्र.सं.	धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थलको नाम	वडा नं.	ठेगाना	क्षेत्रफल	सडकको पहुँच	स्वामित्व	विशेषता
२२	छयालखर्क ताल	३					
२३	तुम्की गुफा (आरुघाटको सबैभन्दा ठुलो गुफा)	३	जिनुक				
२४	चर्चहरू						
	हिमालयन स्वारामण्डली		स्वारागाउँ				
	पोखरी निवोट हिमालयन मण्डली		पोखरी				
	घुङगु विनय चर्च						
	भलाक कलवरी चर्च		भलाक				
	देउराली विनय चर्च		देउराली				
	सोती विलिभर्स चर्च						
	सोती विनयी चर्च						
२५	गंगाजमुना मन्दिर	३	स्वारागाउँ				मंसिर पूर्णिमा
२६	देवी थान	३	स्वारागाउँ				माघे सक्रान्ति
२७	जल कुमारी	३	निबोट				एकादशी कार्तिक
२८	थुमीगाउँ देवी मन्दिर	४	थुमीगाउँ	४ आना	पुगेको	सार्वजनिक	माघे संक्रान्ति
२९	टाँगी बोटे मन्दिर	४	सेखा	४ आना	नजिकै पुगेको	सार्वजनिक	पुस १८ गते
३०	गौरा पार्वता मन्दिर	४	ढोडेनी	१ रोपनी	पुगेको	सार्वजनिक	मंसिर १२ गते मेला लाग्ने
३१	चिनी खोप मन्दिर	४	चिनीखोप	१५ रोपनी	पुगेको	सार्वजनिक	ठूलो एकादशी
३२	चर्चहरू	४	आर्खेत, जामुने		पुगेको	नीजि	
३३	स्यालखर्क ताल	४	सिस्नेरी खर्क				
३४	अन्नपूर्ण मन्दिर	४	मान्द्रे र दुधेगरा बीच				
३५	देवी जलकुमारी	५	आप्रिक	३ रोपनी	पुगेको	सार्वजनिक	माघे संक्रान्ति
३६	थानीथान महादेव	५	आरुअर्वाङ	३ रोपनी	पुगेको	सार्वजनिक	मंसिर १ गते
३७	वासुकी बाघ भैरव मन्दिर	५	वथाक	४ रोपनी	पुगेको	सार्वजनिक	तिथि अनुसार
३८	सातकन्या मन्दिर	५	पाखुरे				
३९	वागदेवी मन्दिर	५	ढाँडास्वारा				
४०	छायाँदेवी मन्दिर	५	भालछोपे				
४१	भुमेथान मन्दिर	५	सिमरा				
४२	रामन्दिर	५	भुमेथान				
४३	कालिका मन्दिर	५	कालिकाडाँडा				
४४	मनकामना मन्दिर	५	पाखुरे र आप्रिक				
४५	पाँचकन्या मन्दिर	५	ओयाक				

क्र.सं.	धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थलको नाम	वडा नं.	ठेगाना	क्षेत्रफल	सडकको पहुँच	स्वामित्व	विशेषता
४६	दुर्गामन्दिर	५	घरेलुटोल				
४७	नाम्लुङदेवी मन्दिर	५	आयोक				
४८	चुच्चे ढुङ्गा	५	बथाक	५ रोपनी	गोरेटो	सार्वजनिक	पुस मसान्त मेला/जात्रा लाग्ने
४९	चर्च	५	आर्खेत	३ आना	बाटो	सार्वजनिक	शनिवार
५०	चर्च	५	सल्लाघारी	३ रोपनी	कच्ची	सार्वजनिक	शनिवार
५१	चर्च	५	जेलबुङ	५ आना	कच्ची	सार्वजनिक	शनिवार
५२	देवी जलकुमारी	६	अप्रिक	१.२आना	पुगेको	सार्वजनिक	माघे संक्रान्ति
५३	देवीस्थान	६	अलैंचे	१ रोपनी	पुगेको	सार्वजनिक	कार्तिक मसान्तमा
५४	पानीघट्ट देवी मन्दिर	६	सिङला		छैन	सार्वजनिक	अष्टमी
५५	कालिका मन्दिर	६	अप्रिक		छैन	सार्वजनिक	दशै अष्टमी
५६	गुम्बा	६	अप्रिक		छैन	सार्वजनिक	दशै अष्टमी
५७	मूलथुल डाँडा	६					दृश्यावलोकन क्षेत्र
५८	देजपेतान मन्दिर	६	कल्लेरी बरामगाउँ				
५९	मनकामना मन्दिर	७	मनकामना डाँडा	२ रोपनी	नजिक पुगेको	सार्वजनिक	पुस १५ मेला लाग्ने, दशैमा
६०	जलपरी देवी मन्दिर	७	पहरे	१ आना	नजिक पुगेको	सार्वजनिक	माघेसक्रान्ति
६१	चण्डी थान	७	सातदोबाटो	४ आना		सार्वजनिक	चण्डिपूर्णिमामा मेला लाग्ने
६२	सिम्भुमाई	७	चुरुङ	२ रोपनी	नजिक पुगेको	सार्वजनिक	स्वस्थानी पूर्णिमा
६३	देवी मन्दिर	७	झिमेल गाउँ	१ रोपनी			कार्तिक र चैत्रमा पुजा हुने
६४	देवी मन्दिर	७	भुवाने	२ रोपनी			
६५	चर्चहरू- सातदोबाटो	७	सातदोबाटो				
६६	Immanud Baptist Church	७					
६७	शितला माई मन्दिर	८	कोटथोक	२ रोपनी	नजिकै पुगेको	सार्वजनिक	दशै, न्वागी जात्रा
६८	महादेवस्थान मन्दिर	८					
६९	पाचकन्या मन्दिर	८					
७०	दरवार मा.वि. (२४ कोठे दरवार रहेको	८					

क्र.सं.	धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थलको नाम	वडा नं.	ठेगाना	क्षेत्रफल	सडकको पहुँच	स्वामित्व	विशेषता
७१	वनझाँक्रीको ओढार साततले पहरे (परिवार नै वस्न मिल्ने)	८					
७२	माझी पँधेरो	९	माझीटोल	१	शाखा	सार्वजनिक	धार्मिक
७३	सुवर्ण बौद्ध विहार	९	तल्लो बजार	८ आना	पुगेको	सार्वजनिक	बौद्ध सम्प्रदाया
७४	भिमसेन मन्दिर	९	तल्लो बजार	२ आना	पुगेको	सार्वजनिक	नेवार जातिले पुजा गर्ने
७५	अकला थान	९	पुल मुख	९ आना	पुगेको	सार्वजनिक	बच्चा बोली फुट्ने भाकल गरिने
७६	अन्नपूर्ण मन्दिर	९	बसपार्क आरुघाट	९ आना	पुगेको	सार्वजनिक	असार नयाँ अन्न चढाईने
७७	भिमसेन मन्दिर	९	आरुटार	२ आना	पुगेको	सार्वजनिक	नेवार जातिले पूजा गर्ने
७८	कृष्ण मन्दिर	९	आरुटार	८ आना	पुगेको	सार्वजनिक	कृष्ण अष्टमीमा मेला लाग्ने
७९	शिवालय मन्दिर	९					
८०	वनदेवी मन्दिर	९	आरुघाट पुछार बजार				
८१	गणेश मन्दिर	९					
८२	छ्यो खोर्लिङ सम्बा विहार एण्ड गुमा	९, १०					
८३	शितला देवी मन्दिर	१०	चनौटे	२ रोपनी	पुगेको	सार्वजनिक	देवी जात्रा पूर्णिमा
८४	कालीका मन्दिर	१०	डाँडा गाउँ	१ रोपनी	नजिक	सार्वजनिक	दशैं अष्टमी मेला
८५	गणेश मन्दिर	१०	मंगलटार	१ रोपनी	पुगेको	सार्वजनिक	फाल्गुनमा पुजा हुने
८६	कृष्ण मन्दिर	१०	शितलबजार	४ आना	पुगेको	सार्वजनिक	कृष्ण जन्माष्टमी
८७	शिवालय मन्दिर	१०	मंगलटार	४ आना	पुगेको	सार्वजनिक	शिवरात्री मेला
८८	गुम्बा	१०	चनौटे	८ आना	पुगेको	सार्वजनिक	बुद्ध पूर्णिमा
८९	कृष्णमन्दिर	१०	चनौटे				
९०	जलदेवी मन्दिर	१०					
९१	सिद्धदेवी मन्दिर	१०	पैका				
९२	मनकामना मन्दिर	१०	पैका				
९३	विश्वकर्मा मन्दिर	१०	खत्रीस्वारा				

स्रोत : आरूघाट गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७७

४.५.२ होटल, रिसोर्ट, होमस्टे तथा रेष्टुरेन्टसम्बन्धी विवरण

कुनै पनि क्षेत्रको विकासका लागि सो क्षेत्रसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण पूर्वाधारहरूको समुचित विकास गर्नु अनिवार्य हुन्छ । नेपालमा पर्यटनको प्रचुर संभावना भएतापनि पर्यटन पूर्वाधारको अभावका कारण पर्यटन क्षेत्रको व्यापक विकासमा वाधा श्रृजना भएको छ । पर्यटन पूर्वाधार अन्तर्गत सहज यातायात सुविधा, होटल, लज तथा रेष्टुरेन्ट, पर्यटन गाईड, सूचना केन्द्रहरू, उद्धार संयन्त्र, सञ्चार, सूरक्षा तथा पर्यटकीय गतिविधिहरू नै हुन् । पर्यटनको संभावना हेरी यी पूर्वाधारहरूको आवश्यकताका आधारमा क्रमश विकास गर्नु पर्यटन विकासका लागि अपरिहार्य छ ।

तालिका नं. ६१ : होटल, रिसोर्ट, होमस्टे तथा रेष्टुरेन्टसम्बन्धी विवरण

क.सं.	होटल, रिसोर्ट, रेष्टुरेण्ट र होमस्टेको नाम	ठेगाना	होटलको प्रकार (आवासीय, रिसोर्ट, होमस्टे, रेष्टुरेन्ट, अन्य)
१.	होटेल	छोटेखोला-१	
२.	होटेल	धारेचेत-१	
३.	होटेल	रेचेत-१	
४.	होटेल	कोम्राङ-१	
५.	सरस्वती होटल एण्ड खाजा घर	तल्लो कटुन्जे-२	आवासीय
६.	बुद्ध होटल	मान्बुगाउँ-२	आवासीय
७.	मान्बु भेटघाट	मान्बुगाउँ-२	आवासीय
८.	ABC होटल	सोतीबजार-३	खान बस्न मिल्ने
९.	चुङ भ्याली (Valley)	सोतीबजार-३	खान बस्न मिल्ने
१०.	Green Valley	सोतीबजार-३	खान बस्न मिल्ने
११.	सत्कार होटेल	सोतीबजार-३	खान बस्न मिल्ने
१२.	होटल	आर्खेत-४	आवासीय
१३.	सामान्य खाजा पसल	आरुपोखरी-८	
१४.	कान्तिरपुर होटल तथा लज	आरुघाट-९	आवासिय होटल लज
१५.	थर्डस्टेप होटल तथा लज	आरुघाट-९	आवासिय होटल लज
१६.	मनासलु होटल तथा लज	आरुघाट-९	आवासिय होटल लज
१७.	आरुघाट होटल तथा लज	आरुघाट-९	आवासिय होटल लज
१८.	होटेल	मंगलटार-१०	चिया नास्ता खाजा
१९.	होटेल	शितलबजार-१०	चिया नास्ता खाजा
२०.	होटेल	फुलपाती-१०	चिया नास्ता खाजा
२१.	होटेल	चनौटे-१०	चिया नास्ता खाजा

स्रोत : आरूघाट गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७७

४.५.३ उपलब्ध पर्यटकीय सेवा तथा सुविधासम्बन्धी विवरण

४.५.४ सार्वजनिक स्थल, पाटी पौवा र चौतारा

पाटी, पौवा, धर्मशाला चौतारा तथा विश्रामस्थलहरू हाम्रा साँस्कृतिक चिनारी हुन् । यी परम्परागत संरचनाले हाम्रो पुर्ख्यौलीलाई प्रतिनिधित्व गर्दछन् । त्यसैले यी संरचनाहरूको संरक्षण, सम्बर्द्धन र स्तरोन्नती गरी भावी पुस्तालाई समेत हाम्रो परम्परा र संस्कृतिसँग परिचित गराउनु पर्दछ । यसो गरेको खण्डमा हाम्रो परम्परागत मौलिक पहिचान बच्दछ । विकासका आधुनिक संरचना बनाउने क्रममा हामीले मौलिक साँस्कृति सम्पदाको संरक्षणमा विशेष ध्यान दिनु आवश्यक छ ।

कसैको हक वा स्वामित्वमा नभएको परापुर्वदेखि सार्वजनिक रुपमा प्रयोग हुँदै आएको बाटो, वस्तुभाउ निकाल्ने निकास, वस्तुभाउ चराउने चौर, कुलो, नहर, पोखरी, पाटी, पौवा, अन्त्येष्टि स्थल, धार्मिक स्थल वा अन्य कुनै सार्वजनिक प्रयोगको स्थल वा सम्पत्ति नै सार्वजनिक सम्पत्तिहरू हुन । विगतमा सडक यातायातको विस्तार र विकास नहुँदा यी पाटी, पौवा तथा चौताराहरू बटुवाहरूका विश्रामस्थल (Refresh Center) वा थकान मेटाउने महत्वपूर्ण स्थलको रुपमा विकसित भएको र हाल यी स्थलहरू सार्वजनिक बहस र सामुदायिक अन्तरकृया हुने अनौपचारिक स्थलको रुपमा रहेका छन् भने सडक सञ्चालको समुचित विकास नभएको स्थानहरूमा यी विश्राम स्थलकै रुपमा प्रयोग हुँदै आइरहेका छन् । यस्ता क्षेत्रहरूको विकास र संरक्षण गर्ने दायित्व हामी सबैको हो ।

तालिका नं. ६२ : सार्वजनिक पाटीपौवा तथा चौताराहरूको विवरण

क्र.सं.	सार्वजनिक पाटीपौवा तथा चौताराहरू	ठेगाना
१	पोकाङ चौतारा	धुन्चेत-१
२	लाम्बा चौतारा	धुन्चेत माथि-१
३	मेनचोक चौतारा	तल्लो कटुन्जे-२
४	पुर्ने चौतारा	माथिल्लो कटुन्जे-२
५	डाँडा टोल चौतारा	मान्बुवेशी-२
६	घले टोल चौतारा	मान्बु गाउँ-२

क.सं.	सार्वजनिक पाटीपौवा तथा चौताराहरू	ठेगाना
७	अमर चौतारा	मान्बुवेशी-२
८	पासिङ धारा चौतारा	पासिङ धारा-२
९	ठोटनेरी चौतारा	ठोटनेरी-२
१०	साना तिना चौतारा गाउँगाउँमा रहेका	वडा नं. ३
११	पाटी	आर्खेत-४
१२	चौतारा	आर्खेत बजार-४
१३	चौतारा	कोलटारी-४
१४	चौतारा	ढोडेनी-४
१५	चौतारा	जामुने-४
१६	चौतारा	अलैचे, बरामगाउँ, कल्लेरी, ठाटस्वारा, आप्रिक-६
१७	सिस्नेरी क्रियापुत्री भवन	सिस्नेरी-७
१८	एक्लेपाटो, सिस्नेरी चौतारा	सिस्नेरी-७
१९	बाँसबोटे चौतारा	पहरे-७
२०	सातदोबाटो चौतारा	सातदोबाटो-७
२१	पिपलडाँडा चौतारा, सिस्नेरी, पोखरी थोक, राम्चे, कोट थोक, गैरी पसल	पिपलडाँडा-८
२२	चौतारा	सिस्नेरी-८
२३	चौतारा	पोखरी थोक-८
२४	चौतारा	राम्चे-८
२५	चौतारा	कोटथोक-८
२६	चौतारा	गैरी पसल-८
२७	माथिल्लो पोखरी चौतारा	माथिल्लो पोखरी-८
२८	आरुटार चौतारा	आरुटार-९
२९	चौतारा	मंगलटार-१०
३०	चौतारा	सिमारा-१०
३१	चौतारा	चनौटे-१०
३२	चौतारा	खत्रीस्वाँरा-१०
३३	फूलपाती भञ्ज्याङ चौतारा	फूलपाती भञ्ज्याङ-१०

स्रोत : आरूघाट गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७७

४.५.५ स्थानीय चाडपर्व तथा जात्रा र मेलाहरूको विवरण

तालिका नं. ६३ : स्थानीय चाडपर्व तथा जात्रा र मेलाहरूको विवरण

क.सं.	चाडपर्व/जात्रा/मेला	जात्रा/मेला मनाइने स्थान (वडा नं. सहित)	कहिले मनाइन्छ	मनाउने जातजाति/समुदाय	कैफियत
१	घाट जात्रा (कथा भन्दै नाचिने)	ठूलो गाउँ-१	बुद्ध जयन्ती	गुरुङ	३ दीन सम्म लाग्ने
२	मारुनी	वडा नं. १	दशैं तिहार	घले गुरुङ	

क.सं.	चाडपर्व/जात्रा/मेला	जात्रा/मेला मनाइने स्थान (वडा नं. सहित)	कहिले मनाइन्छ	मनाउने जातजाति/समुदाय	कैफियत
३	सोरठी	वडा नं. १	माघे संक्रान्ति	घले गुरुङ	
४	ल्होसार	वडा नं. १			
५	क्रिशमस	वडा नं. १			
६	आर्खुङ	वडा नं. १, २			मृत्यु संस्कार
७	सातकन्या देवी स्थान	घलेगाउँ-२	पुष २२	गूरुङ	मेला लाग्ने
८	तारकेश्वर महादेव	ठोटनेरी-२	माघ		मेला लाग्ने
९	वडाफेद मन्दिर	माथिल्लो थला चोक-२	माघ ६		टोलै पिच्च मेला लाग्ने
१०	घाटु नाच	स्वारागाउँ-३	बुद्धजयन्ती	मगर	
११	सोरठी	स्वारागाउँ-३	चाडवाड, छेवार		
१२	चण्डी पूर्णिमा	वडा नं. ४		गुरुङ	
१३	दशैं, तिहार, ल्होसार, तीज, होली	वडा नं. ४			हिन्दु
१४	इद	वडा नं. ४			मुस्लिम
१५	बुद्ध जयन्ती	वडा नं. ४			बुद्धिस्ट
१६	विसुन सुकाृने पूर्णे जात्रा	आरुआर्वाङ-५	मंसिर	नेवार	
१७	न्वागी नगी जात्रा	कल्लेरी र अलैंचे-६	मंसिर ७	गुरुङ/क्षेत्री	
१८	माघ १ जात्रा	वडा नं. ६	माघे संक्रान्ति	गुरुङ जाति विशेष	
१९	तमुलोसार	वडा नं. ७	पुष	गुरुङ	
२०	माघी	वडा नं. ७	माघ	मगर	
२१	चण्डी पूर्णिमा	वडा नं. ७	वैशाख १ गते	बराम जाति	(सुँगुर पुजा)
२२	लाखेजात्रा, गाइजात्रा	वडा नं. ७	जनै पूर्णिमा	नेवार	
२३	वैशाख पूर्णिमा मेला	शितलामाई-८	वैशाख पूर्णिमा	सवै स्थानीय	
२४	माघे सक्रान्ति मेला	शितलामाई-८			
२५	दशैं पुजा आजा लाखेनाच	पोखरीथोक-८			
२६	माझी पँधेरा मेला	आरुटार-९	मंसिर पूर्णिमा	माझी	
२७	गाइजात्रा लाखेनाच	आरुघाट-९			
२८	लोसार	वडा नं. ९	पुष	गुरुङ	
२९	क्रिसमस डे	वडा नं. ९			
३०	आजराल जात्रा	वडा नं. १०			लोप हुँदै गएको
३१	भजन किर्तन	मंगलटार-१०	नारायाण पूजा	ब्राह्मण क्षेत्री	

स्रोत : आरुघाट नगरकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७७

४.६ उद्योग, व्यापार तथा बैङ्किङ

४.६.१ व्यावसायिक विवरण

क) सञ्चालकको लिङ्गको आधारमा व्यवसायको विवरण

प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार गाउँपालिकामा सञ्चालनमा रहेका व्यापार, व्यवसायिक फर्म तथा कम्पनी सञ्चालकको लिङ्गका आधारमा जनसंख्याको विश्लेषण गर्दा पुरुषको तुलनामा महिलाको स्वामित्वमा रहेका फर्महरूको संख्या आधा भन्दा पनि कम रहेको छ। तथ्याङ्क अनुसार गाउँपालिकाभर संचालनमा रहेका ४७१ व्यवसायहरू मध्ये ३०७ अर्थात् ५६.१८ प्रतिशत व्यवसायमा पुरुषको स्वामित्व र १६४ अर्थात् ३४.८२ प्रतिशत व्यवसायमा महिलाको स्वामित्व रहेको देखिन्छ। जसको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. ६४ : सञ्चालकको लिङ्गको आधारमा व्यवसायको विवरण

वडा नं.	पुरूष		महिला		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	१२	८०	३	२०	१५
२	६	६०	४	४०	१०
३	१६	५७.१४	१२	४२.८६	२८
४	४३	६९.३५	१९	३०.६५	६२
५	१४	७३.६८	५	२६.३२	१९
६	२८	७३.६८	१०	२६.३२	३८
७	२६	६८.४२	१२	३१.५८	३८
८	५	७१.४३	२	२८.५७	७
९	१३२	५९.४६	९०	४०.५४	२२२
१०	२५	७८.१३	७	२१.८८	३२
जम्मा	३०७	६५.१८	१६४	३४.८२	४७१

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७७

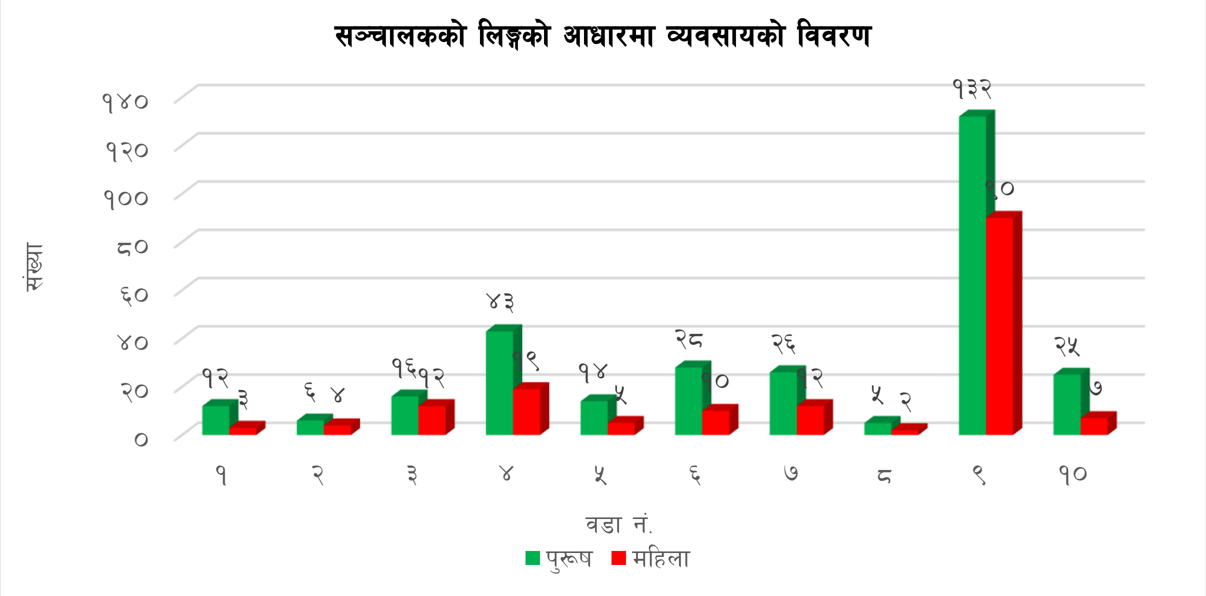

ख) सञ्चालकको शैक्षिक योग्यताको आधारमा व्यवसायको विवरण

तालिका नं. ६५ : सञ्चालकको शैक्षिक योग्यताको आधारमा व्यवसायको विवरण

सञ्चालकको शैक्षिक योग्यता	वडा नं.										जम्मा	प्रतिशत
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०		
१-५ कक्षा	५	१	५	५	४	९	७	२	३३	४	७५	१५.९२
६-१० कक्षा	६	३	६	२२	७	१३	१६	०	७३	१३	१५९	३३.७६
एसईई/एसएलसी/सो सरह	०	३	३	७	३	४	४	१	२९	०	५४	११.४६
कक्षा १२ वा PCL वा सो सरह	४	०	३	३	२	६	२	१	२३	५	४९	१०.४०
स्नातक वा सो सरह	०	०	३	३	१	३	५	१	७	३	२६	५.५२
स्नातकोत्तर वा सो सरह	०	०	०	२	०	०	०	०	१	०	३	०.६४
पीएचडी वा सो सरह	०	०	०	०	०	०	०	०	१	०	१	०.२१
अन्य	०	१	२	०	०	०	०	०	१	०	४	०.८५
अनौपचारिक शिक्षा	०	०	१	३	०	३	०	०	६	०	१३	२.७६
साक्षर	०	१	३	१७	२	०	४	२	११	५	४५	९.५५
थाहा नभएको	०	१	२	०	०	०	०	०	३७	२	४२	८.९२
जम्मा	१५	१०	२८	६२	१९	३८	३८	७	२२२	३२	४७१	१००

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७७

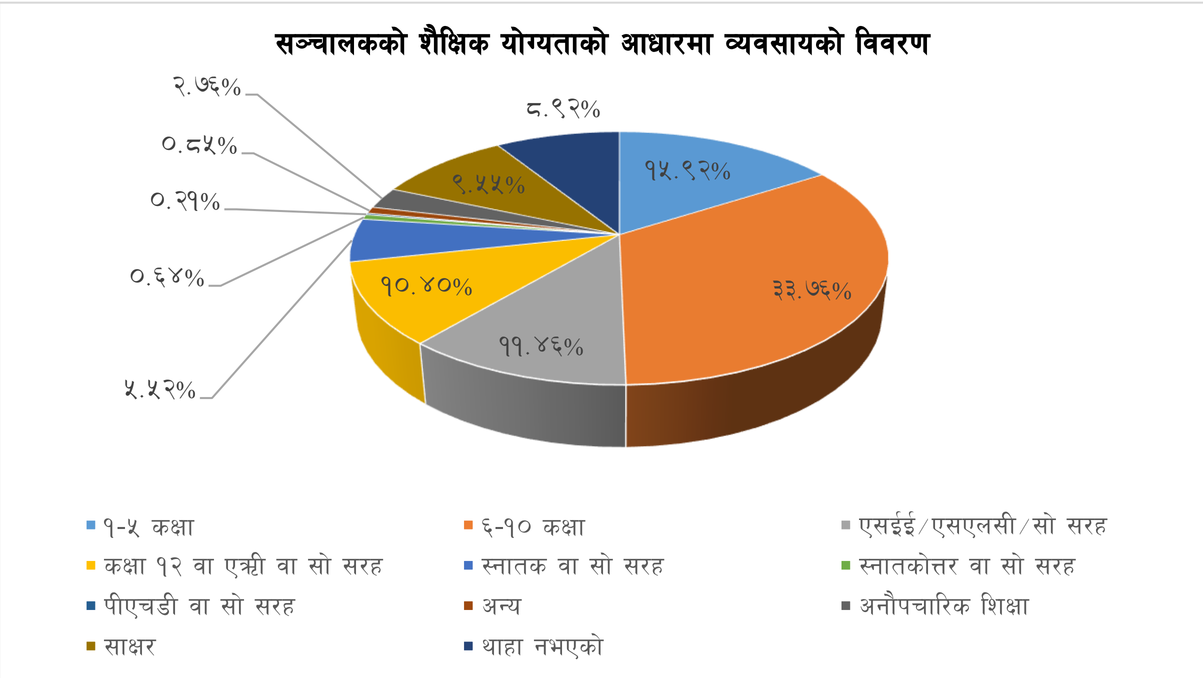

घ) सरकारी निकायमा दर्ता भए नभएको आधारमा व्यवसायको विवरण

तालिका नं. ६६ : सरकारी निकायमा दर्ता भए नभएको आधारमा व्यवसायको विवरण

वडा नं.	सरकारी निकायमा दर्ता भएको	सरकारी निकायमा दर्ता नभएको	जम्मा
१	९	६	१५
२	४	६	१०
३	१६	१२	२८
४	५३	९	६२
५	९	१०	१९
६	४	३४	३८
७	२०	१८	३८
८	३	४	७
९	१४५	७७	२२२
१०	१८	१४	३२
जम्मा	२८१	१९०	४७१
प्रतिशत	५९.६६	४०.३४	१००

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७७

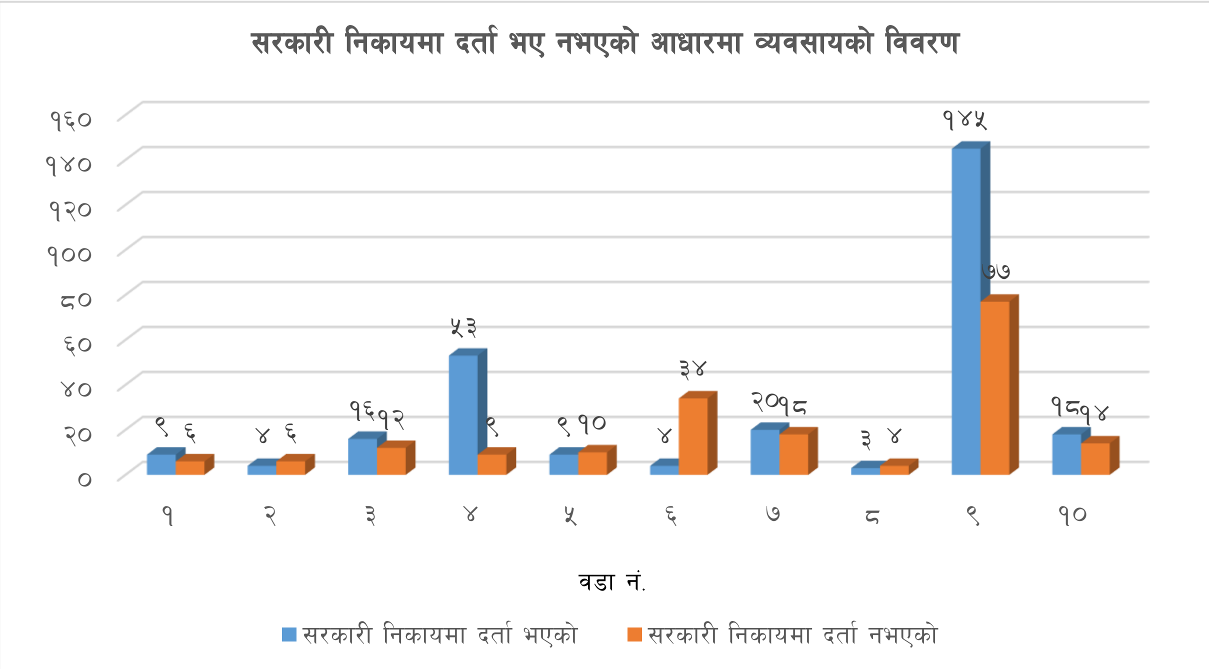

ङ) सरकारी निकायमा दर्ता भएको व्यवसायको विवरण

गाउँपालिकामा दर्ता भएका व्यवसायहरूमध्ये सबैभन्दा बढी घरलु तथा साना उद्योग कार्यालयमा दर्ता भएका ७०.१० प्रतिशत, गाउँपालिकामा दर्ता भएका ११.६८ प्रतिशत, वाणिज्य कार्यालयमा दर्ता भएका २.४१ प्रतिशत, कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालयमा दर्ता भएको २.०६ प्रतिशत, उद्योग विभागमा दर्ता भएका १.७२ प्रतिशत र अन्य स्थानमा दर्ता भएका १२.०३ प्रतिशत रहेका छन् । गाउँपालिकाको अर्थतन्त्र बलियो बनाउन

उत्पादनलाई सबैभन्दा बढी जोड दिई गाउँपालिकामा उत्पादित वस्तुहरू अन्यत्र निर्यात गर्ने वातावरण बनाउनु पर्दछ। यसका लागि लगानी मैत्री वातावरण, सार्वजनिक/निजी साझेदारी, यूवा उद्यमशिलता विकास कार्यक्रम, अभिमुखीकरण, तालिम जस्ता क्रियाकलापहरु सम्पूर्ण सम्बन्धित सरोकारवालाहरूसँगको सहकार्यमा सञ्चालन गरिनुपर्दछ। उद्योग तथा उत्पादन वृद्धि नभइकन आर्थिक सम्वृद्धि असंभव हुने भएकोले यसतर्फ ध्यान केन्द्रित गर्नुपर्ने देखिन्छ। जसको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. ६७ : सरकारी निकायमा दर्ता भएको व्यवसायको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)

वडा नं.	घरेलु तथा साना उद्योग कार्यालय	कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालय	उद्योग विभाग	वाणिज्य कार्यालय	गाउँपालिका	अन्य स्थान	जम्मा
१	८	०	०	०	१	०	९
२	४	०	०	०	०	०	४
३	१३	०	१	२	१	०	१७
४	२४	१	०	०	०	३१	५६
५	६	०	०	१	२	०	९
६	४	०	०	१	०	०	५
७	१८	०	०	०	१	१	२०
८	२	१	०	०	०	०	३
९	१११	२	४	१	२९	३	१५०
१०	१४	२	०	२	०	०	१८
जम्मा	२०४	६	५	७	३४	३५	२९१
प्रतिशत	७०.१०	२.०६	१.७२	२.४१	११.६८	१२.०३	१००

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७७

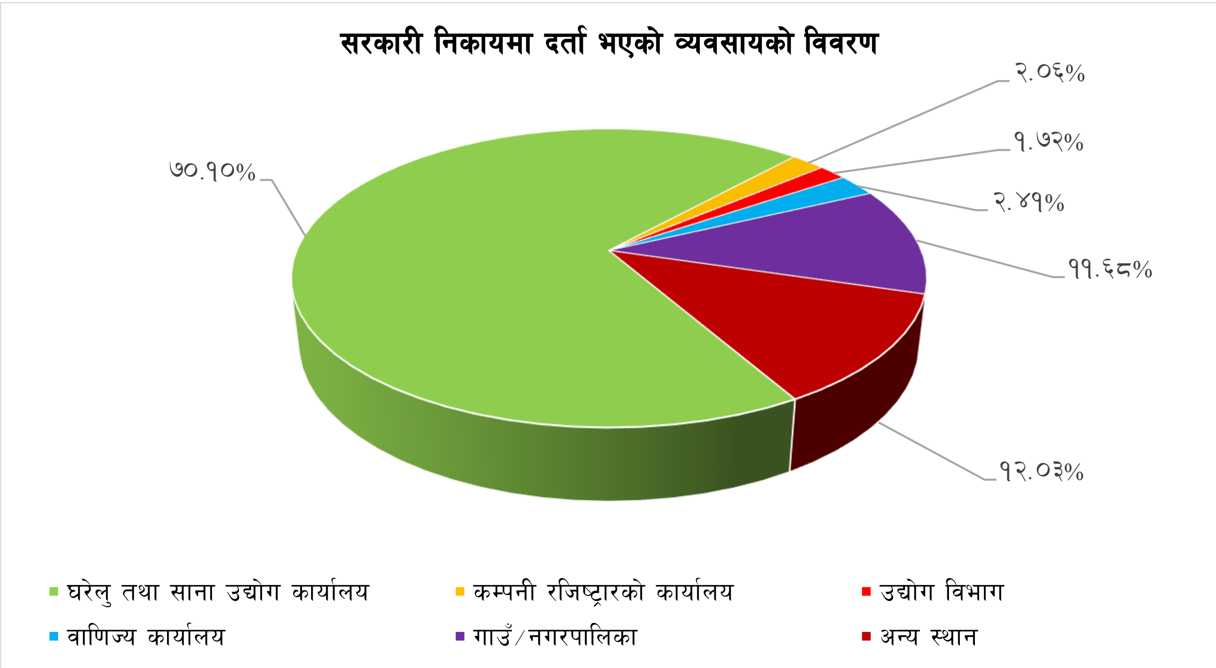

च) सरकारी निकायमा दर्ता भएको व्यवासयको वैधानिक स्थितिको विवरण

तालिका नं. ६८ : सरकारी निकायमा दर्ता भएका व्यवसायको वैधानिक स्थितिको विवरण

वडा नं.	व्यक्तिगत	साझेदारी	प्राइभेट लिमिटेड	पब्लिक लिमिटेड	सहकारी	जम्मा
१	९	०	०	०	०	९
२	४	०	०	०	०	४
३	१५	१	०	०	०	१६
४	३६	०	१६	१	०	५३
५	९	०	०	०	०	९
६	४	०	०	०	०	४
७	२०	०	०	०	०	२०
८	३	०	०	०	०	३
९	१४३	१	१	०	०	१४५
१०	१४	०	१	०	३	१८
जम्मा	२५७	२	१८	१	३	२८१
प्रतिशत	९१.४६	०.७१	६.४१	०.३६	१.०७	१००

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७७

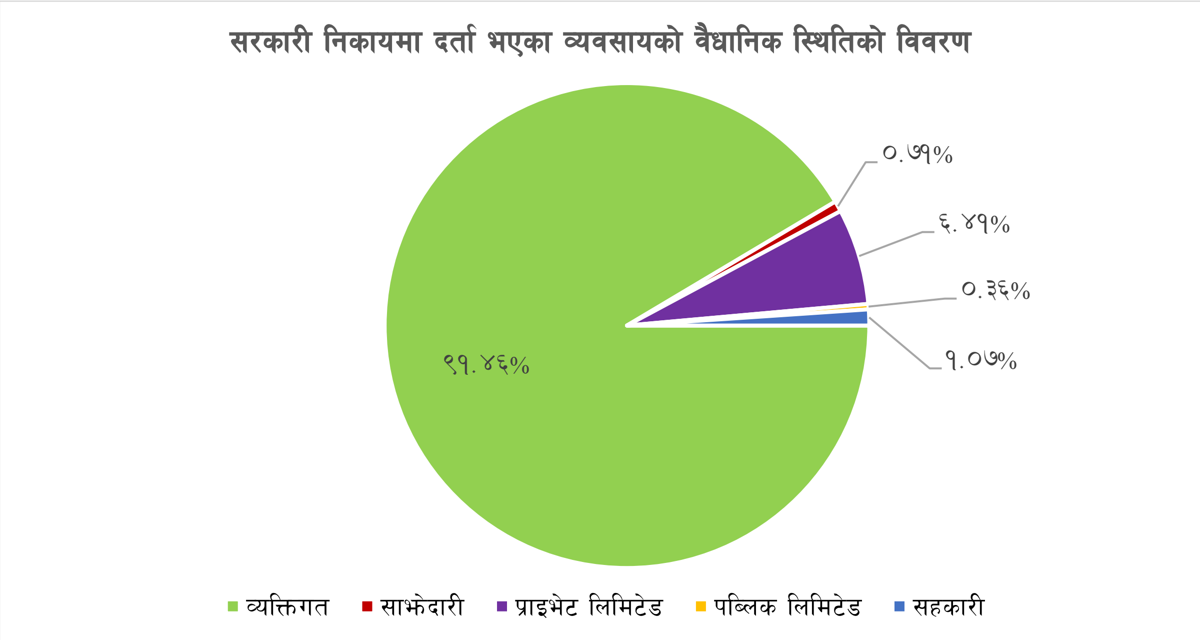

छ) व्यवसाय सञ्चालन भएको घरको स्वामित्वको विवरण

गाउँपालिकामा संचालित उद्योग व्यवसायहरू संचालन भैरहेका घरहरूमा स्वामित्वको प्रकारलाई हेर्दा सबैभन्दा बढी आफ्नै घरमा ३०६ अर्थात् ६४.९७ प्रतिशत, अरुको घर भाडामा लिएर १४२ अर्थात् ३०.१५ प्रतिशत, अरुको घर भाडामा लिएर घर/टहरा बनाएको १८ अर्थात ३.८२ प्रतिशत र बाँकी अन्यमा संचालन रहेको पाइयो । गाउँपालिकामा उद्योग र व्यवसायमा संलग्न परिवारको संख्या अत्यन्त न्यून रहेको र अधिकांशले आफ्नै घरमा उद्योग र व्यवसायमा संचालन गरेको पाइयो । यस तथ्यबाट के स्पष्ट हुन्छ भने ठूलो लगानी गरेर उद्योग व्यवसाय गर्ने जोखिम उठाउनु भन्दा सानो लगानीमा आफ्नै घरमा जोखिममुक्त

व्यवसाय संचालन गरेको पाइयो । आफ्नै घरमा व्यवसाय संचालन गर्नु राम्रो भएतापनि व्यापकरुपमा लगानी गरी वृहद स्वरुपमा भाडामा घर जग्गा लिई जोखिम मोलेर उद्योग व्यवसाय संचालन गर्ने प्रकृति कम रहेको देखिन्छ ।

तालिका नं. ६९ : व्यवसाय सञ्चालन भएको घरको स्वामित्वको विवरण

वडा नं.	आफ्नै घरमा	अरूको घर भाडामा लिएर	अरूको घर भाडामा लिएर घर/टहर बनाएको	अन्य	जम्मा
१	१३	१	१	०	१५
२	९	०	०	१	१०
३	२३	५	०	०	२८
४	४४	१८	०	०	६२
५	१५	२	१	१	१९
६	३४	४	०	०	३८
७	३२	३	३	०	३८
८	५	१	१	०	७
९	१०२	१०६	११	३	२२२
१०	२९	२	१	०	३२
जम्मा	३०६	१४२	१८	५	४७१
प्रतिशत	६४.९७	३०.१५	३.८२	१.०६	१००

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७७

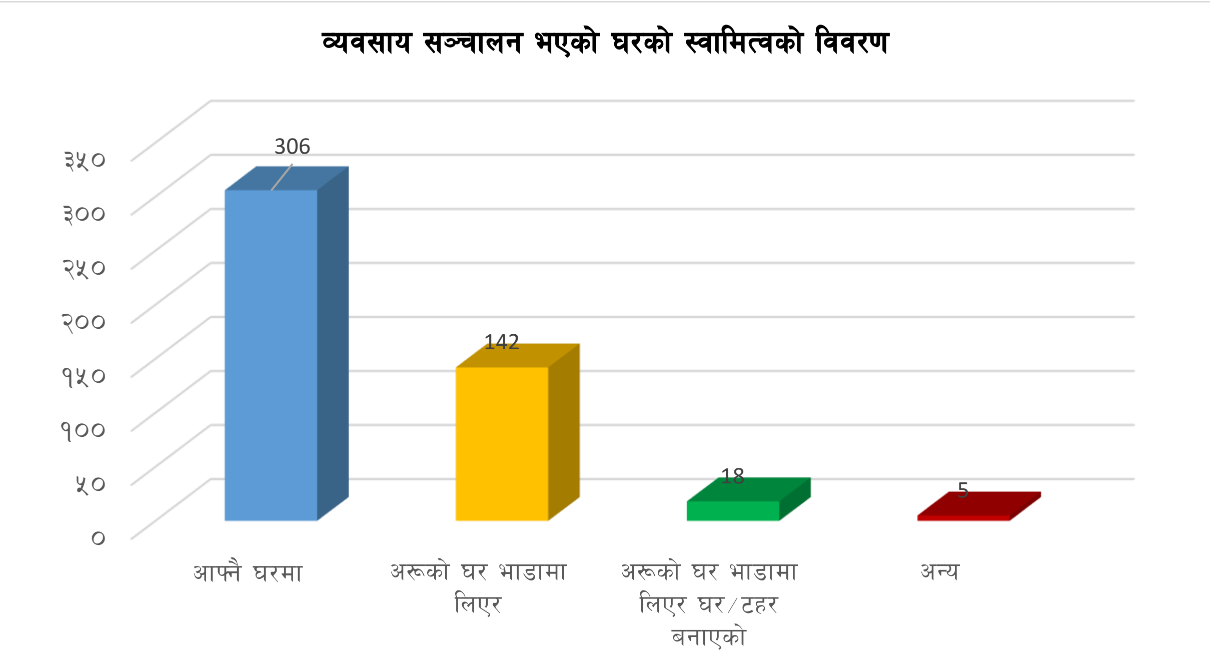

ज) व्यवसायको प्रकृतिको आधारमा विवरण

गाउँपालिकामा संचालनमा रहेका व्यवसायमध्ये वस्तुको बिक्री गर्ने ३४६ अर्थात् ७३.४६ प्रतिशत, सेवाको बिक्री गर्ने १०२ अर्थात् २१.६६ प्रतिशत, वस्तुको उत्पादन गर्ने १५ अर्थात् ३.१८ प्रतिशत र अन्यमा ८ अर्थात्

१.७० प्रतिशत रहेका छन्। तथ्याङ्कबाट के स्पष्ट हुन्छ भने व्यापारबाट मात्र आर्थिक सम्वृद्धि सम्भव हुँदैन किनकि व्यापारमा गाउँपालिकाभित्र वस्तुहरुको उत्पादन नहुँदा विदेशमा उत्पादित वा देशका अन्य भागमा उत्पादित वस्तुहरुको किनबेच मात्र हुन्छ। गाउँपालिकाको अर्थतन्त्रलाई सबल बनाउन गाउँपालिकाभित्र नै उत्पादन हुने खालका वस्तुहरुको उत्पादन तथा त्यस्ता वस्तुहरुको निर्यातलाई विशेष जोड दिनुपर्दछ। तर वस्तुको उत्पादन गर्ने उद्योग मात्र १५ वटा हुनुले उत्पादनमुखी उद्योगहरु नगण्य रहेको स्पष्ट हुन्छ। गाउँपालिकाले बाहिर उत्पादित सामान किनेर बेच्दा व्यापारघाटा वृद्धि हुँदै जान्छ। त्यस्ता वस्तुहरुको उत्पादन स्थानिय श्रोत र साधनमा आधारित हुनुपर्दछ। तथ्याङ्कलाई हेर्दा यस प्रकारका वस्तु उत्पादन गर्ने उद्योगहरुको संख्या सबैभन्दा कम हुनुले गाउँपालिकाको अर्थतन्त्र सबल हुने सम्भावना न्यून देखिएकोले यसतर्फ गाउँपालिका र सम्बन्धित सरोकारवालाहरुले ध्यान दिनु नितान्त जरुरी छ। जसको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. ७० : व्यवसायको प्रकृतिको आधारमा विवरण

वडा नं.	वस्तुको बिक्री	सेवाको बिक्री	वस्तुको उत्पादन	अन्य (उल्लेख गर्ने)	जम्मा
१	१४	१	०	०	१५
२	७	२	१	०	१०
३	२६	२	०	०	२८
४	१	६१	०	०	६२
५	१४	२	०	३	१९
६	३४	१	३	०	३८
७	३२	१	२	३	३८
८	७	०	०	०	७
९	१८९	२४	७	२	२२२
१०	२२	८	२	०	३२
जम्मा	३४६	१०२	१५	८	४७१
प्रतिशत	७३.४६	२१.६६	३.१८	१.७०	१००

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७७

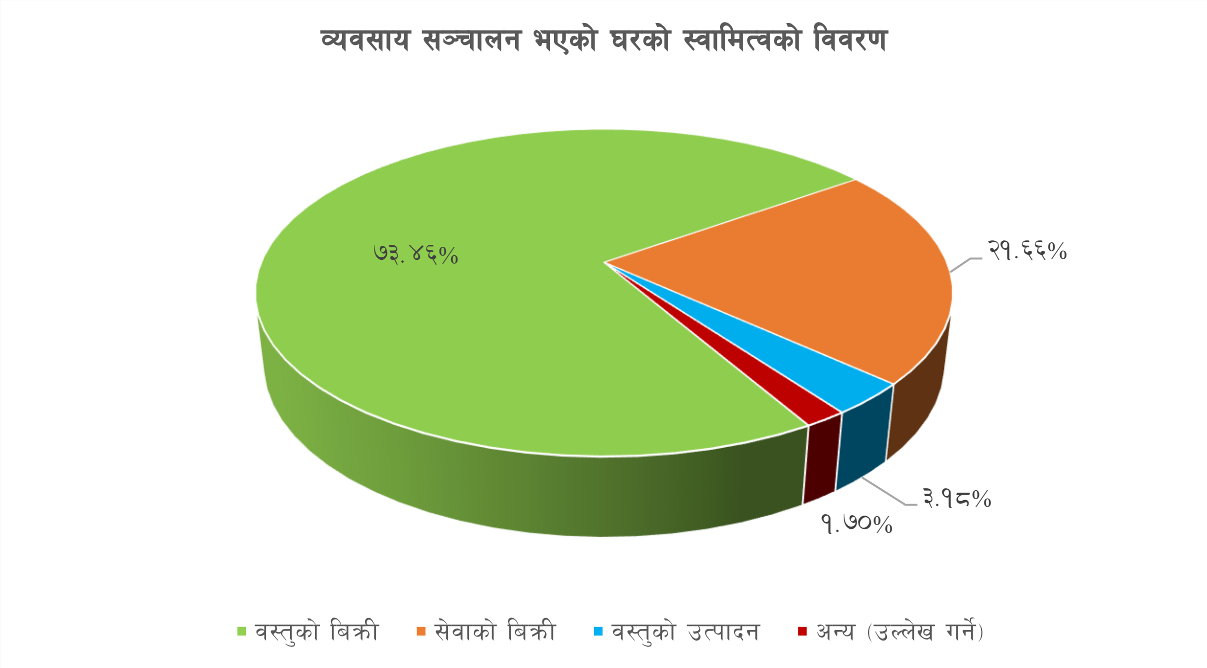

तालिका नं. ७१ : व्यवसायको प्रकारको आधारमा विवरण

व्यवसायको प्रकार	वडा नं.										जम्मा	प्रतिशत
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०		
खाद्यान्न बिक्री	११	५	९	०	११	३०	१८	५	६३	१३	१६५	३५.०३
अन्य सेवा बिक्री	०	०	०	५२	१	०	१	०	६	०	६०	१२.७४
अन्य व्यापार	०	०	०	०	१	०	०	१	३२	०	३४	७.२२
माछा मासु बिक्री	०	०	१	०	०	३	८	०	७	९	२८	५.९४
होटल, लज तथा रेष्टुरेन्ट	०	०	२	५	०	०	०	०	१२	४	२३	४.८८
कपडा पसल	०	१	२	१	०	०	१	०	११	०	१६	३.४०
तरकारी तथा फलफुल बिक्री	०	०	१	०	०	१	०	०	१२	०	१४	२.९७
इलेक्ट्रीक तथा इलेक्ट्रोनिक बस्तु बिक्री	०	०	०	०	०	०	०	०	१०	०	१०	२.१२
फेन्सी स्टोर	०	०	२	०	१	०	१	०	६	०	१०	२.१२
सुनचादी बनाउने तथा बिक्री गर्ने	०	०	०	०	०	०	०	०	८	०	८	१.७०
हार्डवयर र निर्माण सामाग्री (रड, सिमेन्ट ......)	०	०	१	०	१	०	०	०	६	०	८	१.७०
अल्कोहल तथा बेभरेज	०	१	७	०	०	०	०	०	०	०	८	१.७०
कस्मेटिक तथा गिफ्ट पसल	०	०	०	०	०	०	१	०	६	०	७	१.४९
धान कुट्ने, मकै, गहुँ, पिस्ने (कुटानी पिसानी मि	०	२	०	०	१	०	०	०	२	१	६	१.२७

व्यवसायको प्रकार	वडा नं.										जम्मा	प्रतिशत
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०		
सिलाई कटाई पसलहरु	०	०	०	०	०	०	०	१	५	०	६	१.२७
जुत्ता चप्पल	१	०	०	०	०	०	१	०	४	०	६	१.२७
अन्य उद्योग	०	०	०	०	२	१	१	०	१	०	५	१.०६
फर्निचर निर्माण तथा समिल	०	०	०	०	०	१	१	०	२	१	५	१.०६
हस्पिटल तथा क्लिनिक	१	०	०	१	१	०	०	०	२	०	५	१.०६
स्टेशनरी तथा किताव पसल	०	०	१	०	०	०	०	०	४	०	५	१.०६
औद्योगिक सामाग्रीहरु	०	०	०	०	०	०	०	०	४	०	४	०.८५
गाडी, मोटरसाइकल (इन्जीनले चल्ने साधनहरु बिक्	०	०	०	०	०	०	०	०	४	०	४	०.८५
बैंक, वित्तीय तथा मौद्रिक कारोवार	०	०	०	०	०	०	०	०	०	३	३	०.६४
फर्निचर	०	०	०	०	०	०	२	०	१	०	३	०.६४
ग्रोसरी र प्रोभिजन पसल	२	०	०	०	०	०	१	०	०	०	३	०.६४
कपडा उत्पादन	०	०	०	०	०	०	०	०	२	०	२	०.४२
कन्क्रीट, ब्लक, इटा, ह्युमपाइप	०	०	०	०	०	०	१	०	१	०	२	०.४२
ब्यूटी पार्लर	०	०	०	०	०	१	०	०	१	०	२	०.४२
सुनचाँदीका गरगहना बनाउने	०	०	०	१	०	०	०	०	१	०	२	०.४२
फोटोग्राफी तथा कलरल्याव (फोटो खिच्ने, धुलाउन	०	०	०	१	०	०	०	०	१	०	२	०.४२
कम्प्युटर/मोबाइल र यसको पाटपूर्जा बिक्री तथा	०	०	१	०	०	०	०	०	१	०	२	०.४२
फ्लोरिङ तथा फर्निसिंगको सामानहरु	०	०	०	०	०	०	०	०	२	०	२	०.४२
अन्य.....	०	०	०	०	०	०	१	०	०	०	१	०.२१
प्लाष्टिकका सामाग्री उत्पादन	०	०	०	०	०	०	०	०	१	०	१	०.२१
पशपंक्षीको दाना उद्योग	०	०	०	०	०	१	०	०	०	०	१	०.२१
धुप, अगरबत्ति, मैनबत्ति उत्पादन	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१	१	०.२१
धातुका बस्तु बनाउने (मेटल) उत्पादन	०	१	०	०	०	०	०	०	०	०	१	०.२१
सैलुन/कपाल काट्ने	०	०	०	१	०	०	०	०	०	०	१	०.२१
पेट्रोलियम	०	०	०	०	०	०	०	०	१	०	१	०.२१

व्यवसायको प्रकार	वडा नं.										जम्मा	प्रतिशत
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०		
चस्मा पसल	०	०	०	०	०	०	०	०	१	०	१	०.२१
खेलकुदका सामाग्री बिक्री	०	०	१	०	०	०	०	०	०	०	१	०.२१
औषधी तथा सर्जिकल पसल	०	०	०	०	०	०	०	०	१	०	१	०.२१
बेकरी बिक्री	०	०	०	०	०	०	०	०	१	०	१	०.२१
जम्मा	१५	१०	२८	६२	१९	३८	३८	७	२२२	३२	४७१	१००

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७७

४.६.२ उद्योगहरूको विवरण

औद्योगिक विकासका लागि राणाशासन काल देखि नै विभिन्न प्रयासहरू हुँदै आएता पनि औद्योगिक क्रान्ति नै हुने प्रकारका ठुला स्तरका उद्योगहरू नेपालमा खुल्न सकेका छैनन् । भएका उद्योगहरू समेत रुग्ण हुँदै बन्द हुनु अर्को दुर्भाग्यपूर्ण अवस्था छ । कृषिको विकास सँगसँगै कृषि र स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित उद्योगहरूको स्थापना गरी नेपालका उत्पादनहरूको उपभोग विश्व बजारमा पुऱ्याउन सकेमात्र नेपाल अतिकम विकसित राष्ट्रबाट माथि उठ्ने आधार तयार हुन्छ । उद्योगलाई प्रर्वद्धन गर्न स्थानीय श्रोतमा आधारित साना तथा मझौला उद्योगहरूलाई उत्तिकै प्राथमिकता र प्रोत्साहन गर्न जरुरी हुन्छ ।

साना उद्योग, कृषिमा आधारित सबै प्रकारका उद्योगहरू, घरेलु उद्योग, मझौला उद्योग, ठूला उद्योग, सेवामूलक उद्योग, सरकारी उद्योग, समुदायमा आधारित उद्योग, संकलन तथा प्रशोधन सम्बन्धी उद्योग गाउँपालिकामा ठुला उद्योगहरू सञ्चालनमा आउन नसके पनि गाउँपालिकामा उपलब्ध स्थानीय स्रोत र साधनको उपयोग गरी विभिन्न साना तथा घरेलु तथा कृषिजन्य उद्योगहरू रहेका छन् जसले गाउँपालिकाको आर्थिक विकासमा टेवा पुऱ्याएको छ ।

तालिका नं. ७२ : गाउँपालिकामा सूचिकृत भएका उद्योग तथा वाणिज्यको विवरण

क्र.सं.	उद्योगको तथा बाणिज्यको विवरण	संख्या
१	टेलर्स	२
२	गहना पसल	१३
३	भाडा पसल	७
४	होटल	३१
५	कपडा पसल	१९
६	क्लिनिक तथा फार्मेसि	५
७	फलफुल तथा तरकारी पसल	४
८	इलोक्ट्रोनिक पसल	९
९	मासु पसल	८
१०	चाउमिन उद्योग	१
११	ग्रील उद्योग	१

क्र.सं.	उद्योगको तथा बाणिज्यको विवरण	संख्या
१२	बेकरी पसल	१
१३	मोबाइल पसल	४
१४	जुत्ता पसल	६
१५	फोटो स्टुडियो	४
१६	फर्निचर	३
१७	ग्रोसरी पसल	५६
१८	अटो वर्कसप	४
१९	डिस्टिलरी	२
२०	हार्डवयर पसल	५
२१	निर्माण कम्पनीहरु र आपूर्तिकर्ता	१०
२२	फोहरमैला संकलन केन्द्र	१
२३	कम्प्युटर ट्रेनिङ सेन्टर	१
२४	स्टेशनरी र फोटोकपी पसल	६
२५	भेटेनरी	१

स्रोत : आरूघाट गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७७

४.६.३ खनिज तथा खानी सम्बन्धी विवरण

खनिज तथा खानीको अध्ययन र उत्खनन् साथै प्रशोधनका क्षेत्रमा नेपाल अत्यन्त पछाडि परेको छ। प्रविधि, जनशक्ति र ठोस योजनाको अभावका कारण नेपालको खानी तथा खनिज क्षेत्र भ्रण्डै कुमारी अवस्थामा नै छ। यस क्षेत्रबाट लाभ लिन स्थानीय तहहरूले आफ्नो क्षेत्रमा यस सम्बन्धी अध्ययन तथा अनुसन्धान गराउनु आवश्यक छ।

आरूघाट गाउँपालिकाको खानी सम्बन्धी सम्भाव्यता हेर्दा तामा खानी, ढुङ्गा खानी, बालुवा खानी, ग्राभेल खानी को प्रसस्त संम्भावना देखिएको छ। त्यसैले वातावरणीय र पर्यावरणीय अध्ययन गरेर उक्त क्षेत्रमा उत्खनन् सम्बन्धी काम हुन सक्ने सम्भावना देखिन्छ। गाउँपालिकामा उपलब्ध हुने अन्य कच्चा पदार्थमा रोडा, ढुंगा, बालुवा आदि प्रशस्त मात्रामा पाइन्छ। त्यसैले गाउँपालिकामा रहेको संम्भावना पहिल्याएर विभिन्न प्राकृतिक साधनको प्रशोधन गरी उद्योगको विकास तथा अर्थतन्त्रको बलियो सम्भावना देखिन्छ। हाल सञ्चालित आयोजनाहरूले पनि यसलाई थप पुष्टि गर्दछन्। तर यिनिहरूको वैज्ञानिक व्यवस्थापन हुन जरुरी देखिन्छ।

तालिका नं. ७३ : गाउँपालिकामा रहेका प्राकृतिक श्रोत (खानी/खनिज आदि) को विवरण

क्र.सं.	खानी/खनिज श्रोतको विवरण	ठेगाना	अवस्था
१	क्वार्ज खानी	नौबान - १,	चोरी भएको
२	ठाउँठाउमा कमेरो माटो	वडा नं. १	
३	कोइला खानी	ज्याङसी खर्क-१	कच्चा कोइला

क्र.सं.	खानी/खनिज श्रोतको विवरण	ठेगाना	अवस्था
४	क्वार्ज खानी	ढोकाकुना, भालुखोर - २	चोरी भइराखेको
५	इम्युटेसन (हिरा बराबर)	माग्ने डाँडा-२	
६	जेट स्टोन रुबी	खोलकन - २	
	क्वार्ज सेतो ढुङ्गा	पातलेखर्क डाँडा-२	
७	तामाखानी	सिस्नेरी-३	अन्वेषण नभएको
८	ढुङ्गा खानी	मितिङ-४, लुइने खोला	ठीकै
९	विसाक वन माटो खानी	गुन्द्रे स्वारा-४	रातोमाटो खानी
१०	कमेरो खानी	सिमखोला-५	
११	छाना छाउने ढुङ्गा	सिङला - ६	
१२	रातो माटो	वडा नं. ७, चुरुङ, रातडाँडा (प्रयोग नभएको)	
१३	कमेरो	वडा नं. ७, सेतो पहिरो	
१४	रातमाटे गैरी माटो खानी	रातमाटे गैरी-८	माटोखानी
१५	ढुङ्गा, बालुवा, गिटी	वडा नं. ९, नदी किनार	
१६	रातोमाटो खानी	चनौटे - १०	
१७	ढुङ्गा खानी (छाउने र गारोलगाउने)	देउराली डाँडा-१०	

स्रोत: आरुघाट गाउँपालिकाको कार्यालय, २०७७

४.६.४ मुख्य बजार तथा व्यापारिक केन्द्रहरूको विवरण

ठुला शहरहरू बाहेक ग्रामीण इलाकाहरूमा सघन बस्तीहरू भएका क्षेत्रमा मानवीय गतिविधिहरू जस्तै : शिक्षा, स्वास्थ्य, अन्य सेवा, व्यापार तथा वाणिज्य केन्द्रित भएको पाईन्छ । यस्ता केन्द्रहरूलाई नै बजार केन्द्रहरू भनिन्छ । शहरी विकास र सुविधाका दृष्टिकोणले पूर्णरुपमा विकास हुन नसकेता पनि भविष्यमा विकसित हुन सक्ने क्षेत्रकारुपमा यस्ता केन्द्रहरूमा मानवीय गतिविधिहरू केन्द्रित र विकसित भईरहेको पाईन्छ । उपयुक्तता हेरी नयाँ क्षेत्रमा बजारको विकास गर्न नसकिने होइन तथापि केही मात्रामा विकसित भईसकेका यस्ता क्षेत्रहरूमा थप विकास गर्न सहज भने हुन्छ ।

गाउँपालिकाको मुख्य व्यापारिक केन्द्रहरूको विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ७४ : वडाअनुसार मुख्य व्यापारिक केन्द्रको विवरण

वडा नं.	मुख्य व्यापारिक केन्द्रको विवरण	वडा नं.	मुखया व्यापारिक क्रियाकलापहरू	व्यापारिक सिजन
१	कोम्राङ, रेचेत, माझगाउँ	१	सामान्य किराना, चिया, नास्ता	सदाकाल
२	तल्लो कटुञ्जे र भवानी मावि वरिपरी	२		
३	सोती बजार, स्वारागाउँ	३		
४	आर्खेत बजार, थुमी (किराना, फेन्सी लगायतका किनमेल)	४		वर्षै भरी
५	आरुआर्वाङ	५		

वडा नं.	मुख्य व्यापारिक केन्द्रको विवरण	वडा नं.	मुखया व्यापारिक क्रियाकलापहरू	व्यापारिक सिजन
६	आप्रिक	५		
७	शान्तिबजार	५		
८	सिमरा	५		
९	कल्लेरी, आप्रिक, अलैंचे	६		
१०	सातदोबाटे, सिस्नेरी	७	किनमेल	१२ महिना
११	आरुपोखरी	८		
१२	आरुघाट, आरुघाट तल्लो बजार	९	खुद्रा, थोक	सदाकाल
१३	मंगलटार, फूलपाती भज्याङ, शितल बजार	१०		

स्रोत : आरूघाट गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७७

४.६.५ मुख्य बजारकेन्द्र सम्म पुग्न लाग्ने समयको विवरण

वडा नं.	वस्तीहरू	नजिकको बजार केन्द्र	पुग्न लाग्ने समय
१	पेनीसुली गाउँ, डोङ्चेत, कोम्राङ, माझगाउँ, माझखर्क, स्यामचेत, धुनचेत, सबचेत, पोलचेत, धोरत गाउँ, साङ्सो, माथिल्लो धोरत, धोर्चेत, क्युङकङ		
२	पातलेखर्क, छाप, ठोट्नेरी, माथिल्लो थलाचोक, तल्लो थलाचोक, मान्बुवेसी, मान्बुगाउँ, घ्याम्लिङ, माथिल्लो कटुन्जे, तल्लो कटुन्जे, दर्चले		
३	सोती बजार, खारागाउँ, साम्राङ, देउराली, भलाक, डुम्रीखर्क, पोखरी, निबोट, घुङगु, जिनुक, आँपथली, छापगाउँ, केवरपानी, साम्दान डाँडा, अर्मला, ढुङ्गेथला, खुर्साने, बँदेलगुँड, गोयलसरा, भोटेओढार		
४	मालस्वारा, बाँसपुर, धारापानी, चिनीखोप, खर्खरे, कोलटारी, ढाँडखर्क, धावती, बेसीगाउँ, मितिङ, खमरीखर्क, सेखा ढुङ्गे, तालगैरा, मान्द्रे, थुमी बरामगाउँ, जामुने, बुधेगरा, दो, ढाँडगाउँ, ढोडेनी, आर्खेत बजार, कोखेटार		
५	भोक्टेनी, जेलबुङ, आरुआर्वाङ, देवीथान, सिमराफाँट, शान्तिबजार, भुमेथान, घरेलु टोल, ओयाक (वयाक), अल्कटार, भलछोपे, ढाँडस्वारा, ठूलो पाखुरे, सानो पाखुरी, तोरीस्वारा, गैरीस्वारा, तारेभिर, सल्लाघारी, आरुबोटे, रिस्वारा		
६	आप्रिक- चण्डीथान टोल, खरीभित्ता, तल्लोगाउँ, ठूलो गाउँ अलैंचे- वरामगाउँ, थापाटोल, लामिछाने टोल, लिङ्गे, अँधेरी, डुँडे, चिउरीबोटे, मगरगाउँ, जिम्मलगाउँ सिङला- अर्चले, सिङला कल्लेरी- नागताल, केराबोट, नेवारगाउँ, सिम्ले लामागाउँ, घोन्नेगाउँ, काफलडाँडा ठाँटस्वारा, डाँडस्वारा, काप्रे, ढट्टी		
७	सिस्नेरी, कोइराले, सिम्ले, कुँडुले, झिमल गाउँ, चेप्राक (सातदोबाटो), खुलालगाउँ, गिलिङ, आरुबोटे, भुवाने, आलेमगर गाउँ, काफ्ले लामाबगर, पहरे, चुरुङ (तल्लो र माथिल्लो), लाँकुरे, बरबटे, सउरबटे		
८	पोखरीथोक, कोटथोक, पिप्ले, पिपलडाँडा, घ्यापिनचोक, रानीस्वारा, गोब्रे, सिस्नेरी, रातमाटे, लामागाउँ, भद्वार,		

वडा नं.	वस्तीहरू	नजिकको बजार केन्द्र	पुग्न लाग्ने समय
	धारापानी, अम्बोटे, बाँसबोटे, सालबोटे, भञ्ज्याङ, बसिगाडे, शितले, अमले, जलकिनी, कौछिनी, आहाले, अल्केटार, लामबगर, सुन्दरबस्ती, फुट्याढुङ्गा, डुम्रेस्वारा, टुनीबोटे, सुनारगाउँ, ढकालगाउँ, खोल्सापारी, पाँचमुरे, ढाँडागाउँ, न्यौपाने गाउँ, तिर्तिरे, गैरी पसल, इजारा गाउँ, पाताल		
९	तल्लोबजार, आरुघाट, आरुटार, चापानी, बगैंचा, सुन्दरबस्ती, विद्युतचोक, मनासलु टोल		
१०	मंगलटार, चनौटे, पैका, तुरतुरे, खत्रीस्वाँरा, डाँडागाउँ, सापकोटा गाउँ, शितलबजार, डाँडागाउँ, देउराली, फूलपाती भञ्ज्याङ		

४.६.६ सहकारी संस्थाहरूको विवरण

गाउँपालिकाको आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा यहाँका सहकारी संस्थाको भूमिका महत्वपूर्ण रहेको छ । सहकारी संस्थाले स्थानीय स्तरको बचतलाई गाउँपालिका बाहिर जानबाट रोकी स्थानीय क्षेत्रमा विभिन्न आय मूलक कार्यमा लगानी गरिरहेका छन् । सहकारी संस्थाप्रति जनताको अपनत्व बढी र प्रशासनिक झन्झट कमी हुने हुँदा वित्तीय क्षेत्रमा यहाँका जनताको पहुँच समेत बढेको छ । गाउँको उद्योग व्यापार क्षेत्रमा लगानी गर्ने उद्देश्यका साथ बचत तथा ऋण, कृषि, उपभोक्ता र बहुद्देश्यीय आदि प्रकृतिका सहकारी संस्थाहरूबाट कर्जा लगानी हुने गरेको छ। साथै यी संस्थाहरूले नियमित रुपमा सदस्यहरूबाट बचत सङ्कलन पनि गर्दै आएको देखिन्छ। यी सहकारी संस्थाहरूबाट कृषि, उद्योग व्यापार क्षेत्रमा लगानी हुने गरेको छ । यस गाउँपालिकामा रहेका सहकारी संस्थाहरूको विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ७५ : सहकारी संस्थाहरूको विवरण

सि.नं.	सहकारी संस्थाको नाम	प्रकार	ठेगाना	सम्पर्क नं.
१.	भवानी कृषि सहकारी संस्था लिमिटेड	कृषि	कटुञ्जे-२	९८१८०७७१५२/ ९८२७१६७८७१
२.	सम्पतकोशी बचत तथा ऋण सहकारी संस्था	बचत तथा ऋण	कटुञ्जे-२	मंगलटार शाखा
३.	धार्चे मनासलु बचत तथा ऋण सहाकारी संस्था	बचत तथा ऋण	स्वारागाउँ-३	
४.	थुमी कफि उत्पादक कृषि संस्था	कषि	स्वारागाउँ-३	
५.	सप्तकोशी बचत तथा ऋण सहकारी संस्था	बचत तथा ऋण	आर्खेत-४	मंगलटार शाखा
६.	लार्केपथ बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.	बचत तथा ऋण	आर्खेत-४	
७.	भूपू सहकारी संस्था लि.	बचत तथा ऋण	देउराली-५	
८.	सप्तकोशी सहकारी संस्था लि.	बचत तथा ऋण	आर्वाङ-५	
९.	कफि सहकारी संस्था लि.	कफि	आर्वाङ-५	
१०.	कृषि सहकारी संस्था लि.	कृषि	भलछोपे, ओयाक-५	
११.	आरुपोखरी कृषि सहकारी	कृषि सहकारी	वडा नं. ७	
१२.	सितला बचत सहकारी		सातदोबाटो-७	
१३.	बालकन्या महिला बचत तथा ऋण सहकारी संस्था	बचत तथा ऋण	इजारा-८	
१४.	आरुपोखरी कृषि सहकारी संस्था	कृषि	आरुपोखरी-८	
१५.	शितला बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.	बचत तथा ऋण	इजारा-८	
१६.	शुभ-लक्ष्मी वचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.	बचत तथा ऋण	आरूघाट-९	०६४-४१००७८
१७.	आरूघाट वचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड	बचत तथा ऋण	आरूघाट-९	०१०-६९११५८/ ९८१८७७११४८
१८.	सनराइज वचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड	बचत तथा ऋण	आरूघाट-९	०१०-६९११६३
१९.	मनासलु पर्यटन विकास सहकारी संस्था लि.	पर्यटन	आरुघाट-९	९८२५१३१०७४
२०.	आरुघाट दुग्ध तथा कृषि सहकारी संस्था लि.	दुग्घ	आरुघाट-९	
२१.	आरुचनौटे कृषि सहकारी संस्था लि.	कृषि	आरुचनौटे-९	
२२.	एस कोअपरेटिभ संस्था लि.	बचत तथा ऋण	आरुघाट-९	
२३.	सप्तकोशी वचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेड	बचत तथा ऋण	मंगलटार-१०	९८४०६४५५०३/ ९८६९८६५८७५
२४.	आरुघाट दुग्ध तथा कृषि सहकारी	दुग्ध	आरुघाट-१०	
२५.	गण्डकी कृषि सहकारी	कृषि	शितलबजार-१०	
२६.	भूपू सैनिक बचत तथा ऋण सकहारी	बचत तथा ऋण	देउरालीडाँडा-१०	

स्रोत: आरूघाट गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७७

४.६.८ बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको विवरण

आधुनिक अर्थव्यवस्थामा आर्थिक कारोबार बैंकबाट हुँदा त्यो व्यवस्थित र सहज हुन जान्छ । बैङ्किङ प्रणालीहरूमा व्यापक विकास भइरहँदा उनीहरूले प्रदान गर्ने सेवाहरू समेत विस्तार हुँदै गईरहेका छन् । हाल विभिन्न बैंङ्कहरूले ए.टी.एम. सेवा, भिसा कार्ड सेवा महशुल भुक्तानी सेवा लगायत बीमाहरूको समेत व्यवस्था गरेका छन् । यसर्थ आधुनिक आर्थिक प्रणालीमा ग्रामीण जनताहरूको समेत बैङ्किङ सेवामा पहुँच पुऱ्याउन अपरिहार्य जस्तै भइसकेको छ । यस आरूघाट गाउँपालिकामा रहेको बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको विवरण तल उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ७६ : बैंक तथा वित्तीय संस्थाको नाम

क्र.सं.	बैंक तथा वित्तीय संस्थाको नाम	प्रकार	ठेगाना
१	राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक	वाणिज्य बैंक	इ.प्र.का. टोल - ९
२	एन.एम.वि बैंक	वाणिज्य बैंक	इ.प्र.का. टोल - ९
३	सिभिल बैंक	वाणिज्य बैंक	मनासलु टोल - ९
४	रिलायन्स वित्तीय संस्था	वित्तीय संस्था	मनासलु टोल - ९
५	कृषि विकास बैंक	वाणिज्य बैंक	बसपार्क - ९
६	नेस्टो लघुवित्त	लघुवित्त	भीमसेन टोल - ९
७	स्वावलम्बन लघुवित्त	लघुवित्त	भीमसेन टोल - ९

स्रोत: आरूघाट गाउँपालिका कार्यालय, २०७७

४.६.९ बैंक पुग्न लाग्ने समयको विवरण

तालिका नं. ७७ : नजिकको बैङ्कसम्म पैदल पुग्न लाग्ने समयको विवरण

वडा	१५ मिनेट भित्र	३० मिनेट भित्र	१ घण्टा भित्र	२ घण्टा भित्र	२ घण्टा भन्दा बढी	जम्मा
१	०	०	०	०	१०७२	१०७२
२	०	०	०	१७४	४७७	६५१
३	०	०	०	२०६	२५७	४६३
४	०	०	०	२७७	४१५	६९२
५	०	०	७४	७५	४५२	६०१
६	०	०	०	३८५	१५१	५३६
७	०	०	०	४०६	१६५	५७१
८	०	३७	१८१	३०६	०	५२४
९	२६५	३१७	१०३	०	०	६८५
१०	०	५३	१४३	१८८	१	३८५
जम्मा	२६५	४०७	५०१	२०१७	२९९०	६१८०
प्रतिशत	४.३	६.६	८.१	३२.६	४८.४	१००.०

स्रोतः घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७७

गाउँपालिकामा रहेका ६१८० घरपरिवार नै नजिकको बैङ्क संस्थासम्म पैदल पुग्न लाग्ने समयमा सबैभन्दा २९९० परिवारलाई २ घण्टाभन्दा बढी, दोस्रोमा २०१७ परिवार अर्थात ३२.६ प्रतिशतलाई २ घण्टाभित्र रहेको छ भने वडा नं. ९ आरुघाट बजार भएको क्षेत्र भएकोले यहाँका धेरै जसो परिवारलाई ३० मिनेटभित्र बैंक पहुँच रहेको देखिन्छ भने सबै परिवार १ घण्टाभित्रको पहुँचमा रहेको देखिन्छ । त्यसैगरी वडा नं. १ का सबैजसो परिवारलाई बैंकसम्मको पहुँच २ घण्टाभन्दा बढी रहेको छ ।

४.६.१० बैंक खाता भए/नभएका घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. ७८ : परिवारको सदस्यको बैंक खाता भएको आधारमा घर परिवारको विवरण

वडा	बैंकमा खाता भएको घरपरिवार	बैंकमा खाता नभएको घरपरिवार	थाहा नभएको	जम्मा
१	५७८	४८८	६	१०७२
२	४०२	२४६	३	६५१
३	१७०	२९१	२	४६३
४	२५९	४२६	७	६९२
५	४६८	१३२	१	६०१
ट	२५२	२७९	५	५३६
७	३९६	१६२	१३	५७१
८	३८७	१३१	६	५२४
९	५५७	८७	४१	६८५
१०	२५५	१२६	४	३८५
जम्मा	३७२४	२३६८	८८	६१८०
प्रतिशत	६०.२६	३८.३२	१.४२	१००

स्रोतः घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७७

यस गाउँपालिकामा रहेका कुल ६,१८० घरपरिवारमध्ये ६०.२६ प्रतिशत घरपरिवारको बैङ्क खाता रहेको, ३८.३२ प्रतिशत घरपरिवारको बैङ्क खाता नरहेको, १.४२ प्रतिशत घरपरिवारलाई थाहा नभएको देखिन्छ । यस गाउँपालिकाका ग्रामीण जनतालाई आधुनिक बैङ्किङ सुविधा प्रदान गर्न धेरै काम गर्नुपर्ने देखिन्छ । यसो गर्दा नागरिकले गर्ने सबै आर्थिक कारोबारको पूर्ण अभिलेख रहन्छ र राज्यद्वारा प्राप्त हुने विभिन्न सुविधाहरू बैङ्किङ प्रणालीबाट गर्दा त्यो लक्षित वर्गमा पुग्ने सुनिश्चितता समेत हुनजान्छ । राज्यलाई वित्तीय व्यवस्थापन गरी सम्पूर्ण जनसाधारणहरूमा बैङ्किङ प्रणालीप्रति सकारात्मक धारणा विकास गर्न सहयोग पुऱ्याउनु पर्ने देखिन्छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

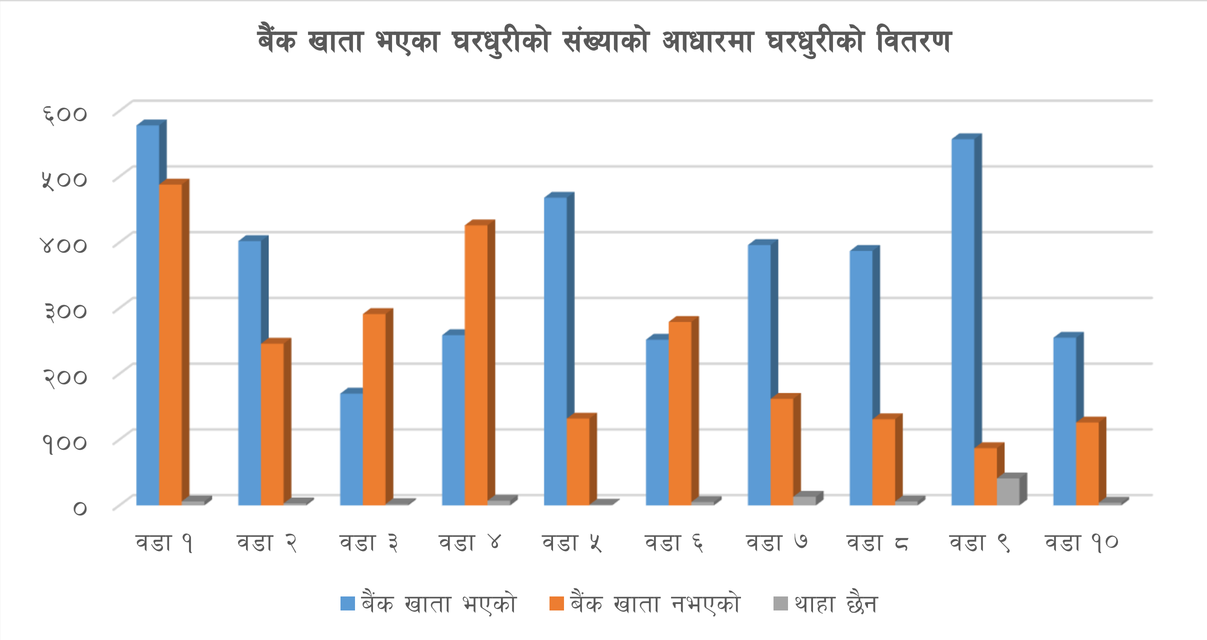

४.६.११ घट्ट, मिल, तथा संकलन र प्रशोधन सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. ७९ : घट्ट, मिल, तथा संकलन र प्रशोधन सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	घट्ट, मिल, तथा संकलन र प्रशोधनको नाम	प्रकार	ठेगाना	संख्या
१	पानी घट्ट	घट्ट	दर्जले-२	२
२	कुटानी पिसानी मिल	मिल	कटुञ्जे - २	४
३	कुटानी पिसानी मिल	मिल	वडा नं. २	२
४	कुटानी पिसानी मिल	मिल	मान्बु-२	१
५	पाटी घट्ट	घट्ट	घुडगु र आँपथली-३	२
६	कुटानी पिसानी मिलहरू टोलटोलमा	मिल	वडा नं. ३	
७	कुटानी पिसानी मिल टोलटोलमा	मिल	वडा नं. ४	
८	मिल	मिल	ओयाक-५	
९	मिल	मिल	आरुवाङ-५	
१०	मिल	मिल	भौक्टेनी-५	
११	मिल	मिल	जेरुवाङ-५	

क्र.सं.	घट्ट, मिल, तथा संकलन र प्रशोधनको नाम	प्रकार	ठेगाना	संख्या
१२	मिल	मिल	पाखुरे-५	
१३	कुटानी पिसानी मिल	मिल	आप्रिक-६	१
१४	कुटानी पिसानी मिल	मिल	बरामगाउँ-६	१
१५	कुटानी पिसानी मिल	मिल	कल्लेरी-६	१
१६	कुटानी पिसानी मिल	मिल	अलैंचे-६	४
१७	कुटानी पिसानी मिल	मिल	सिङ्ला-६	१
१८	तोरी मिल	मिल	लाँकुरे-७	
१९	कुटानी पिसानी मिलहरू टोलटोलमा	मिल	वडा नं. ७	
२०	कुटानी पिसानी मिलहरू टोलटोलमा	मिल	वडा नं. ८	
२१	कुटानी पिसानी मिलहरू टोलटोलमा	मिल	वडा नं. ९	
२२	कुटानी पिसानी	मिल	मंगलटार-१०	२
२३	कुटानी पिसानी	मिल	चनौटे-१०	२
२४	कुटानी पिसानी	मिल	डाँडागाउँ-१०	२

स्रोत : आरूघाट गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७७

खण्ड- ५: सामाजिक अवस्था

५.१ शिक्षा तथा मानव संशाधन

५.१.१ विद्यालयहरूको विवरण

शिक्षा क्षेत्रको परिसूचकलाई त्यस क्षेत्रमा सञ्चालित विभिन्न शैक्षिक कार्यक्रमबाट निर्धारण गर्न सकिन्छ। यसै अनुरूप यस गाउँपालिकामा आ.व. २०७६/७७ सम्म सञ्चालन भईरहेका विभिन्न तहका शैक्षिक संस्थाहरूको विवरण हेर्दा गाउँपालिकामा पठनपाठनका लागि आधारभूत विद्यालयको सङ्ख्या ६, प्राथमिक विद्यालय २२, माध्यमिक विद्यालय १२, बाल विकास १, मदरसा १, भीमोदय बहुमुखी क्याम्पस र निजी विद्यालयको संख्या २ गरी जम्मा ४५ वटा शिक्षण संस्थाहरू रहेका छन् । वर्तमान समयमा निजी क्षेत्रको संलग्नता बढ्दै गइरहेको अवस्थामा ग्रामीण क्षेत्रमा भने निजी क्षेत्रको न्युन संलग्नता देखिन्छ । यद्यपि समुदायिक र संस्थागत निजी क्षेत्रले शिक्षाको क्षेत्रमा विभिन्न समस्याको बावजुत उल्लेख्य योगदान पुऱ्याउँदै आएको देखिन्छ ।

तालिका नं. ८० : गाउँपालिकामा रहेका शिक्षण संस्थाहरूको विवरण

क्र.सं.	विद्यालयको किसिम	संख्या
१	आधारभूत विद्यालय (कक्षा १-८)	६
२	प्राथमिक विद्यालय	२१
३	माध्यामिक विद्यालय	१३
४	निजी विद्यालय	२
५	मदरसा	१
६	भिमोदय बहुमुखी क्याम्पस	१
	जम्मा	४४

स्रोत: गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७७

५.१.२ शैक्षिक संस्थाहरूको विवरण

तालिका नं. ८१ : शैक्षिक सत्र २०७५ अनुसार शैक्षिक संस्थाहरूको विवरण

सि.नं.	विद्यालयको नाम	ठेगाना	तह	विद्यार्थी संख्या	शिक्षक संख्या
१	गणेश माद्यामिक विद्यालय	वडा नं. १, धुन्चेत	बालविकास-१०	५१९	९
२	चन्द्रोदय आधारभूत विद्यालय	वडा नं. १, माझगाउँ	बालविकास-८	१२२	११
३	सिद्धार्थ बनस्थली आधारभूत विद्यालय	वडा नं. १, श्यामचेत	बालविकास-८	१६४	११
४	विष्णु प्राथमिक विद्यालय	वडा नं. १, धोरत	बालविकास- ५	२५१	७
५	नयाँ नेपाल प्राथमिक विद्यालय	वडा नं. १, सवचेत	बालविकास- ३	२६	४
६	भवानी माद्यमिक विद्यालय(९-१२ बाली विज्ञान)	वडा नं. २, मान्वु	बालविकास-१२	७८१	३४
७	नरबुद्धि प्राथमिक विद्यालय	वडा नं. २, पेलचेत	बालविकास-५	८५	४
८	बालकल्याण प्राथमिक विद्यालय	वडा नं. २, पातलेखर्क	बालविकास-५	४२	४
९	सितलादेवी प्राथमिक विद्यालय	वडा नं. २, कटुञ्जे	बालविकास-३	२५	२
१०	शंखदेवी आधारभूत विद्यालय	वडा नं. २, ठोटनेरी	बालविकास-३	३०	३
११	बालविकास केन्द्र	वडा नं. २, घाम्लिङ	बालविकास	१३	१
१२	जलकुमारी माद्यामिक विद्यालय (विशेष शिक्षा)	वडा नं. ३, स्वारागाउँ	बालविकास-१०	२३९	१५
१३	निलकण्ठ आधारभूत विद्यालय	वडा नं. ३, घुडगु	बालविकास-८	१२६	८
१४	स्यामराङ प्राथमिक विद्यालय	वडा नं. ३, स्यामराङ	बालविकास- ५	२९	५
१५	शंखदेवी प्राथमिक विद्यालय	वडा नं. ३, निबोटपोखरी	बालविकास-४	२८	५
१६	केवरपानी प्राथमिक विद्यालय	वडा नं. ३, नयाँबजार	बालविकास-३	१९	४
१७	असला प्राथमिक विद्यालय	वडा नं. ३, देउराली	बालविकास- ३	१५	३
१८	गण्डकी माद्यामिक विद्यालय	वडा नं. ४, आर्खेत	बालविकास- १२	४२८	१७
१९	गणेश माद्यामिक विद्यालय	वडा नं. ४, थुमी बरामगाउँ	बालविकास- १०	३००	१०
२०	भवानी प्राथमिक विद्यालय	वडा नं. ४, बाँसपुर	बालविकास- ५	१००	४
२१	जामुने प्राथमिक विद्यालय	वडा नं. ४, जामुने	बालविकास- ३	६५	४
२२	मनासलु प्राथमिक विद्यालय	वडा नं. ४, थुमी	बालविकास- ३	१५	४
२३	स्थानिका माद्यमिक विद्यालय	वडा नं. ५, आरुआर्वाङ	बालविकास- १०	१४५	१०

सि.नं.	विद्यालयको नाम	ठेगाना	तह	विद्यार्थी संख्या	शिक्षक संख्या
२४	वासुकी आधारभूत विद्यालय	वडा नं. ५, आरुआर्वाङ	बालविकास– ८	१००	८
२५	मण्डली प्राथमिक विद्यालय	वडा नं. ५, पाखुरे	बालविकास– ५	५५	३
२६	छायाँदेवी प्राथमिक विद्यालय	वडा नं. ५, देउरालीडाँडा	बालविकास– ३	२८	३
२७	अलैंचे माद्यामिक विद्यालय	वडा नं. ६, अलैंचे	बालविकास– १०	२८०	१२
२८	इन्द्रकन्या माद्यामिक विद्यालय	वडा नं. ६, कल्लेरी	बालविकास– १०	३००	१२
२९	देवी जलकुमारी माद्यामिक विद्यालय	वडा नं. ६, आप्रिक	बालविकास– १०	५००	१४
३०	कल्लेरी आधारभूत विद्यालय	वडा नं. ७, चुरुङ	बालविकास– ८	१२२	१०
३१	बाल उदय प्राथमिक विद्यालय	वडा नं. ७, सातदोबाटो	बालविकास– ५	८५	६
३२	ज्ञानभूमि प्राथमिक विद्यालय	वडा नं. ७, भुलभुले	बालविकास– ३	४०	३
३३	दरबार माद्यामिक विद्यालय	वडा नं. ८, पोखरीथोक	बालविकास– १२	३२०	१७
३४	धारापानी माद्यमिक विद्यालय	वडा नं. ८, धारापानी	बालविकास– १०	१९०	१३
३५	भैरवी प्राथमिक विद्यालय	वडा नं. ८, रातमाटे	बालविकास– ५	१६०	७
३६	शंकर आधारभूत विद्यालय	वडा नं. ८, ढाँडागाउँ	बालविकास– ५	३५	३
३७	भिमोदय माद्यामिक विद्यालय	वडा नं. ९, बगैंचा	बालविकास– १२	६००	२५
३८	जनशक्ति आधारभूत विद्यालय	वडा नं. ९,आरुटार	बालविकास– ८	२००	१०
३९	Nepalese Advanced Sec. Bording School	वडा नं. ९, घरेलुचौर	बालविकास– १०	५००	
४०	North Vision Modern Eng. Bording School	आरुघाट बजार-९	बालविकास– ५	बन्द हुने अवस्थामा रहेको	
४१	मदरसा	वडा नं. ९,आरुघाट बजार	–	२०	
४२	सिद्धदेवी माद्यमिक विद्यालय	वडा नं. १०, डाँडागाउँ	बालविकास– १२	२१५	१५
४३	शिवशक्ति प्राथमिक विद्यालय	वडा नं. १०, सिमरा	बालविकास– ५	३६	४
४४	शितलादेवी प्राथमिक विद्यालय	वडा नं. १०, मंगलटार	बालविकास- १	२६	३

स्रोत: स्थलगत तथ्याङक संकलन, २०७७

(नोट : नयाँ शिक्षा ऐन अनुसार कक्षा १ देखि ८ सम्मको तहलाई आधारभूत तह र कक्षा ९ देखि १२ सम्मलाई माध्यमिक तहमा घोषणा गरिएको छ । त्यस्तै कक्षा १ भन्दा मुनिको तहलाई बाल विकास भनेर नामाकरण गरिएको छ ।)

तालिका नं. ८२ : शैक्षिक सत्र २०७७ अनुसार विद्यार्थी विवरण

विद्यालयको नाम	ब्राह्मण/क्षेत्री			दलित			जनजाती			अन्य		
	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
आरुघाट गाउँपालिका	**१०१५**	**९३५**	**१९५०**	**२८१**	**४९४**	**७७५**	**३७३१**	**३४९४**	**७२२५**	**६१**	**७२**	**१३३**
अलैंचे माध्यमिक विद्यालय	३७	४३	८०	२	१४	१६	९४	१०३	१९७	०	०	०
स्थानिका आधारभूत विद्यालय	१७	२०	३७	८	१३	२१	९५	६६	१६१	०	०	०
देवी जलकुमारी आधारभुत विद्यालय	०	०	०	६	१३	१९	२४५	१७६	४२१	०	०	०
मण्डली प्राथमिक विद्यालय	०	०	०	०	०	०	३७	४७	८४	०	०	०
वाशुकी आधारभूत विद्यालय	१०	२८	३८	१०	२४	३४	६६	३६	१०२	०	०	०
इन्द्र कन्या माध्यमिक विद्यालय	१८	२७	४५	१२	३१	४३	९१	९५	१८६	०	०	०
सितलादेवी बालकल्याण केन्द्र	१०	११	२१	०	०	०	६	६	१२	०	०	०
जनशक्ति आधारभूत विद्यालय	२२	३२	५४	१५	२६	४१	७८	७२	१५०	३	६	९
भिमोदय माध्यमिक विद्यालय	१२६	९३	२१९	४६	४२	८८	२३५	१८०	४१५	१८	१३	३१
शिद्ध देवी माध्यमिक विद्यालय	३१	५१	८२	२०	२९	४९	१३५	११९	२५४	०	०	०
एडभान्स इङ्गलिस बोर्डिङ्ग स्कुल	१०२	११०	२१२	१०	३४	४४	१७४	१७८	३५२	६	८	१४
भैरवी प्रथामिक विद्यालय	१६	२२	३८	५	१४	१९	२१	१३	३४	०	०	०
बाल उदय प्राथमिक विद्यालय	०	६	६	३	१४	१७	१८	२१	३९	८	९	१७
ज्ञानभूमि प्राथमिक विद्यालय	६	१	७	०	७	७	२४	१८	४२	१	१	२
धारापानी माध्यमिक विद्यालय	८०	६४	१४४	२७	२३	५०	४२	४८	९०	१	५	६
शंकर प्राथमिक विद्यालय	१८	१३	३१	१	७	८	०	१	१	०	०	०
कल्लेरी आधारभूत विद्यालय	२७	२८	५५	४	७	११	७०	४५	११५	०	०	०
दरबार माध्यमिक विद्यालय	६६	७८	१४४	४२	४१	८३	९२	८२	१७४	१२	१३	२५
सितलादेवी प्राथमिक विद्यालय	८	११	१९	०	०	०	२४	११	३५	०	०	०
चन्द्रोदय आधारभूत विद्यालय	१	७	८	०	०	०	१०५	१३४	२३९	०	०	०
शंख देवी प्राथमिक विद्यालय	२३	१४	३७	१	३	४	१०	१२	२२	०	१	१
सिद्धार्थ वनस्थली आधारभूत विद्यालय	०	१	१	०	०	०	१९६	१६५	३६१	०	०	०
विष्णु प्राथमिक विद्यालय	०	०	०	०	०	०	२१०	१८०	३९०	०	०	०

विद्यालयको नाम	ब्राह्मण/क्षेत्री			दलित			जनजाती			अन्य		
	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
नर बुद्धि प्राथमिक विद्यालय	२३	२०	४३	२	१०	१२	१६	१०	२६	०	०	०
बाल कल्याण प्राथमिक विद्यालय	२	०	२	०	०	०	३१	३६	६७	०	०	०
भवानी माध्यमिक विद्यालय	१६८	१६६	३३४	१४	३२	४६	४१६	४४२	८५८	०	२	२
गणेश आधारभूत विद्यालय	२	२	४	६	१३	१९	४५५	४८९	९४४	०	०	०
नयाँ नेपाल प्राथमिक विद्यालय	०	२	२	०	०	०	१४	२५	३९	०	०	०
असलादेवी प्राथमिक विद्यालय	२	०	२	०	०	०	१४	२०	३४	०	०	०
शंख देवी प्राथमिक विद्यालय	०	०	०	०	०	०	२२	१६	३८	०	०	०
जलकुमारी माध्यमिक विद्यालय	०	२	२	३	५	८	१९८	२२२	४२०	३	१	४
गणेश माध्यमिक विद्यालय	२९	१३	४२	१५	४७	६२	१७१	१४४	३१५	१	८	९
जमुने प्रथामिक विद्यालय	४	२	६	४	१३	१७	१२	१६	२८	०	१	१
निलकण्ठ आधारभूत विद्यालय	१५	९	२४	३	७	१०	७४	७८	१५२	०	०	०
गण्डकी माध्यमिक विद्यालय	१३९	६५	२०४	२२	२५	४७	२२८	१८९	४१७	८	४	१२
स्याम्राङ्ग प्राथमिक विद्यालय	२३	५	२८	०	०	०	२२	१४	३६	०	०	०
मनास्लु प्राथमिक विद्यालय	२	०	२	०	०	०	१०	११	२१	०	०	०

स्रोत: गाउँपालिकाको कार्यालय, EMIS, २०७७

५.१.३ पाँच वर्ष माथिको जनसंख्याको समग्र साक्षरता

तालिका नं. ८३ : ५ वर्ष वा सो भन्दा माथिल्लो उमेर समूहका जनसंख्याको वडागत साक्षरताको विवरण

वडा	पढ्न लेख्न सक्ने		पढ्नमात्र सक्ने		पढ्न लेख्न नसक्ने		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	१९७५	५२.८२	१३०	३.४८	१६३४	४३.७०	३७३९
२	१३९८	६५.२१	३७	१.७३	७०९	३३.०७	२१४४
३	९०५	५७.३१	५	०.३२	६६९	४२.३७	१५७९
४	१६८२	६९.५६	७	०.२९	७२९	३०.१५	२४१८
५	१४४२	६७.२३	३६	१.६८	६६७	३१.१०	२१४५
६	९८७	५२.३३	१९६	१०.३९	७०३	३७.२७	१८८६
७	१३७८	७१.३३	१३	०.६७	५४१	२८.००	१९३२
८	१३५१	७१.७५	४४	२.३४	४८८	२५.९२	१८८३
९	१९७०	७८.८६	३६	१.४४	४९२	१९.७०	२४९८
१०	१०२४	६९.७१	६	०.४१	४३९	२९.८८	१४६९
जम्मा	१४११२	६५.०५	५१०	२.३५	७०७१	३२.६०	२१६९३

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

साक्षरताले पढ्न र लेख्न सक्ने सिप भन्दा माथि समग्र मानव विकास सूचकलाई इंगित गर्दछ। गाउँपालिकामा ५ वर्ष वा सो भन्दा माथिको उमेर समूहका कुल २१,६९३ जनसंख्या मध्ये १४,६२२ अर्थात् ६७.४० प्रतिशत साक्षर रहेका छन् । गाउँपालिकामा पढ्न र लेख्न सक्ने साक्षर जनसंख्या १४,११२ छन् भने पढ्न मात्र सक्ने ५१० जना रहेका छन् । पढ्ने र लेख्न नजान्ने (दुवै सिप नभएका अर्थात निरक्षर) जनसंख्या ७,०७१ अर्थात ३२.६० प्रतिशत रहेको छ । वडागत रुपमा तुलना गर्दा सबैभन्दा बढी साक्षरता प्रतिशत वडा नं ९ रहेको छ जसको साक्षरता ८०.३० प्रतिशत रहेको छ भने सबैभन्दा न्यून साक्षरता वडा नं १ जसको साक्षरता केवल ५६.३० प्रतिशत रहेको छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

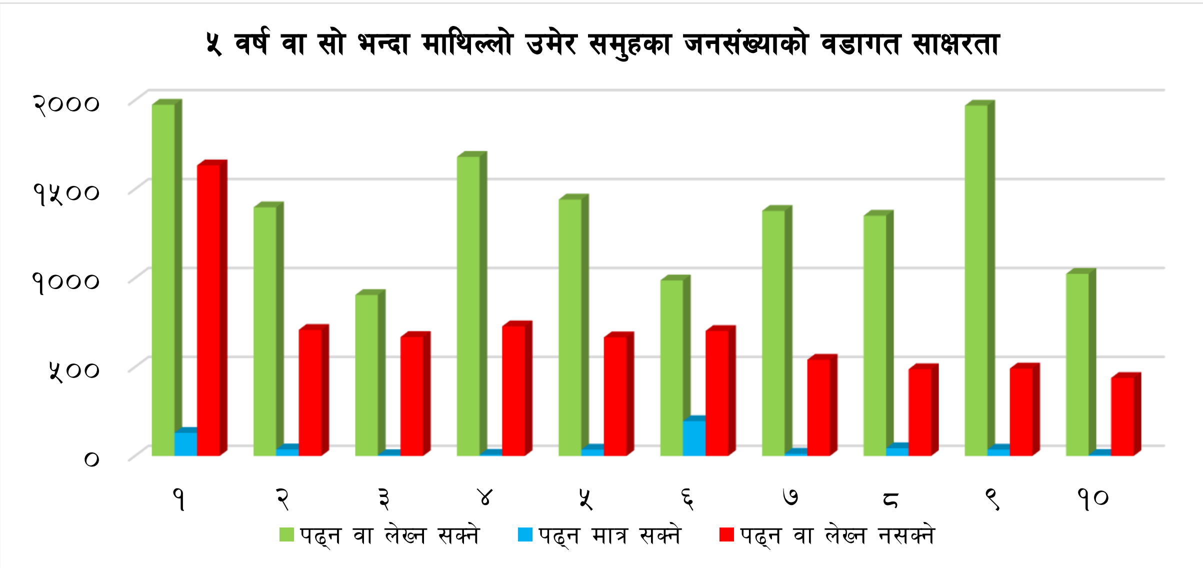

तालिका नं. ८४ : ५ वर्ष वा सो भन्दा माथिका साक्षर जनसंख्याले उत्तीर्ण गरेको तह अनुसार विवरण

वडा	शैक्षिक तह								जम्मा
	पूर्व प्राथमिक तह	कक्षा १-५	कक्ष ६-८	कक्षा ९-१०	एसईई/ एसएलसी/ सो सरह	मा.वि. वा सो सरह	स्नातक वा सो सरह	स्नातकोत्तर वा सो भन्दा माथि	
१	३७	७३१	६०२	२७७	१४७	१२०	१३	०	१९२७
२	२७	४४५	३२१	१८२	१२२	२१६	३२	१०	१३५५
३	१५	२७९	२२४	१२९	८४	८९	१७	११	८४८
४	२९	५४२	४४१	२०३	१२४	१४०	५०	१८	१५४७
५	२४	४२७	३३४	२५४	७१	१५५	३२	६	१३०३
६	५	२८५	२३३	१५८	९८	१४०	३४	२१	९७४
७	१७	३७०	३४६	१९६	९९	१२०	२७	४	११७९
८	२९	३०८	२६६	१४१	१६८	२०२	७६	७१	१२६१
९	९९	४५८	३९९	२७४	१९१	३१६	१२२	३८	१८९७
१०	१८	२३४	२११	१३७	११८	१६४	४१	३२	९५५
जम्मा	३००	४०७९	३३७७	१९५१	१२२२	१६६२	४४४	२११	१३२४६
प्रतिशत	२.२६	३०.७९	२५.४९	१४.७३	९.२३	१२.५५	३.३५	१.५९	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

५.१.४ एसएलसी/एसईई भन्दा माथिको तह उत्तीर्ण जनसंख्याको मुख्य विषयको विवरण

तालिका नं. ८५ : एसएलसी/एसईई भन्दा माथिको तह उत्तीर्ण जनसंख्याको मुख्य विषयको विवरण

विषय	उत्तीर्ण गरेको शैक्षिक तह			
	कक्षा १२ वा PCL वा सो सरह	स्नातक वा सो सरह	स्नातकोत्तर वा सोभन्दा माथि	जम्मा
शिक्षा	११३५	०	०	११३५
वाणिज्य	२७४	०	०	२७४
मानविकी	१८८	०	०	१८८
अंग्रेजी	०	१००	३६	१३६
नेपाली	०	६९	३९	१०८
अर्थशास्त्र	०	६३	३६	९९
शिक्षाशास्त्र	०	६२	२९	९१
विज्ञान	६५	०	०	६५
व्यवस्थापन	०	३४	७	४१
चिकित्सा	०	२२	७	२९
इञ्जिनियरिङ्ग	०	२०	५	२५
जनसंख्या अध्ययन	०	१०	१४	२४

विषय	उत्तीर्ण गरेको शैक्षिक तह			
	कक्षा १२ वा PCL वा सो सरह	स्नातक वा सो सरह	स्नातकोत्तर वा सोभन्दा माथि	जम्मा
अन्य	०	१५	७	२२
समाजशास्त्र	०	६	५	११
गृहविज्ञान	०	६	५	११
मनोविज्ञान	०	८	२	१०
वन, कृषि तथा पशुविज्ञान	०	६	१	७
भौतिकशास्त्र	०	४	२	६
तथ्यांकशास्त्र	०	५	१	६
रसायनशास्त्र	०	२	३	५
जीवशास्त्र	०	१	४	५
इतिहास	०	२	३	५
सूचना प्रविधि	०	३	०	३
संस्कृति	०	१	१	२
राजनीतिशास्त्र	०	२	०	२
पर्यटन	०	१	१	२
ग्रामीण विकास	०	१	१	२
हिन्दी	०	०	१	१
संस्कृत	०	१	०	१
वनस्पतिशास्त्र	०	०	१	१
जम्मा	१६६२	४४४	२११	२३१७

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

५.१.५ १५-६० वर्ष माथिको जनसंख्याको साक्षरताको स्थिति

गाउँपालिकामा १५ वर्ष ६० वर्ष उमेर समूहका कुल १४५०२ जनसंख्या मध्ये ९,८५१ अर्थात् ६७.९ प्रतिशत साक्षर रहेका छन् । यस उमेरसमूहमा पढ्न मात्र सक्ने ३२२ जना रहेका छन् । पढ्ने लेख्न नजान्ने (दुवै सिप नभएका) जनसंख्या ६,८८७ अर्थात ३९.२३ प्रतिशत रहेको छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ८६ : १५-६० वर्ष माथिको जनसंख्याको साक्षरताको स्थिति

वडा नं.	पढ्न लेख्न जानेको			पढ्नमात्र जानेको			पढ्न लेख्न नजानेको			जम्मा		
	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा
१	७३५	५३३	१२६८	३५	२०	५५	४२६	७५७	११८३	११९६	१३१०	२५०६
२	५३७	४५०	९८७	८	९	१७	१४०	२९३	४३३	६८५	७५२	१४३७

वडा नं.	पढ्न लेख्न जानेको			पढ्नमात्र जानेको			पढ्न लेख्न नजानेको			जम्मा		
	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा
३	३४९	२९२	६४१	२	२	४	१८६	२७७	४६३	५३७	५७१	११०८
४	६०५	५४५	११५०	३	३	६	११८	३१३	४३१	७२६	८६१	१५८७
५	५०१	४९७	९९८	११	१०	२१	१०९	२५८	३६७	६२१	७६५	१३८६
६	३४१	३३०	६७१	८०	८२	१६२	१२७	२५६	३८३	५४८	६६८	१२१६
७	४६५	४७०	९३५	५	६	११	६७	१९७	२६४	५३७	६७३	१२१०
८	५२१	४७८	९९९	७	१४	२१	६१	१८१	२४२	५८९	६७३	१२६२
९	७१९	७११	१४३०	७	१४	२१	९३	२४४	३३७	८१९	९६९	१७८८
१०	४०७	३६५	७७२	२	२	४	६८	१५८	२२६	४७७	५२५	१००२
जम्मा	५१८०	४६७१	९८५१	१६०	१६२	३२२	१३९५	२९३४	४३२९	६७३५	७७६७	१४५०२
प्रतिशत	३५.७	३२.२	६७.९	१.१	१.१	२.२	९.६	२०.२	२९.९	४६.४	५३.६	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

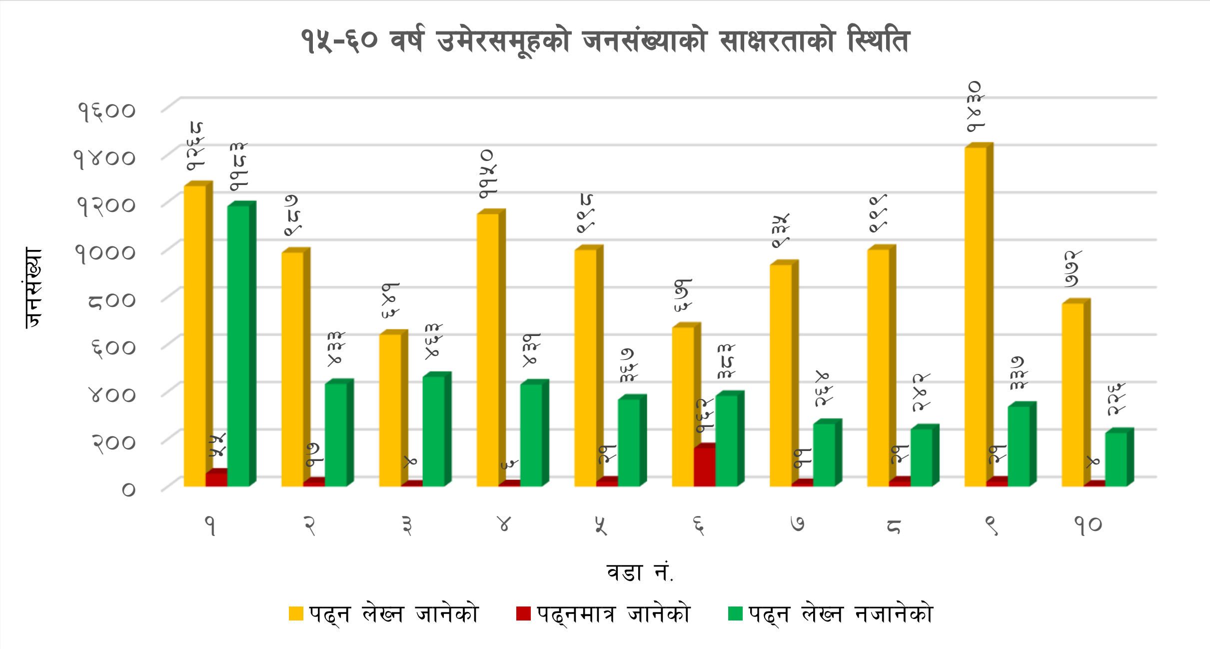

५.१.६ वयस्क साक्षरता दर (१५-२४ वर्ष उमेर समूहमा)

गाउँपालिकामा युवा साक्षरता दर १५-२४ वर्ष उमेर समूहका कुल ४,४७६ जनसंख्या मध्ये ४,२५४ अर्थात् ९५.०४ प्रतिशत साक्षर रहेका छन् । गाउँपालिकामा पढ्न लेख्न सक्ने साक्षर जनसंख्या ४,१८३ छन् भने पढ्न मात्र सक्ने ७१ जना रहेका छन् । पढ्ने र लेख्न नजान्ने (दुवै सिप नभएका अर्थात निरक्षर) जनसंख्या २२२ अर्थात ४.९६ प्रतिशत रहेको छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ। दिगो विकासका परिमाणात्मक लक्ष्य ४.६ मा सन् २०३० सम्ममा सबै युवा र कम्तीमा ९५ प्रतिशत वयस्कहरु (१५-२४ वर्ष उमेर समूहका दुवै पुरुषहरु र महिलाहरु) लाई साक्षरता र साङ्ख्यिक (सामान्य गणित) ज्ञान हासिल गर्न सक्षम तुल्याउने लक्ष्य लिएको छ ।

तालिका नं. ८७ : वयस्क साक्षरता दर (१५-२४ वर्ष उमेर समूहमा)

वडा नं.	पढ्न लेख्न जानेको			पढ्नमात्र जानेको			पढ्न लेख्न नजानेको			जम्मा		
	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा
१	३५३	३६५	७१८	६	८	१४	३४	५८	९२	३९३	४३१	८२४
२	२२२	१९९	४२१	०	२	२	५	१४	१९	२२७	२१५	४४२
३	१६४	१७१	३३५	१	१	२	२८	२४	५२	१९३	१९६	३८९
४	२१३	२६०	४७३	०	०	०	१	६	७	२१४	२६६	४८०
५	१६१	२१२	३७३	४	३	७	४	११	१५	१६९	२२६	३९५
६	१६८	१९०	३५८	२३	१६	३९	६	५	११	१९७	२११	४०८
७	१६२	१७२	३३४	०	१	१	१	२	३	१६३	१७५	३३८
८	१६६	१८४	३५०	१	२	३	३	२	५	१७०	१८८	३५८
९	२५०	२९७	५४७	२	०	२	२	९	११	२५४	३०६	५६०
१०	१३७	१३७	२७४	१	०	१	५	२	७	१४३	१३९	२८२
जम्मा	१९९६	२१८७	४१८३	३८	३३	७१	८९	१३३	२२२	२१२३	२३५३	४४७६
प्रतिशत	४४.६	४८.९	९३.५	०.८	०.७	१.६	२.०	३.०	५.०	४७.४	५२.६	१००
लिङ्गमा प्रतिशत	९४.०	९२.९	९३.५	१.८	१.४	१.६	४.२	५.७	५.०			

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

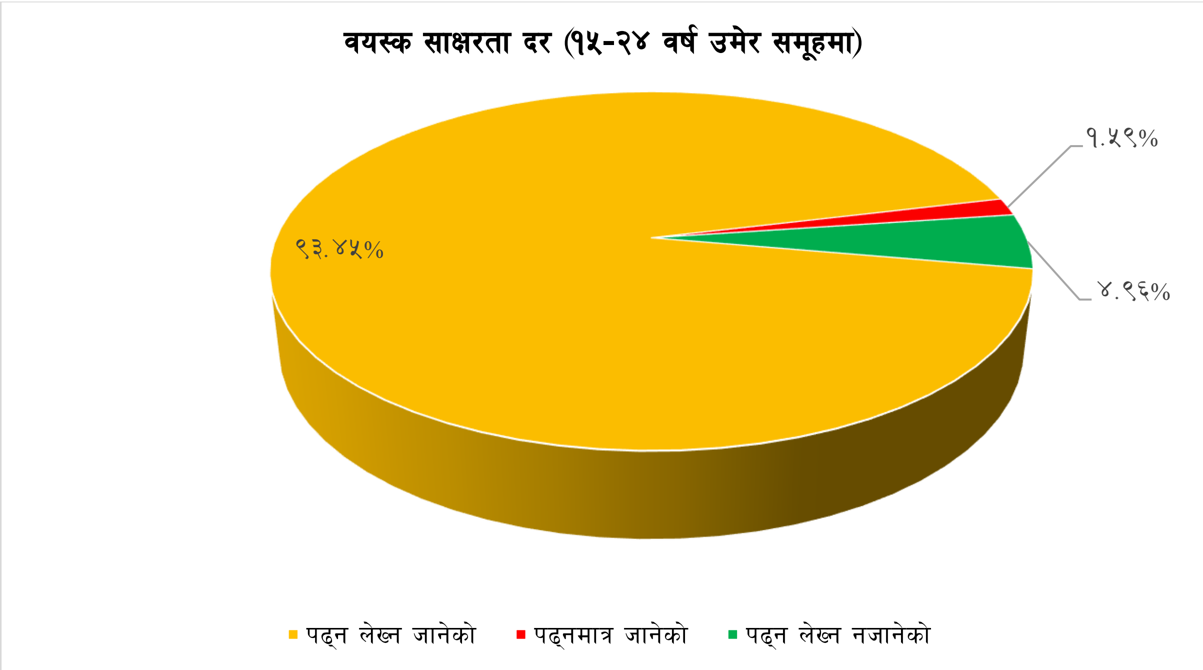

५.१.७ ५ देखि २४ वर्ष उमेर समूहका हाल स्कूल/कलेज नजाने जनसंख्याको विवरण

गाउँपालिकामा ५ देखि २४ वर्ष उमेर भित्रका कूल ८,६१५ जनसंख्यालाई के तपाईं कहिल्यै स्कूल/कलेज जानुहुन्छ भनि सोधिएको प्रश्नमा हाल स्कूल कलेज गईरहेकाहरूको संख्या ६,४७२ अर्थात ७५.१२ प्रतिशत रहेका छन् । अर्कोतफ २,१४३ अर्थात २४.८८ प्रतिशत विद्यालय/कलेज गएका छैनन् । सो उमेर समूहमा कहिल्यै स्कूल/कलेज नजानेको संख्या २४९ रहेको छ। यो तथ्यलाई हेर्दा आधुनिकता, विकास र नवजागरणको चहल पहल चरम अवस्थामा पुगेको वर्तमान विश्व परिवेशमा यस गाउँपालिकामा विद्यालय/कलेज नै नगएको

संख्या उल्लेख्य हुनु गम्भिर विषय हो । तसर्थ यो अवस्थालाई प्रभावकारी ढंगले अन्त्य गर्न अविलम्ब पहल गरिनु आवश्यक छ । यसका लागि औपचारिक शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा, प्रौढ शिक्षा तथा अन्य शैक्षिक विकासका व्यवहारिक र कार्यन्वयनमुखी योजना निर्माण गरी लागू गर्नु जरुरी छ । त्यसैगरी हाल गइरहेको कलेज र स्कुलको प्रकारअनुसार सामुदायिक/सरकारीमा ५,६५५ अर्थात ८७.३८ प्रतिशत, संस्थागत/निजीमा ८११ अर्थात १२.५३ प्रतिशत र अन्यमा ६ अर्थात ०.०९ प्रतिशत रहेका छन् । स्कुल नगएका वा छाडेकाहरू कूल २१४३ जनालाई विगतमा स्कूल/कलेज जानुभएको थियो भन्ने प्रश्नमा गएका जम्मा ८८.३८ प्रतिशत र कहिल्यै नगएकोमा ११.६२ प्रतिशत रहेका छन् । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ८८ : ५ देखि २४ वर्ष उमेर समूहका हाल स्कूल/कलेज नजाने जनसंख्याको विवरण

वडा	हाल स्कुल/ कलेज गइरहेको			हाल स्कूल/कलेज जानेको प्रकार				कहिल्यै स्कूल/कलेज गएको		
	छ	छैन	जम्मा	सामुदायिक/ सरकारी	संस्थागत/ निजी	अन्य	जम्मा	छ	छैन	जम्मा
१	१२७५	४०२	१६७७	१२२८	४७	०	१२७५	३१७	८५	४०२
२	६३२	१९९	८३१	६१४	१८	०	६३२	१७८	२१	१९९
३	४०८	२५७	६६५	३७३	३५	०	४०८	२०७	५०	२५७
४	७३६	२५७	९९३	६५०	८२	४	७३६	२४४	१३	२५७
५	५९३	१९०	७८३	५५२	४१	०	५९३	१७४	१६	१९०
६	५३४	१९०	७२४	५१२	२२	०	५३४	१६७	२३	१९०
७	५५०	१७३	७२३	५०२	४६	२	५५०	१६८	५	१७३
८	५०३	१५४	६५७	४१६	८७	०	५०३	१४३	११	१५४
९	८४४	२१७	१०६१	५१९	३२५	०	८४४	२००	१७	२१७
१०	३९७	१०४	५०१	२८९	१०८	०	३९७	९६	८	१०४
जम्मा	६४७२	२१४३	८६१५	५६५५	८११	६	६४७२	१८९४	२४९	२१४३
प्रतिशत	७५.१२	२४.८८	१००	८७.३८	१२.५३	०.०९	१००	८८.३८	११.६२	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

५.१.६ ५-२४ वर्ष उमेरसमूहका हाल स्कूल/कलेज नजानुको कारणका आधारमा विवरण

तालिका नं. ८९ : ५-२४ वर्ष उमेरसमूहका हाल स्कूल/कलेज नजानुको कारणका आधारमा विवरण

		वडा नं.										जम्मा	प्रतिशत
		१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०		
हाल स्कुल/ कलेज गइरहेको	छ	१२७५	६३२	४०८	७३६	५९३	५३४	५५०	५०३	८४४	३९७	६४७२	७५.१२
	छैन	४०२	१९९	२५७	२५७	१९०	१९०	१७३	१५४	२१७	१०४	२१४३	२४.८८
	जम्मा	१६७७	८३१	६६५	९९३	७८३	७२४	७२३	६५७	१०६१	५०१	८६१५	१००
हाल स्कुल/ कलेज नजानुको कारण	अरु पढ्ने ठाउँ नभएकोले	१	६	३२	११	१	१	१	३	५	०	६१	२.८५
	धेरै महँगो भएकोले	६	८	२०	२	१	१७	०	१	३	४	६२	२.८९
	धेरै टाढा भएकोले	१९	६	९	५	१३	१६	४	२	८	३	८५	३.९७
	घरमा काम सघाउनु परेकोले	८६	१७	२४	४६	२१	२७	३०	२६	३६	१०	३२३	१५.०७

		वडा नं.										जम्मा	प्रतिशत
		१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०		
	बाबु/आमाले नचाहेकोले	११	५	६	३	२	२	०	३	५	०	३७	१.७३
	चाहेजति पढिसकेकोले	६	३१	४	२५	१	५	१५	४३	९	१५	१५४	७.१९
	विवाह भएकोले	१४१	९०	१०५	११५	७५	१०२	८६	४३	७८	३०	८६५	४०.३६
	काम शुरु गरेको/जागिर पाएर	१४	११	१२	१७	२८	१७	१३	१९	७	२२	१६०	७.४७
	विद्यालयले भर्ना गर्न नमानेकोले	७४	११	४	१६	६	१	१४	५	२७	२	१६०	७.४७
	अन्य	४४	१४	४१	१७	४२	२	१०	९	३९	१८	२३६	११.०१
	जम्मा	४०२	१९९	२५७	२५७	१९०	१९०	१७३	१५४	२१७	१०४	२१४३	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

गाउँपालिकामा ५ देखि २४ वर्ष भित्रका जनसंख्यामध्ये हाल विद्यालय/कलेज नजानेको संख्या २,१४३ जना रहेका छन् । हाल विद्यालय नजानेहरूलाई विद्यालय/कलेज नजानुको कारण के हो भनेर सोधिएको प्रश्नमा विद्यालय/कलेज नजानुको कारण हेर्दा सबैभन्दा बढी ८६५ अर्थात ४०.३६ प्रतिशतले विवाह भएकोले, ३२३ अर्थात १५.०७ प्रतिशतले घरमा काम सघाउनु परेकोले र अन्य कारणले बताउने २३६ अर्थात ११.०१ प्रतिशत भएकाले यी जनसंख्या विद्यालय नजानुको कारण स्पष्ट देखिँदैन भने विद्यालयले भर्ना गर्न नमानेकोले, काम शुरु गरेको/जागिर पाएर, चाहेजति पढिसककेकोले, धेरै टाढा भएकाले, अभिभावकको चाहना नभएर नगएको बताउने जनसंख्या पनि उल्लेख्य रहेको छ । जे सुकै कारणले भएपनि उचित शिक्षाबाट बञ्चित हुनु राम्रो होइन तसर्थ शिक्षालाई प्राथमिकता दिने र यूवाहरूलाई शिक्षातर्फ उत्साहित गर्न रोजगारमूलक र जीवनोपयोगी शिक्षा, व्यवसायीक, शिक्षा तथा सीपमूलक शिक्षाको व्यवस्था गर्नु आवश्यक हुन्छ । नेपालमा परम्परागत हिसाबले विवाह पश्चात महिलाहरू घरायसी धन्दा र बालबच्चा जन्माउने र हुर्काउने कार्यमा लाग्ने साथै विवाह भएर जाने घरबाट शिक्षामा प्रोत्साहन नगर्ने जस्ता कारणले उनीहरू शिक्षाबाट टाढिएका हुनसक्छन् । यसतर्फ सामाजिक जागरण र महिला हक अधिकारको क्षेत्रमा काम गर्ने सम्बन्धित सबैले ध्यान पुऱ्याउनु जरुरी छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

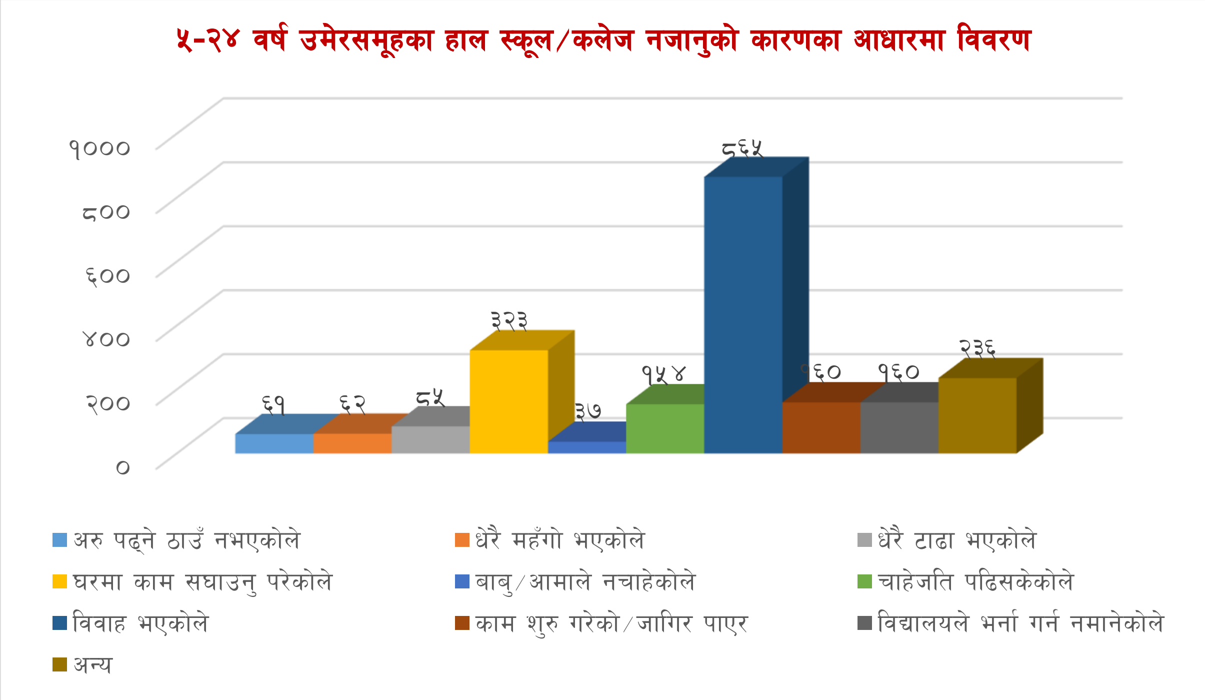

५.१.११ विद्यालय बाहिर रहेका तथा विद्यालय छाडेका बालबालिकाहरूको विवरण

गाउँपालिकामा ५-१८ वर्ष उमेर समूहका हाल स्कुल/कलेज जाने नगरेका बालबालिकाहरू मध्ये विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाहरू १०७ अर्थात २३.६२ प्रतिशत र विद्यालय छाडेका बालबालिकाहरू ३४६ अर्थात ७६.३८ प्रतिशत रहेका छन्। जसको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. ९० : विद्यालय बाहिर रहेका तथा विद्यालय छाडेका बालबालिकाहरूको विवरण

वडा नं.	विद्यालय छाडेका	विद्यालय बाहिर रहेका	हाल स्कुल/कलेज जाने गरेका	हाल स्कुल/कलेज जाने नगरेका	जम्मा बालबालिका
१	३१७	८५	१२७५	४०२	१६७७
२	१७८	२१	६३२	१९९	८३१
३	२०७	५०	४०८	२५७	६६५
४	२४४	१३	७३६	२५७	९९३
५	१७४	१६	५९३	१९०	७८३
६	१६७	२३	५३४	१९०	७२४
७	१६८	५	५५०	१७३	७२३
८	१४३	११	५०३	१५४	६५७
९	२००	१७	८४४	२१७	१०६१
१०	९६	८	३९७	१०४	५०१
जम्मा	१८९४	२४९	६४७२	२१४३	८६१५
प्रतिशत	८८.४	११.६	७५.१	२४.९	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

५.१.१२ सिकाइ उपलब्धि तथा उत्तीर्ण दर

५.१.१३ खुद भर्ना, निरन्तरता तथा टिकाउ दर

५.१.१५ शिक्षक तथा शैक्षिक जनशक्ति विवरण

तालिका नं. ९१ : शिक्षक तथा शैक्षिक जनशक्ति विवरण

विद्यालयको नाम	सहजकर्ता			स्थायी				अस्थायी			राहत			PCF			निजी स्रोत			स्थायी लियोन			अस्थायी लियोन			जम्मा			
	म	पु	ज	म	पु	अन्य	ज	म	पु	ज	म	पु	ज	म	पु	ज	म	पु	ज	म	पु	ज	म	पु	ज	म	पु	अन्य	ज
आरुघाट गाउँपालिका	२९	०	२९	१६	८४	१	१०१	२७	४३	७०	११	२७	३८	१	१	२	४०	१८	५८	२	२	४	१	१	२	१२७	१७६	१	३०४
नयाँनेपाल प्राथमिक विद्यालय	१	०	१	०	१	०	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	१	२	०	३
बाल कल्याण प्राथमिक विद्यालय	१	०	१	०	०	०	०	०	३	३	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१	३	०	४
देवी जलकुमारी आधारभूत विद्यालय	१	०	१	०	३	०	३	२	२	४	०	०	०	०	०	०	६	०	६	०	०	०	०	०	०	९	५	०	१४
असला देवी प्राथमिक विद्यालय	०	०	०	०	१	०	१	१	०	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१	१	०	२
चन्द्रोदय आधारभूत विद्यालय	१	०	१	०	४	०	४	०	०	०	१	१	२	०	०	०	२	१	३	०	०	०	०	०	०	४	६	०	१०
सिद्धार्थ वसन्थली आधारभूत विद्यालय	०	०	०	०	२	०	२	५	२	७	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	५	४	०	९
विष्णु प्रथामिक विद्यालय	१	०	१	०	२	०	२	०	०	०	०	०	०	०	०	०	३	०	३	०	०	०	०	०	०	४	२	०	६
शिद्ध देवी माध्यमिक विद्यालय	१	०	१	२	४	०	६	१	२	३	०	४	४	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	४	१०	०	१४
इन्द्र कन्या माध्यमिक विद्यालय	१	०	१	०	२	०	२	१	०	१	१	३	४	१	०	१	२	१	३	०	०	०	०	०	०	६	६	०	१२
शंख देवी प्राथमिक विद्यालय	१	०	१	०	०	०	०	०	०	०	१	०	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	२	०	०	२
निलकण्ठ आधारभूत विद्यालय	०	०	०	१	१	०	२	१	०	१	०	१	१	०	०	०	३	१	४	०	०	०	०	०	०	५	३	०	८
गणेश माध्यमिक विद्यालय	१	०	१	१	२	१	४	२	३	५	०	०	०	०	०	०	२	०	२	०	१	१	१	०	१	७	६	१	१४
जमुने प्राथमिक विद्यालय	१	०	१	०	०	०	०	०	०	०	२	०	२	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	३	०	०	३
जनशक्ति आधारभूत विद्यालय	१	०	१	०	४	०	४	१	१	२	१	१	२	०	०	०	०	०	०	१	०	१	०	०	०	४	६	०	१०

विद्यालयको नाम	सहजकर्ता			स्थायी				अस्थायी			राहत			PCF			निजी स्रोत			स्थायी लियोन			अस्थायी लियोन			जम्मा			
	म	पु	ज	म	पु	अन्य	ज	म	पु	ज	म	पु	ज	म	पु	ज	म	पु	ज	म	पु	ज	म	पु	ज	म	पु	अन्य	ज
एडभान्स इङ्गलिस बोर्डिङ्ग स्कुल	२	०	२	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	३	२	५	०	०	०	०	०	०	५	२	०	७
सितला देवी बाल विकास केन्द्र	१	०	१	०	०	०	०	०	०	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१	१	०	२
शंकर प्राथमिक विद्यालय	१	०	१	०	०	०	०	१	१	२	१	०	१	०	०	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	३	२	०	५
जल कुमारी माध्यमिक विद्यालय	०	०	०	०	०	०	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१	०	१
मण्डली प्राथमिक विद्यालय	१	०	१	०	१	०	१	१	०	१	०	०	०	०	०	०	१	०	१	०	०	०	०	०	०	३	१	०	४
स्थानिका आधारभूत विद्यालय	१	०	१	१	३	०	४	०	०	०	०	०	०	०	०	०	३	२	५	०	०	०	०	०	०	५	५	०	१०
भिमोदय माध्यमिक विद्यालय	१	०	१	३	१३	०	१६	०	२	२	१	०	१	०	०	०	१	२	३	०	०	०	०	०	०	६	१७	०	२३
वाशुकी आधारभूत विद्यालय	१	०	१	१	२	०	३	०	१	१	०	२	२	०	०	०	१	१	२	०	०	०	०	०	०	३	६	०	९
भैरवी प्राथमिक विद्यालय	१	०	१	१	४	०	५	०	१	१	०	०	०	०	०	०	१	०	१	०	०	०	०	०	०	३	५	०	८
गण्डकी माध्यमिक विद्यालय	१	०	१	०	२	०	२	२	४	६	०	२	२	०	०	०	२	१	३	०	०	०	०	१	१	५	१०	०	१५
बाल उदय प्राथमिक विद्यालय	१	०	१	०	०	०	०	०	३	३	०	०	०	०	०	०	२	२	४	०	०	०	०	०	०	३	५	०	८
कल्लेरी आधारभूत विद्यालय	१	०	१	१	२	०	३	०	०	०	०	१	१	०	०	०	३	१	४	०	०	०	०	०	०	५	४	०	९
अलैंचे माध्यमिक विद्यालय	०	०	०	१	१	०	२	१	१	२	०	२	२	०	१	१	३	१	४	१	०	१	०	०	०	६	६	०	१२
दरबार माध्यमिक विद्यालय	१	०	१	१	९	०	१०	६	४	१०	०	४	४	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	८	१७	०	२५
गणेश आधारभूत विद्यालय	१	०	१	०	३	०	३	०	०	०	१	१	२	०	०	०	२	१	३	०	१	१	०	०	०	४	६	०	१०
मनास्लु प्राथमिक विद्यालय	१	०	१	०	०	०	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१	१	०	२
स्यामरुङ्ग प्राथमिक विद्यालय	१	०	१	१	२	०	३	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	२	२	०	४
भवानी माध्यमिक विद्यालय	१	०	१	०	११	०	११	२	११	१३	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	३	२३	०	२६
धारापानी माध्यमिक विद्यालय	१	०	१	२	५	०	७	०	०	०	२	३	५	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	५	८	०	१३

स्रोत: गाउँपालिकाको कार्यालय, EMIS, २०७७

५.१.१६ आधारभूत र माध्यमिक विद्यालयमा पहुँचको अवस्था (प्रमुख वस्तीहरुबाट विद्यालय पुग्न लाग्ने समय)

वडा नं.	मुख्य वस्ती	विद्यालयसम्मको पहुँच (मिनेट)	
		आधारभूत विद्यालय	माध्यमिक विद्यालय
१			
२			
३			
४			
५			
६			
७			
८			
९			
१०			

GIS बाट हेरेर राख्ने

५.१.१७ शैक्षिक संस्थामा उपलब्ध भौतिक पूर्वाधार तथा सुबिधा

तालिका नं. ९२ : शैक्षिक संस्थामा उपलब्ध भौतिक पूर्वाधार तथा सुबिधा

विनलयको नाम	कम्पाउण्ड विवरण		विद्युत		इन्टरनेट		कम्प्यूटर विवरण						पुस्तकालय विवरण	
							कम्प्यूटर		शिक्षकको लागि		पढ्को लागि			
	नभएको	कच्ची	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन
आरुघाट गाउँपालिका	२२	५	२१	१६	८	२९	२१	१६	१५	२२	१२	२५	२१	१६
नयाँनेपाल प्राथमिक विद्यालय			०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१
बाल कल्याण प्राथमिक विद्यालय	१		०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१
देवी जलकुमारी आधारभूत विद्यालय			०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	१	०
असला देवी प्राथमिक विद्यालय	१		०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१
चन्द्रोदय आधारभूत विद्यालय	१		०	१	०	१	१	०	१	०	०	१	०	१
सिद्धार्थ वसन्थली आधारभूत विद्यालय	१		०	१	०	१	१	०	१	०	०	१	१	०
विष्णु प्रथामिक विद्यालय	१		०	१	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१
शिद्ध देवी माध्यमिक विद्यालय	१		१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	०	१
इन्द्र कन्या माध्यमिक विद्यालय			१	०	१	०	१	०	१	०	०	१	१	०
शंख देवी प्राथमिक विद्यालय			१	०	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१
निलकण्ठ आधारभूत विद्यालय	१		१	०	०	१	१	०	१	०	१	०	१	०
गणेश माध्यमिक विद्यालय		१	०	१	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१
जमुने प्राथमिक विद्यालय	१		०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	१	०
जनशक्ति आधारभूत विद्यालय	१		०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	१	०
एडभान्स इङ्गलिस बोर्डिङ्ग स्कुल	१		०	१	०	१	१	०	१	०	१	०	०	१
सितला देवी बाल विकास केन्द्र			१	०	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१
शंकर प्राथमिक विद्यालय			०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१
जल कुमारी माध्यमिक विद्यालय	१		१	०	०	१	१	०	१	०	१	०	०	१
मण्डली प्राथमिक विद्यालय	१		१	०	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१
स्थानिका आधारभूत विद्यालय		१	१	०	०	१	१	०	१	०	०	१	१	०
भिमोदय माध्यमिक विद्यालय			१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०

विनलयको नाम	कम्पाउण्ड विवरण		विद्युत		इन्टरनेट		कम्प्यूटर विवरण						पुस्तकालय विवरण	
							कम्प्यूटर		शिक्षकको लागि		पढ्को लागि			
	नभएको	कच्ची	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन
वाशुकी आधारभूत विद्यालय		१	१	०	०	१	१	०	१	०	१	०	१	०
भैरवी प्रथामिक विद्यालय			१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०
गण्डकी माध्यमिक विद्यालय	१		१	०	१	०	१	०	०	१	१	०	१	०
बाल उदय प्राथमिक विद्यालय	१		१	०	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१
कल्लेरी आधारभूत विद्यालय	१		१	०	०	१	१	०	०	१	१	०	१	०
अलैंचे माध्यमिक विद्यालय	१		१	०	०	१	१	०	१	०	०	१	१	०
दरबार माध्यमिक विद्यालय		१	१	०	१	०	१	०	१	०	०	१	१	०
ज्ञानभूमि प्राथमिक विद्यालय	१		०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१
गणेश आधारभूत विद्यालय		१	१	०	०	१	१	०	०	१	०	१	१	०
मनास्लु प्राथमिक विद्यालय	१		१	०	०	१	०	१	०	१	०	१	१	०
स्यामरुङ्ग प्राथमिक विद्यालय	१		१	०	०	१	१	०	०	१	१	०	०	१
शंख देवी प्राथमिक विद्यालय	१		०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	१	०
भवानी माध्यमिक विद्यालय	१		१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०
नरा बुद्धि प्राथमिक विद्यालय			०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	१	०
सितला देवी प्रथामिक विद्यालय	१		०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	१	०
धारापानी माध्यमिक विद्यालय			१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०

स्रोत: गाउँपालिकाको कार्यालय, EMIS, २०७७

५.१.१८ छात्रबृत्ति तथा अन्य लक्षित सुविधा उपलब्धताको अवस्था (छात्रबृत्ति, बालअनुदान, दिवा खाजा)

तालिका नं. ९३ : छात्रबृत्ति तथा अन्य लक्षित सुविधा उपलब्धताको अवस्था

विद्यालयको नाम	छात्रवृत्ति विवर(ण										CAS को लागि अनुदान										विद्यालयबाट संचालिन अनुदान									
	ECD इसिडी		प्रथमिक		निम्न माध्यमिक		माध्यमिक		उच्च माध्यमिक		ECD इसिडी		प्रथमिक		निम्न माध्यमिक		माध्यमिक		उच्च माध्यमिक		ECD इसिडी		प्रथमिक		निम्न माध्यमिक		माध्यमिक		उच्च माध्यमिक	
	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन
आरुघाट गाउँपालिका	१	३६	१७	२०	९	२८	४	३३	२	३५	१	३६	१०	२७	४	३३	३	३४	०	३७	२	३५	११	२६	५	३२	३	३४	२	३५
नयाँनेपाल प्राथमिक विद्यालय	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१
बाल कल्याण प्राथमिक विद्यालय	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१
देवी जलकुमारी आधारभूत विद्यालय	१	०	१	०	१	०	०	१	०	१	१	०	१	०	१	०	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१
असला देवी प्राथमिक विद्यालय	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१
चन्द्रोदय आधारभूत विद्यालय	०	१	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	१	०	०	१	०	१
सिद्धार्थ वसन्थली आधारभूत विद्यालय	०	१	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	१	०	०	१	०	१
विष्णु प्रथामिक विद्यालय	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१
शिद्ध देवी माध्यमिक विद्यालय	०	१	०	१	१	०	१	०	०	१	०	१	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	१	०	०	१
इन्द्र कन्या माध्यमिक विद्यालय	०	१	१	०	१	०	१	०	०	१	०	१	१	०	१	०	१	०	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१	०	१
शंख देवी प्राथमिक विद्यालय	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१
निलकण्ठ आधारभूत विद्यालय	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१
गणेश माध्यमिक विद्यालय	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१
जमुने प्राथमिक विद्यालय	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	१	०	१	०	०	१	०	१	०	१

विद्यालयको नाम	छात्रवृत्ति विवर(ण										CAS को लागि अनुदान										विद्यालयबाट संचालित अनुदान									
	ECD इसिडी		प्राथमिक		निम्न माध्यमिक		माध्यमिक		उच्च माध्यमिक		ECD इसिडी		प्राथमिक		निम्न माध्यमिक		माध्यमिक		उच्च माध्यमिक		ECD इसिडी		प्राथमिक		निम्न माध्यमिक		माध्यमिक		उच्च माध्यमिक	
	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन
जनशक्ति आधारभूत विद्यालय	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	१	०	०	१	०	१
एडभान्स इङ्गलिस बोर्डिङ्ग स्कुल	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१
सितला देवी बाल विकास केन्द्र	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१
शंकर प्राथमिक विद्यालय	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१
जल कुमारी माध्यमिक विद्यालय	०	१	०	१	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१	०	१	१	०	०	१
मण्डली प्राथमिक विद्यालय	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१
स्थानिका आधारभूत विद्यालय	०	१	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	१	०	०	१	०	१
भिमोदय माध्यमिक विद्यालय	०	१	०	१	०	१	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	१	०
वाशुकी आधारभूत विद्यालय	०	१	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१	०	१	१	०	०	१	०	१
भैरवी प्रथामिक विद्यालय	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१
गण्डकी माध्यमिक विद्यालय	०	१	०	१	०	१	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	१	०
बाल उदय प्राथमिक विद्यालय	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१
कल्लेरी आधारभूत विद्यालय	०	१	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१
अलैंचे माध्यमिक विद्यालय	०	१	०	१	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१	०	१	१	०	०	१
दरबार माध्यमिक विद्यालय	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१
ज्ञानभूमि प्राथमिक विद्यालय	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१

विद्यालयको नाम	छात्रवृत्ति विवर(ण										CAS को लागि अनुदान										विद्यालयबाट संचालिन अनुदान									
	ECD इसिडी		प्रथमिक		निम्न माध्यमिक		माध्यमिक		उच्च माध्यमिक		ECD इसिडी		प्रथमिक		निम्न माध्यमिक		माध्यमिक		उच्च माध्यमिक		ECD इसिडी		प्रथमिक		निम्न माध्यमिक		माध्यमिक		उच्च माध्यमिक	
	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन
गणेश आधारभूत विद्यालय	०	१	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१
मनास्लु प्राथमिक विद्यालय	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१
स्यामरुङ्ग प्राथमिक विद्यालय	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१
शंख देवी प्राथमिक विद्यालय	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१
भवानी माध्यमिक विद्यालय	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१
नरा बुद्धि प्राथमिक विद्यालय	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१
सितला देवी प्रथामिक विद्यालय	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१
धारापानी माध्यमिक विद्यालय	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१

स्रोत: गाउँपालिकाको कार्यालय, EMIS, २०७७

विद्‍यालयगत छात्रछात्राको विवरण पनि राख्ने

शिक्षक-कक्षा कोठ, विद्‍यार्थी-कक्षाकोठ, शिक्षक-विद्‍यार्थी अनुपात

खुद भर्नादर, कक्षा उत्तीर्ण दर

५.१.१९ नमूना तथा इन्टरनेट सुविधा उपलब्ध विद्यालय विवरण

५.१.२० स्थानीय सरकारको शिक्षा क्षेत्रमा लगानी

५.१.२१ अपाङ्गता तथा विशेष शिक्षा स्रोतकक्षा र विद्यार्थी विवरण

५.२ बसाइँ सराइको अवस्था

५.२.१ जन्मस्थानको आधारमा जनसंख्या विवरण

तालिका नं. ९४ : जन्म स्थानको आधारमा जनसंख्या विवरण

वडा	जन्मस्थान				जम्मा
	यही गा.पा.मा	यही जिल्लामा	अन्य जिल्लामा	विदेशमा	
१	३९९५	४१	३८	७	४०८१
२	२२२९	३१	४६	१	२३०७
३	१७१४	७	२	०	१७२३
४	१६६८	७८७	१३१	१७	२६०३
५	१९७८	१५८	१२०	१	२२५७
६	१५३५	२८	४६६	२	२०३१
७	१७३५	२६५	६३	३	२०६६
८	१६६६	१३८	२०३	२	२००९
९	१७४३	६८७	२२१	२८	२६७९
१०	१३७१	९३	९०	१	१५५५
जम्मा	१९६३४	२२३५	१३८०	६२	२३३११
प्रतिशत	८४.२३	९.५९	५.९२	०.२७	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

आरूघाट गाउँपालिकाको कुल जनसंख्या २३,३११ मध्ये यही गाउँपालिकामा सवैभन्दा धेरै ८४.२३ प्रतिशत जन्मेको पाइयो । त्यसपछिको संख्या ९.५९ प्रतिशत भने गोरखा जिल्लाको विभिन्न भागमा जन्मेर यस गाउँपालिकामा बसोबास गरेको पाइयो । अन्य जिल्लामा जन्मेर हाल यस गाउँपालिकामा बस्ने संख्या ५.९२ प्रतिशत र विदेशमा जन्मेकाहरूको हाल बसोबास यसै पालिकामा रहेको संख्या ०.२७ प्रतिशत रहेको छ । गाउँपालिकाको आर्थिक, भौतिक, सामाजिक क्षेत्रहरूको विकास हुँदा अन्य स्थानबाट बसाइँ सरेर आउने जनसंख्यामा वृद्धि हुने देखिन्छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

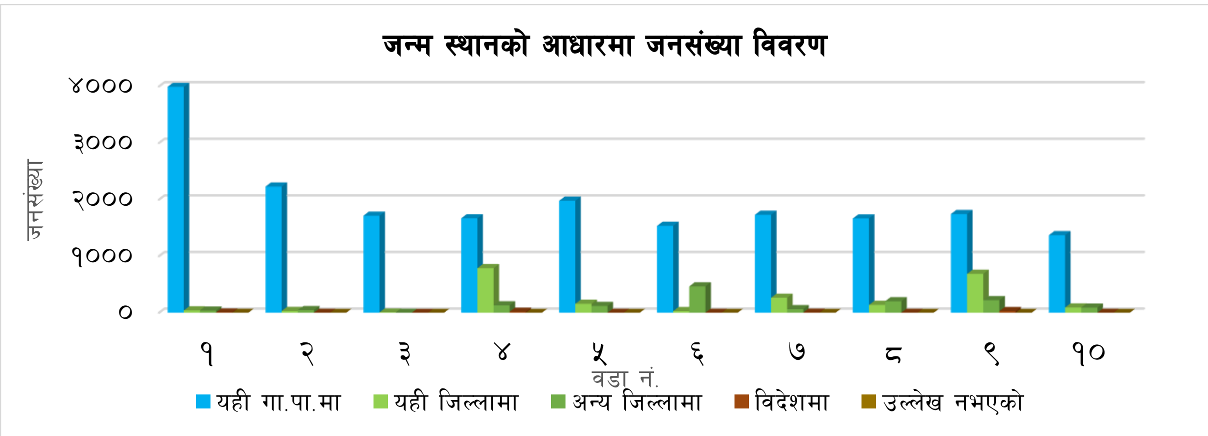

५.३ विगत १२ महिनामा सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्त गर्ने जनसंख्याको विवरण

तालिका नं. ९५ : सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्त गर्ने लाभग्राहीहरुको संख्यात्मक विवरण

विवरण शिर्षक	वडा संख्या										जम्मा
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	
ज्येष्ठ	२६२	१५९	१२७	१४७	२०६	२२३	१८२	१७५	६८	१३०	१६७९
ज्येष्ठ दलित	२	१४	१२	४४	२४	२९	२०	४९	३०	३५	२४९
एकल महिला	१	०	१	२	०	०	०	०	०	०	४
विधवा	१२८	१०१	५९	६४	७०	६२	८२	८१	४८	६२	७५७
पूर्ण अपांग	१२	६	११	१९	९	८	५	८	३	२	८३
अति अशक्त	१६	१४	१७	८	२५	११	१८	२३	९	९	१५०
द.बाल बालिका	१५	२३	१८	५४	४१	४४	२५	८१	३३	३२	३६६
ज्ये.ना.उपचार खर्च	२८४	१८०	१३५	१६८	२२२	२३८	१९९	२०६	७९	१४४	१८५५
जम्मा	४३६	३१७	२४५	३३८	३७५	३७७	३३२	४१७	१९१	२६०	३२८८

स्रोत : गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७७

समाजमा पछाडि पारिएका तथा परेका ज्येष्ठ नागरिक, एकल महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई सामाजिक सुरक्षा भत्ताको नाममा राज्यकोषबाट सहयोग गर्ने अवधारणा कल्याणकारी राज्यको अवधारणा हो । वि.सं. २०५१ देखि ज्येष्ठ नागरिकलाई मासिक १०० रूपैयाँ भत्ता दिने नारा सहित सुरु गरिएको सामाजिक सुरक्षा भत्ता अहिले ज्येष्ठ नागरिकका साथसाथै एकल महिला, अपाङ्गता भएका र दलित ज्येष्ठ नागरिकलाई समेत प्रदान गरिन्छ । यसले समाजमा पछाडि परेका अशक्तहरूलाई सम्मानपूर्वक बाँच्न प्रोत्साहन हुने विश्वास गरिएको छ ।

सामाजिक सुरक्षा ऐन, २०७५ अनुसार देहाय बमोजिमका नेपाली नागरिकलाई सामाजिक सुरक्षा भत्ता पाउने उल्लेख गरिएको छ ।

(क) जेष्ठ नागरिक, (ख) आर्थिक रूपले विपन्न, (ग) अशक्त र असहाय अवस्थामा रहेका व्यक्ति, (घ) असहाय एकल महिला (ङ) अपाङ्गता भएका, (च) बालबालिका (छ) आफ्नो हेरचाह आफैं गर्न नसक्ने (ज) लोपोन्मुख जाति

ज्येष्ठ नागरिक भत्ताः (१) दलित र एकल महिला ज्येष्ठ नागरिकले साठी वर्ष उमेर पूरा गरेपछि र अन्य ज्येष्ठ नागरिकले सत्तरी वर्ष उमेर पूरा गरेपछि सामाजिक सुरक्षा भत्ताको रूपमा नेपाल सरकारले तोके बमोजिमको ज्येष्ठ नागरिक भत्ता पाउनेछन् ।

विपन्न नागरिक भत्ताः आर्थिक रूपले विपन्न नागरिकले तोकिए बमोजिम सामाजिक सुरक्षा भत्ताको रूपमा नेपाल सरकारले तोकेको रकम विपन्न नागरिक भत्ता पाउनेछ ।

अशक्त र असहाय भत्ताः अशक्त र असहाय अवस्थामा रहेको नागरिकले तोकिए बमोजिम सामाजिक सुरक्षा भत्ताको रूपमा नेपाल सरकारले तोकेको रकम अशक्त र असहाय भत्ता पाउने छ ।

असहाय एकल महिला भत्ताः साठी वर्ष उमेर पुगेका असहाय एकल महिलाले असहाय एकल महिला भत्ता पाउनेछ । सम्बन्ध विच्छेद गरी अर्को विवाह नगरेका, विधवा, न्यायिक पृथकीकरण गरी बसेका (सम्बन्ध

विच्छेद) जीवनयापन गर्ने आयस्रोत नभएको, नेपाल सरकारले तोकेको भन्दा न्यून आय भएको र श्रम गर्न नसक्ने साठी वर्ष उमेर नपुगेको असहाय एकल महिलाले समेत यस्तो सुविधा पाउने छन् ।

अपाङ्गता भत्ता: पूर्ण असक्त अपाङ्गता भएको नागरिकले सामाजिक सुरक्षा भत्ताको रूपमा नेपाल सरकारले तोकेको अपाङ्गता भत्ता पाउनेछन् ।

बाल पोषण भत्ता: अति विपन्न, लोपोन्मुख र नेपाल सरकारले तोकेका पाँच वर्ष उमेर पूरा नगरेका बालबालिकाले सामाजिक सुरक्षा भत्ताको रूपमा नेपाल सरकारले तोकेको बालपोषण भत्ता पाउनेछन् ।

लोपोन्मुख जाति भत्ता: लोपोन्मुख जातिका नागरिकले नेपाल सरकारले तोकेको सामाजिक सुरक्षा भत्ता पाउनेछन् ।

आफ्नो हेरचाह आफैं गर्न नसक्नेलाई स्याहार भत्ता: आफ्नो हेरचाह आफैं गर्न नसक्ने नागरिकले नेपाल सरकारले तोकेको सामाजिक सुरक्षा भत्ता पाउनेछन् ।

५.४ बेसहारा सडक बालबालिका तथा जनसंख्याको विवरण

नेपालको संविधानको धारा ३९ अन्तर्गत उपधारा ९ बमोजिम मौलिक हकमा, असहाय, अनाथ, अपाङ्गता भएका, द्वन्द पिडित, विस्थापित एवं जोखिममा रहेका बालवालिकालाई राज्यबाट विशेष संरक्षण र सुविधा पाउने हक हुनेछ भनी उल्लेख छ भने धारा ४३ मा आर्थिकरुपले विपन्न, अशक्त र असहाय अवस्थामा रहेका, असहाय एकल महिला, अपाङ्गता भएका, बालबालिका, आफ्नो हेरचाह आफै गर्न नसक्ने तथा लोपोउन्मुख जातिका नागरिकलाई कानून बमोजिम सामाजिक सुरक्षाको हक हुनेछ भनी उल्लेख गरिएको छ । यसर्थ स्थानीय सरकारको रुपमा रहेको गाउँपालिकाले यस प्रकारको वेसहारा अवस्थामा रहेका बालबालिका र अन्य नागरिकलाई अनिवार्य संरक्षण गर्नुपर्ने दाहित्व रहेको छ ।

५.५ व्यक्तिगत घटना दर्ता

तालिका नं. ९६ : गाउँपालिकामा २०७६ सालमा व्यक्तिगत घटना दर्ता विवरण

क्र.सं.	घटना दर्ताको प्रकार					महिना	जम्मा
	जन्म	विवाह	सम्बन्ध विच्छेद	बसाई सराई	मृत्यु		
१	८३	३०	-	३	२५	वैशाख	१४१
२	१२८	२७	२	६	२६	जेष्ठ	१८९
३	४५	२१	१	१	११	असाढ	७९
४	१११	९	-	१	११	श्रावण	१३२
५	९०	१४	-	२	१४	भाद्र	१२०
६	४३	२०	-	३	१६	आश्विन	८२
७	१२०	१२	-	५	२०	कार्तिक	१५७
८	८१	२४	१	५	१९	मङ्सिर	१३०
९	८८	३०	१	१०	२२	पौष	१५१
१०	१४०	२४	-	७	९	माघ	१८०
११	१४०	२०	२	५	१३	फाल्गुन	१८०
१२	१६	९	-	-	११	चैत्र	३६
जम्मा	१०८५	२४०	७	४८	१९७		१५७७

स्रोत : आरूघाट गाउँपालिका, २०७७

नागरिकले आफ्नो व्यक्तिगत अधिकार उपयोग गर्न कानुनी प्रक्रियाहरू पालना गर्नुपर्ने हुन्छ । नागरिकता, राहदानी, वा अन्य परिचयपत्र लिन, रोजगारी वा उद्यम गर्न, विदेश जान निश्चित कानूनी प्रक्रिया पुरा गर्नुपर्ने हुन्छ । यसका लागि सरकारले आधिकारीक प्रमाणपत्र उपलब्ध गराउँछ । जन्म, मृत्यु, बसाइँसराइ विवाह र सम्बन्ध विच्छेद जस्ता घटना समयमा नै दर्ता गर्नु पर्ने हुन्छ । संविधानले नागरिकलाई विभिन्न अधिकार प्रत्याभूत गरेको छ । त्यसको प्रस्थान विन्दु भनेकै व्यक्तिगत घटना दर्ता हो । ती व्यक्तिगत घटना दर्ताका आधारमा राष्ट्रिय तथ्याङ्क बनाउने यसको विश्वव्यापी मान्यता हो । कहाँ ? कति जन्मे ? कतिको मृत्यु भयो ? कतिले बसाइँसराइ गरे ? कतिको सम्बन्ध विच्छेद भयो ? जस्ता कुराको जानकारी राज्यले पाउनु पर्छ । यसको आधारमा सरकारले सेवा प्रवाह सम्बन्धी नीति बनाउने हुँदा व्यक्तिगत घटनादर्ता समयमा नै गर्न जनचेतना अभिवृद्धि गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

५.५.१ पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको जन्मदर्ताको आधारमा वडागत विवरण

गाउँपालिकामा जन्म भएका पाँच वर्ष मुनिका २,०११ बालबालिकाहरू मध्ये १,२७८ अर्थात ६३.५५ प्रतिशतको जन्मदर्ता गरिएको र ७३३ जना अर्थात ३६.४५ प्रतिशतको जन्मदर्ता नभएको तथ्याङ्क रहेको छ । जन्म, मृत्यु, बसाइ-सराइ र विवाह जस्ता जीवनका प्रमुख व्यक्तिगत घटनाको अनिवार्य र समयमै दर्ता गर्नुपर्दछ । यसबाट स्थानीय सरकारलाई यकिन तथ्याङ्कको अभिलेख तयार पार्न सहयोग पुग्दछ भने अर्को तर्फ नागरिकहरूले राज्यबाट प्राप्त गर्ने सेवा सुविधाका लागि नागरिकको पहिचान कायम गर्न र अन्य कानूनी कृयाकलापहरूमा

यसको आवश्यकता पर्दछ तसर्थ जन्मदर्तालाई समयमै अनिवार्य रुपमा गर्न प्रोत्साहन गर्ने स्थानीय सरकारले पहल गर्नुपर्ने देखिन्छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ९७ : पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको जन्मदर्ताको आधारमा वडागत विवरण

वडा	जन्मदर्ता भएको			जन्मदर्ता नभएको			पाँच वर्षमुनिका जम्मा बालबालिका		
	बालक	बालिका	जम्मा	बालक	बालिका	जम्मा	बालक	बालिका	जम्मा
१	९८	१०९	२०७	१०७	९९	२०६	२०५	२०८	४१३
२	६२	६७	१२९	३१	२८	५९	९३	९५	१८८
३	३९	३६	७५	५९	४६	१०५	९८	८२	१८०
४	६०	६२	१२२	५३	५५	१०८	११३	११७	२३०
५	५८	४६	१०४	२६	२९	५५	८४	७५	१५९
६	५८	५३	१११	३९	२०	५९	९७	७३	१७०
७	६०	५६	११६	१८	२७	४५	७८	८३	१६१
८	६८	६३	१३१	१८	१६	३४	८६	७९	१६५
९	११३	८१	१९४	२३	२१	४४	१३६	१०२	२३८
१०	४२	४७	८९	११	७	१८	५३	५४	१०७
जम्मा	६५८	६२०	१२७८	३८५	३४८	७३३	१०४३	९६८	२०११
प्रतिशत	३२.७२	३०.८३	६३.५५	१९.१४	१७.३०	३६.४५	५१.८६	४८.१४	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

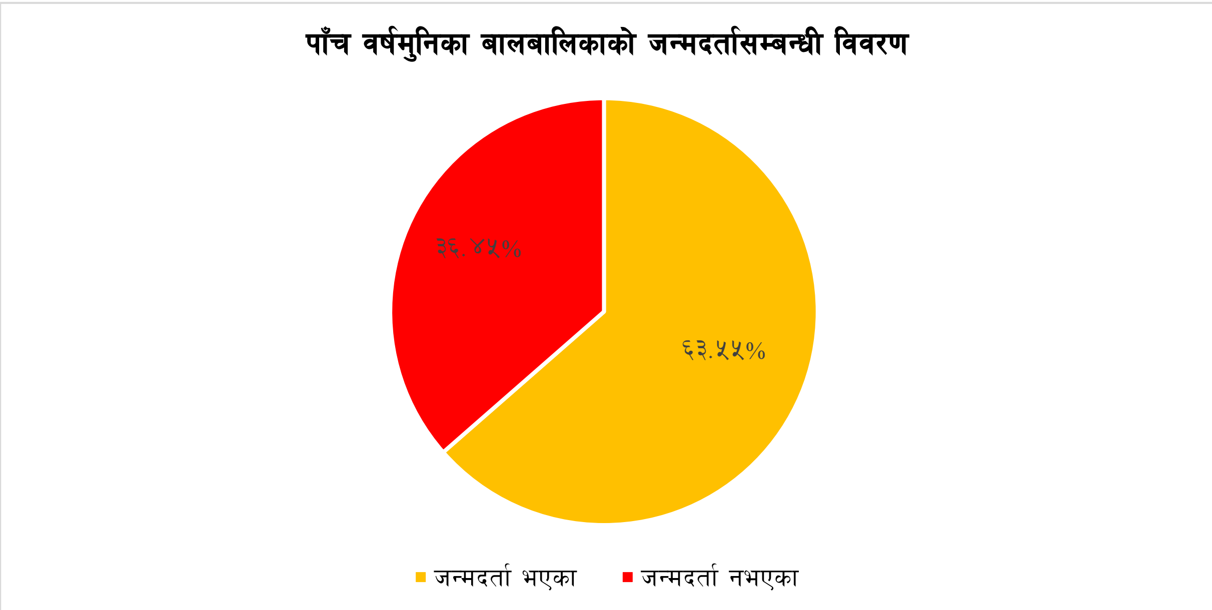

५.५.२ विगत १२ महिनाको मृत्यु सम्बन्धी विवरण

यस गाउँपालिकामा रहेका कूल ६१८० घरपरिवारहरूमध्येमा १२९ जनाको मृत्यु भएको छ। जसमा ७५ जना अर्थात ५८.१४ प्रतिशत पुरुष र ५४ अर्थात ४१.८६ प्रतिशत महिलाको मृत्यु भएको देखिन्छ। सबैभन्दा धेरै मृत्युको अभिलेख भएको वडा १ मा २२ जना रहेको छ भने वडा नं. ३ र ४ मा कम मृत्यु भएको देखिन्छ। जसको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

$$\text{कोरा मृत्युदर} = \frac{\text{विगत १२ महिनामा भएको मृत्यु संख्या}}{\text{मध्य वर्षको जनसंख्या}} \times १००० = \frac{१२९}{२३३०४} \times १००० = ५.५४ \text{ जना}$$

अर्थात प्रतिहजार जनसंख्यामा प्रतिवर्ष ५.५४ जनाको मृत्यु हुने तथ्याङ्कले देखाउँछ । यद्यपि कोरा मृत्युदरले मृत्युको अवस्थाबारे यथार्थ चित्रण गर्न भने सक्दैन ।

५.५.३ लिङ्ग र उमेर समूह अनुसार विगत १२ महिनामा मृत्यु भएकाको विवरण

तालिका नं. ९८ : लिङ्ग र उमेर अनुसार विगत १२ महिनामा मृत्यु भएकाको विवरण

मृतकको उमेर समूह	मृतक पुरूषको		मृतक महिलाको		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
०-४ वर्ष	०	०.००	०	०.००	०	०.००
५-९ वर्ष	१	०.७८	१	०.७८	२	१.५५
१०-१४ वर्ष	२	१.५५	१	०.७८	३	२.३३
१५-१९ वर्ष	०	०.००	५	३.८८	५	३.८८
२०-२४ वर्ष	३	२.३३	२	१.५५	५	३.८८
२५-२९ वर्ष	१	०.७८	०	०.००	१	०.७८
३०-३४ वर्ष	०	०.००	१	०.७८	१	०.७८
३५-३९ वर्ष	४	३.१०	१	०.७८	५	३.८८
४०-४४ वर्ष	४	३.१०	१	०.७८	५	३.८८
४५-४९ वर्ष	३	२.३३	१	०.७८	४	३.१०
५०-५४ वर्ष	१५	११.६३	२	१.५५	१७	१३.१८
५५-५९ वर्ष	२	१.५५	४	३.१०	६	४.६५
६०-६४ वर्ष	३	२.३३	३	२.३३	६	४.६५
६५-६९ वर्ष	९	६.९८	४	३.१०	१३	१०.०८
७०-७५ वर्ष	६	४.६५	७	५.४३	१३	१०.०८
७५-७९ वर्ष	७	५.४३	५	३.८८	१२	९.३०
८०-८९ वर्ष	१३	१०.०८	९	६.९८	२२	१७.०५
९०-९९ वर्ष	२	१.५५	६	४.६५	८	६.२०
१०० वर्ष वा सोभन्दा बढी	०	०.००	१	०.७८	१	०.७८
जम्मा	७५	५८.१४	५४	४१.८६	१२९	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

गाउँपालिकामा विगत १२ महिनामा मृत्यु हुनेहरूको संख्यालाई हेर्दा सबै भन्दा बढी मृत्यु संख्या ५० देखि ५४ वर्षको उमेर समूहका पुरुष र त्यसपछि ८० देखि ८९ सम्मका पुरुषहरू देखिन्छ। जसमा सबैभन्दा बढी ५० देखि ५४ वर्षका १५ जना पुरुषको मृत्यु भएको भने दोस्रोमा ८० देखि ८९ वर्षको १३ जना पुरुषहरूको मृत्यु भएको देखिन्छ। चौधौं आवधिक योजनाका अनुसार नेपालीको औषत आयू ६९ वर्ष उल्लेख गरिएको छ। सामान्यतया उमेर पुगेर हुने प्राकृतिक मृत्युलाई स्वाभाविक मान्न सकिन्छ तसर्थ यस गाउँपालिकामा बढी मृत्यु हुने उमेर समूह हेर्दा ६० वर्ष माथिको नै देखिन्छ । यद्यपि पछिल्लो समय औषधी विज्ञान र

चिकित्सा पद्धतिमा भएको उच्च विकास र आधुनिक औषधि उपचारमा बृद्धि भएको पहुँच र क्रमिक रुपमा स्वास्थ्य चेतनाको बृद्धिका कारण नेपालको औषत आयू समेत विगतका वर्ष भन्दा बढ्दै गैरहेको छ ।

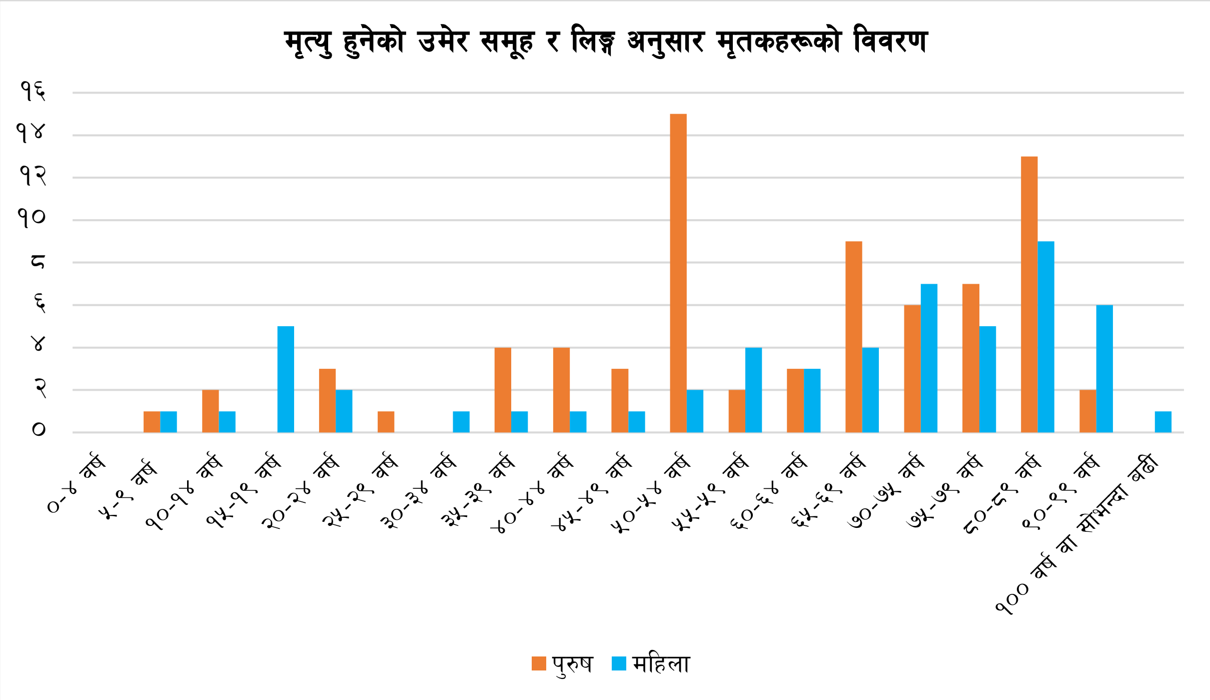

५.५.४ मृत्युको कारण अनुसार मृतकको संख्या

तालिका नं. ९९ : मृत्युको कारण अनुसार मृतकको जनसंख्याको विवरण

मृत्युको कारण	पुरूष	महिला	जम्मा	प्रतिशत
कालगतिले मर्नु	८	११	१९	१४.७३
क्यान्सर	९	६	१५	११.६३
अन्य कारणले	७	५	१२	९.३०
आत्महत्या	५	५	१०	७.७५
थाहा नभएको / कारण नखुलेको	४	५	९	६.९८
दम	६	३	९	६.९८
रक्तचाप (उच्च तथा निम्न रक्तचाप)	४	३	७	५.४३
जण्डीस (कमलपित्त)	१	६	७	५.४३
अन्य दुर्घटना	६	०	६	४.६५
श्वास प्रश्वाससम्बन्धी रोगहरू	४	१	५	३.८८
निमोनिया	३	२	५	३.८८
ग्यास्ट्रिक/अल्सर/आन्द्राको रोग	२	२	४	३.१०
मृगौला सम्बन्धी रोग	३	०	३	२.३३
मुटुसम्बन्धी रोगहरू	२	१	३	२.३३
कलेजो सम्बन्धी रोग	२	०	२	१.५५
अन्य सरुवा रोग (बर्ड फ्लु / स्वाइन फ्लू / प्लेग	१	१	२	१.५५

मृत्युको कारण	पुरूष	महिला	जम्मा	प्रतिशत
कालाज्वरो	१	१	२	१.५५
टाइफाइड	१	१	२	१.५५
कोरोना भाइरस (COVID–19)	१	०	१	०.७८
हिंसा	१	०	१	०.७८
टाउको सम्बन्धी (ब्रेन ह्यामरेज)	१	०	१	०.७८
छारे रोग	१	०	१	०.७८
मेनेन्जाइटिस	०	१	१	०.७८
क्षयरोग	१	०	१	०.७८
हैजा/झाडा पखाला/आउँ	१	०	१	०.७८
जम्मा	७५	५४	१२९	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

गाउँपालिकामा विगत १२ महिनामा मृत्यु भएका परिवारका सदस्यहरूको विवरणलाई हेर्दा १२९ सदस्यहरूको मृत्यु भएको छ । यसमध्ये सबैभन्दा धेरै १९ जनाको कालगतिले मृत्यु भएको देखिन्छ । दोस्रोमा १५ जनाको क्यान्सर, १२ जनाको अन्य कारणले मृत्यु भएको देखिन्छ। त्यसैगरी गाउँपालिकाका १० जनाले आत्महत्या गरेको देखिन्छ । आत्महत्या गर्नेहरूमा ५ जना पुरुष र ५ जना महिला रहेका छन् । समग्र तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्दा उमेर र दीर्घरोगका कारण मर्नेको संख्या उच्च देखिन्छ । यसको प्रमुख कारणहरूमा अस्वस्थकर जीवनशैली, खानपानको असन्तुलन, नियमित व्यायामको अभाव, मानसिक स्वास्थ्यमा सजगताको कमी, वंशानुगत कारण तथा समयमै स्वास्थ्य जाँच नगराउने परिपाटी आदि हुन् । सरुवा रोगका कारण बालबालिका मर्नु भनेको व्यक्तिगत, पारिवारिक तथा सामुदायीक स्वास्थ्य र सरसफाइ तथा प्राथमिक स्वास्थ्य जस्तै पोषण, खोप र नियमित स्वास्थ्य जाँचको बारेमा जनचेतनामा कमी, उपचार पहुँच र स्वास्थ्य सेवाको उपलब्धतामा कमी हुनाले हो । मृत्युको कारण सम्बन्धी विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

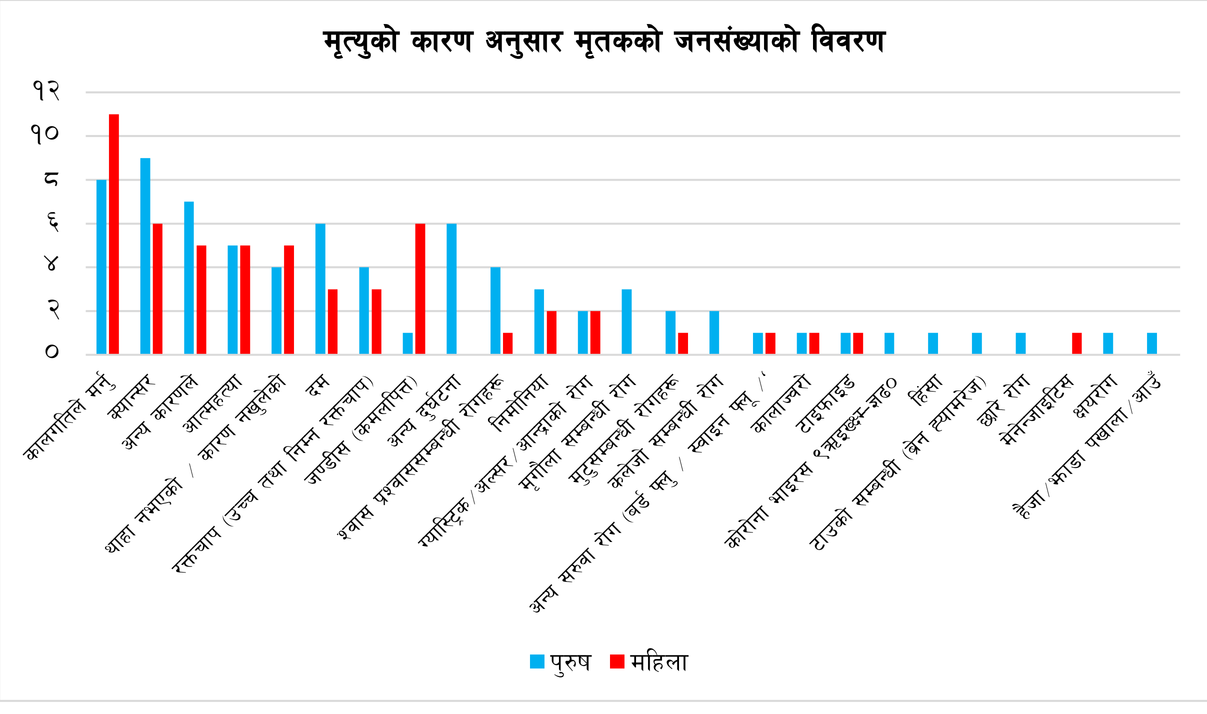

५.५.५ मृतक महिलाको मृत्यू हुँदाको अवस्थासम्बन्धी विवरण

तालिका नं. १०० : मृतक महिलाको मृत्यु हुँदाको अवस्था सम्बन्धि विवरण

वडा	मृतक महिलाको अवस्था				१५ – ४९ वर्षका मृतक महिला	
	बच्चा जन्मेको वा गर्भावस्था समाप्त भएको ६ हप		सामान्य अवस्था		संख्या	प्रतिशत
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत		
१	०	०	१	९.०९	१	९.०९
२	०	०	१	९.०९	१	९.०९
३	०	०	१	९.०९	१	९.०९
४	०	०	३	२७.२७	३	२७.२७
६	१	९.०९	१	९.०९	२	१८.१८
७	०	०	२	१८.१८	२	१८.१८
९	०	०	१	९.०९	१	९.०९
जम्मा	१	९.०९	१०	९०.९१	११	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

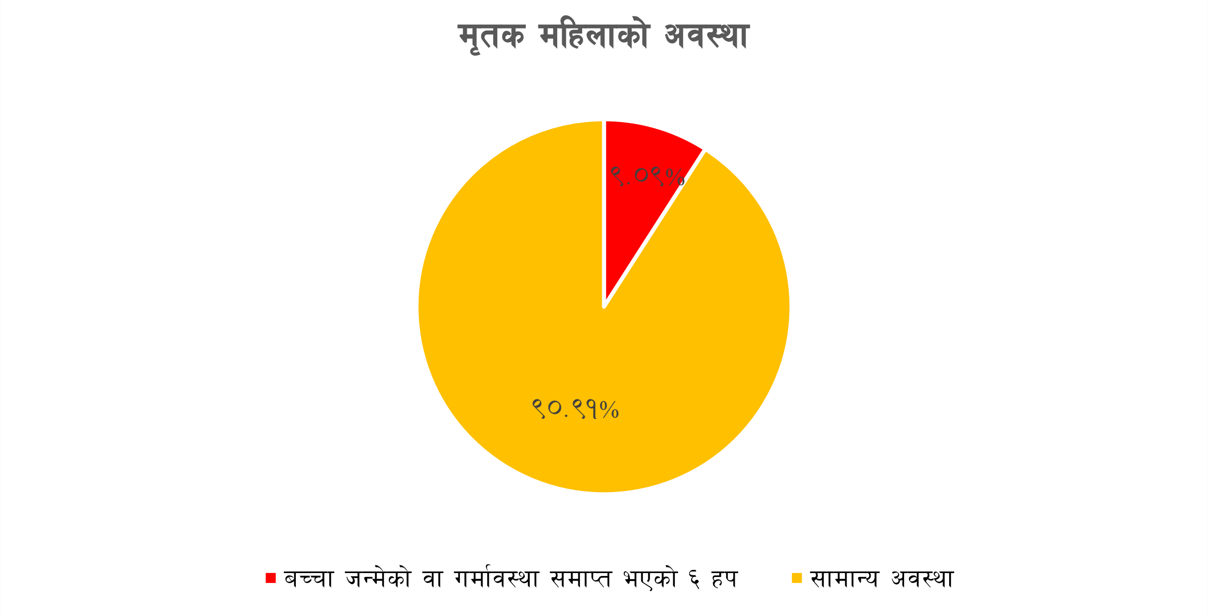

गाउँपालिकामा १५-४९ वर्षका ११ जना महिलाको मृत्यु भएकोमा बच्चा जन्मिदा वा गर्भावस्था समाप्त भएको ६ हप्ता भएको १ जना ९.०९ प्रतिशत महिलाको मृत्यु भएको छ भने १० जना महिलाको सामान्य अवस्थामा नै मृत्यु भएको तथ्याङ्कले देखाउँछ ।

५.६ स्वास्थ्य

नेपालको गण्डकी प्रदेश अन्तर्गत उच्च पहाडी क्षेत्रमा अवस्थित आरूघाट गाउँपालिकाको स्वास्थ्य अवस्था र स्वास्थ्य सेवामा न्यून पहुँच देखिन्छ । सरकारी स्वास्थ्य संस्थाहरू बाहेक गाउँपालिकामा अन्य निजी फार्मेसी, क्लिनिक तथा पोलिक्लिनिक जस्ता स्वास्थ्य संस्थाहरूको अभाव रहेको छ । ग्रामीणस्तरमा उपचारात्मक स्वास्थ्य स्थिति सामान्य रहेको छ । यद्यपि गाउँपालिकाको आवश्यक भौतिक पूर्वाधार तथा दरबन्दी अनुसार

स्वास्थ्यकर्मीहरू छैनन्। स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयको सर्भेक्षण अनुसार करिब आधाजति जनसंख्याले गैरसरकारी तथा निजी क्षेत्रबाट स्वास्थ्य सेवा लिएको देखिन्छ। आर्थिक स्थिति मजबुत भएका तथा पहूँचवाला व्यक्तिहरू मात्र यस किसिमको सेवा उपभोग गर्न सफल भएको पाइन्छ।

स्वास्थ्य संस्थाहरूमा औषधीको कमी मुख्य समस्याको रुपमा रहेको देखिन्छ । दुर्गम वडाहरूमा बस्ने परिवारहरूले स्वास्थ्य सेवाका लागि धेरै समय खर्चिनु पर्ने बाध्यता छ भने वर्षातको समयमा अझ कठिनाई झेल्नु पर्ने अवस्था छ।

हाल नोबल कोरोना भाइरस अर्थात COVID-19 को संक्रमण बढेर विश्वलाई नै आक्रान्त पारिहेको छ। सन् २०१९ डिसेम्वरको अन्त्यतिर चीनको वुहान सहरमा पहिलो पटक देखिएको भाइरसले चीन, इटाली, स्पेन, युके, इरान, ब्राजिल अमेरिका लगायतका स्वास्थ्य सेवाको उत्कृष्ट प्रत्याभूत भएका मुलुकमा लाखौंको ज्यान लिइसकेको अवस्था छ। झन् हाम्रो जस्तो कमजोर स्वास्थ्य प्रणाली भएको देशमा यस्ता प्रकोपले ठूलो क्षति निम्त्याउने अवस्था आउँछ । यसकारण गाउँपालिकाले सतर्कता तथा सावधानी अपनाई आफ्नो स्वास्थ्य अवस्थालाई मजवुत बनाइराख्न जरुरी हुन्छ ।

५.६.१ स्वास्थ्य संस्थाको विवरण

तालिका नं. १०१ : गाउँपालिकामा रहेका स्वास्थ्य संस्थाहरूको विवरण

क्र.सं.	स्वास्थ्य संस्थाको नाम	ठेगाना
१	आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र	ढोङचेत, वडा नं. १
२	मान्बु केरुङजा स्वास्थ्य चौकी	माझगाउँबेशी, वडा नं. १
३	आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र	थलाचोक, वडा नं २
४	आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र	पातले खर्क,वडा नं २
५	आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र	स्याम्राङ, वडा नं. ३
६	थुमी स्वास्थ्य चौकी	थुमी, वडा नं. ४
७	आरुआर्बाङ स्वास्थ्य चौकी	आरूआर्वाङ, वडा नं. ५
८	आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र	ओयाक, वडा नं ५
९	कल्लेरी आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र	कल्लेरी, वडा नं. ६
१०	आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र	चुरुङ, वडा नं ७
११	आरूपोखरी स्वास्थ्य चौकी	आरूपोखरी, वडा नं ८
१२	प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र (PHC)	धाप पाखा, वडा नं. ९
१३	डाँडागाउँ आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र	वडा नं १०

स्रोत: आरूघाट गाउँपालिका, २०७७

तालिका नं. १०२ : स्वास्थ्य संस्थाका भौतिक पूर्वाधारको अवस्था

भौतिक पूर्वाधारको विवरण	संख्या
आफ्नै जग्गा भएका स्वास्थ्य संस्था संख्या	९
स्वास्थ्य संस्थाको आफ्नै भवन भएका स्वास्थ्य संस्था संख्या	९
निर्धारित मापदण्ड अनुसारका भवन भएका स्वास्थ्य संस्था संख्या	२
सेवाग्राही र सेवा प्रदायकको लागि छुट्टै शौचालय भएका स्वास्थ्य संस्था संख्या	५

सुरक्षित खानेपानीको नियमित उपलब्धता भएका स्वास्थ्य संस्था संख्या	५
टेलिफोनको उपलब्धता भएका स्वास्थ्य संस्था संख्या *mobile acsess*	११
विद्युतको उपलब्धता भएका स्वास्थ्य संस्था संख्या	११
सोलार ब्याकअप जडान भएका स्वास्थ्य संस्था संख्या	४
कम्प्युटर वा ल्यापटप भएका स्वास्थ्य संस्था	५
इण्टरनेट सुविधा भएका स्वास्थ्य संस्था संख्या	४
एम्बुलेन्स सेवाको उपलब्धता भएका स्वास्थ्य संस्था संख्या	५
प्लासेण्टा पीट भएका स्वास्थ्य संस्था संख्या	५
कर्मचारी आवास भएका स्वास्थ्य संस्था संख्या	५
मोटरबाटो पुगेका स्वास्थ्य संस्था संख्या	११
स्ट्रेचर उपलब्ध भएका वडा संख्या	१०

स्रोत: स्वास्थ्य शाखा, आरूघाट गाउँपालिका, २०७७

तालिका नं. १०३ : पालिकामा उपलब्ध एम्बुलेन्स सेवाको विवरण

एम्बुलेन्स संचालन गर्ने संस्थाको नाम	एम्बुलेन्स संख्या	संस्थाको किसिम			हालको अवस्था		
		गा.पा.	स्वास्थ्य संथा	अन्य संस्था	संचालन मा रहेको	मर्मत गर्दा चल्ने	मर्मत नहुने
आरुचनौटे प्रा.स्वा.के.	१		✓		१		
केरौंजा स्वास्थ्य चौकी	१		✓		१		
आरुघाट अस्पताल	१			✓	१		
आरुघाट युवा क्लब	१			✓		१	
जम्मा	४				३	१	

स्रोत: स्वास्थ्य शाखा, आरूघाट गाउँपालिका, २०७७

५.६.२ स्वास्थ्य संस्थामा कार्यरत चिकित्सक, स्वास्थ्यकर्मी र अन्य जनशक्तिको विवरण

स्वास्थ्य संस्था	मेडिकल अधिकृत			हेल्थ ईन्पेक्सन									नर्सिङ								
				छैठौं			पाँचौं			चौथो			छैठौं			पाँचौं			चौथो		
	दरबन्दी	पूर्ति	करार	दरबन्दी	पूर्ति	करार	दरबन्दी	पूर्ति	करार	दरबन्दी	पूर्ति	करार	दरबन्दी	पूर्ति	करार	दरबन्दी	पूर्ति	करार	दरबन्दी	पूर्ति	करार
आरुचनौटे प्रा.स्वा.के.	१	१	२				१	१		३	२	१				१		१	३	१	४
केरौंजा स्वास्थ्य चौकी				१	१					२	१					१	१		१	१	
थुमी स्वास्थ्य चौकी							१	१		२	१								२	१	
आरुआर्बाङ स्वस्थ्य चौकी				१	१		१	१		१		१							२	१	१
आरुपोखरी स्वास्थ्य चौकी							१	१		२		१				१	१		१		
थलचोक आ.स्वा.के.										१		१							१		
स्याम्राङ आ.स्वा.के.										१		१							१		
कल्लेरी आ.स्वा.के.										१		१							१		
डाँडागाउँ आ.स्वा.के.										१		१							१		
वयाक सा.स्वा.के.												१									
चुरुङ सा.स्वा.के.												१									
जम्मा	१	१	२	२	२		४	४		१४	४	९				३	२	१	१३	४	५

स्रोत: स्वास्थ्य शाखा, आरूघाट गाउँपालिका, २०७७

स्वास्थ्य संस्था	अन्य जनशक्ति						का.स.			जम्मा		
	ल्याब			प्रशासन तर्फ								
	दरबन्दी	पूर्ति	करार	दरबन्दी	पूर्ति	करार	दरबन्दी	पूर्ति	करार	दरबन्दी	पूर्ति	करार
आरुचनौटे प्रा.स्वा.के.	१	१	१				२	२	२	१२	८	११
केरौंजा स्वास्थ्य चौकी							१	१		६	५	
थुमी स्वास्थ्य चौकी							१	१		६	४	
आरुआर्बांङ स्वस्थ्य चौकी							१		१	६	३	३
आरुपोखरी स्वास्थ्य चौकी							१	१		६	३	१
थलचोक आ.स्वा.के.							१			३		१
स्याम्राङ आ.स्वा.के.							१			३		१
कल्लेरी आ.स्वा.के.							१			३		१
डाँडागाउँ आ.स्वा.के.							१			३		१
जम्मा	१	१	१				१०	५	१	४८	२३	१९

स्रोत: स्वास्थ्य शाखा, आरूघाट गाउँपालिका, २०७७

५.६.३ स्वास्थ्य संस्थासम्म पुग्न लाग्ने समयको विवरण

तालिका नं. १०४ : नजिकको स्वास्थ्यचौकीसम्म पैदल पुग्न लाग्ने समयको आधारमा परिवारको विवरण

वडा	१५ मिनेट भित्र	३० मिनेट भित्र	१ घण्टा भित्र	१ देखि २ घण्टा	२ घण्टा भन्दा बढी	जम्मा
१	२	४९	२१५	४४७	३५९	१०७२
२	९३	६०	७९	९८	३२१	६५१
३	९६	५०	२२०	७१	२६	४६३
४	३	१०२	१०७	१७४	३०६	६९२
५	१८६	१	८८	१२४	२०२	६०१
६	०	११८	१२	३२०	८६	५३६
७	२१	३७	२५७	११४	१४२	५७१
८	०	१००	१८४	२३८	२	५२४
९	३४०	२१३	५९	२८	४५	६८५
१०	४१	११२	११५	११७	०	३८५
जम्मा	७८२	८४२	१३३६	१७३१	१४८९	६१८०
प्रतिशत	१२.६५	१३.६२	२१.६२	२८.०१	२४.०९	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

तालिका नं. १०५ : नजिकको प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रसम्म पैदल पुग्न लाग्ने समयको आधारमा परिवारको विवरण

वडा	१५ मिनेट भित्र	३० मिनेट भित्र	१ घण्टा भित्र	१ देखि २ घण्टा	२ घण्टा भन्दा बढी	जम्मा
१	२	३१	१८८	८३	७६८	१०७२
२	१८५	९६	१७७	१६८	२५	६५१
३	२२	९३	७४	५४	२२०	४६३
४	६	७	५८	३१९	३०२	६९२
५	८६	८	१३९	१०५	२६३	६०१
६	०	९०	१०१	३१७	२८	५३६
७	०	१	२९	३७६	१६५	५७१
८	६	८३	१८३	२५१	१	५२४
९	३७१	१५३	५	७	१४९	६८५
१०	४५	३७	१४८	१५५	०	३८५
जम्मा	७२३	५९९	११०२	१८३५	१९२१	६१८०
प्रतिशत	११.७०	९.६९	१७.८३	२९.६९	३१.०८	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

तालिका नं. १०६ : नजिकको औषधि पसलसम्म पैदल पुग्न लाग्ने समयको आधारमा परिवारको विवरण

वडा	१५ मिनेट भित्र	३० मिनेट भित्र	१ घण्टा भित्र	१ देखि २ घण्टा	२ घण्टा भन्दा बढी	जम्मा
१	१०६	५२३	२८५	१४२	१६	१०७२
२	३०९	१५३	५२	५७	८०	६५१
३	१८३	१४२	१०८	१८	१२	४६३
४	२५७	८१	१८५	१६९	०	६९२
५	१००	३२	७३	१७६	२२०	६०१
६	३	१८४	६७	२६५	१७	५३६
७	१०५	१५६	१८४	१०९	१७	५७१
८	०	४४	२२७	२५०	३	५२४
९	३९७	२०६	३०	५१	१	६८५
१०	१०	६९	१५२	१५४	०	३८५
जम्मा	१४७०	१५९०	१३६३	१३९१	३६६	६१८०
प्रतिशत	२३.७९	२५.७३	२२.०६	२२.५१	५.९२	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

५.६.४ सुरक्षित मातृत्वको अवस्थाको विवरण

बालबालिकालाई गर्भमा रहँदादेखि र जन्मेपछि स्याहार तथा रेखदेख गर्न सकिएन भने उनीहरू विभिन्न रोगबाट संक्रमित हुने जोखिम हुन्छ। गर्भमा रहँदा मूलतः आमाको उमेर, पोषण, आराम, मादक तथा सुर्तिजन्य पदार्थको सेवन लगायतका अवस्थाले बालबालिकाको स्वास्थ्य निर्भर रहन्छ। बालबालिका स्वस्थ जन्मनका लागि गर्भवती महिलाले कम्तीमा पनि चारपटक नियमित स्वास्थ्य जाँच गराउनुपर्दछ र आवश्यक खोप (टि.टि) तथा आइरन, भिटामिन चक्कीहरू नियमित सेवन गर्नुपर्दछ। कम उमेरमै गर्भवती हुँदा आमा र शिशु दुवैको स्वास्थ्यमा हानिनोक्सानी पुग्ने भएकाले सरकारले कानुनी रुपमा विवाह गर्ने न्यूनतम उमेर २० वर्ष तोकेको छ। तर १७ प्रतिशत किशोरीहरू १५ देखि १९ वर्ष उमेरमा गर्भवती भएका वा आमा भइसकेका हुन्छन् (नेपाल जनसांख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्वेक्षण, २०११)। सरकारले स्वास्थ्य सेवा विभागमार्फत सुरक्षित मातृत्व तथा नव शिशु स्वास्थ्यका लागि समुदायमा आधारित कार्यक्रम सञ्चालन गरिरहेको छ। थप विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

S.N.	Trend of Safe Motherhood	2074/75	2075/76	2076/77
1	1st ANC (Any Time)	106	69	111
2	1st ANC (Protocal)	83	50	71
3.	4th ANC (Protocal)	36	45	31
4.	HF Delivery Total	34	32	36
5.	Delivery by SBA	35	33	36
6.	PNC 1st	36	35	36

S.N.	Trend of Safe Motherhood	2074/75	2075/76	2076/77
7.	PNC 3rd	17	21	24

५.६.६ प्रमुख १० रोग र उपचारसम्बन्धी विवरण

तालिका नं. १०७ : प्रमुख १० रोगहरूको विवरण

क.सं.	प्रमुख रोगहरू	औषि
१	दम	
२	स्वासप्रश्वास सम्बन्धी	
३	सुगर	
४	उच्च/न्यून रक्तचाप	
५	मुटु रोग	
६	आँखा सम्बन्धी रोग	
७	ग्यासट्रिक	
८	जोर्नी/बाथ	
९	क्यान्सर	
१०	पाठेघर खस्ने समस्य	

स्रोतः आरुघाट गाउँपालिका, HMIS, २०७७

५.६.७ बालपोषण सम्वन्धी विवरण

कुनै पनि ठाउँको पोषणको अवस्था त्यस ठाउँका बालबालिकालाई हेरेर सजिलै अनुमान लगाउन सकिन्छ। पोषित बालबालिकालाई कुनै पनि ठाउँको सामाजिक र आर्थिक विकासको सुचकको रुपमा हेर्न सकिन्छ। सरकारले पनि पोषणलाई प्राथमिकता दिई ५ वर्षमुनिका बालबालिकाहरूलाई नियमित रुपमा बालवृद्धि अनुमान गर्दै आएको छ। बालअधिकार सम्बन्धी महासंन्धी, १९८९ ले समेत बालबालिकालाई अवहेलना, बेवास्ता, हेलचेक्राइ, दुव्यर्वहार, हिंसालगायतबाट जोगाई खाना र पोषणको अधिकार सुनिश्चित गर्नुपर्ने उल्लेख गरेको छ। नेपालको संविधान (२०७२) ले पनि खाद्य सम्प्रभुतालाई मौलिक हकका रुपमा राखेको छ।

स्वास्थ्य र पोषण मानव जीवनको पहिलो महत्वपूर्ण आवश्यकता भएको र स्वस्थ नागरिक बिना राष्ट्रका अन्य विकास क्रियाकलापहरू प्रभावकारी हुन नसक्ने भएको हुँदा जनस्वास्थ्यको अध्ययन योजना तर्जुमा प्रक्रियाको एक महत्वपूर्ण हिस्सा हुन आउँछ । यस गाउँपालिकामा राष्ट्रिय नीति तथा कार्यक्रममा आधारित भई बाल स्वास्थ्य कार्यक्रम, परिवार स्वास्थ्य कार्यक्रम, व्यवस्थापन कार्यक्रम, प्राथमिक स्वास्थ्य सेवा पुनर्जागरण कार्यक्रम, रोग नियन्त्रण कार्यक्रम, स्वास्थ्य शिक्षा, सूचना तथा सञ्चार कार्यक्रम, महामारी तथा रोग नियन्त्रण कार्यक्रम तथा क्षमता विकाससम्बन्धी कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुँदै आएका छन् । स्वास्थ्य तथा पोषणसम्बन्धी कार्य गर्नका लागि राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाहरू समेत कार्यरत रहेका छन् । कार्यक्रम सञ्चालनको सहयोगका लागि गाउँपालिकामा स्वास्थ्य सञ्जाल विस्तार भएको छ ।

५.६.८ खोपको विवरण

बालबालिका भविष्यका निर्माता हुन् । यसको लागि यिनीहरू स्वस्थ्य र निरोगी हुनु आवश्यक छ । बालक अवस्थामा उनीहरूलाई बी.सी.जी. एक पटक, डी.पी.टी. तीन पटक, दादुरा एक पटक, पोलियो र भिटामिन तोकिएको मात्रामा दिनै पर्दछ । बालबालिकाहरूको लागि पाँचओटै खोपहरू नियमित र पुरा मात्रामा दिनु

पर्दछ । नेपाल सरकारले राष्ट्रिय खोप कार्यक्रमलाई उच्च प्राथमिकतामा राखेको छ। खोप कार्यक्रम कम खर्चिलो तथा मितव्ययी रुपमा गरिने स्वास्थ्य क्षेत्रको एउटा प्रभावकारी प्रयत्न हो। खोप कार्यक्रमले उल्लेख्य रुपमा बालमृत्युदर घटाउन र विभिन्न रोगलाई रोकथाम गर्न सहयोग पुऱ्याइएको छ। जसले गर्दा दिगो विकास लक्ष्यको बालमृत्युदर घटाउने लक्ष्य (एम.डी.जी.-४) प्राप्त गर्न सहयोग पुगेको छ।

बाल्यकाल तथा उमेर पुगेपछि लाग्न सक्ने प्राणघातक रोगहरू जस्तै क्षयरोग, भ्यागुते रोग, लहरे खोकी, धनुषटंकार, हेपाटाइटिस बी, इन्ल्फुयन्जा टाइप बी, पोलियो, न्यूमोनिया, दादुरा, रुबेला र जापानिज इन्सफलाइटिस् विरुद्ध चरणबद्ध रुपमा समयमै खोपहरू अनिवार्य रुपमा लगाउनु पर्दछ । ती खोपहरू क्रमश: BCG, DPT, OPV, PCV, IPV, MR, JE / ID हुन् । यसरी खोपहरू समयमै लगाउँदा अत्यन्त सीमित लगानीमा ठूला रोगहरूको जोखिमबाट मुक्त भई बाल मृत्यूदर नियन्त्रण गर्ने प्रभावकारी उपाय हुन्छ ।

तालिका नं. १०८ : खोपको विवरण(प्रतिशतमा)

विवरण	२०७४/७५	२०७५/७६	२०७६/७७
बी.सी.जी. खोप	५७	६९	६२
पेन्टाभ्यालेन्ट खोप-३ (Penta 3)	६४	८१	७८
पोलियो खोप (FIPV2)	०	५९	७७
दादुरा र रुवेला (MR1) खोप	६८	७५	८६
पी.सी.भी. खोप	६९	७५	८६
जापानिज इन्सेफ्लाइटिस (JE) खोप	७८	६५	९१
दादुरा र रुवेला (MR2) खोप	७४	६२	८७
टिटानस तथा भ्यागुते रोग (TD2 and 2+) खोप	५३	५०	५७

स्रोत: आरुघाट गाउँपलिका, HMIS, २०७७

५.६.९ परिवार नियोजन

परिवार नियोजनबाट हुने फाइदाका बारेमा विभिन्न संघ संस्थाबाट गरिएका अध्ययन अनुसन्धानबाट आमा, बच्चा र नवजात शिशुको स्वास्थ्य सुधार गर्न उल्लेखनीय भूमिका खेल्ने कुरा प्रमाणित भएको छ । साथै यसले लैङ्गिक समानता, महिलाको शिक्षा र वृत्ति विकास गर्नको लागि सहयोग पुऱ्याउँछ । त्यस कारण गुणस्तरीय परिवार नियोजन सेवा प्रदान गर्ने उद्देश्यले सन् १९९१ देखि प्रजनन स्वास्थ्य कार्यक्रम र परिवार नियोजन कार्यक्रमलाई विस्तार गरी अस्पताल, प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र, स्वास्थ्य चौकी, गाउँघर क्लिनिक र घुम्ती शिविरहरूमा विस्तार गरी महिला स्वास्थ्य स्वयंसेवीकाद्वारा सेवा पुऱ्याउँदै आएको छ ।

तालिका नं. १०९ : परिवार नियोजनको विवरण

परिवार नियोजनका साधनको प्रकार	२०७६/७७
कन्डम	३१८
पिल्सका (विद्यमान प्रयोगकर्ता)	२८६
डिपो (विद्यमान प्रयोगकर्ता)	६६०
आईयुसिडी (विद्यमान प्रयोगकर्ता)	१२४
इम्प्लान्ट (विद्यमान प्रयोगकर्ता)	६७४

स्रोत: आरुघाट गाउँपालिका, HMIS, २०७७

५.६.१० १२ महिनाभित्र सुत्केरी गराएको स्थान सम्बन्धी विवरण

गाउँपालिकामा विगत १२ महिनामा सुत्केरी भएका मध्ये २८.९० प्रतिशत महिलाले घरमा, ६९.९६ प्रतिशतले स्वास्थ्य संस्थामा र १.१४ प्रतिशत अन्य स्थानमा सुत्केरी गराएको तथ्याङ्क छ । स्वास्थ्य संस्थामा सुत्केरी गराउने संख्या भन्दा घरमा सुत्केरी गराउनेको संख्या बढी रहेको हुँदा त्यसले आमा र शिशुको स्वास्थ्य प्रत्यक्ष रुपमा जोखिममा पर्दछ । सत प्रतिशत स्वास्थ्य संस्थामा नै सुत्केरी गराउने वातावरण श्रृजना गरी व्यापक जनचेतनाको विकास गरी वर्थिङ सर्भिसलाई विस्तार गर्नु जरुरी देखिन्छ ।

तालिका नं. ११० : सुत्केरी भएका महिलाहरूको सुत्केरी गराएको स्थान सम्बन्धी विवरण

वडा	घरमा सुत्केरी भएका महिला	स्वास्थ्य संस्थामा सुत्केरी भएका महिला	अन्य स्थानमा सुत्केरी भएका महिला	जम्मा
१	३७	२५	०	६२
२	४	२६	०	३०
३	१२	३	१	१६
४	६	१३	०	१९
५	४	१९	०	२३
६	०	६	०	६
७	८	२५	०	३३
८	२	२२	०	२४
९	२	२८	१	३१
१०	१	१७	१	१९
जम्मा	७६	१८४	३	२६३
प्रतिशत	२८.९०	६९.९६	१.१४	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

५.६.११ १५ देखि ४९ वर्षका महिलाले जीवित शिशुलाई जन्म दिएको विवरण

तालिका नं. १११ : १५ देखि ४९ वर्षका महिलाले जीवित शिशुलाई जन्म दिएको विवरण

विवरण	वडा नं.										जम्मा
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	
१ सन्तान भएको	१८२	७४	६८	७०	८१	४०	९५	११५	१२३	८३	९३१
२ सन्तान भएको	२२६	८४	९५	७०	११६	२१	१४२	१३८	१५३	९८	११४३
३ सन्तान भएको	१०४	५४	३३	४५	६५	१६	७८	५६	७१	६०	५८२
४ सन्तान भएको	७८	२२	१५	१८	३१	४	३०	२४	१९	२४	२६५
५ सन्तान भएको	३९	६	१	४	८	१	७	१४	११	९	१००
६ वा सोभन्दा बढी सन्तान भएको	३१	५	०	४	९	०	४	८	९	१	७१
सन्तान जन्मदिने महिला	६६०	२४५	२१२	२११	३१०	८२	३५६	३५५	३८६	२७५	३०९२
सन्तान जन्म नदिने महिला	१४५	२२०	१४२	३१७	१३४	३०१	५६	३९	२२९	३४	१६१७

विवरण	वडा नं.										जम्मा
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	
जम्मा महिला	८०५	४६५	३५४	५२८	४४४	३८३	४१२	३९४	६१५	३०९	४७०९

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

गाउँपालिकामा हाल तथ्याङ्क अनुसार १५ देखि ४९ वर्ष उमेरसमूहका ४,७०९ जना महिलाहरूमध्ये २ वटा जिवित शिशुलाई जन्मदिने महिलाहरूको संख्या सबैभन्दा धेरै अर्थात १,१४३ जना भएको पाइयो भने दोस्रोमा १ जना जिवित शिशु जन्म दिने महिलाहरूको संख्या ९३१ रहेको छ । त्यसैगरी ३ जना जिवित शिशु जन्म दिने महिलाहरूको संख्या ५८२ रहेको छ । १ देखि ३ वटा जिवित शिशुलाई जन्मदिनेको संख्या भने सबैभन्दा बढी रहेको छ । यो तथ्याङ्कबाट क्रमश: गाउँपालिकाको परिवारको औषत आकारमा अर्थात महिलाको खुद प्रजनन् दर घट्दै गैरहेको पाइन्छ । परिवार नियोजन कार्यक्रमको प्रभावकारीता, प्रजनन् स्वास्थमा आएको चेतना र शिक्षाको सामाजिक र पारिवारिक जागरणमा परेको सकारात्मक प्रभावका कारण परिवारको आकार घट्ने क्रममा रहेको पाइन्छ । यस तथ्याङ्कको अर्कोपक्ष भनेको सन्ताननै नभएका महिलाहरूको जनसंख्या हो । उदाहरणका लागि १५ वर्ष देखि ४९ वर्ष उमेर समूहमा सन्तान नजन्माएका महिलाको संख्या १,६१७ रहेको छ । मुख्यतया महिलाको प्रजनन् स्वास्थमा भएको जटिलता, प्रजनन् स्वास्थ्य बारेको चेतनाको कमी, औषधोपचारमा पहुँचको कमी, पोषणको कमी, चुरोट तथा नशालु पदार्थको प्रयोग, वंशाणुगत कारण आदिले महिलामा बाँझोपन आउन सक्ने तथ्यलाई मनन् गरी त्यसतर्फ उचित कदम चाल्नु पर्ने देखिन्छ । महिलामा बाँझोपन हुँदा देखा पर्ने महिला हिंसा तथा नकारात्मक सामाजिक व्यवहारले लैङ्गिक हिंसा बढाएको तथ्य हामी सामु रहेको छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

५.६.१२ शिशु तथा ५ वर्ष मुनिका बाल मृत्युदर

राष्ट्रिय जनसांख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्भेक्षण, २०१६ (National Demographic and Health Survey, 2016) का अनुसार नवजात शिशु मृत्युदर प्रतिहजार २१, शिशु मृत्युदर प्रतिहजार ३२ र पाँच वर्षमुनिको बाल मृत्युदर प्रतिहजार ३९ रहेको तथ्याङ्क सार्वजनिक भएको छ । घरधुरी तथ्याङ्क संकलन २०७७ अनुसार यस गाउँपालिकामा २०७६ पुष देखि २०७७ माघसम्म ५ वर्ष मुनिका कुनै पनि बालबालिकाको मृत्यू भएको छैन ।

५.६.१३ पहिलो बच्चा जन्मदिंदा महिलाको उमेरको विवरण

कानूनी र प्रजनन स्वास्थको दृष्टिकोणबाट २० वा सो वर्षभन्दा कम उमेरमा आमा बन्नु गैरकानूनी र मातृ तथा शिशु दुवैको स्वास्थ्यका दृष्टिकोणबाट जोखिमपूर्ण मानिन्छ । शारीरिक, मानसिक, आर्थिक रुपमा अपरिपक्व अवस्थामा गर्भाधान र सन्तान जन्माउँदा एकातर्फ अपरिपक्व, कम तौलको, शारीरिक र बौद्धिक रुपमा विकलाङ्ग शिशु जन्मन सक्ने जोखिम उच्च रहन्छ भने अर्कोतर्फ गर्भावस्थाको हेरविचार, मातृ तथा शिशुको स्याहार, खानपान, सरसफाइजस्ता विषयमा पर्याप्त जानकारी नहुँदा आमा र शिशु विभिन्न प्रकारका संक्रमणको सिकार हुन सक्ने संभावना रहन्छ ।

नेपालले सहश्राब्दि विकास लक्ष्य २०००-२०१५ का बिचमा मातृ तथा शिशु स्वास्थको क्षेत्रमा उल्लेखनीय प्रगति हासिल गरेको छ । सन् १९९० लाई आधार वर्ष मान्दा नेपालमा कूल १००० जीवित जन्म भएका शिशुमध्ये १०८ जनाको मृत्यु हुने गरेकोमा यो संख्यामा सारभूत रुपमा गिरावट आई सन् २०१५ सम्म ३३ मा झरेको छ भने ५ वर्षभन्दा कम उमेरका बालबालिकाको मृत्युदर (प्रति हजार) ३८ मा झरेको छ । त्यसैगरी सन् १९९० लाई आधार वर्ष मान्दा मातृमृत्यु (प्रति एकलाख) मा ८५० रहेकोमा सन् २०१५ सम्म २५८ मा झरेको देखिन्छ भने तालिम प्राप्त स्वास्थकर्मीबाट प्रसुति गराउने महिलाको अनुपात ५५.६ प्रतिशत

पुगेको तथ्यांक देखिन्छ (Nepal and the Millennium Development Goals Final Status Report 2000-2015)। यसरी हेर्दा समग्र मातृ तथा शिशु स्वास्थको क्षेत्रमा सकारात्मक परिवर्तनका संकेतहरू देखा परिरहेका छन्।

गाउँपालिकाका कूल ३,०९२ महिलालाई पहिलो सन्तान जन्मदिंदा उनीहरूको उमेरको बारेमा सोधिएको प्रश्नमा १० जना अर्थात् ०.३२ प्रतिशत महिलाले १५ वर्षभन्दा कम उमेरमा र १०१२ जना अर्थात् ३२.७३ प्रतिशत महिलाले १५-१९ वर्षको बिचमा पहिलो सन्तान जन्माएको देखिन्छ। त्यसैगरी १७०८ अर्थात् ५५.२४ प्रतिशत महिला २०-२४ वर्ष उमेरमा, ३०४ अर्थात् ९.८३ प्रतिशत महिला २५-२९ वर्ष उमेरमा र ४७ जना अर्थात् १.५२ प्रतिशत महिला ३०-३४ वर्ष उमेरमा आमा बनेको देखिन्छ भने ३५ वर्षमाथि पहिलो पटक आमा बन्नेको संख्या जम्मा ११ जना अर्थात् ०.३६ प्रतिशत रहेको छ।

तालिका नं. ११२ : १५-४९ उमेरसमूहका विवाहित महिलाहरूको पहिलो बच्चा जन्मिदाको उमेरसम्बन्धी विवरण

वडा	पहिलो बच्चा जन्मदिँदा आमाको उमेर						जम्मा आमाको संख्या
	१५ वर्ष भन्दा कम	१५ - १९ वर्ष	२० - २४ वर्ष	२५ - २९ वर्ष	३० - ३४ वर्ष	३५ वर्ष वा सोभन्दा बढी	
१	१	१८४	३९९	५७	१५	४	६६०
२	१	८८	१३६	१८	२	०	२४५
३	२	९८	९३	१६	२	१	२१२
४	१	७८	१०९	२०	२	१	२११
५	०	१२३	१५३	३०	३	१	३१०
६	०	१४	५३	१४	१	०	८२
७	०	११३	२१४	२५	२	२	३५६
८	१	९४	२१७	४१	२	०	३५५
९	१	१३३	२०३	३८	११	०	३८६
१०	३	८७	१३१	४५	७	२	२७५
जम्मा	१०	१०१२	१७०८	३०४	४७	११	३०९२
प्रतिशत	०.३२	३२.७३	५५.२४	९.८३	१.५२	०.३६	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

५.६.१४ दीर्घ रोगसम्बन्धी विवरण

गाउँपालिकामा रहेका कुल जनसंख्या मध्ये दिर्घ रोगका कारण पिडितहरूको संख्या १५०९ रहेको छ। यी मध्ये सबैभन्दा बढी बाथ/जोर्नी दुखाईको रोग लागेका ३२८ जना, दोस्रोमा ग्यास्ट्रिक/अल्सर/आन्द्राको रोग सम्बन्धी रोग हुनेहरू संख्या २४७ जना, तेस्रोमा दम सम्बन्धी रोगीहरूको संख्या २११ जना रहेका छन् भने यस बाहेक अन्य, मुटु, स्वास प्रस्वास, मदुमेह, छारे रोग, मृगौला सम्बन्धी रोगीहरूको लगायतका दीर्घरोगीहरू रहेका छन्। त्यस्तै अन्य दीर्घ रोगीहरूको संख्या समेत धेरै रहेको छ। विशेषगरी खानपान र जीवनशैली, धुम्रपान, मध्यपान, शारिरीक व्यायामको कमी, मानसिक चिन्ता तथा बंशाणुगत कारणले दिर्घ रोगहरू लाग्छन्। तसर्थ यस्ता रोगहरू कम गर्न व्यापक स्वास्थ्य चेतना फैलाउने खालका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ। विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. ११३ : दीर्घरोग रोगको प्रकारअनुसार जनसंख्याको विवरण

दीर्घरोगको प्रकार	वडा नं.										जम्मा	प्रतिशत
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०		
बाथ/जोर्नी दुखाई	४४	३३	३३	१९	२२	७	६५	५८	१५	३२	३२८	२१.७४
ग्यास्ट्रिक/अल्सर/आन्द्राको रोग	५१	१३	९	१४	१७	२	८१	३६	१४	१०	२४७	१६.३७
दम	२५	११	८	३३	२४	२२	३९	२८	१३	८	२११	१३.९८
रक्तचाप (उच्च/न्यून)	४	१३	७	५	२९	१०	२९	२६	४४	२७	१९४	१२.८६
अन्य	३७	१०	१६	६	१७	१	७	२१	७	४	१२६	८.३५
स्वास प्रस्वाससम्बन्धी	९	१९	१०	३	१४	३	४	१८	२	१६	९८	६.४९
मुटुसम्बन्धी रोग	५	०	६	७	७	८	१७	१२	१३	८	८३	५.५०
स्त्री रोग	३	६	१	३	६	१	१०	३३	१	३	६७	४.४४
मदुमेह	१	१	३	७	३	१	१२	३	१६	७	५४	३.५८
मृगौलासम्बन्धी	२	२	३	२	३	०	३	९	३	२	२९	१.९२
माइग्रेन	१	२	२	४	०	२	३	१	३	१	१९	१.२६
छारे रोग	३	२	०	२	०	१	६	१	०	०	१५	०.९९
कलेजोसम्बन्धी	०	०	०	३	२	३	०	२	२	०	१२	०.८०
पेशागत रोग	१	१	०	१	०	०	०	३	०	३	९	०.६०
अर्बुद (क्यान्सर)	१	०	०	०	०	४	१	१	१	१	९	०.६०
पार्किन्सन/अल्जाइमर	०	०	०	१	१	२	०	३	१	०	८	०.५३
जम्मा	१८७	११३	९८	११०	१४५	६७	२७७	२५५	१३५	१२२	१५०९	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

दीर्घ रोगको प्रकार अनुसार दीर्घ रोगीहरूको जनसंख्या विवरण

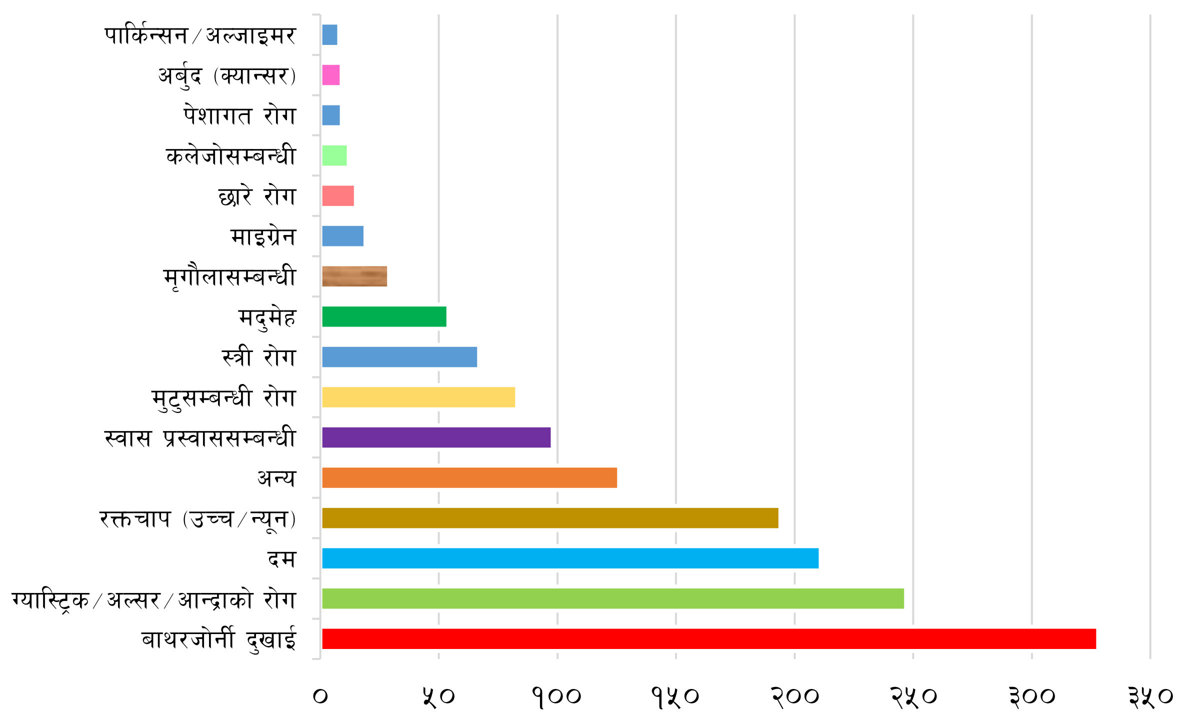

तालिका नं. ११४ : दीर्घरोग रोगको भएको अवधिको आधार जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	दीर्घरोगबाट पिडित भएको वर्ष					
	०-२ वर्ष सम्म	३ - ५ वर्ष	६ - ९ वर्ष	१० - १४ वर्ष	१५ - १९ वर्ष	२० वर्ष वा सोभन्दा बढी
१	४३	४३	३२	२६	११	३२
२	१३	४३	३५	१०	४	८
३	१६	२४	७	२३	९	१९
४	१५	३२	१७	२७	८	११
५	१८	६३	१८	२५	८	१३
६	५	१६	१०	६	३	२७
७	४५	६८	५७	४४	१८	४५
८	४२	८५	४६	४४	१७	२१
९	२३	४०	२९	२१	१२	१०
१०	२५	५०	२२	२०	२	३
जम्मा	२४५	४६४	२७३	२४६	९२	१८९
प्रतिशत	१६.२४%	३०.७५%	१८.०९%	१६.३०%	६.१०%	१२.५२%

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्लन, २०७७

५.६.१५ स्वास्थ्य बीमा सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. ११५ : स्वास्थ्य बीमा गरे नगरेको आधारमा परिवारको विवरण

वडा	परिवारको स्वास्थ्य बीमा छ	परिवारको स्वास्थ्य बीमा छैन	जम्मा परिवार
१	५९	१०१३	१०७२
२	११३	५३८	६५१
३	३९	४२४	४६३
४	९८	५९४	६९२
५	८२	५१९	६०१
६	१४६	३९०	५३६
७	६४	५०७	५७१
८	१८३	३४१	५२४
९	१९०	४९५	६८५
१०	१३१	२५४	३८५
जम्मा परिवार	११०५	५०७५	६१८०
प्रतिशत	१७.८८	८२.१२	१००

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्लन, २०७७

गाउँपालिकामा रहेका ६१८० घरपरिवारलाई स्वास्थ्य बीमा गरे/नगरेको बारे सोधिएको प्रश्नमा १,१०५ परिवारले स्वास्थ्य बीमा गरेको बताएका छन् भने ५,०७५ परिवारले स्वास्थ्य बीमा नगरेको तथ्याङ्कमा देखिन्छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

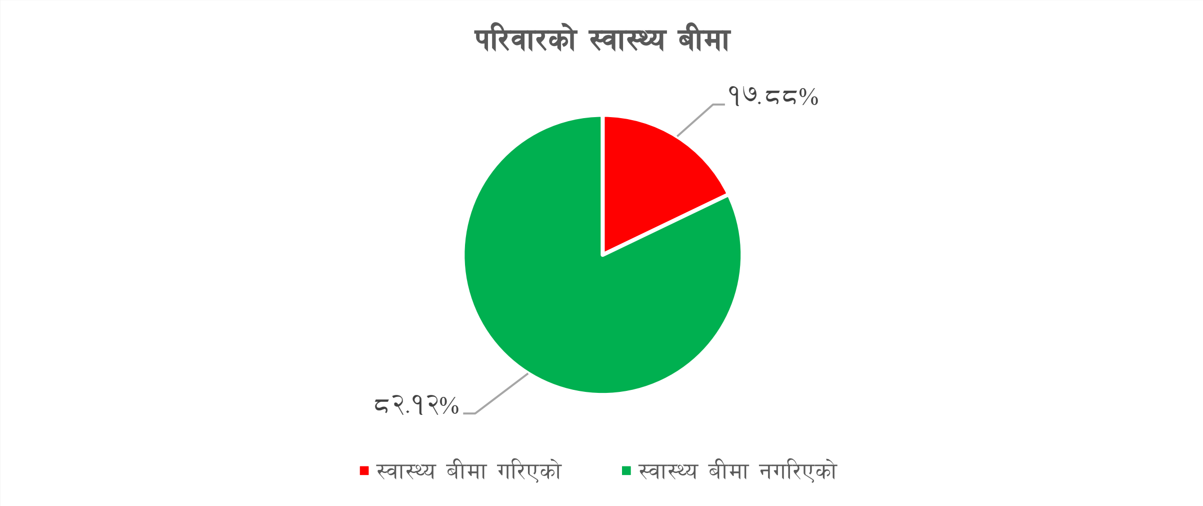

५.७ महिला, बालबालिका तथा सामाजिक समावेशीकरण

५.७.१ जेष्ठ नागरिक तथा एकल महिलाको विवरण

जेष्ठ नागरिक सम्बन्धी ऐन २०६३ अनुसार "जेष्ठ नागरिक" भन्नाले ६० वर्ष पूरा गरेका नेपाली नागरिकलाई सम्झनु पर्दछ भनी उल्लेख गरेको छ । यस गाउँपालिकमा रहेका जेष्ठ नागरिकको लैङ्गिक आधारमा विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ११६ : ६० वर्ष पूरा गरेका जेष्ठ नागरिकसम्बन्धी वडागत विवरण

वडा नं.	पुरूष		महिला		जम्मा	
	संख्या	वडागत प्रतिशत	संख्या	वडागत प्रतिशत	संख्या	जम्मामा प्रतिशत
१	२१३	४५.८	२५२	५४.२	४६५	१३.१
२	१५८	४३.२	२०८	५६.८	३६६	१०.३
३	११०	४५.१	१३४	५४.९	२४४	६.९
४	१८६	५०.०	१८६	५०.०	३७२	१०.५
५	२१४	५०.०	२१४	५०.०	४२८	१२.०
६	२१३	५१.०	२०५	४९.०	४१८	११.८
७	१९९	५१.६	१८७	४८.४	३८६	१०.९
८	१७९	४९.६	१८२	५०.४	३६१	१०.२
९	१२१	५०.६	११८	४९.४	२३९	६.७
१०	१२१	४४.२	१५३	५५.८	२७४	७.७
जम्मा	१७१४	४८.२	१८३९	५१.८	३५५३	१००.०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७७

एकल महिला सुरक्षा कोष (सञ्चालन) नियमावली, २०७० अनुसार एकल महिला भन्नाले (१) सम्बन्ध विच्छेद गरेकी महिला, (२) विधवा, (३) पैंतीस वर्ष उमेर पूरा गरेकी अविवाहित महिला, (४) पाँच वर्ष भन्दा बढी समयदेखि पति हराई वा बेपत्ता भएकी महिला, (५) अंशवण्डा गरी वा मानो छुट्टिई पतिसँग अलग बसेकी महिला भनेर परिभाषित गरिएको छ । तलको तालिकामा बुँदा नं. (४) मा उल्लेख गरिएको "पाँच वर्ष भन्दा बढी समयदेखि पति हराई वा बेपत्ता भएकी महिला" बाहेकका एकाल महिलाको विवरण प्रस्तुत गरिएको छ ।

यस गाउँपालिकामा ८११ जना महिला एकल हुनुहुन्छ। जसमध्ये ७४.४ प्रतिशत महिला विधुवा हुनुहुन्छ भने १७.९ प्रतिशत अर्थात् १४५ जना महिला ३५ वर्ष पूरा गरेका अविवाहित हुनुहुन्छ।

तालिका नं. ११७ : एकल महिलासम्बन्धी वडागत विवरण

वडा नं.	३५ वर्ष माथिका अविवाहित		विधुवा		सम्बन्ध बिच्छेद/पारपाचुके		छुट्टिएको		जम्मा एकल महिला	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	२९	३.६	११५	१४.२	४	०.५	१	०.१	१४९	१८.४
२	२३	२.८	४९	६.०	२	०.२	१०	१.२	८४	१०.४
३	१६	२.०	३७	४.६	२	०.२	२	०.२	५७	७.०
४	१८	२.२	१७	२.१	०	०.०	३	०.४	३८	४.७
५	१८	२.२	४४	५.४	३	०.४	३	०.४	६८	८.४
६	१२	१.५	८५	१०.५	४	०.५	१०	१.२	१११	१३.७
७	५	०.६	५२	६.४	१	०.१	३	०.४	६१	७.५
८	८	१.०	७३	९.०	४	०.५	७	०.९	९२	११.३
९	७	०.९	६७	८.३	२	०.२	१	०.१	७७	९.५
१०	९	१.१	६४	७.९	०	०.०	१	०.१	७४	९.१
जम्मा	१४५	१७.९	६०३	७४.४	२२	२.७	४१	५.१	८११	१००

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७७

५.७.२ अपाङ्गताका आधारमा जनसंख्याको विवरण

शरीरका अङ्गहरू र शारीरिक प्रणालीमा भएको समस्याका कारण भौतिक, सामाजिक, सांस्कृतिक वातावरणका साथै सञ्चार समेतबाट सिर्जना भएको अवरोध समेतले दैनिक क्रियाकलाप सामान्यरूपमा सञ्चालन गर्न एवं सामाजिक जीवनमा पूर्ण सहभागी हुन कठिनाइ हुने अवस्थालाई अपाङ्गता भनिन्छ। खासगरी व्यक्तिहरूमा अपाङ्गता हुने कारण आयोडिनयुक्त नुनको प्रयोगको कमी, ग्रामीण क्षेत्रमा मुख नधुने समस्याका कारण उत्पन्न (Trachoma) रोग, दुर्घटना, जन्मजात, प्राकृतिक प्रकोप, कुपोषण, स्वास्थ्य उपचार नपाएर, द्वन्द्व वा युद्ध वा विस्फोटक पदार्थको प्रयोग आदि देखिएका छन्। जसलाई घटाउन प्रतिरोधात्मक र उपचारात्मक दुवै कार्यहरू गरिनु पर्दछ। अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा बालबालिकाहरूको हक हित र अधिकारको संरक्षण एवं सम्बर्द्धन र विकास गर्न १९ वटा क्षेत्रलाई समेटी अपाङ्ग संरक्षण तथा कल्याण ऐन, २०३९ र अपाङ्गतासम्बन्धी कार्ययोजना, २०६३ तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ। त्यसै गरी २०६६ पुस १२ गते नेपालले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकारसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र संघीय महासन्धी, २००६ लाई अनुमोदन गरेको छ।

अपाङ्गता परिचयपत्र वितरण गर्नका लागि अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई अपाङ्गताका आधारमा शारिरीक अपाङ्गता, दृष्टिविहीन र न्यून दृष्टियुक्त, स्वरबोलाई सम्बन्धी अपाङ्गता, सुस्त श्रवण र बहिरा, श्रवण दृष्टिविहिनता, मानसिक अपाङ्गता बौद्धिक अपाङ्गता, बहुअपाङ्गता गरी सात किसिमले र गाम्भीर्यताका आधारमा तह क (रातो रङको परिचयपत्र), तह ख (नीलो रङको परिचयपत्र), तह ग (पहेलो रङको परिचयपत्र) र तह घ (सेतो रङको परिचयपत्र) गरी चार तहमा विभक्त गरी परिचय पत्र वितरण गर्ने कार्य सुरु गरिएको छ। हालसम्म यो समुदायको सामाजिक आर्थिक अवस्थामा परिवर्तन ल्याउन केही सामान्य आयमुलक र सिपमुलक तालिमहरू सञ्चालन गरिएता पनि यिनीहरूको आत्मविश्वासलाई बढाउन र समुदायबाट हुने गरेको

उपेक्षाबाट मुक्त राख्न स्थानिय स्रोत साधन र निकायहरूमा यो समुदायको पहूँच पुऱ्याउन विभिन्न कार्यक्रम ल्याउनु पर्ने देखिन्छ।

घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७ को तथ्याङ्क अनुसार गाउँपालिकामा रहेको कूल २३,३११ जनसंख्या मध्ये ५३२ जना अर्थात २.२८ प्रतिशतमा कुनै न कुनै प्रकारको अपाङ्गता रहेको छ। जसमध्ये शारिरीक अपाङ्गता भएका १.१४ प्रतिशत, दृष्टिविहिन अपाङ्गता भएका ०.४० जना, सुनाइ सम्बन्धी अपाङ्गता भएका ०.३३ प्रतिशत, स्वर बोलाई सम्बन्धी अपाङ्गता भएका ०.१२ प्रतिशत रहेका छन्। जसको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. ११८ : अपाङ्गताको किसिम अनुसार जनसंख्या विवरण

वडा	शारीरिक अपाङ्गता	दृष्टि सम्बन्धी अपाङ्गता	सुनाई सम्बन्धी अपाङ्गता	श्रवण दृष्टिबिहीन	स्वरबोलाई सम्बन्धी अपाङ्गता	मानसिक अपाङ्गता	बौद्धिक अपाङ्गता	बहुअपाङ्गता	जम्मा अपाङगता भएका	अपाङ्गता नभएको	जम्मा
१	५०	३७	१३	२	६	४	०	०	११२	३९६९	४०८१
२	१३	१	२	१	१	६	०	०	२४	२२८३	२३०७
३	३३	९	४	०	१	३	०	०	५०	१६७३	१७२३
४	३२	६	१३	०	२	२	०	३	५८	२५४५	२६०३
५	२७	१२	३	०	४	२	१	२	५१	२२०६	२२५७
६	२९	९	८	२	१	४	०	०	५३	१९७८	२०३१
७	२४	३	३	३	१	५	०	२	४१	२०२५	२०६६
८	१९	९	१०	०	३	६	२	४	५३	१९५६	२००९
९	१५	३	८	०	२	२	०	२	३२	२६४७	२६७९
१०	२३	४	१२	१	७	५	३	३	५८	१४९७	१५५५
जम्मा	२६५	९३	७६	९	२८	३९	६	१६	५३२	२२७७९	२३३११
प्रतिशत	१.१४	०.४०	०.३३	०.०४	०.१२	०.१७	०.०३	०.०७	२.२८	९७.७२	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

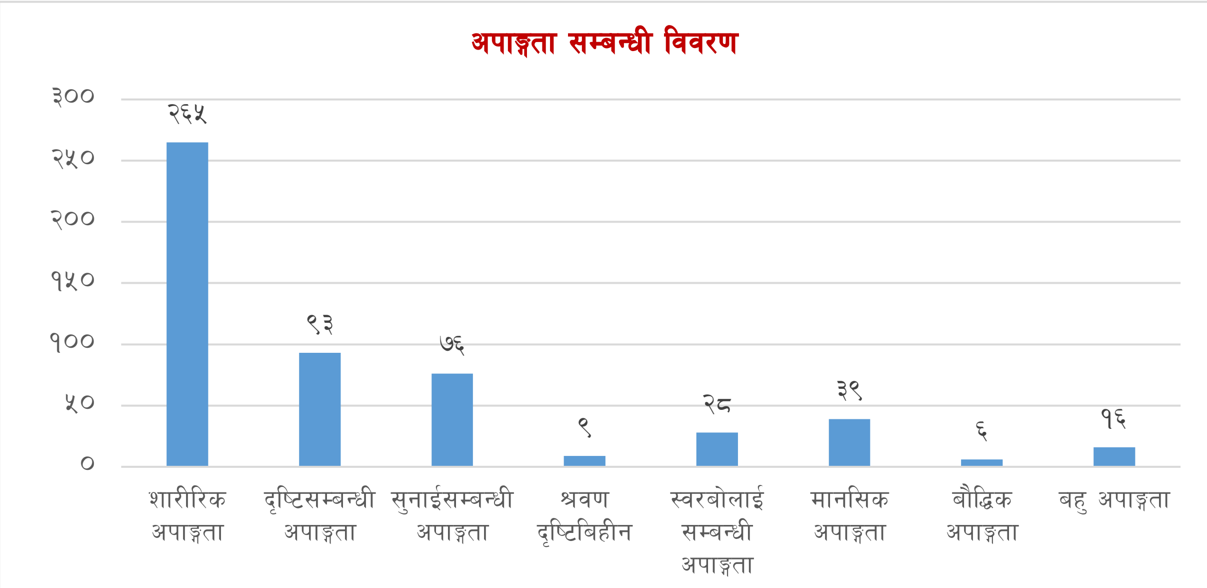

५.७.३ महिलाको नाममा भएको घर/जग्गा सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. ११९ : महिलाको नाममा भएको घर/जग्गा सम्बन्धी विवरण

वडा	महिलाको नाममा घर/जग्गा भएको परिवार संख्या	महिलाको नाममा घर/जग्गा नभएको परिवार संख्या	थाहा छैन	जम्मा परिवार संख्या
१	८६	९७६	१०	१०७२
२	३७	६०५	९	६५१
३	४१	४१७	५	४६३
४	३१	६५८	३	६९२
५	६४	५३०	७	६०१
६	२७	४९३	१६	५३६
७	८६	४५९	२६	५७१
८	५६	४६२	६	५२४
९	८८	५७७	२०	६८५
१०	७९	३०३	३	३८५
जम्मा	५९५	५४८०	१०५	६१८०
प्रतिशत	९.६३	८८.६७	१.७०	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

गाउँपालिकामा रहेका कूल ६१८० घरपरिवारहरूमध्ये ५९५ अर्थात ९.६३ प्रतिशत घरपरिवारमा महिलाको स्वामित्वमा घर तथा जमिन रहेको छ भने ५,४८० अर्थात् ८८.६७ प्रतिशत घरपरिवारमा पुरुषको नै स्वामित्व रहेको देखिन्छ । हालका वर्षहरूमा शिक्षाको सकारात्मक प्रभाव, सञ्चार माध्यमको विकास र त्यसको प्रचारात्मक प्रभाव, प्रमुख राजनैतिक तथा सामाजिक परिवर्तन जस्ता कारणले लैङ्गिक भेदभाव क्रमशः कम हुँदै गएतापनि गाउँमा त्यसको प्रभाव कम देखिन्छ । लैङ्गिक भेद्भाव हटाउन गाउँले प्रभावकारी कदमहरू कडाइका साथ चाल्नु अनिवार्य छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

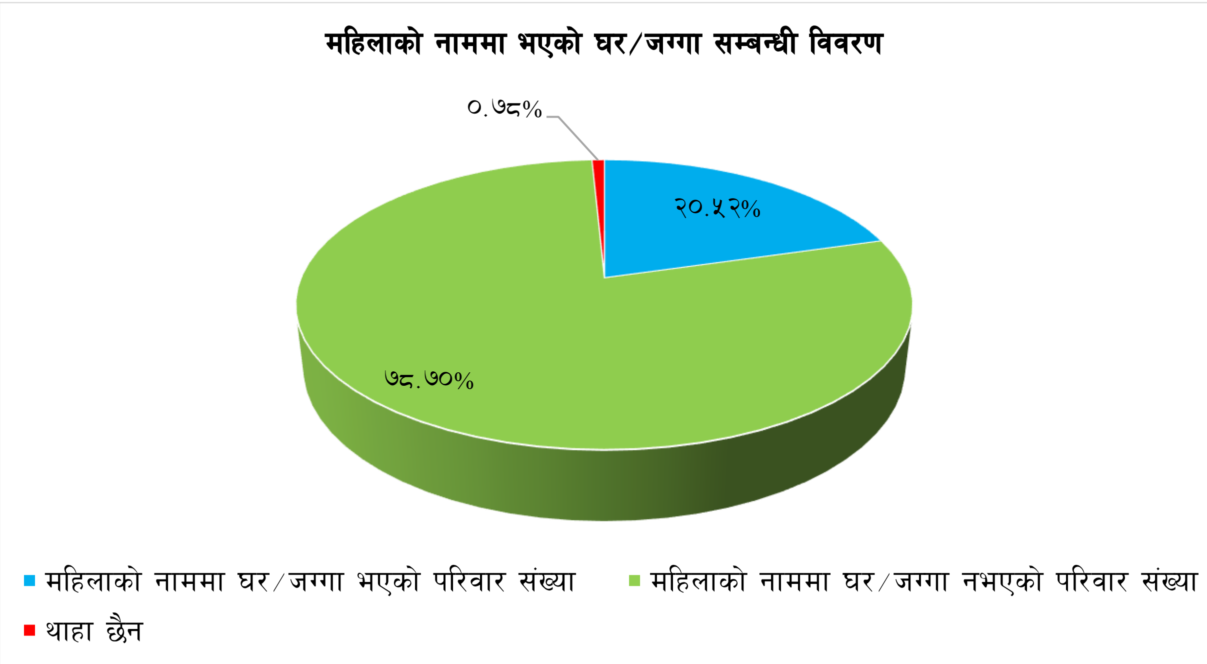

५.७.४ लैङ्गिक आधारमा बाल विवाह (बीस वर्ष मुनिका) को विवरण

मुलुकी अपराधा संहिता, २०७४ को परिच्छेद ११ को दफा १७३ मा बीस वर्ष नपुगी विवाह गरेमा त्यसलाई बालविवाह मानिने कुरा उल्लेख गरेको छ । यस गाउँपालिकामा १० देखि २० वर्ष उमेर समूहका जम्मा ४६७८ जनसंख्या मध्ये २७५ जना अर्थात् ५.९ प्रतिशतले एक पटक विवाह गरेको र २ जनाको सम्बन्ध विच्छेद समेत भएको देखिन्छ । गाउँपालिकाले बालविवाहलाई निरुत्साहित गर्न विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरी बालविवाह उन्मूलुनमा विशेष योजना तयार गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

तालिका नं. १२० : लैङ्गिक आधारमा बाल विवाह (बीस वर्ष मुनिका)को विवरण

उमेर समूह	विवाह नभएको			एक विवाह			सम्बन्ध बिच्छेद/पारपाचुके			जम्मा		
	पुरूष	महिला	जम्मा	पुरूष	महिला	जम्मा	पुरूष	महिला	जम्मा	पुरूष	महिला	जम्मा
१५ वर्ष मुनिका	१११४	११३४	२२४८	०	२	२	०	०	०	१११४	११३६	२२५०
१५ -१९ वर्ष	११२१	१०३३	२१५४	६६	२०७	२७३	१	१	२	११८७	१२४१	२४२८
जम्मा	२२३५	२१६७	४४०२	६६	२०९	२७५	१	१	२	२३०१	२३७७	४६७८
प्रतिशत	४७.८	४६.३	९४.१	१.४	४.५	५.९	०.०	०.०	०.०	४९.२	५०.८	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

५.७.८ बालक्लव तथा संजालको विवरण

बालबालिकाहरू संगठित भई आफुसँग सरोकार राख्ने विषयमा छलफल गर्न, प्रतिनिधित्व गर्न र आफ्नै क्षमता विकास, सचेतना लगायत बाल अधिकारको संरक्षण प्रबर्द्धनमा विविध क्रियाकलाप गर्न नेपालमा बाल-समूह, बाल क्लव, बालअधिकार मञ्च आदिका रुपमा बालबालिकाहरू क्रियाशिल रहेका छन्। बालक्लब, बाल-सहभागिताको एक शसक्त माध्यम बनेको छ। जसलाई बालबालिकासँग सम्बन्धित थुप्रै नितिगत दस्तावेजहरूमा पनि उल्लेख गरिएको छ। बालबालिकालाई समूहमा आबद्ध गराउन र उनीहरूसँग सरोकार राख्ने विषयमा मत व्यक्त गर्नका लागि विभिन्न स्तरका नीति तथा योजना निर्माणदेखि कार्यान्वयन र अनुगमनसम्म बालक्लबको प्रतिनिधित्वलाई मान्यता दिइएको छ।

गाउँपालिकामा बालबालिकाको सहभागिता, सक्रियता र नेतृत्वमा गठन गरिएका बालक्लबहरूले बाल अधिकारसम्बन्धी चेतनामूलक कार्यहरू गरिरहेको छन्। बालक्लबहरूले संचालन गरेका कार्यक्रमहरूमा (१) जन्मदर्ता प्रचारात्मक अभियान, (२) विद्यालय भर्ना अभियान, (३) बालश्रम न्यूनीकरण कार्यक्रम, (४) बालसहभागिता अभिवृद्धि कार्यक्रम, (५) बालबालिकालाई प्रदान गरिने खोप प्रचार कार्यक्रम, (६) नि:शुल्क शिक्षा प्रचारात्मक र प्रबर्द्धनात्मक कार्यक्रम, (७) भयरहित वातावरणमा शिक्षा पाउने अधिकारबारे प्रचारप्रसार, (८) वातावरणीय सुधार कार्यक्रम, (९) अभिभावक चेतनाशिक्षा कार्यक्रम र (१०) बालविवाह उन्मुलन सम्बन्धी प्रचारात्मक कार्यक्रम प्रमुख रहेका छन्।

तालिका नं. १२१ : गाउँपालिकामा रहेका बालक्लबको विवरण

वडा नं.	बालक्लवको नाम	सदस्य संख्या		
		लिङ्ग		जम्मा
		बालक	बालिका	
५	श्री चक्रदेवी बाल क्लव	१५	२०	३५
५	श्री जलदेवी बाल क्लव	८	८	१६

स्रोतः गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७७

५.७.११ वार्षिक कार्यक्रमबाट लक्षित कार्यक्रमतर्फ भएको विनियोजन तथा खर्चको अवस्था

५.७.१२ स्थानीय तह तथा सामाजिक संघसंस्थामा संलग्नतासम्बन्धी विवरण

तालिका नं. १२२ : परिवारका सदस्यको स्थानीय तह वा सामाजिक संघसंस्थामा संलग्नतासम्बन्धि विवरण

वडा	स्थानीय तह वा सामाजिक संघसंस्थामा संलग्नता भएको परिवार संख्या	स्थानीय तह वा सामाजिक संघसंस्थामा संलग्नता नभएको परिवार संख्या	जम्मा
१	१२५	९४७	१०७२
२	४५	६०६	६५१
३	७५	३८८	४६३
४	५३	६३९	६९२
५	१०१	५००	६०१
६	५३	४८३	५३६
७	२८७	२८४	५७१
८	११३	४११	५२४
९	१७७	५०८	६८५
१०	२०८	१७७	३८५
जम्मा	१२३७	४९४३	६१८०
प्रतिशत	२०.०२	७९.९८	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

गाउँमा रहेका कुल घरपरिवार मध्ये १२३७ अर्थात २०.०२ प्रतिशत परिवारका सदस्यको स्थानीय तह वा सामाजिक संघसंस्थामा संलग्नता रहेको छ भने ४९४३ अर्थात ७९.९८ प्रतिशत परिवारका सदस्यको भने स्थानीय तह वा सामाजिक संघसंस्थामा संलग्नता नरहेको तथ्याङ्कले देखाउछ ।

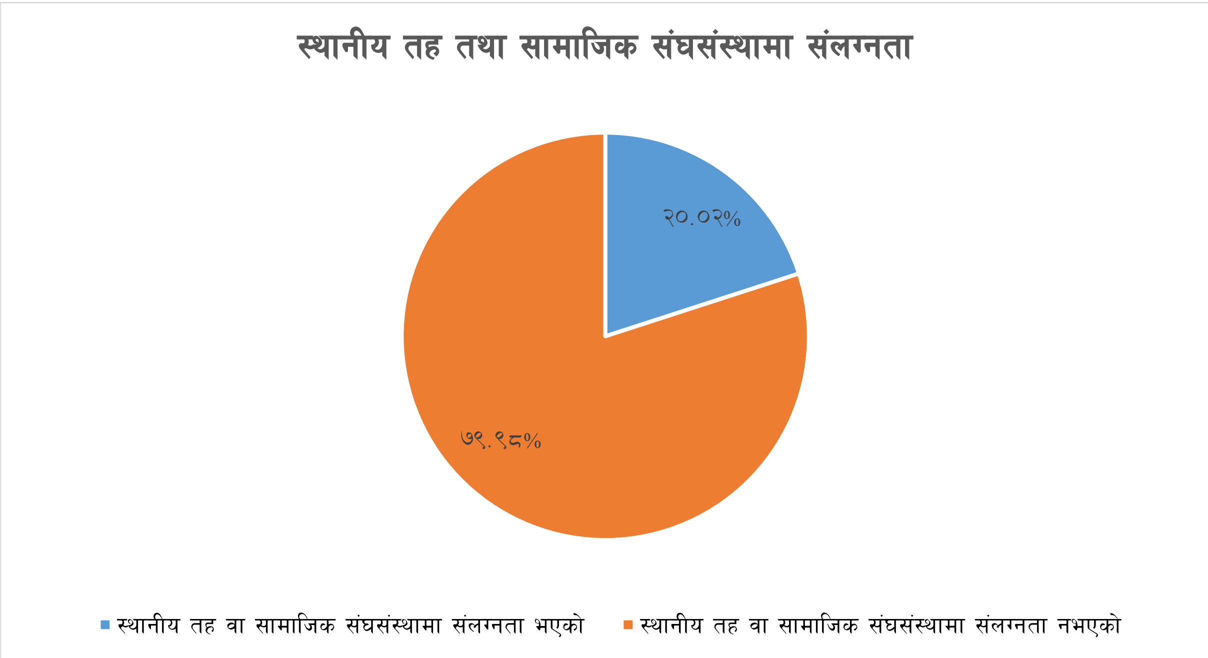

५.८ युवा तथा खेलकुद र मनोरञ्जन

५.८.१ खेलमैदान, पार्क, पिकनिक स्थल तथा मनोरन्जनस्थल सम्वन्धी विवरण

खेलकुद क्षेत्रमा स्वस्थ, प्रतिस्पर्धी जनशक्ति उत्पादन गरी गाउँपालिकाको खेल अनुशासन र खेलकुद विकासलाई बल पुऱ्याउन सकिन्छ भन्ने मान्यता अनुसार यस गाउँपालिकामा खेलकुदको विकास भएको पाइन्छ। यसको लागि गाउँपालिकाले विभिन्न खुला स्थानहरू छोडेको छ। तर ती स्थानहरूमा खेलकुदको लागि केही मात्र पूर्वाधार तयार भएको देखिन्छ। समग्रमा भन्नुपर्दा बालबालिका एवं युवा जनशक्तिको स्वस्थ शारीरिक विकासको लागि नभई नहुने खेलकुदको क्षेत्रमा अत्यन्त न्यून लगानी हुने गरेको देखिन्छ। विगतमा निर्मित खेलकुदसम्बन्धी पूर्वाधारहरूको मर्मत गर्न पनि निकै ठुलो लगानी गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिएको छ।

गाउँपालिका मनोरञ्जनको लागि राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका खेलकुद मैदानहरू नभएपनि भलिबल तथा फुटबल मैदानहरू खुल्ला जमिन, चौर, पार्कहरूमा यहाँका मानिसहरूले मनोरञ्जन लिने गरेको पाइन्छ तर ती खुला जमिन, चौर तथा खेलमैदान व्यवस्थित मैदानको रुपमा विकसित भईसकेको छैन। यहाँका किसानहरू धेरै समय आफ्नो खेत बारीमा बिताउने गर्दछन् भने फुर्सदको समयमा उनिहरू त्यहाँको स्थानीय प्राकृतिमा रमाउने र आफ्नो पहुँचमा रहको मनोरञ्जनका क्रियाकलापहरू गर्ने गरेको पाइन्छ। गाउँपालिकामा रहेका खेलकुद मैदान सम्बन्धी विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं. १२३ : रंगशाला, खेल मैदान, व्यायामशाला, पौडी पोखरी सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	खेल मैदान	ठेगाना	अनुमानित क्षेत्रफल
१	डोङचेत खेलमैदान	डोङचेत-१	१५ रोपनी
२	सल्लाघारी डाँडा खेलमैदान	कोम्राङ-१	५ रोपनी
३	मान्बु मिनि रंगशाला	मान्बुगाउँ-२	५ रोपनी
४	थालचोक रंगशाला	थालचोक-२	३ रोपनी
५	पातले खर्क खेलकुद मैदान	पालेखर्क-२	४ रोपनी

क्र.सं.	खेल मैदान	ठेगाना	अनुमानित क्षेत्रफल
६	मुस्कान युवाक्लव खेल मैदान	कटुञ्जे-२	४ रोपनी
७	सुपरकिङ युवा क्लव खेलमैदान	स्याम्राङ-३	४ रोपनी
८	आर्खेत खेलमैदान	आर्खेत-४	६ रोपनी
९	थुमी खेलमैदान	थुमी-४	३ रोपनी
१०	सल्लाघारी खेल मैदान	सल्लाघारी-५	५ रोपनी
११	ढाडस्वारा खेलमैदान	ढाँडस्वारा-५	३ रोपनी
१२	शान्तिबजार खेलमैदान	शान्तिबजार-५	५ रोपनी
१३	देवीथान खेलमैदान	आप्रिक-५	२ रोपनी
१४	कल्लेरी खेल मैदान	कल्लेरी-६	७ रोपनी
१५	ठाटस्वारा खेलमैदान	ठाटस्वारा-६	५ रोपनी
१६	स्तुल समाज खेलमैदान	ठाटस्वारा-६	६ रोपनी
१७	दिपज्योती खेलमैदान	कल्लेरी-६	२० रोपनी
१८	बरामगाउँ खेलमैदान	बरामगाउँ-६	३ रोपनी
१९	धुर खोला खेलमैदान	आप्रिक-६	
२०	चुरुङ खेलमैदान	चुरुङ-७	२ रोपनी
२१	खर्क खेलमैदान	कुँडुले-८	४ रोपनी
२२	माथिल्लो पोखरी खेल मैदान	कोटथोक-८	५० रोपनी
२३	लामा गाउँ खेल मैदान	लामागाउँ-८	३ रोपनी
२४	घरेलुचौर खेल मैदान	घरेलुचौर आरुघाट-९	१० रोपनी
२५	भिमोदय मा.वि. खेलमैदान	बगैंचा टोल-९	२० रोपनी
२६	मंगलटार कभर्ड हल	मंगलटार-१०	५ रोपनी
२७	मंगलटार खेलमैदान	मंगलटार-१०	२० रोपनी
२८	देउराली खेलमैदान	देउराली-१०	६ रोपनी

स्रोत: आरूघाट गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७७

गाउँपालिकामा रहेका पार्क तथा उद्यानहरू सार्वजनिक सम्पतिहरू हुन् । गाउँपालिकाको पर्यावरणीय प्रणालीलाई सुरक्षित गरी हरित क्षेत्रलाई प्रवर्द्धन गर्न यी क्षेत्रहरूको संरक्षण गर्नु आवश्यक छ। दैनिक नियमित कामकाजबाट पर रही मानसिक स्फूर्ति र स्वच्छताका लागि मनोरञ्जनको आवश्यकता पर्दछ। मनोरञ्जनका विभिन्न उपायहरूमध्ये स्वच्छ तथा प्राकृतिक वातावरणमा रमाउने तथा वनभोज गर्ने चलन सर्वव्यापी र प्राचिन चलन हो ।

सार्वजनिक सम्पदाको रुपमा रहेका उद्यान, पार्क तथा खेलमैदानहरूको दिगो रुपमा संरक्षण विकास र विस्तार गर्न सके गाउँपालिकाको विकास र विस्तार हुँदै जाँदा यी क्षेत्रहरू पर्यावरणीय महत्वका हिसाबले अत्यन्त आवश्यक र महत्वपूर्ण हुन्छन् । यी क्षेत्रहरूलाई हरित क्षेत्रको रुपमा विश्राम स्थल तथा गाउँपालिकाको प्राकृतिक सुन्दरता कायम गर्न सहयोग गर्दछन् ।

५.८.३ युवा क्लब सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. १२४ : गाउँपालिकामा रहेका युवा क्लब तथा खेलकुद क्लबको विवरण

क्र.सं.	युवा क्लब तथा खेलकुद क्लबको नाम	ठेगाना
१	दि हिमालयन फाइबस्टार युवा क्लब	डोङचेत-१
२	लाली गुराँस युवा क्लब	माझगाउँ-१
३	न्यू जेनेरेसन युवा क्लब	थलाचोक बेशी-२
४	The Real Youth Club	मान्बु गाउँ-२
५	मुस्कान युवा क्लब	तल्लो कटुञ्जे-२
६	मिनेत्र युवा क्लब	मान्बुवेशी-२
७	सितलदेवी युवा क्लब	माथिल्लो कटुञ्जे-२
८	डाँफे मुनाल युवा क्लब	पातलेखर्क-२
९	Super King Youth club	स्याम्राङ-३
१०	स्वारागाउँ युवा क्लब	स्वारागाउँ-३
११	उत्तरी देउराली युवा क्लब	देउराली-३
१२	सदभाव एवं समृद्धि युवा क्लब	निवोट-३
१३	दुर्गम क्षेत्र जनजागृत युवा क्लब	आर्खेत-४
१४	आर्खेत युवा क्लब	आर्खेत-४
१५	नवतारा युवा क्लब	थुमी-४
१६	सोरठी युवा क्लब	ओयाक-५
१७	युवा समाज क्लब	आरुआर्वाङ-५
१८	सनसिल्क युवा क्लब	पाखुरे-५
१९	स्तुल समाज युवा क्लब	ठाटस्वारा-६
२०	दिपज्योति युवा क्लब	कल्लेरी-६
२१	देवी जलकुमारी युवा क्लब	आप्रिक-६
२२	मिलनश्री युवा क्लब	अलैंचे-६
२३	चण्डेश्वरी युवा क्लब	सातदोबाटो-७
२४	जनसंरक्षण युवा क्लब	कुँडुले-७
२५	सिम्भुमाई युवा क्लब	चुरुङ-७
२६	संकल्प युवा क्लब	सिस्नेरी-७
२७	न्यू भैरवी युवा क्लब	लामागाउँ-८
२८	बाँसबोटे युवा क्लब	बाँसबोटे-८
२९	धारापानी युवा समाज	धारापानी-८
३०	आरुघाट युवा क्लब	आरुघाट-९
३१	आरुटार युवा क्लब	आरुघाट-९ (बिच बस्ती)
३२	हिमालयन आरुघाट बगैंचा युवा क्लब	बगैंचा-९

क्र.सं.	युवा क्लब तथा खेलकुद क्लबको नाम	ठेगाना
३३	मंगलटार युवा क्लब	मंगलटार-१०
३४	फूलपाती देउराली युवा क्लब	फूलपाती देउराली-१०
३५	चनौटे युवा क्लब	चनौटे-१०
३६	पैका युवा क्लब	पैका-१०

स्रोतः आरुघाट गाउँपालिकाको कार्यालय, २०७७

५.९ शान्ति सुरक्षाको विवरण

संविधानमा उल्लेख भए अनुरुप राज्यले नागरिकलाई सुरक्षित आभास गराउन सक्नु पर्दछ । हरेक राष्ट्रका नागरिकहरूलाई नागरिक सुरक्षा प्रदान गर्नु राज्यको दायित्व हो । नागरिकले आफ्नो राज्यमा सुरक्षित महसुस हुन पाउनुपर्छ । यसलाई चुस्त बनाउन नागरिक समाजको पनि त्यतिकै महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ ।

गाउँपालिकामा भएका अपराधिक तथा सामाजिक नियम बाहिरका कार्य चोरी डकैती लगायतका अन्य कार्यहरू यी सुरक्षा निकाय मार्फत समाधान हुने गरेको पाइन्छ । यस गाउँपालिकामा वर्षभरिमा कुनै अप्रिय घटना घटेको दर्ता खासै गरिएको देखिएन । गाउँपालिकामा सानातिना झैझगडा, कुटपिट, साँध, सिमानामा विवाद, चोरी डकैती, ठगी, घरेलु हिंसांका घटनाहरू यदाकदा हुने गरेको स्थानीयबासीको भनाई छ । यस गाउँपालिकामा रहेका प्रमुख सुरक्षा निकायहरुको विवरण तालिकामा रहेको छ ।

५.९.१ प्रहरीचौकी, सशस्त्र प्रहरी र सेनासम्बन्धी विवरण

तालिका नं. १२५ : गाउँपालिकामा रहेका सुरक्षा निकायको विवरण

क्र.सं.	सुरक्षा निकायहरुको नाम	रहेको स्थान	कैफियत
१	मान्बु प्रहरी चौकी	तल्लो कटुञ्जे-२	७ जना

क्र.सं.	सुरक्षा निकायहरुको नाम	रहेको स्थान	कैफियत
२	सोती प्रहरी चौकी	सोती-३	
३	नेपाली सेना	अर्मला-३	
४	वन रक्षक	सोती बजार-३	
५	आर्खेत प्रहरी चौकी	आर्खेत-४	५ जना
६	इलाका प्रहरी कार्यालय	आरुघाट बजार-९	३२ दरबन्दी
७	सशत्र प्रहरी बल	गुर्दुम पाखा-९	३० दरबन्दी

स्रोत: आरूघाट गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७७

५.९.२ शान्ति सुरक्षाको अवस्थाको आधारमा परिवारको विवरण

तालिका नं. १२६ : शान्ति सुरक्षाको अवस्थाको आधारमा परिवारको विवरण

वडा	शान्ति सुरक्षाको अवस्था				
	एक्लै हिड्डुल गर्न सुरक्षित महसुस गर्ने		एक्लै हिड्डुल गर्न सरक्षित महसुस नगर्ने		जम्मा परिवार संख्या
	परिवार संख्या	प्रतिशत	परिवार संख्या	प्रतिशत	
१	८६९	८१.०६	२०३	१८.९४	१०७२
२	६३५	९७.५४	१६	२.४६	६५१
३	४५९	९९.१४	४	०.८६	४६३
४	६७६	९७.६९	१६	२.३१	६९२
५	५८२	९६.८४	१९	३.१६	६०१
६	५२३	९७.५७	१३	२.४३	५३६
७	५७०	९९.८२	१	०.१८	५७१
८	५०८	९६.९५	१६	३.०५	५२४
९	६६९	९७.६६	१६	२.३४	६८५
१०	३७०	९६.१०	१५	३.९०	३८५
जम्मा परिवार	५८६१	९४.८४	३१९	५.१६	६१८०

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

गाउँपालिकामा रहेका कुल ६१८० घरपरिवारलाई तपाईं बसोबास गरेको क्षेत्र वरिपरि एक्लै हिडडुल गर्न सुरक्षित महसुस गर्नु हुन्छ ? भनी सोधिएको प्रश्नमा ५८६१ अर्थात ९४.८४ प्रतिशतले सुरक्षित महसुस गर्छु भन्ने जवाफ दिएका छन् भने ३१९ अर्थात ५.१६ प्रतिशतले सुरक्षित महसुस गर्दिन भन्ने जवाफ दिएका छन् । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

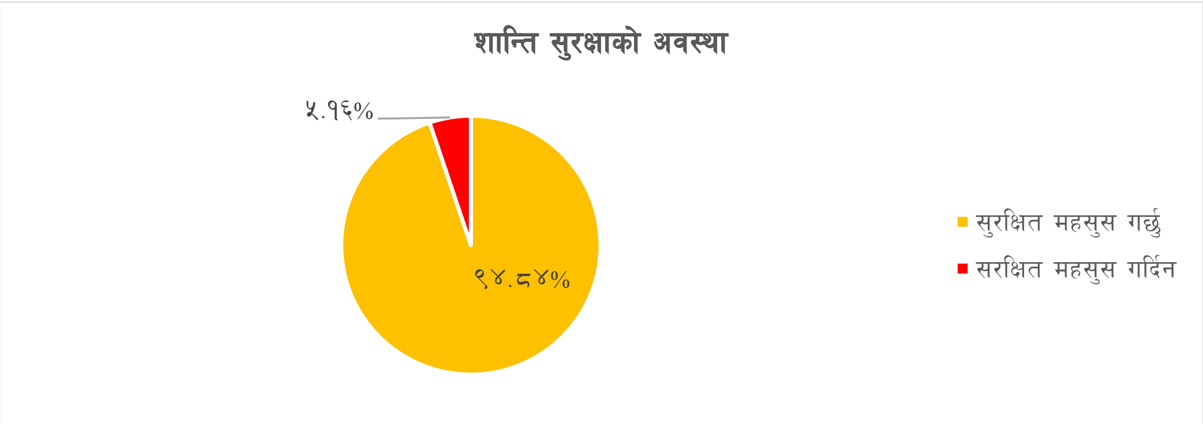

खण्ड- ६: जलवायु, वन तथा वातावरण

६.१ जलवायु

समयको अन्तरालमा पृथ्वीको वायुमण्डल, हावाको गति र मौसममा भएको परिवर्तनका कारण पृथ्वी तथा यसको कुनै भागको औसत मौसममा आएको परिवर्तनलाई नै जलवायु परिवर्तन भनिन्छ। जलवायु परिवर्तनका कारण मौसममा फेरवदल हुने, वर्षा समयमा र नियमित नहुने, मौसमी फलफूल तथा तरकारीमा फेरबदल हुने, हिमगलन, अतिवृष्टि, अनावृष्टि, हुरीबतास हुने आदि असर देखा पर्छन् । विश्वव्यापी रुपमा बढेको जलवायु परिवर्तन २१ औँ शताब्दीको सबैको साझा चुनौतीको विषय रहेको छ। एक राष्ट्रको एकल प्रयासले मात्र यसको न्यूनीकरण सम्भव नहुने भएकाले यसका असर न्यूनीकरणको लागि सबैको साझा चासो र सहयोग आवश्यक देखिन्छ। विश्वका अधिकांश मुलुकमा जलवायु परिवर्तनको असर देखापर्न थालेको छ।

जलवायु परिवर्तनको असर कम गर्नको लागि भएका प्रयासहरूः

अन्तर्राष्ट्रिय प्रयासहरू

- विभिन्न राष्ट्रहरू सम्मिलित पृथ्वी सम्मेलन र त्यसले पारित गरेका एजेन्डाहरू
- समय-समयमा हुँदै आएका कोप सम्मेलनहरू
- विश्वका राष्ट्रहरूको ध्यानाकर्षण गर्न माल्दिभ्सद्वारा पानीमुनि मन्त्रिपरिषद् बैठक भएको,
- क्योटो प्रोटोकल अभिसन्धि जारी गरिएको
- संयुक्त राष्ट्रसंघीय जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी अभिसन्धि, १९९२ जारी भएको
- हाम्रो साझा भविष्य नामक प्रतिवेदनलगायत अन्य थुप्रै प्रयास भएका

राष्ट्रिय प्रयासहरू

- नेपालको वर्तमान संविधानको भाग ३ को धारा ३० मा स्वच्छ वातावरणसम्बन्धी हकलाई मौलिक हकका रुपमा समावेश गरिएको,
- धारा ५१ को राज्यको नीतिमा प्रकृतिको संरक्षण र संवर्द्धनमार्फत जलवायु परिवर्तनलाई न्यूनीकरण गरी यसवाट बच्ने उपायहरूको अवलम्बनमा जोड,
- राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोषको स्थापना गरिएको,
- वातावरण ऐन २०५३ र नियमावली २०५४ को व्यवस्था भएको, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन २०२९ को व्यवस्था गरिएको,
- जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरणका लागि भएका राष्ट्रिय, अन्तर्राष्ट्रिय सभा-सम्मेलनको नेपाल पक्ष राष्ट्र भई सोही अनुरुपको कार्य भएको,
- यस सम्बन्धमा विश्वको ध्यान आकर्षित गर्न सगरमाथाको आधार-शिविर कालापत्थरमा र मुगुको रारामा मन्त्रिपरिषद्को बैठक बसेको,
- जलवायु परिवर्तन नीति २०७५ तर्जुमा भएको,

६.१.१ जलवायुको विवरण (मौसम, तामक्रम)

कुनैपनि स्थानको समग्र विकासमा जलवायुको अवस्थाले व्यापक असर पार्दछ । अर्कोतर्फ नेपालमा विषम भौगोलिक अवस्था भएकाले भौगोलिक अवस्था अनुरुपको हावापानी हुने हुनाले मानिसको समग्र जीवनशैली, चालचलन, उत्पादन प्रणाली लगायत समग्र मानव जनजीवनका आयामहरूसँग जलवायुका पक्षहरू अन्तर

सम्बन्धित हुन्छन् । उदाहरणका लागि उच्च हिमाली भेगमा भौगोलिक हिसाबले जटिल भू-धरातल हुन्छ भने हावापानी पनि शीत प्रधान हुन्छ । हिउँदयाममा हिमपात हुने र खेतिपाती निकै नगण्य मात्रामा हुने गर्दछ । यसर्थ हावापानी बारेमा जानकारी हुनु अत्यन्त आवश्यक रहेको छ ।

समशीतोष्ण शीतोष्ण हावापानीको प्रवलता रहेको यस गाउँपालिकामा हिन्द महासागरबाट आउने मनसुनले वर्षा हुने हुँदा दक्षिण पश्चिम वायुको प्रभाव रहेको छ । सामान्यतया १५-२६ को औसत तापक्रम रहेपनि गर्मीको समयमा ३८° सेल्सियस सम्म तापमान रहने गर्दछ । जाडो समयमा बुढी गण्डकी किनार तथा अन्य खोला आसपासमा कुहिरो (हुस्सु) लाग्ने हुँदा सबेरैदेखि चिसो अनुभव हुन्छ । गर्मीको समयमा भने आरुघाट तथा सोती बजार बाहेकका ठाउँहरूमा बाहिरबाट जाडो छल्न आउने शीतकालीन तीर्थालुहरूको संख्या पनि आरूघाटमा निकै हुने गर्दछ ।

भौगोलिक असमानता भएकोले नेपालको विभिन्न ठाउँहरूमा भिन्न भिन्न हावा पानी रहेको छ त्यस्तै गोरखा जिल्लामा अवस्थित आरुघाट पहाडी भूभागको गाउँपालिका भएकोले कात्तिदेखि फाल्गुणसम्म ज्यादै अ हुन्छ । यहाँ उष्ण हावापानी पाइन्छ । चैत्र महिनादेखि असोजको अन्त्यसम्म गर्मी हुन्छ । कार्तिक, मंसिर र फागुनमा यहाँको हावापानी समशितोष्ण हुन्छ भने मंसिर अन्त्यदेखि माघसम्म शितलहर नै लाग्ने गर्दछ । जेष्ठको अन्त्यदेखि आश्विनको सुरुसम्म मनसुनी वायुका कारण प्रशस्त वर्षा हुने गर्छ । यहाँको औषत ताफक्रम अधिकतम ३५.०१ डिग्री सेल्सियससम्म पुग्छ भने औषत न्यूनतम १६.२ डिग्री सेल्सियससम्म पुग्न जान्छ।

तालिका नं. १२७ : मौसमको विवरण

महिना	औषत तापक्रम (डिग्री सेल्सियस)		औषत सापेक्षिक आद्रता (प्रतिशत) ई.सं. २०२०	औषत वर्षा	
	अधिकतम	न्यूनतम		दिन	मात्रा (मि.मि.)
जनवरी	२२	४	७१	५	२१.३
फ्रेबरी	२५	६	६७	७	४०
मार्च	२९	१०	५०	९	५३.७
अप्रिल	३२	१४	४२	१५	१७४.८
मे	३४	१५	५५	२४	३६४.९
जुन	३५	१७	७९	२७	६२९.२
जुलाई	३०	१८	९०	३१	१०१२
अगष्ट	३१	१७	८८	३१	९४६.७
सेप्टेम्बर	३०	१६	८८	२९	५४५.२
अक्टोबर	२९	१२	७४	१८	१६४.४
नोभेम्बर	२६	९	६२	६	२५.४
डिसेम्बर	२३	६	६२	४	११.८

स्रोत : https://www.worldweatheronline.com, April 2021

६.१.२ जलवायुको परिवर्तनका असरहरू

कुनै पनि स्थानको जलवायुले त्यहाँका मानिसहरूको जनजीवनलाई प्रत्यक्ष प्रभाव पार्दछ भने प्रकृति उपर हुने मानवीय गतिविधिहरूले समेत जलवायुलाई उत्तिकै असर गर्दछ। विशेषगरी विश्वमा भएको औद्योगिक क्रान्ति, विज्ञानको विकास, इञ्जिनहरूको विकास, जनसंख्या वृद्धि आदिले वनजंगल र पर्यावरणमा व्यापक नकारात्मक असर परेको छ। विशेष गरी व्यापकरुपमा भईरहेको कार्बन उत्सर्जन र क्लोफ्लोरो कार्बन जस्ता रसायनहरूको कारण हरितगृह प्रभाव (Green House Effect) वृद्धि भई विश्वको तापक्रम क्रमश वृद्धि हुन थालेको छ। यसले व्यापकरुपमा जलवायु परिवर्तन भई त्यसका असर स्वरुप अतिवृष्टि, अनावृष्टि, प्राकृतिक विपद्हरू, बाढी, पहिरो, सामुद्रिक तटहरूका डुबान जस्ता समस्या देखापर्न थालेको छ । यसले स्थानीय स्तरबाटै विकास निर्माण तथा मानवीय व्यवहारहरूमै परिवर्तन गरी जलवायु परिवर्तनका असरहरूलाई न्यूनिकरण गर्ने वातावरण मैत्री व्यवहारहरू अवलम्बन गर्नु अनिवार्य भएको छ।

६.१.३ जलवायुको परिवर्तनका असरहरू सामना गर्ने कार्यक्रमहरू

माथि उल्लेख गरिए जस्तै जलवायु परिवर्तनका प्रमुख कारक तत्वहरू नै प्रकृति उपर हुने मानवीय गतिविधिहरू नै हुन्। तसर्थ जलवायु परिवर्तनका असरहरूलाई न्यूनिकरण गर्न यिनै मानवीय गतिविधिहरूलाई व्यापकरुपमा सुधार गर्नुपर्ने हुन्छ। त्यसो गर्दा वातावरणमैत्री व्यवहारहरूलाई संवेदनशील हिसाबले अभ्यास गर्नुपर्दछ । अर्कोतर्फ मानवीय व्यवहारहरूमा पूर्ण नियन्त्रण गर्नु असम्भव जस्तै हुन्छ । तसर्थ जलवायु परिवर्तनका असरहरूलाई पूर्णत शुन्यमा झार्न सकिँदैन। यस परिस्थितिमा त्यस्ता असरहरूको सामना गर्नुपर्ने हुन्छ। यसका लागि स्थानीयस्तर बाटै जलवायु अनुकूलताका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनुपर्दछ।

६.२ वन क्षेत्रको अवस्था तथा जैविक विविधता

भौगोलिक विविधताले श्रृजना गरेको जैविक विविधताका कारण नेपाल विश्वमै जैविक विविधताका हिसाबले सम्पन्न मुलुकमा पर्दछ । सिमित भौगोलिक क्षेत्र भित्र समेत ठुलो जैविक विविधता पाईन्छ । नेपालजस्तो अतिकम विकसित राष्ट्रका लागि जैविक विविधता आफैमा एक बरदान हुन सक्छ। यदि यसको संरक्षण र दिगो सदुपयोग हुन सक्यो भने।

६.२.१ प्रमुख वनस्पति, वन्यजन्तु तथा चराचुरुङ्गीहरूको विवरण

प्रमुख वन्यजन्तुहरूको विवरण

यस गाउँपालिकामा पाइने प्रमुख वन्यजन्तुहरूमा बाघ, चितुवा, बनेल, चित्तल, भालु, खरायो, मृग, बाँदर, वनबिरालो, स्याल, पानीओत, दुम्सी, मलसाप्रो, गोहोरो, सर्प, छेपारा, विच्छी आदि रहेका छन्।

प्रमुख चराचुरुङ्गीहरूको विवरण

यस गाउँपलिकामा पंक्षी प्रजातिमा मयूर, मैना, न्याउली, लुइँचे, हुट्टिट्याउँ, कोइली, तित्रा, हलेसो, सुगा, सारस, भँगेरा, चील, गिद्ध, ढुकुर, चखेवा, बकुल्ला, काग, दमैचरा, जुरेली, काकाकूल, फिस्टो, सरहाँस, धिप्सी, जलकुखुरी, काँडेभ्याकुर, माटीकोरे, कोकले, धोविनी, चिबे, गौंथली, कुथुर्के आदि छन्।

घिस्रने जिवजन्तुहरू

यस गाउँपलिकामा विशेष गरी घिस्रने जीवजन्तु अन्तर्गत सर्प, पानी सर्प, छेपारो, गोहोरा, सुन गोहोरो, कछुवा, भ्यागुता पाईएका छन्।

कीरा फट्याङ्ग्राहरू

पुतली, रात्रीचर पुतली, खवटे कीरा, फट्याङ्ग्रा, पतेरा, गाइनेकीरा, झ्याउँकीरी, लाही, किथिर्का, जुनकीरी, अरिगाल, मौरी, सिङ्गुस, माकुराहरु, सुलसुले, शंखेकीरा, चिप्लेकीरा, कछुवा, माछा, अरिगाँठे, कनसुत्ले, जुका आदि पाइन्छन् ।

तालिका नं. १२८ : वन्यजन्तु तथा पशुपंक्षी

क्र.सं.	स्थानीय नाम	अंग्रेजी नाम	वैज्ञानिक नाम
स्तनधारी (Mammals)			
१.	कस्तुरी मृग	Musk Deer	*Moschus moschiferus*
२.	चितुवा	Common Leopard	*Panthera pardus*
३.	स्याल	Jackle	*Canis aureus*
४.	ध्वाँसे चितुवा	Clouded Leopard	*Neofelis nebulosa*
५.	भालु	Black Bear	*Selenarctos thibetanus*
६.	लंगुर बाँदर	Common Langur	*Presbytes entellus*
७.	चमेरो	Fruit bat	*Rousettus spp.*
८.	सालक	Pangolin	*Manis crassicaudata*
९.	हाब्रे	Red Panda	*Ailurus fulgens*
१०	खरायो	Rufus tailed hare	*Lepus nigricollis*
प्रमुख घस्रने जनावरहरू (Reptiles)			
१.	साधारण सर्प	common cat snake	*Bioga trgonata*
३.	गोहोरो	CommonIndian monitor lizard	*Varanus spp.*
३.	छेपारो	Common lizard	*Calotes versicolor*
पंक्षी (Aves)			
१.	ढुकुर	Spotted Dove	*Streptopelia chinensis*
२.	वन कुखुरा	Red Jungle Fowl	*Gallus gallus*
३.	मयुर	Common Peafowl	*Pavo cristatus*
४.	डाँफे	Impeyan Pheasant	*Lophophorus impejans*
५.	कालिज	Kalij Pheasant	*Lophura leucomelana*
६.	मुनाल	Crimson Horned Pheasant	*Tragopan satyra*
७.	तित्रा	Black Patridge	*Francolinus fracolinus*
८.	काग	House Crow	*Carvus macrorhynchos*
९.	कोइली	Cuckoo	*Cuculus spp.*
१०	जुरेली	Bulbul	*Pycnonotus cafer*

स्रोत : जिल्ला वन कार्यालय, २०७७

६.२.२ वन पैदावर (काष्ठ, गैह्र काष्ठ तथा जडिबुटी) सम्बन्धी विवरण

यस गाउँपालिकामा केही उष्ण, उपोष्ण र समशितोष्ण जलवायु भएको कारण पाइने प्रमुख बनस्पतीका प्रजातिहरूमा उतिस, सल्लो, गोब्रेसल्लो, साज, साल, सतिसाल, सिमल, करमा, टाँटरी, बोटधैरा, सिरीष, अस्ना, कर्मा, बाँझी, चिलाउने, कटुस, मौवा, दवदवे, जामुन, सिरिस, लाम्पाते, खिर्रो, चाँप, खयर, खोटेसल्ला, खमारी, लालीगुराँस, रातोपाते, बाँझ, खर्सु, तिजु, झिंगन, पड्के, सिसौ, तेजपात, बेल, कुरिलो, घीउकुमारी, हर्रो, बर्रो, अमला, रिठ्ठा, गुर्जो निम, टिमुर, असुरो, बोझो, तितेपाती, चिराइतो, सर्पगन्धा, चुत्रो, जीवन्ती/सुनगाभा, घोडटाप्रे, मजिठो, कंटकारी, राजवृक्ष, बावियो, काफल, भंकिम्लो, आँखीतरे, सिमली, आँक, केतुकी, वयर, रिठ्ठा, सिन्दुरे, ऐसेलु, कुकुरडाइनो, जामुन, धाइरो, अल्लो, सिउँडी, सजिवन, मुसली, किम्बु, कम्मरु, नारेश्वर, करिपत्ता, निउरो, कोइरालो, वन केरा आदि पाइन्छन् । यसै गरी घिस्रने जन्तुहरूमा हरहरे, सिरिसे, धामन, हरेउ, ढोडिया, सुनगोहोरो, छेपारो, अजिंगर, भित्ती, सर्प, गड्यौला, जुका, अन्य किटपतङ्ग आदि र चराचुरुङ्गीहरूमा डाँफे, मुनाल, काँडे भ्याकुर, कोइली, मैना, सुगा, ढुकुर, लुइँचे, गौथली, काग, भँगेरा, मयुर, हुटिट्याउँ, हुचिल, जुरेली, भद्रायो, चिल, बाज, कोटेरा, ठेउवा, बट्टाइ, चिबे, भ्याकुर, फिस्टो, रुपी, गिद्ध, धनेश, कालिज, लाटोकोसेरो, चमेरो, हाँस, परेवा, कुखुरा, तित्रा, धोबी चरो, हाडफोरुवा, कन्याङकुरुङ, भद्राई, सारस आदि प्रजातिका स्थानीय र आप्रवासी चराचुरुङ्गीहरू पाइन्छन्।

जडिबुटी सम्बन्धी विवरण

गाउँपालिकाको वन क्षेत्रमा पाइने जडिबुटीहरूमा चिराइतो, सिउँडी, घ्युकुमारी, तुलसी, जिम्बु, बाबरी, रिठ्ठा, टिमुर, हर्रो, बर्रो, चिराँइतो ,चुत्रो, अमला, रुदिलो, तितेपाती आदि पाईन्छ । यी जडिबुटीहरू संकलन तथा बिक्री हुने प्रसस्त सम्भावना रहेको देखिन्छ।

तालिका नं. १२९ : आरूघाट क्षेत्रमा पाइने महत्वपूर्ण स्थानीय जडिबुटीहरू

क्र.सं.	नेपाली नाम	अंग्रेजी नाम	वैज्ञानिक नाम
१	अडेर	Caster	*Ricinus communis*
२	अशोक	Asoka tree	*Saraca asoca* (Roxb.) De Wilde
३	अश्वगन्धा	Aswagandha	*Withania somnifera* (Linn.) Dunal
४	असुरो	Malabar nut	*Adhatoda vasica* Nees
५	अदुवा	Ginger	*Zingibar officinale* Rose
६	आँक	Madar	*Calotropis procera*
७	आँप	Mango	*Mangifera indica* Linn.
८	डुम्री	Cluster fig	*Ficus gromerata* (Art) R.Br.
९	उशिर	Khaskhas grass	*Vertiveria zizanioidis* (Linn.)
१०	ऐसेलु	Golden raspberry	*Rubus ellipticus Smith*
११	कण्टकारी	Indian salamin	*Solanum xamthacarpum* Schras& Wendl
१२	करेला	Bitter Gourd	*Memordia charantia* Linn.
१३	कागती	Lemon	*Citrus eurantifolia* (Christm) Swingle
१४	काँस	Thatch grass	*Saccharum spontareum* Linn.
१५	कुरिलो	Asparagus	*Asparagus racemosus* Willd.
१६	कुश	Kus-grass	*Desmostachya bipinnata* Staff

१७	केरा	Banana	*Musa parasiciaca* Linn.
१८	क्यामुना	Kyamuna	*Cleistocalyx operculata* (Roxb.)
१९	गुर्जो		*Tinosphora cordifolia* Willd Miers
२०	गुलाफ	Rose	*Rosa sp.*
२१	गोखर (गाईखुरे झार)	Puncture vine	*Tribhulun terrestris* Linn.
२२	घण्टिफूल(बाऱ्हमास)	China rose	*Hibiscus rosa-sinensis* Linn.
२३	घोरथाप्रे	Water pennywort	*Centella asistica* (Linn.) Vrbm
२४	ध्यूकुमारी	Aloe	*Aloe barbadensis* Mill
२५	चरीअमिलो	India sorrel	*Oxalis carniculata* Linn.
२६	चितु(चित्रक)	Leadwort	*Plumbago zeylaris* R.Br.
२७	छतिवन	Dita	*Alstonia scholanica* Linn.
२८	जामुनो	Jamun	*Syzyium cumini* (Linn.) Skeels
२९	झुसे तिल	Nizer-seed	*Guizofia obysimia (L.F) Cass.*
३०	टाप्रे	Ringworm plant	(Sickle senna) *Cessia tora L*
३१	तिल	Sesamum	*Sesamum indicum* Linn.
३२	तितेपाती	Mug-wort	*Artemisia vulgaris* Linn.
३३	तुलसी	Holy basil	*Ocimum sanctum* Linn.
३४	दुधेझार		*Euphorbia thymifolia* L
३५	दुबो	Conch grass	*Cynodon dactylon Pers*
३६	द्रोणपुष्पी (गाण्टेझार)		*Leucas cephalotes* Spreng
३७	धतुरो	Datura	*Datura metel* Linn.
३८	धनिया	Coriender	*Corienfrum sativum* Linn.
३९	धगेरी	Fire flame bush	*Woodforbia fruiticosa* Kutz.
४०	सिमली (निर्गुण्डी)	Fire-leaved chaste	*Vitex negundo* Linn.
४१	निम	Neem tree	*Azadhiracta indica* A.Juss
४२	पलाश	Flame of forest	*Butea monosperma* (Linn.)Kutze
४३	पारिजात	Night Jusmine	*Nyctantanthes arbor-tristis* Linn
४४	पालुङ्गो	Spinas	*Spicia oleracea* Linn.
४५	पिप्ला	Long pepper	*Piper longum* Linn.
४६	दहिकम्लो		*Calicarpa macrophylla* Vahl
४७	पुदिन	Garden mint	*Mentha spicata* Linn.
४८	बकाइनो	China berry	*Melia azadhirach* Linn.
४९	बयर	Futhill jujube	*Zizyphus oenaplia (L.)Mill*
५०	बर्रो	Basrard	*Terminalia bellirica Roxb.*
५१	बाटुलपाते		*Cissampelos pareira* Linn.
५२	विहीं		*Solanum indicum Linn.*
५३	बेथे	Lambs quarters	*Chenopoidium album* L
५४	बेल	Beal	*Aegle marmelos* Crn.
५५	बोझो	Sweet flag	*Acorus calamus* Linn.

५६	भलायो	Marking nut	*Semecarpus anacardium* L.
५७	भृङ्गराज		Elipta alba Hassk
५८	भूइँ अमला		*Phyllanthus urinaria* L.
५९	मुला	Radish	*Raphanus sativus* Linn.
६०	मेनकाँडा	Emetic nut	*Randia spinose* Poir
६१	मोथे	Nut Grass	*Cyperus rotundus* Linn.
६२	रतिगेडी	Indian liquorice root	*Abrus precatorius* Linn.
६३	राजवृक्ष	Cassia pods	*Cassia fistula* Linn.
६४	रुदिलो	Coral jasmine	*Nyctonthes arbortristis*
६५	लज्जावती	Sensitive plant	*Mimosa pudica* Linn
६६	लसुन	Garlic	*Allium sativum* Linn.
६७	लाहा	Lac insect	Laccifer lacca Kerr.
६८	लुँडे	Pickly amaranth	*Amaranthus spinosus L.*
६९	वंशलोचन	Bamboo shoot	*Bambosa arundinacea* Willd.
७०	शिरिष		*Albigia lebbeck* Enth.
७१	सर्पगन्धा	Serpentina	*Rauwolfia serpentine* Bethex Kurz
७२	सयपत्री	Marigold	*Tagetus erecta* Linn.
७३	सीमल	Silk cotton tree	*Bombax malaberium ceiba* L.
७४	सिधुरे	Kamala	*Mallotus Phillipinensis* Muell.Arg.
७५	सिस्नु	Neetle	*Urtica dioca* Linn.
७६	सुँप	Dill	*Anethum sowa* Kurz
७७	हर्रो	Chebulic myrobalan	*Terminalia chebula* Retz.
७८	हलेदो	Turmeric	*Curcuma longa* Linn.

६.२.३ सामुदायिक, राष्ट्रिय, निजी, धार्मिक तथा कबुलियति वनको विवरण

नेपालमा मुख्यतया स्वामित्व र व्यवस्थापनका आधारमा वन क्षेत्रलाई विभिन्न वर्गमा विभाजन गरिएको छ । वन ऐन, २०४९ र त्यसमा भएका पछिल्ला संशोधन अनुसार वनका प्रकारहरूलाई निम्नानुसार परिभाषित गरिएको छ ।

क. सामुदायिक वन

सामुदायिक वन भन्नाले सामुहिक हितको लागि वनको विकास, संरक्षण र उपयोग गर्न उपभोक्ता समूहलाई सुम्पिएको राष्ट्रिय वनलाई जनाउँछ । स्थानीय बासिन्दालाई वन संरक्षण र उपयोगमा सहभागि बनाउने नेपाल सरकारको नीति अनुसार यस गाउँपालिकामा जिल्ला वन कार्यालय मार्फत सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह गठन गरी वन हस्तान्तरण गर्ने काम पनि भइरहेको छ। वन ऐन, २०४९ तथा वन यिमावली, २०५१ ले व्यवस्था गरे बमोजिम सामुदायिक वनको संरक्षण, सम्बर्द्धन तथा व्यवस्थापनको सम्पूर्ण जवाफदेही सम्बन्धित वन उपभोक्ता समूहहरू नै हुन्छन् । यो कार्यक्रम शुरुमा लागू हुँदा यसको उद्देश्य नाङ्गा डाँडा पाखाहरूमा हरियाली बढाउने र सर्वसाधारण जनतालाई, काठ, दाउरा र डालेघाँस लगायत वन पैदावारको आधारभूत आवश्यकता परिपुर्ति गर्ने रहेको थियो, तर अहिले यस कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्यमा विपन्न परिवारहरूको गरिवी निवारण, जीविकोपार्जन, जैविक विविधताको संरक्षण, दिगो वन व्यवस्थापन, सुशासन,

समावेसीकरण, लैङ्गिक समानता, विशेष गरि महिला, दलित तथा जनजातिको सहभागिता जस्ता नयाँ नयाँ सवालहहरू समेत समावेश भएकोले यस कार्यक्रमले गरिवी न्युनिकरणमा समेत सहयोग पुऱ्याउन सक्ने विश्वास गरिएको छ । जिल्ला वन कार्यालयको प्राविधिक सहयोगमा समूहको स्वीकृत विधान तथा वन कार्ययोजना बमोजिम उपभोक्ता समूहको क्रियाकलापहरू संचालन तथा सामुदायिक वनको संरक्षण, सम्वर्द्धन, व्यवस्थापन तथा वन पैदावारको सदुपयोग हुने गरेको छ । विगतको समयमा थोरै जनसंख्याको तुलनामा प्रशस्त वन क्षेत्र भएकोले पनि वन संरक्षणभन्दा उपयोगमा मात्र जोड दिएको पाइन्छ तर गएको केही वर्षदेखि वन क्षेत्र वरिपरिका जनतामा नयाँ जागरण देखिएको छ। सामुदायिक वनहरूमा विद्यमान संरक्षण र आफ्नो सामुदायिक वन प्रतिको लगावको परिणाम स्वरुप उजाड र मरुभूमीकरणतर्फ उन्मुख हुँदै खोला र खहरेहरूले ग्रसित भएका वनक्षेत्रहरू आज प्राकृतिक रुपमा संरक्षित भएका छन्। सामुदायिक वनका उपभोक्ताहरूसँग प्राविधिक ज्ञान र वनको उत्पादकत्व बढाउन आवश्यक पर्ने प्रविधिको अभाव खड्किएको छ। तसर्थ वन व्यवस्थापन कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन सामुदायिक वनहरूलाई स्रोत, साधन र प्रविधियुक्त जनशक्तिको उपलब्धता हुनु जरुरी छ। उपभोक्ताहरूमा रहेका परम्परागत वन संरक्षण विधिहरूका अतिरिक्त नयाँ विधि र कार्यशैलीहरूको विकास गराउन जरुरी देखिन्छ। दक्षता अभिवृद्धिका निमित्त सामुदायिक वन उपभोक्ताहरूलाई तालिम, गोष्ठी, सेमिनार र अवलोकन भ्रमणका अवसरहरू प्रदान गर्नुपर्ने देखिन्छ।

गाउँपालिका र सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहहरूको सहभागितामा सामुदायिक वन भित्र गैरकाष्ठ वनपैदावारको उत्पादनलाई प्रोत्साहित गर्न र विभिन्न तालिम गोष्ठी अध्ययन भ्रमणहरू गरिदै आएका छन्। यसले स्थानीय स्तरबाट वन व्यवस्थापनका सम्पूर्ण पक्षहरूलाई अघि बढाउन र वनक्षेत्रको उत्पादन बढाउन थप मद्दत मिल्ने देखिन्छ। सामुदायिक वनहरूको सुदृढीकरणका निमित्त जिल्ला वन कार्यालयको जनशक्ति मात्रले सम्भव नदेखिएकाले उक्त कार्यका निमित्त वनसँग आवद्ध विभिन्न गै.स.स.हरूलाई गाउँपालिकामा परिचालन गर्नुपर्ने देखिन्छ।

सामुदायिक वनहरूको क्रमिक हस्तान्तरण र वन संरक्षणका प्रभावकारी उपायहरूको अवलम्बनले प्राकृतिक पुनरुत्पादन क्रमशः बढ्दै जाने देखिन्छ। वनहरूबाट काठ र दाउराको परम्परागत उत्पादन लिने प्रवृत्तिमा परिवर्तन गर्दै जनतालाई गैरकाष्ठ पैदावारको उत्पादनतर्फ उन्मुख गराउनुपर्ने र वन्यजन्तुहरूको व्यवसायिक पालन लगायतका गतिविधिहरूबाट आय स्रोतहरूमा वृद्धि गर्न जनसहभागितामा विशेष जोड दिनुपर्ने देखिन्छ।

तालिका नं. १३० : सामुदायिक वनहरूको विवरण

क्र.सं.	सामुदायिक वनको नाम	ठेगाना	क्षेत्रफल (हेक्टर)	लाभान्वित घरधुरी
१	बुढी गण्डकी सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	पेनीसुली-१	४२	१५०
२	पासिङखोप सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	क्योङकङ-१		५७
३	सतिवन सल्लाघारी सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	कोम्राङ-१	१३	१६०
४	पलुउ सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	कोम्राङ-१	९	२९
५	वल्चोककाङ सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	स्यामचेत-१	१७०	१८०
६	मछङ सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	स्यामचेत-१		१४०
७	ताकक् सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	माझ खर्क-१	२२	१५७
८	कामधेनु सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	धुन्चेत-१	८५	३००
९	तेकर सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	डोङचेत-१	६२	२५०
१०	सवचेत सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	सक्चेतवेशी-१		
११	ग्याङ्सागाङ सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	धारेत-१		
१२	देउराली सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	धारचेत-१		
१३	शंखदेवी सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	छापढोटनेरी-२		७५
१४	नरभिर सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	पातलखर्क-२		६८
१५	गाई ओढार सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	माथिल्लो थलाचोक-२		६०
१६	थलाचोक वेसी सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	तल्लो थलाचोक-२		७५/८०
१७	गंगा जमुना सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	मान्बु-२		१०८
१८	वेलघारी सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	मान्बुवेशी-२		८५
१९	वम्बुरानी सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	तल्लो कटुञ्जे-२	२४	१०५
२०	जम्स्या गैरी सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	माथिल्लो कटुञ्जे-२		६०
२१	भलाक सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	भलाक-३		२००
२२	अर्मला सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	अर्मला-३		१२०
२३	देउराली बँदेल गुँड सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	देउराली वँदेलगुँड-३		६५
२४	भालुखोर सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	भलाक-३		४५
२५	काफल गैरी चिहान डाँडा सामुदायिक वन उपभोक्त समिति	घुङगु-३		१००
२६	आलडाँडा सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	आलडाँडा-३		२५०
२७	बुधेगरा सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	बुधेगरा-४		८०
२८	सालघारी सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	थुमी-४		१५०
२९	गण्डकी सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	थुमी-४		५००
३०	रानी कालिका सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	आरुअर्वाङ-५	६२	८२

क्र.सं.	सामुदायिक वनको नाम	ठेगाना	क्षेत्रफल (हेक्टर)	लाभान्वित घरधुरी
३१	हिमाली सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	ओयाक-५		३५०
३२	अम्लेघारी सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	ओयाक-५		
३३	अलैचे सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	अलैंचे-६		१४०
३४	कल्लेरी सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	कल्लेरी-६		२००
३५	आप्रिक सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	आप्रिक-६		१३०
३६	जलदेवी सिद्धदेवी सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	आप्रिक-६		१७०
३७	सिम्भुमाई सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	चुरुङ-७		१५०
३८	मनकामना सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	भैंसी पोखरी-७		१०१
३९	सातदोबाटो सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	चप्राक-७		४००
४०	शिव सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	कुँडुले-७		४५
४१	पञ्चकन्या सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	भद्वार-८		२०५
४२	शितलामाई सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	पोखरीथोक-८		११३
४३	ठाडोपाखा सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	इजरा-८		५०
४४	जलकन्या सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	रानीस्वाँरा-८		८५
४५	मनकामना सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	लामबगर, पिलडाँडा-८		
४६	जलकन्या सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	ह्यापिनथोक-८		
४७	चापानी सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	चापानी मट्किला-९	१५ रोपनी	
४८	आरुटार सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	थरपाखा-९	५००	
४९	गुर्दुमपाखा सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	वडा नं. ९		
५०	शितला सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	चनौटे-१०	९	१६०
५१	कालिका पाखा सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	पैका-१०		८०
५२	शिवशाक्ति सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	खत्रीस्वाँरा-१०		९०
५३	जलदेवी पारीपाखा सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	डाँडागाउँ-१०		
५४	रानीपाखा सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	खत्रीस्वारा(कामीगाउँ)-१०		

स्रोत : आरूघाट गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७७

ख. राष्ट्रिय वन

राष्ट्रिय वन भन्नाले वातावरण सन्तुलन कायम राखी वनको विकास, संरक्षण तथा वन पैदावारको उपयोग र विक्रि वितरण गर्न तयार गरिएको वन सम्बन्धी कार्ययोजना भन्ने बुझिन्छ।

राष्ट्रिय वन भन्नाले निजी वन बाहेक नेपाल भित्रको वन सिमाना लगाईएको वा नलगाईएको सबै वन सम्झनु पर्छ र सो शब्दले वनले घेरिएको वा वनकाखे छेउछाउमा रहेको पर्ती वा ऐलानी जग्गा तथा वन भित्र रहेको बाटो, पोखरी, ताल वा खोलानाला र बगर समेत जनाउँछ।

तालिका नं. १३१ : राष्ट्रिय वनको विवरण

क्र.सं.	वनको नाम	ठेगाना	क्षेत्रफल (हेक्टर)	लाभान्वित घरधुरी
१	पहरे	पहरे-७		

६.२.६ निकासी हुने वन पैदावरको विवरण

सामान्यतया वन पैदावारको रुपमा प्रयोग हुने वस्तुहरू भनेका काठ, दाउरा, जडिबुटी, खोटो, खर आदि हुन् । वनको वैज्ञानिक व्यवस्थापन गरी वा हरित क्षेत्रको विकास गरी यस प्रकारका वन पैदावारहरूको व्यवसायिक उत्पादन तथा निकासी गरी आर्थिक उपार्जन गर्न सकिन्छ । विशेषगरी वनले ओगटेको क्षेत्रफल बढी भएको क्षेत्रहरूमा वनलाई नै स्थानीय विकासको मेरुदण्डको रुपमा लिन सकिन्छ ।

आरूघाट गाउँपालिकाबाट उत्पादन भएका वन पैदावारको बिक्री वितरण उपभोगको स्थितिलाई हेर्दा यहाँको उत्पादन यस गाउँपालिकाको आपूर्तिलाई पुऱ्याई जिल्ला भित्रकै अन्य गाउँपालिका तथा ग्रामिण क्षेत्र तथा अन्य जिल्लामा पनि जाने गरेको छ ।

यस गाउँपालिकामा काठ/दाउरा खपत मुख्य वन पैदावारमा आधारित उद्योगहरूमा हुने गर्दछ । यस अलावा यहाँको बढ्दो जनसंख्या र बसाई सराई तथा शहरीकरणले आवश्यक पर्ने काठ/दाउरा तथा विकास निर्माणमा काठको माग बढ्दै गएको छ । वनजंगलको नजिकका परिवारले बढी काठ/दाउरा खपत गर्दछन्, भने वनबाट टाढा रहने परिवारले धेरै कम परिमाणमा काठ/दाउरा खपत गर्ने गरेको पाईन्छ ।

६.३ जलश्रोत तथा जलाधार क्षेत्र

सम्पुर्ण जैविक प्रणालीको अस्तित्व पञ्च महाभूतको प्रयोग र उपलब्धतामा आधारित छ । जल, जमिन, वायू, प्रकाश र ताप मध्ये सबैको अपरिहार्यता उत्तिकै रहेको छ ।

६.३.१ प्रमुख नदी तथा खोलाहरू

गाउँपालिकाका विभिन्न भौगोलिक क्षेत्र तथा वडाहरूमा फैलिएर रहेका नदि नाला तथा खोलाहरूले प्रशस्त जलभण्डार गर्नुका साथै विभिन्न किसिमका जलचरहरू र पंछीहरूलाई सुरक्षित बासस्थानको रुपमा आश्रय दिइरहेको पाइन्छ। साथै यस्ता नदी तथा खोलाहरूबाट पशुहरूले पानी पिउने र किसानहरूले समेत बेलाबखत आंशिकरुपमा सिंचाईको लागि पानीको प्रयोग गरेको देखिन्छ। मानव वस्तीको विकास र बसाईसराईको चापका साथै अनुत्पादक पशुहरूको अत्याधिक चरीचराउ र उपयोगले प्राकृतिक नदी/खोला मा भूक्षय भई पुरिने क्रम जारी छ ।

तालिका नं. १३२ : गाँउपालिकामा भएका नदीनाला, खोलाहरूको विवरण

क्र.सं.	नदी वा खोलाको नाम	वडा नं.	नदीले छोएको वस्तीहरु	प्रकोप (नदी, कटान, बाढी, पहिरो)
१	बुढी गण्डकी	१	डोङचेत, सवचेत	
		२	मान्वुबेशी र थलाचोक बेशी	कटान (खेत ४ परिवारको)
		३	सोतीबजार, अर्मला, साम्दान डाँडा	अँधेरी खोलाले धकेलेर आर्खेत डुवान, कटान गरेको
		४	आर्खेत, पखेटा	
		५	शान्तिबजार, सिमरा, घरेलु टोल	कटान/हाइड्रोपावरले डुवान गर्ने
		९	आरुघाट बजार, तल्लो बजार	डुवान हुने (बुज अर)
		१०	मंगलटार र शितलबजार	वर्षायाममा समस्या
२	भुत खोला	१	धोरचेत	पहिरो
३	छोटेखोला/रेचेत खोला/थामखर्क	१		
४	रोस्याङ खोला	१		
५	डोन्डरे खोला	१	मान्वु माथिल्लो	
		२	घाम्लिङ, माथिल्लो कटुञ्जे	पहिरो
		३	सोती बजार	बाढी, पहिरो
६	आव्दी खोला	२	माथिल्लो र तल्लो कटुञ्जे, मान्वुवेशी	पहिरो
७	धर्मे खोला	२	थलाचोक र मान्वु बेशी गाउँ छुने	पहिरो
८	ठोड्ने खोला	२	छाप र ठोड्नेरी	पहिरो
९	साँधी खोला	३	बँदेलगुँड	पहिरो ल्याउने
१०	घुङगु खोला	३	घुङगु, आँपथली	पहिरो ल्याउने
११	अर्ज खोला	३		
		४	कोखेटार ३ र ४ को सिमाना	
१२	तिन्के खोला	३	तिन्के क्षेत्र	
१३	आर्खेत खोला	४	आर्खेत, बुधेगरा, सेखा	आर्खेत पुछारमा बगाएको
		५	सिमाना (४, ५)	
१४	अजुवा खोला	४	कोखेटार	
१५	मितिङ खोला	४	मितिङगाउँ मान्द्रे	कटान (खेतबारी कटान गरेको)
१६	पन्त खोला	४	थुमी बराम गाउँ	सदावहार खोला
१७	आप्रिक खोला	५	अप्रिक र जेलबुङ	
१८	लित खोला	५	तारेभिर आप्रिकको तल्लो भाग	पहिरो तानेर ल्याउने
१९	सिम खोला	५	भलछोपे, सिमरा	पहिरो तानेर ल्याउने
		१०	शितलबजार	बाढी
२०	पाखुरे खोला	५		
२१	मजुवा खोला	५		
२२	कुल खोला	५		
२३	आर्खेत खोला	५		

क्र.सं.	नदी वा खोलाको नाम	वडा नं.	नदीले छोएको वस्तीहरु	प्रकोप (नदी, कटान, बाढी, पहिरो)
२४	सिम खोला	५		
२५	ओयाक (ओयाक खोला)	५		
२६	खहरे खोला	६	अलैंचे,बरामगाउँ, सिङला र कल्लेरी	कटान, पहिरो
२७	अँधेरी खोला	६	पाँचमुरे	
२८	छाँगे खोला	७	पहरे	बाढी, कटान, पहिरा
२९	राङचा खोला	७	लाँकुरे	कटान, पहिरो
३०	कन्टुवा खोला	७		
३१	धुर खोला	६	देवीथान, आप्रिक	कटान
३२	स्तुल खोला	६	ठाटस्वारा, सुलिकोट	कटान
		७	चुरुङ, लाकुरे, पहरे, गिलिङ, भुवाने बरबोटे	पहिरो र कटान
		८	बडा नं. ६, ९, ८ को सिमाना	पहिरो, कटान
		९	आरुटार र आरुघाट तल्लो बजार	
		१०	कलेशे झगरे	बाढी
३३	अँधेरी खोला	६		
	छाँगे खोला	७		
३४	राङचा खोला	७		
३५	कन्टुवा खोला, झरना	७		
३६	मौदी खोला	७	गुर्बे, काफ्ले,	खेत, कटान, पहिरो
३७		८	भिमसेन गा.पा. ३ र लामबगर, कोछेनी शितले	पहिरो, कटान
३८	खहरे खोल्सा	८		
३९	निबोटे खोल्सा	८		
४०	वागथुने खोल्सा	८		
४१	अचर्ले खोल्सा	८		
४२	छाँया खोल्सा	८		
४३	कटुवा खोल्सा	८		
४४	बाँसबोटे खोल्सा	८		
४५	आहाले खोल्सा	८		
४६	पहिरे खोल्सा	८		
४७	चापानी खोल्सा	९	चापानी	
४८	चिसोपानी खोला	१०	मंगलटार	कटान/पहिरो
४९	मंगलटार खोला	१०	मंगलटार	

स्रोत: आरूघाट गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७७

६.३.३ पानीको मुहानसम्बन्धी विवरण

तालिका नं. १३३ : पानीको मुहानसम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	मुहानको नाम	ठेगाना
१	देउराली खर्क नुनखोला मुहान	देउराली खर्क-१
२	कलङ्चेत धारा	वडा नं. १
३	चमोट खोला,	वडा नं. ३
४	सिस्नेरी पहिरो	वडा नं. ३
५	टिन्के छहरा	वडा नं. ३
६	घट्टे डाँडा	वडा नं. ३
७	चाप गैरी	वडा नं. ३
८	भऱ्याङ	वडा नं. ३
९	चिनी खोप	वडा नं. ४
१०	काफलघारी	वडा नं. ५
११	रातपाते	वडा नं. ५
१२	खड्कागाउँ तल्लो पँधेरा	
१३	च्याङ खोला	वडा नं. ६
१४	खानी खोला	वडा नं. ६
१५	खोप खोला	वडा नं. ६
१६	स्तुल खोला	वडा नं. ७
१७	मुलमुले	मुलमुले-७
१८	जोगी पोखरी	सिस्नेरी-७
१९	कन्ट्वा	आरुबोटे-७
२०	नागथान	खुलाल गाउँ-७
२१	राङ्चा खोला	लाकुरे-७
२२	कोलेगैरा	लाकुरे-७

क्र.सं.	मुहानको नाम	ठेगाना
२३	छाडे	पहरे-७
२४	रिठ्ठबोट	पहरे-७
२५	चौतारा खोला	चुरुङ (तल्लो)-७
२६	तिखे	मुखुरो बारी-७
२७	डापे	सिस्नेरी-७
२८	ठूलो पँधेरा मूल	वडा नं. ८
२९	पँधेरो पानीको साउने पानी मूल	वडा नं. ८
३०	इजारा मूल	वडा नं. ८
३१	लामागाउँको साउने पानी	वडा नं. ८
३२	फलादाफेद मूल	वडा नं. ८
३३	तितिरे मुल	वडा नं. ८
३४	पैका खोला	वडा नं. ९
३५	अधेरी खोला	वडा नं. ९

६.३.४ तालतलैया, पोखरी, सिम्सार क्षेत्र सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. १३४ : तालतलैया, पोखरी, सिमसार क्षेत्र तथा झरनासम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	तालतलैया, पोखरी, सिम्सार क्षेत्र र झरनाको नाम	ठेगाना	कैफियत
१	तेम्सिङ डाँडा सिमसार क्षेत्र	तेम्सिङडाँडा-१	
२	फुरुकुना झरना	फुरुकुना-१	सदाबहार
३	कजुङ खोला झरना	कजुङ-१	वर्षातमा मात्र
४	भुत खोला झरना	वडा नं. १	सदावहार
५	गुम्बु कुमा झरना	वडा नं. १	वर्षातमा मात्र
६	स्टोनपार्क पोखरी	पातलेखर्क-२	मर्मत भइरहेको
७	बाजेबजु पोखरी	ठोटनेरी खोला-२	कहिल्यै नसुक्ने
८	वक्सिङ खोरिया अब्दीखोला पोखरी	आब्दीखोला-२	
९	राधाकृष्ण मन्दिर पोखरी	थालाचोक वेशी-२	
१०	ताहताइवइरा पोखरी	पातले खर्क-२	
११	छ्याला खर्क ताल	स्वारागाउँ-३	वडा नं. ३,४ विवाधित
१२	तिन्के छहरा	तिन्के-३	
१३	सिस्नेरी सिमसार क्षेत्र	सिस्नेनरी-३	
१४	छ्यालाखर्क ताल	सतिडाँडा-४	
१५	मितिङ झरना (वडा नं. ५ बाट हेर्न मिल्ने)	वडा नं. ४	
१६	कालीमाटी सिमसार क्षेत्र	ओयाक-५	
१७	केउलानी र भालुवाङ सिमसार(घाप) क्षेत्र	वडा नं. ५	

क्र.सं.	तालतलैया, पोखरी, सिम्सार क्षेत्र र झरनाको नाम	ठेगाना	कैफियत
१८	ओयाक, वरफेदडाँडा (कृतिम पोखरी	वडा नं. ५	
१९	नाग ताल	सिङला, कल्लेरी-६	
२०	जलकुमारी कृतिम पोखरी	आप्रिक-६	कृतिम
२१	भालुमारे झरना (प्राकृतिक)	सिङ्ला-६	७० मिटर अग्लो
२२	कन्टुवा खोला झरना	छाँगे डाँडा-७	

६.४ विपद् जोखिम व्यवस्थापन

गाउँपालिकाका पहाडी भीर तथा खोचहरू, नदी तथा खोला किनारका भागहरू भूक्षयको दृष्टिकोणले संवेदनशिल क्षेत्रमा पर्दछ। प्राकृतिक वातावरणमा असर पर्ने मानवीय गतिविधिका कारणबाट गाउँपालिका क्षेत्रमा अनियन्त्रित डढेलो, चरीचरन राख्ने प्रवृत्ति एवं खोलाबाट अव्यवस्थित ढंगले ढुंगा तथा बालुवाहरू झिक्नाले प्राकृतिक सन्तुलन बिग्रन गई बस्ती एवं खेतीतर्फ अनियन्त्रित बाढीको प्रकोप केन्द्रीत भएको छ। खोलाको क्षमताभन्दा बढी मात्रामा नदीजन्य वस्तु निकासी भएकोले खोलाको सतह गहिँरिदैं जाँदा आसपासका क्षेत्रहरूमा कटान तथा भूक्षयको सम्भावना बढ्दो देखिन्छ । मूलतः गाउँपालिकाका खोलाहरूको वरिपरि नै केन्द्रीत भएर रहेको मानव बस्तीको मानवीय गतिविधिले भूकम्पीय प्रकोपका कारण समेत यो संवेदनशिल क्षेत्रमा भूक्षयको दृष्टिकोणले प्रतिकूल प्रभाव पारेको छ। यसक्रमलाई रोक्नको लागि ढल निकासको व्यवस्था मिलाउनुपर्ने देखिन्छ । त्यस्तै, अल्पकालीन, मध्यकालीन र दीर्घकालीन उपायहरू अबलम्बन गर्नुपर्ने आवश्यकतालाई ध्यानमा राख्दै अल्पकालीन उपायको रुपमा स्पर एवं तटबन्ध निर्माण गर्ने मध्यकालीन उपायको रुपमा प्रभावित क्षेत्रको वरिपरि वृक्षारोपण गर्ने र दीर्घकालीन उपायको रुपमा सम्पूर्ण खोला प्रभावित क्षेत्रलाई संरक्षण गर्नेतर्फ काम अगाडि बढाउनु पर्ने देखिन्छ। उल्लेखित क्षेत्रलाई मानवीय गतिविधिबाट अप्रभावित पार्ने र सघन जलाधार क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

६.४.१ प्राकृतिक प्रकोपको जोखिममा रहेको परिवारको विवरण

तालिका नं. १३५ : प्राकृतिक प्रकोपको जोखिममा रहेको परिवारको विवरण

प्राकृतिक प्रकोपको किसिम	वडा नं.										जम्मा
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	
बाढी	२७७	५६	२६	४२	१९	१३६	२२	१२३	१४	५९	७७४
पहिरो	३७४	९८	२१२	२५८	१३६	२०९	२८२	२७६	२६	१३८	२००९
डुबान	१	२	६	२	४९	६	११	२	१५६	६	२४१
कटान	१८	१	१२	०	०	०	२३	०	२	९	६५
डढेलो	१५०	६६	२६९	७	०	१५	१७३	१६२	१	२३	८६६
हुरिबतास	५०७	२९६	३२७	९६	१८	२४१	३७२	२५५	१७०	७३	२३५५
चट्याङ	४२९	२६९	२३५	९	०	१०१	३२२	१०१	१६६	७३	१७०५
खडेरी	२३३	२५३	१६७	९	०	२४	९०	१२१	६	३५	९३८
भोकमारी	८	५७	४८	०	०	१	१४	३	०	७	१३८
वन्यजन्तुको जोखिम	९४	३	१	२	१	७९	३९	१४६	२	१७५	५४२
असिना	१९	१८२	३३	१	२	१	१८६	५४	१६३	४५	६८६
अन्य	०	०	०	०	२	१	०	०	०	०	३
कुनै पनि जोखिम नभएको	२१२	१६५	१	२६१	३१८	१०४	२४	४	४०५	४०	१५३४
जम्मा	१०७२	६५१	४६३	६९२	६०१	५३६	५७१	५२४	६८५	३८५	६१८०

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

६.४.२ संभावित प्राकृतिक प्रकोपको विवरण

तालिका नं. १३६ : गाउँपालिकामा हुन सक्ने संभावित प्रकोपको विवरण

क स	संभावित प्रकोप	विद्यमान अवस्था	समय
२	पहिरो	भौगोलिकरूपले विकट तथा नाङ्गा डाँडा पाखाहरू तथा भुकम्प प्रभावित भीर पाखाहरूमा पहिरो जाने गरेको ।	असार - असोज
३	बाढी	गाउँपालिकामा विशेषतः साना ठूला नदि/खोलाहरू बग्ने गरेको र वर्षायाममा नदी तथा खोलाहरूले आसपासका भुभागहरू बर्षेनी कटान गरि क्षति पुर्‍याईरहेको छ। बर्षेनी धेरै सङ्ख्यामा परिवारहरू प्रभावित भैरहेका छन् ।	जेष्ठ–असोज
४	डढेलो	गाउँपालिकाको धेरै जसो भु–भागमा घनावस्ती रहेका (सुकुम्वासी, बाढी विस्थापित) लगाएतका अति विपन्न समुदायका घरहरू सचेतना अभाव, अग्नी नियन्त्रण यन्त्रको अभाव, चुल्होमा आगो सल्काउँदा मट्टीतेलको प्रयोग गर्नु र सलाई लाईटर जस्ता आगो बाल्ने वस्तुहरू बच्चाले खेलाउँदा आगलागीका घटना बढी हुने गरेको। साथै डढेलोको समस्या पनि देखिन्छ ।	चैत्र–जेष्ठ
५	महामारी	प्रकोपका रूपमा झाडापखाला लगायतका पानी जन्य रोग बढ्ने गरेको, स्रोत साधन अभाव र जनचेतनाकमी, अनुकूल क्षमताको अभाव।	विपद् पछि, अन्य समयमा
६	कोरोना भाइरस, वर्डफ्लु, अन्य फ्लु	अव्यवस्थित कुखुरा पालन, स्वाइन फ्लु, आदि	जुनसुकै समयमा
८	जङ्गली जनावर आतंक	गाउँपालिकाको वनजङ्गल वरिपरि बसोबास भएको क्षेत्रहरूमा (बाँदर, बँदेल, बाघ) आदिको आक्रमण तथा बदमासीको डर त्रास भईरहन्छ।	जुनसुकै समयमा
९	किट आतंक	जलवायु परिवर्तन, बढी विषादि प्रयोगका कारण लाभकारी चरा, किरा लोप	खेती मौसम
१०	चट्याङ, असिना	बढी जसो बर्षायाम र पानी परेको समयमा	जुनसुकै समयमा
१	भुकम्प	भूकम्पिय जोखिमका दृष्टिले नेपाल विश्वको ११ औं स्थानमा रहेको र गाउँपालिकामा भुकम्प प्रतिरोधात्मक भवन कमै मात्रामा भएको, भवन आचार संहिता पूर्ण रूपमा लागू नभएको	जुनसुकै समयमा

स्रोतः जिल्ला समन्वय समिति, गोरखा, २०७७

तालिका नं. १३७ : गाउँपालिकामा रहेका विपद्बाट संवेदनशील क्षेत्र

प्रकोप	वडा नं.	क्षेत्र
पहिरो	१	तातोकु पहिरो, ओखर खोला पहिरो, रतिगाउँ खोला पहिरो (कमेरो माटो), धोरत स्कुल छेउ
पहिरो	२	घलेवन, पातलेखर्क, थलाचोक, मान्बु बेशी, डोढरे खोला, कटुञ्जे, माथिल्लो कटुञ्जे
पहिरो, डुवान र कटान	३	सोतीबजार
पहिरो	४	जामुने (वर्षामा पहिरोले घर बगाएको)
पहिरो	५	भोक्तेनी, अर्वाङ, पाखुरे (हिउँद वर्षामा)
पहिरो	६	अलैँचे, ठाटस्वारा, बरामगाउँ, सिङ्ला
पहिरो	७	पहरे टोलको मण्डली थान पहरा, भ्यागते पहिरो जोखिम युक्त, वस्ती विस्थापना गर्नुपर्ने, चुरुङ गाउँ, दलित वस्ती, डाँडा स्वाँरा, लाँकुरे, दशमुरो
पहिरो	८	साउने पानी पहिरो, अम्बोटे, रुम्टि पहिरो, कालीधाप, जलकिनी
पहिरो	९	आरुघाट तल्लो बजार पहिरोको जोखिम रहेको
पहिरो	१०	चनौटे, कालीमाटी भिर

स्रोतः आरुघाट गाउँपालिकाको कार्यालय, २०७७

खण्ड- ७: भौतिक विकास

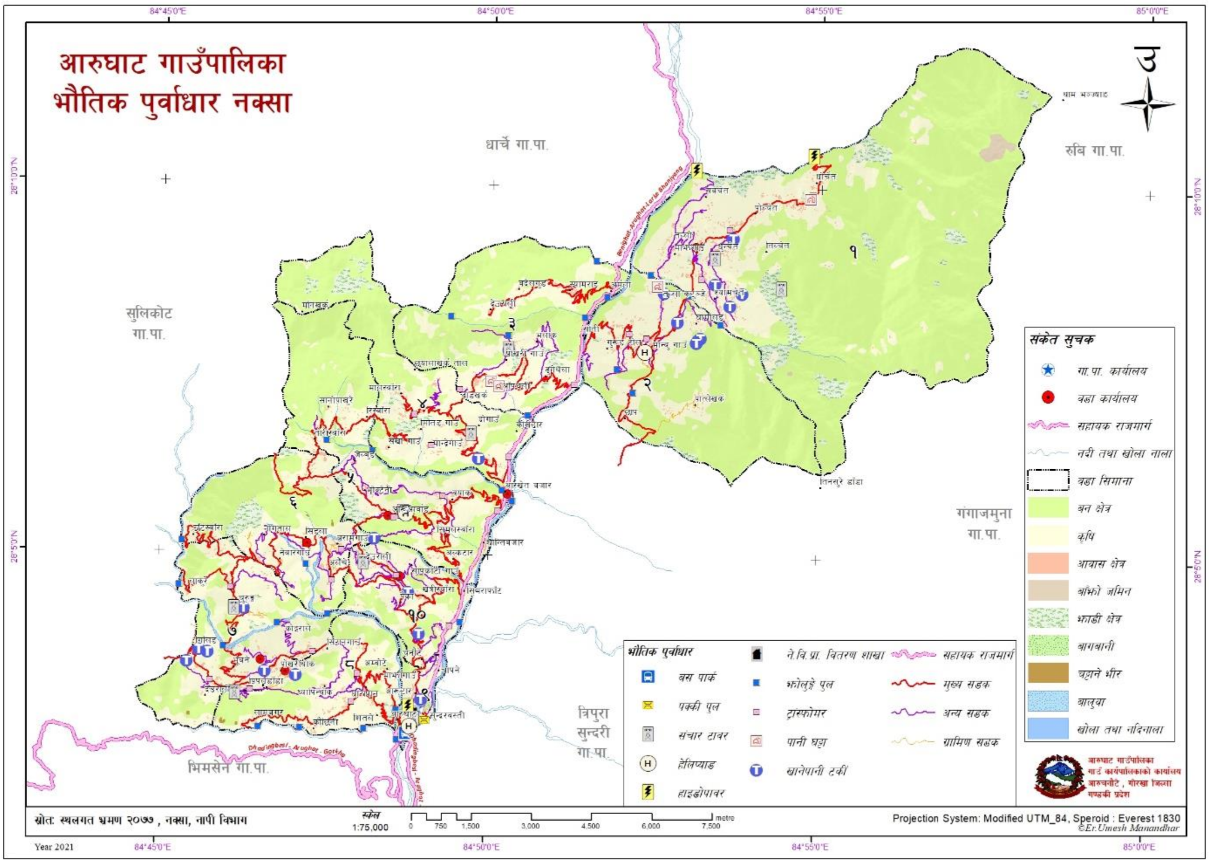

नक्सा नं. ३ : *गाउँपालिकामा रहेको भौतिक पूर्वाधारको नक्सा*

७.१ खानेपानी तथा सरसफाई

तालिका नं. १३८ : गाउँपालिकामा रहेका खानेपानी आयोजनाहरूको विवरण

क्र.सं.	आयोजनाको नाम	ठेगाना	लाभान्वित घरधुरी	सेवा प्राप्त गर्ने गाउँ/वस्ती
१	स्यामचेत बृहत खानेपानी आयोजना	वडा नं. १	६००	स्यामचेत, माझखर्क, तल्लो डोङचेत, पेनसुली, कोम्राङ
२	धुन्चेत खानेपानी आयोजना	वडा नं. १	३००	धुन्चेत
३	थलकुना खानेपानी आयोजना	वडा नं. १	३००	डोङचेत, पोलचेत, पोकाङटोल
४	सवचेत खानेपानी आयोजना	वडा नं. १	१५०	सवचेत मात्र
५	हिउँखोर घाम्लिङ खानेपानी आयोजना	वडा नं. २	६००	१ घर १ धारा/GNI र गा.पा + (मान्बु, कटुञ्जे)
६	पातलेखर्क खानेपानी आयोजना	वडा नं. २	७०	पातले खर्क
७	थापा खोला खानेपानी आयोजना	वडा नं. २	२९०	प्रदेश सरकार छाप ठोडनेरी पलाची
८	फेमरा खानेपानी आयोजना	वडा नं. २	९७	मान्बु गाउँ
९	स्वारागाउँ चिरबोटे खानेपानी आयोजना	वडा नं. ३	१२०	स्वारा गाउँ
१०	निबोटे पोखरी खानेपानी आयोजना	वडा नं. ३	७०	निबोट, पोखरी, घुङ्गु
११	देउराली बँदेलगुँड खानेपानी आयोजना	वडा नं. ३	६५	देउराली र बँदेलगुँड
१२	भलाक डुम्री खर्क खानेपानी आयोजना	वडा नं ३	१५०	भलाक, डुम्रीखर्क, जिनुक, आँपथली छापगाउँ, ढुङ्गाथला
१३	केवरपानी खानेपानी आयोजना	वडा नं ३	५५	केवरपानी साम्दान डाँडा
१४	सोती बजार खानेपानी आयोजना	वडा नं ३	७६	सोती बजार
१५	अर्मला खुर्सानी खानेपानी आयोजना	वडा नं. ३	१५	अर्मला
१६	बाँसपुर एक घर एक धारा खानेपानी आयोजना	वडा नं ४	५०	बाँसपुर (सम्पन्न २ वर्ष अगाडि)
१७	चिनीखोप खानेपानी आयोजना	वडा नं ४	२०	चिनीखोप
१८	ढाँडखर्क खानेपानी आयोजना	वडा नं ४	४८	सम्पन्न
१९	कोखेटार खानेपानी आयोजना	वडा नं ४	४६	सम्पन्न (कोखेटार)
२०	ढोडेनी खानेपानी आयोजना	वडा नं. ४	१५०	निर्माणाधीन
२१	लित खोला खानेपानी आयोजना	वडा नं. ५	२५०	जेलबुङ, भोक्तेनी, आरुआँवाङ
२२	सिस्नेरी खानेपानी आयोजना	वडा नं. ५	१६०	ओयाक
२३	ओयाक (वयाक) खोला खानेपानी आयोजना	वडा नं ५	३५	ढाँडस्वरा, सिमरस्वारा
२४	रातपाटे खानेपानी आयोजना	वडा नं. ५	८०	रानागाउँ, कार्कीगाउँ, थापागाउँ, मगरगाउँ
२५	कार्की विरौटा खानेपानी आयोजना	वडा नं. ५	१९	सिमरा
२६	भूमिथान शान्तिबजार खानेपानी आयोजना	वडा नं. ५	४८	भूमिथान र शान्तिबजार
२७	काफलबोटे खानेपानी आयोजना	वडा नं ५	१७	काफलबोटे
२८	ठूलो पाखुरे खानेपानी आयोजना	वडा नं. ५	४५	ठूलो पाखुरे
२९	सानो पाखुरे खानेपानी आयोजना	वडा नं. ५	२६	सानो पाखुरे

क्र.सं.	आयोजनाको नाम	ठेगाना	लाभान्वित घरधुरी	सेवा प्राप्त गर्ने गाउँ/वस्ती
३०	तारेभिर खानेपानी आयोजना	वडा नं. ५	७	तारेभिर
३१	देवीथान खानेपानी आयोजना	वडा नं ५	२७	देवी स्थान
३२	कालीमाटी खानेपानी आयोजना	वडा नं. ५	२१	घरेलुटोल
३३	आप्रिक खानेपानी आयोजना	वडा नं. ६	१३०	गुरुङ वस्ती, ठुलो गाउँ, खरी भित्ता
३४	च्याङ खोला खानेपानी आयोजना	वडा नं. ६	१८०	अलैचे, बरामगाउँ
३५	भिमपानी खानेपानी आयोजना	वडा नं. ६	२००	ठाटस्वारा, कल्लेरी, नेवार गाउँ
३६	तिदुफेदी खानेपानी आयोजना	वडा नं. ६	७०	सिङला, बरामगाउँ
३७	स्तुलखोला आरुपोखरी खानेपानी आयोजना	वडा नं. ७	२२३	भैसीपोखरी, फिमलगाउँ, सातदोबाटो, खुलालगाउँ
३८	आरुबोटे-कोप्चे लिफ्टिङ (Lifting) खानेपानी आयोजना	वडा नं. ७		जोगीगाउँ, गुरुङगाउँ सातदोबाटो बाहुनगाउँ (निर्माणाधीन)
३९	मुलमुले चेप्राक खानेपानी आयोजना	वडा नं. ७	३७	चेप्राक
४०	मुलमुले सिम्ले खानेपानी आयोजना	वडा नं. ७	२०	सिम्ले, कुँडुले
४१	मुलमुले कुँडुले खानेपानी आयोजना	वडा नं. ७	५०	कुँडुले
४२	रक्सिपारे भदौरे लिफ्टिङ (Lifting) खानेपानी आयोजना	वडा नं ७	१५	भदौरे
४३	पहरे लिफ्टीङ खानेपानी आयोजना	वडा नं. ७	१५०	चुरुङ
४४	छायाँ चुरुङ खानेपानी आयोजना	वडा नं ७		चुरुङ तल्लो गाउँ
४५	गिलिङ्ग खानेपानी आयोजना	वडा नं. ७		गिलिङ्ग
४६	कोलगैरा लाँकुरे खानेपानी आयोजना	वडा नं. ७		लाँकुरे
४७	स्तुल खोला आरुपोखरी खानेपानी आयोजना	वडा नं.८	२२३	आरुपोखरी ७ र ८ दुबै वडाले प्रयोग गर्ने
४८	फलेदाफेद खानेपानी आयोजना	वडा नं. ८	११०	लामागाउँ, धारापानी
४९	लामबगर खानेपानी आयोजना	वडा नं. ८	२७	लामबगर
५०	ढकालगाउँ सुनारगाउँ खानेपानी आयोजना	वडा नं. ८	५५	ढकाल र सुनार गाउँ
५१	इजारा, बाँसबोटे, अम्बोटे भदुवार, ढाँडागाउँ टुनीबोट, लोग्रे, कौछिनी, सुन्दरवस्ती लिफ्टिङ (Lifting) खानेपानी आयोजना	वडा नं. ८		इजारा बाँसबोटे, अम्बोटे भदुवार, ढाँडागाउँ टुनीबोट, लोग्रे, कोछिनी, सुन्दरवस्ती
५२	पैका खोला खानेपानी आयोजना	वडा नं. ९	३०००	आरुटार र आरुघाट
५३	अँधेरी खोला खानेपानी आयोजना	वडा नं. ९	५००	
५४	चापानी लिफ्टिङ (Lifting) खानेपानी आयोजना (सिंगारेढुङ्ग)	वडा नं. ९		एक घर एकधारा खानेपानी पुगेको
५५	पाखा सालघारी खानेपानी आयोजना	वडा नं. ९		
५६	सुन्दरबस्ती खानेपानी आयोजना	वडा नं. ९	१००	बगैंचा बसर्पाक, सुन्दरवस्ती
५४	चापानी तीनघरे लिफ्टिङ खानेपानी आयोजना	वडा नं. ९		

क्र.सं.	आयोजनाको नाम	ठेगाना	लाभान्वित घरधुरी	सेवा प्राप्त गर्ने गाउँ/वस्ती
५५	डढुवामूल मंगलटार खानेपानी आयोजना	वडा नं. १०	८०	शितलबजार, सिमारा
५६	फेदिगाउँ मंगलटार खानेपानी आयोजना	वडा नं. १०	१५	फेदीगाउँ, कोकले, विलौनी घारी
५७	भुकभुके-खहरे खानेपानी आयोजना	वडा नं. १०	३५	भुकभुके, खहरे
५८	थापा विरौटा खानेपानी आयोजना	वडा नं. १०	९०	मंगलटार, सिमारा
५९	खत्रीस्वाँरा पहिरोमुल खानेपानी आयोजना	वडा नं. १०	१००	खत्रीस्वाँरा, सिमारा, मंगलटार
६०	चनौटे सिंगारेढुङ्गा लिफ्टिङ खानेपानी आयोजना	वडा नं. १०	१००	चनौटे
६१	सिमखोला लिफ्टिङ खानेपानी आयोजना	वडा नं. १०	१५०	डाँडागाउँ, पैका
६२	सिमपानी चनौटे खानेपानी आयोजना	वडा नं. १०	६०	चनौटे
६३	आरुचनौटे खानेपानी आयोजना(४, ६, ९)	वडा नं. १०	२००	खत्रीस्वारा, पैका
६४	लुगाधुने खोला डाँडागाउँ खानेपानी आयोजना	वडा नं. १०	७५	डाँडागाउँ
६५	सापकोटा गाउँ खानेपानी आयोजना	वडा नं. १०	१६	सापकोटा गाउँ
६६	माचिनेघारी खानेपानी आयोजना	वडा नं. १०	४०	डाँडागाउँ, फुलपाती भञ्ज्याङ

स्रोत: आरूघाट गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७७

७.१.१ खानेपानीको श्रोतको आधारमा परिवारको विवरण

तालिका नं. १३९ : खानेपानीको मुख्य श्रोतको आधारमा घरपरिवारको विवरण

वडा	धारा/पाइप कम्पाउण्ड	धारा/पाइप सर्वजनीक	ट्यूबवेल/हाते पम्प	ढाकिएको ईनार	पँधेरो/कुवा	मूल धारा	नदी/खोला	जम्मा
१	८३०	२३२	०	०	६	३	१	१०७२
२	२४७	४०२	०	०	१	०	१	६५१
३	२५३	२०७	०	०	०	१	२	४६३
४	३१६	३७५	०	०	०	१	०	६९२
५	३१४	२६०	०	०	५	१	२१	६०१
६	३७९	१५७	०	०	०	०	०	५३६
७	१८५	१३६	०	०	७७	१७३	०	५७१
८	३००	१६४	०	०	५	५५	०	५२४
९	५२९	१५५	०	०	०	१	०	६८५
१०	१९६	१६९	०	०	१४	६	०	३८५
जम्मा	३५४९	२२५७	०	०	१०८	२४१	२५	६१८०
प्रतिशत	५७.४३	३६.५३	०	०	१.७५	३.९०	०.४०	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

गाउँपालिकामा रहेका ६,१८० घरपरिवारहरू मध्ये धारा/पाइप कम्पाउण्ड पिउनेको संख्या ३,५४९ अर्थात ५७.४३ प्रतिशत र धारा/पाइप सार्वजनिक पिउनेको संख्या २,२४७ अर्थात ३६.४१ भएकाले सामान्यतया धेरैजसो घरपरिवारले धारा/पाइपको पानी पिउने गर्दछन् भन्न सकिन्छ। खुला इनार/कुवाको पानी पिउने परिवारको संख्या १०८ अर्थात १.७५ प्रतिशत रहेका छन्। त्यसैगरी मुल धाराको पानी प्रयोग गर्नेको संख्या

२४१ अर्थात ३.९० प्रतिशत रहेको छ । अन्य श्रोत प्रयोग गर्नेको संख्या नगन्य रहेको छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

खानेपानीको मुख्य श्रोतको आधारमा घरधुरीको विवरण

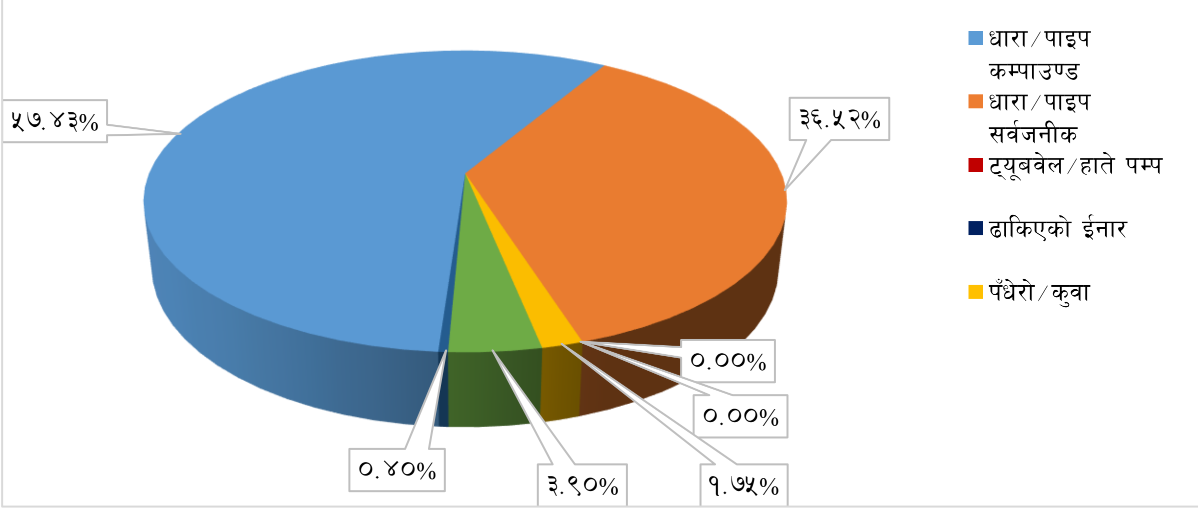

७.१.२ खानेपानी शुद्ध बनाउने तरिकाको आधारमा वर्गीकरण

तालिका नं. १४० : खानेपानी शुद्ध बनाउने तरिकाको आधारमा वर्गीकरण

वडा	उमाल्ने	फिल्टर गर्ने	औषधी (पियुष आदि) राख्ने	अन्य विधि अपनाउने (जस्तै सोडिस)	केही नगर्ने र सिधै खाने	जम्मा
१	१४५	४	०	२	९२१	१०७२
२	१५७	०	०	०	४९४	६५१
३	३२	१६	०	०	४१५	४६३
४	१४३	२६	०	१	५२२	६९२
५	६४	२९	३	१८	४८७	६०१
६	१२	२	०	१	५२१	५३६
७	३६	२१	०	०	५१४	५७१
८	४६	७	०	१	४७०	५२४
९	५८	९९	१	१	५२६	६८५
१०	१९	२९	०	०	३३७	३८५
जम्मा	७१२	२३३	४	२४	५२०७	६१८०
प्रतिशत	११.५२	३.७७	०.०६	०.३९	८४.२६	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

गाउँपालिकाका कुल घरपरिवार मध्ये ८४.२६ प्रतिशत घरपरिवारहरूले पानीको शुद्धीकरण बिनानै श्रोतबाट प्राप्त पानी सिधै पिउने गरेको देखिन्छ । पानी उमालेर पिउने परिवार संख्या ७१२ अर्थात ११.५२ प्रतिशत र फिल्टर गर्ने परिवारको संख्या २३३ अर्थात् ३.७७ प्रतिशत मात्र रहेको देखिन्छ । प्राकृतिक श्रोतहरूमा प्राप्त पानीलाई शुद्धीकरण नगरी पिउनु जनस्वास्थ्यको दृष्टिकोणले अत्यन्त जोखिमपूर्ण हुन्छ । यसबाट संक्रामण रोगहरू जस्तै आउँ, झाडा पखाला, जुका, टाइफाइड लाग्नुका साथै दीर्घ रोगहरू जस्तै पत्थरी, क्यान्सर

जस्ता प्राणघातक रोगहरूको संभावना प्रवल रहन्छ तसर्थ स्थानीय सरकार र गाउँपालिकाबासीहरूको सहकार्यमा पानी शुद्धीकरणका उपायहरू अबलम्बन गरी प्रयोग गर्ने र जनस्तरमा स्वास्थ्य शिक्षाको व्यापक प्रचार प्रसार गर्नु पर्दछ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

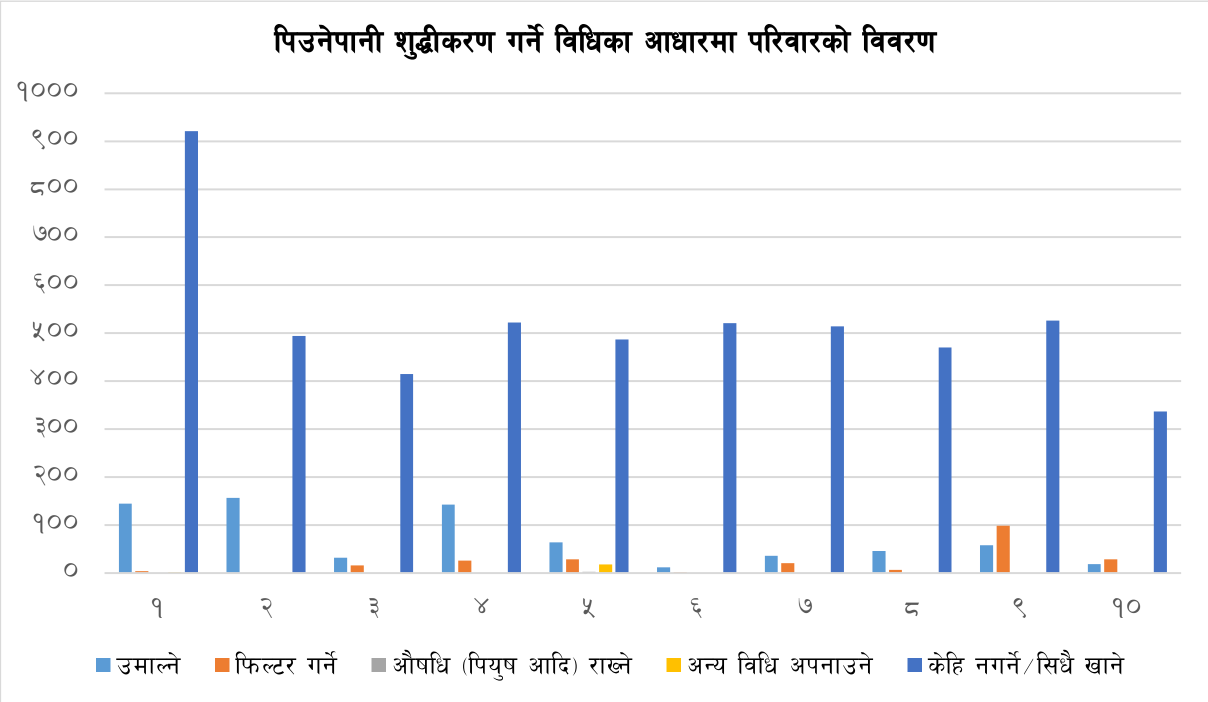

७.१.४ चर्पीको प्रकारको आधारमा परिवारको विवरण

तालिका नं. १४१ : परिवारले प्रयोग गर्ने चर्पीको प्रकारका आधारमा परिवारको विवरण

वडा	फ्लस भएको (सार्वजनिक ढल)	फ्लस भएको (सेप्टिक ट्याङ्क)	साधारण चर्पी	चर्पी नभएको	जम्मा
१	३	१०१६	१७	३६	१०७२
२	१	६४३	६	१	६५१
३	२	२८२	१७१	८	४६३
४	२१६	३६४	९२	२०	६९२
५	२९	२८३	२८५	४	६०१
६	११	४९२	३०	३	५३६
७	१	५१३	४५	१२	५७१
८	०	३९७	१२१	६	५२४
९	१०	६४३	३२	०	६८५
१०	०	३६७	१४	४	३८५
जम्मा	२७३	५०००	८१३	९४	६१८०
प्रतिशत	४.४२	८०.९१	१२.६५	१.५२	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

गाउँपालिकामा कुल घरपरिवारहरू मध्ये ८०.९१ प्रतिशतले फ्लस भएको (सेप्टि ट्याङ्क) भएको चर्पी, ७८२ १२.६५ प्रतिशतले साधारण चर्पी, ०.५० प्रतिशतले सामुदायिक चर्पी र १.५२ प्रतिशतले भने चर्पीको प्रयोग नै नगरेको देखिन्छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

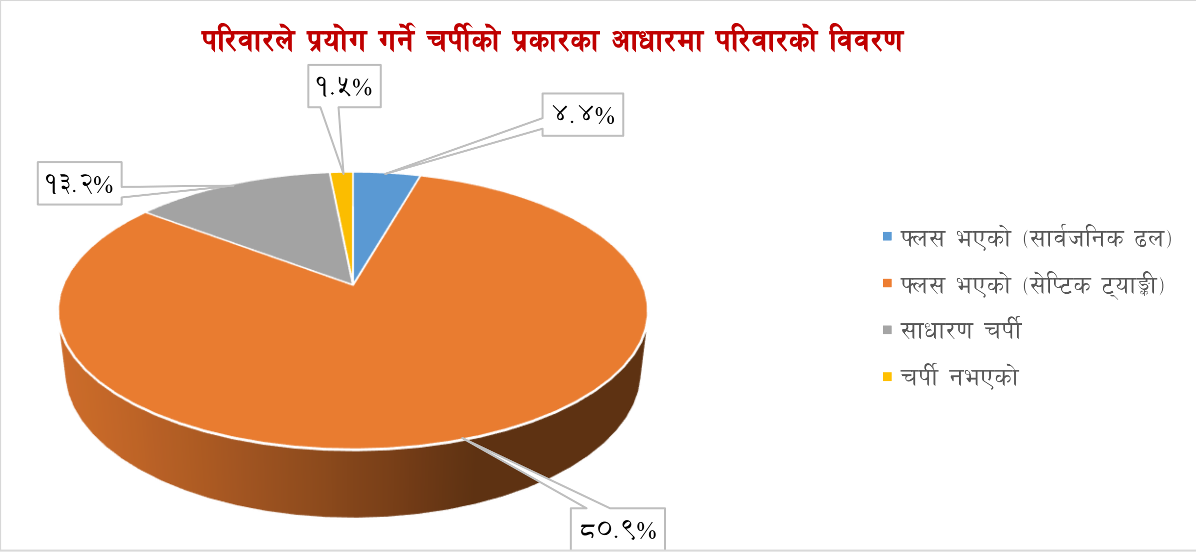

७.१.५ सार्वजनिक शौचालयको विवरण

निजी घर तथा सार्वजनिक स्थलहरूमा हात धुने पानी सहित शौचालय हुनुपर्दछ । विपन्न समुदायका परिवारहरूले आफै शौचालय निर्माण गर्न नसकेको अवस्थामा स्थानीय सरकारले शौचालय निर्माणमा अनुदान दिनुपर्ने हुन्छ । आरूघाट गाउँपालिकामा भएका सार्वजनिक शौचालयको विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. १४२ : सार्वजनिक शौचालयको विवरण

क्र.सं.	शौचालय रहेको स्थान	क्षमता	हालको अवस्था
१	वडा कार्यालयमा, वडा नं. १	१ कोठे	चालु
२	छतिवन गैरा, वडा नं. ४	४ कोठे	

क्र.सं.	शौचालय रहेको स्थान	क्षमता	हालको अवस्था
३	सिस्नेरी पानी पँधेरो, वडा नं. ७		
४	सामुदायिक भवन भएका स्थानहरुमा भएपनि सुरक्षाका कारण खुला नगरिएको, वडा नं. ८		
५	बसपार्क - वडा नं. ९	२ कोठे	
६	घरेलुचौर- वडा नं. ९	२ कोठे	
७	कृषि उपज संकलन केन्द्र, इप्रका टोल, वडा नं. ९	१	चालु
८	मंगलटार, वडा नं. १०	२ कोठे	चालु

स्रोत: आरूघाट गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७७

७.१.६ फोहर व्यवस्थापन सम्बन्धी घरपरिवारको विवरण

विशेषगरी शहरी क्षेत्र र बजार केन्द्रहरूमा जनघनत्व बढी हुने भएका कारण मानव उत्सिर्जित तथा उद्योगधन्दा र कलकारखानाबाट निस्कने फोहरले बस्तीको सौन्दर्यलाई विरुप पार्नुको साथै सार्वजनिक स्वास्थ्यमा नकारात्मक प्रभाव पार्दछ । यस्तो अवस्थामा सरकार तथा समुदाय दुवैको तर्फबाट फोहर व्यवस्थापन प्रणालीलाई दीर्घकालीनरुपमा सम्बोधन गर्नुपर्दछ। फोहरले स्वास्थ्य र सौन्दर्य दुवैलाई हानी गर्दछ भन्ने कुरा हृदयंगम गर्दै फोहरको समुचित व्यवस्थापन गर्नु आवश्यक छ। कतिपय कुहिने प्रकृतिको फोहरबाट प्राङ्गारिक मल पनि बनाउन सकिन्छ।

तालिका नं. १४३ : फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्ने स्थानको आधार विवरण

वडा	फोहर थुपार्ने ठाउँमा/क्यानमा	घरमा नै लिन आउँछ	आफ्नै घर कम्पाउण्ड भित्र (बाल्ने)	आफ्नै घर कम्पाउण्ड भित्र (गाड्ने/थुपार्ने)	नदी वा खोल्सामा फाल्ने	सडक/सार्वजनिक स्थलमा फाल्ने	कम्पोष्ट मल बनाउने	जम्मा
१	४७	०	४९९	९	२०४	४	३०९	१०७२
२	१०	०	१४२	१४७	१८०	२	१७०	६५१
३	१९५	०	३२	१४५	२२	२	६७	४६३
४	२०४	०	१७३	६६	१५२	१४	८३	६९२
५	१३०	०	६०	२६४	१४	४	१२९	६०१
६	२०६	०	७४	५१	१३	१	१९१	५३६
७	२०३	०	८९	२६८	९	२	०	५७१
८	१०	०	४९	१२३	२	१	३३९	५२४
९	३००	०	२६०	२७	७९	१६	३	६८५
१०	३६	०	१३२	२०२	७	०	८	३८५
जम्मा	१३४१	०	१५१०	१३०२	६८२	४६	१२९९	६१८०
प्रतिशत	२१.७०	०	२४.४३	२१.०७	११.०४	०.७४	२१.०२	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

गाउँपालिकामा रहेका कुल घरपरिवारहरू मध्ये १,५१० अर्थात २४.४३ प्रतिशतले आफ्नै घरको कम्पाउण्ड भित्र (बाल्ने), १,३०२ अर्थात २१.०७ प्रतिशतले कम्पाउण्डभित्र (गाड्ने/थुपार्ने), १,२०५ अर्थात १९.५० प्रतिशतले फोहर थुपार्ने ठाउँमा/क्यानमा राख्ने, १,२९८ अर्थात २१ प्रतिशतको कम्पोष्ट मल बनाउने, ६८२

अर्थात ११.०७ प्रतिशतले नदी वा खोल्सामा फाल्ने गरेको पाईयो। ग्रामीण इलाका तथा कृषि मुख्य पेशाको रुपमा रहेकोले यहाँका घरपरिवारले फोहरलाई कम्पोष्ट मलको रुपमा प्रयोग गर्नु सर्वोत्तम हुने भएकोले यो फोहर व्यवस्थापनको उत्तम उपाय रहेतापनि फोहरको प्रकृति अनुसार प्लाष्टिक जन्य तथा अन्य नसड्ने फोहरहरू खेतीयोग्य जमिनमा पर्न जाँदा क्रमशः भू-प्रदुषण बृद्धि भई उत्पादकत्वमा ह्रास आउन सक्ने देखिन्छ। अर्कोतर्फ जलाउने, खोल्सामा फाल्ने साथै सार्वजनिक स्थलमा समेत फाल्ने कार्यहरूले प्रदुषण वृद्धिगराई जनस्वास्थ्यमा प्रत्यक्ष असर गर्दछ । तसर्थ फोहरको उचित व्यवस्थापनमा सजग बनाई गाउँपालिकामा अव्यवस्थित फोहर व्यवस्थापनलाई समयमै सम्बोधन गर्नु पर्ने देखिन्छ।

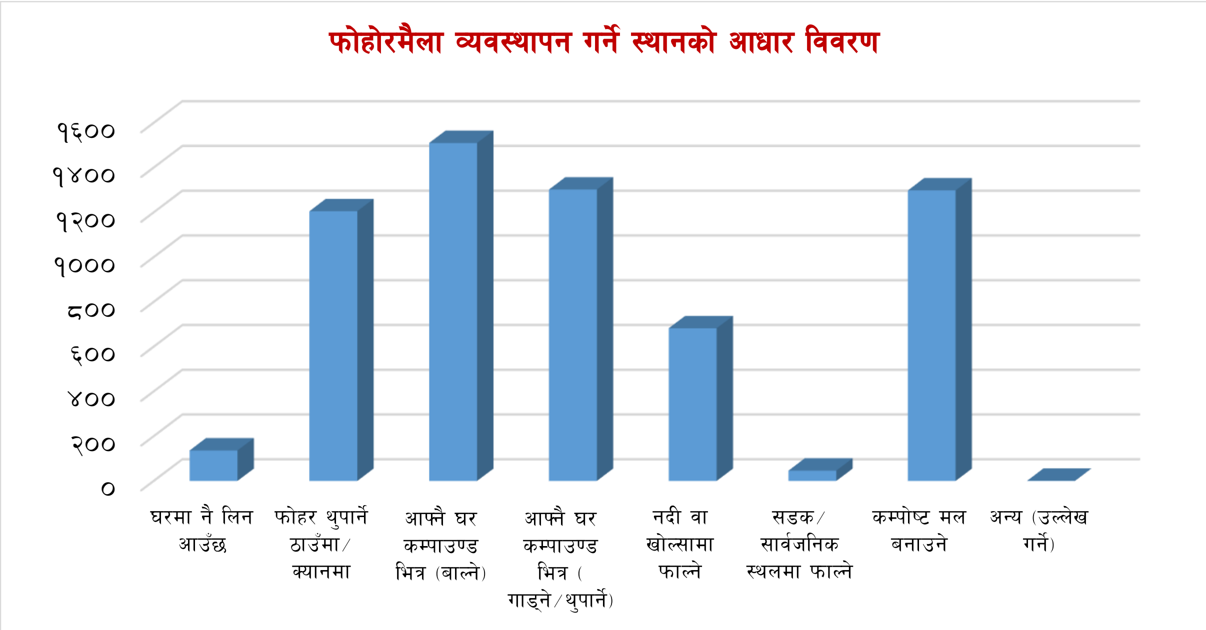

फोहोर व्यवस्थापनमा देखिएका समस्याहरू :

हाल यस गाउँपालिकामा देखिएका समस्याहरू देहाय बमोजिम रहेको छ :

- फोहोर व्यवस्थापनका नाममा फोहोरहरू खोलाखोल्साका होचा भागमा अनियन्त्रित तरिकाले फाल्ने प्रवृति यत्रतत्र देखिन्छ। यसरी फालिएको फोहोर वर्षातका समयमा पानीले बगाएर खोला खोल्सा तथा नदीका तल्लो भाग सम्म पुऱ्याएर प्रदुषणलाई बिस्तारित गर्दछ।
- जमीनका होचाभाग पानीका स्रोत पनि हुने भएका र तिनै पानी सतहमा देखिने एवं जमीनको भित्रपनि छिरेर जाने हुँदा होचा भागमा फालिएको फोहोरले सतहको पानी तथा जमीन भित्रको पानी समेतलाई प्रदुषित गर्दछ।

फोहोरमैला व्यवस्थापनमा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू :

- भान्छाकोठाबाट निस्केको फोहोरलाई कुहिने र नकुहिने गरी छुट्याउने।
- कुहिनेलाई मलमा प्रयोग गर्न तालिम तथा हरेक घरधनीलाई उत्प्रेरित गर्ने कार्यक्रम गाउँपालिकाले गर्ने।
- नकुहिने फोहोरलाई पूनः विभिन्न तहमा छुट्याउने जस्तै काठ, प्लाष्टीक, धातु, सीसा। यी फोहोरलाई आवश्यकताअनुसार पहिचान गरिसकेपछि पूनः प्रयोगमा आउनेलाई सम्बन्धित सेवा व्यवस्थापन तर्फ जोड दिने। यस गाउँपालिका क्षेत्रका खुला स्थान जहाँ पानीको स्रोत छैन त्यहाँ वैज्ञानिक तवरबाट छनौट गर्न व्यवस्था गर्ने।

७.१.७ ढल निकास तथा ल्याण्डफिल साइटको विवरण

शहर बजार केन्द्र र एकीकृत बस्ती भएका ठाउँमा ढल निकासको राम्रो प्रबन्ध हुनु आवश्यक छ । ढल निकास पनि भौतिक विकासको एक महत्वपूर्ण पूर्वाधार हो । सडक निर्माणसँगै ढल निकासको व्यवस्थापन भएको खण्डमा सरकार पूर्वाधार विकासमा गरिने दोहोरो खर्चबाट बच्दछ । यसका अलावा मानव बस्तीबाट उत्सर्जित फोहरलाई मानव बस्तीभन्दा निश्चित टाढाको दुरीमा ल्याण्डफिल साईट बनाएर व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ । फोहररहित स्वच्छ र सफा वातावरण सभ्यताको परिचायक हो ।

तालिका नं. १४४ : ढल निकाससम्बन्धी विवरण

वडा	सार्वजनिक ढल	नदी वा खोल्सामा	सडक/ सार्वजनिक स्थलमा फाल्ने	घर कम्पाउण्ड भित्र खनेको खाल्डोमा	तरकारी बारी/करेसा बारीमा	अन्य	जम्मा
१	०	३९८	४२	२६९	३५७	६	१०७२
२	०	६६	१	३२	५५१	१	६५१
३	०	१००	१७	३३	३१०	३	४६३
४	०	५२	३६	६२	५४२	०	६९२
५	०	६	४१	१९२	३६१	१	६०१
६	०	१३२	५	६	३९२	१	५३६
७	०	१	१	४१	५२६	२	५७१
८	०	०	१	३०	४९२	१	५२४
९	२२१	७१	३८	१४६	२०४	५	६८५
१०	०	२	०	१६	३६७	०	३८५
जम्मा	२२१	८२८	१८२	८२७	४१०२	२०	६१८०
प्रतिशत	३.५८	१३.४०	२.९४	१३.३८	६६.३८	०.३२	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

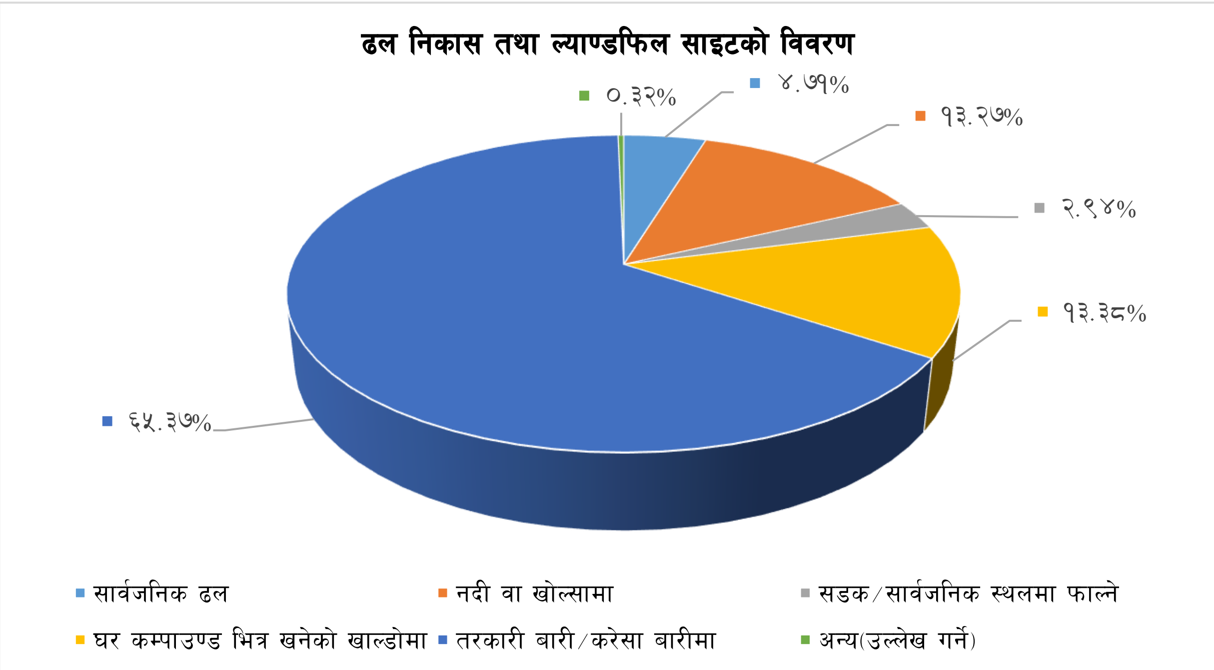

७.२ यातायात पूर्वाधार

७.२.१ सडक संजालको विद्यमान अवस्था

कुनै पनि स्थानको भौतिक विकासको निम्ति सम्भवत प्रारम्भिक शर्त हो । सम्पुर्ण सुविधा सम्पन्न सडक यातायातको विकाससँगै समग्र विकासको ढोका खुल्दछ । स्थानीय तहको हकमा वडा केन्द्रहरूलाई पालिका केन्द्रसँग जोड्नु तथा पालिका केन्द्रलाई जिल्ला सडक हुँदै राष्ट्रिय राजमार्ग प्रणालीमा जोड्नु आवश्यक हुन्छ । गाउँबस्तीहरूमा कृषि सडकहरूको विकास र स्तरोन्नति मार्फत कृषि उत्पादनहरूको बजारीकरण गरी जनताको आर्थिक अवस्थालाई मजबुत बनाउन सकिन्छ । सुविधा सम्पन्न सडक सञ्जाल मार्फत उद्योग तथा पर्यटन क्षेत्रको विकास गरी आर्थिक क्रान्ति संभव छ । यसको अलावा धार्मिक क्षेत्रहरूमा सडक सञ्जालमार्फत पहुँच पुऱ्याएर आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटकहरू आकर्षित गर्न सकिन्छ ।

राष्ट्रिय राजमार्ग प्रणाली, रणनैतिक सडक, जिल्ला सडक तथा स्थानीय सडक भौतिक तथा सार्वजनिक पूर्वाधारको आधार स्तम्भ अर्थात माध्यम हो । आरूघाट गाउँपालिकामा चार मुख्य सडकहरु छन् । जसमा (१) बेनिघाट गोरखा, आरुघाट, सोती हुदै लार्के जोड्ने, (२) आरुघाट, आरुटार, आरुआर्वाङ, खत्रीस्वाँरा, डाँडा गाउँ देउराली आप्रिक हुँदै वारपाक जोड्ने, (३) मध्यपहाडी लोकमार्ग (सल्यानटार-आरुघाट-घ्याम्पेसाल-मसेल-निवेल हुँदै पालुङटार जोड्ने) र (४) धोरचेत, माझगाउँ, मान्बु, त्रिपुरासुन्दरी गाउँपालिका, बुढाथुम हुँदै आरुघाट जोड्ने सडक पर्छन् ।

२०५० को नक्सांकन कार्य गर्ने समय सम्म नेपालका पहाडी क्षेत्रमा सडकको अवस्था निकै कमजोर थियो । तर २०४६ को आम परिवर्तन पछि स्थानीय निकायलाई राष्ट्रिय कोषबाट रकम बिनियोजन गर्ने परिपाटी भए अनुसार ग्रामीणक्षेत्रमा पनि सडक बिस्तारको कार्यले गति लिन थाल्यो । तत्पश्चात सडक सञ्जालको बिस्तारमा ग्रामीण क्षेत्रले पनि फड्को मारेको छ । तर दुर्गम पहाडी भूभागका कारण कतिपय त्यस्ता स्थलगत संरचनाको नक्सांकन कार्य हुन नसकेको र तथ्यगत सूचनाको अभावमा ती क्षेत्रहरूमा के कति सडक सञ्जालको बिस्तार

भएको छ भन्न एकिन तथ्याङ्क उपलब्ध छैन । यही प्रशंगमा गाउँपालिका यातायात गुरुयोजनाः (RMTMP अर्थात Rural Municipality Transport Master Plan) को परिकल्पना हरेक नगर/गाउँ क्षेत्रको यातायात सञ्जालका तथ्यांकमा आधारित नक्सा र तथ्यको आधारमा गर्नु पर्ने वाध्यात्मक व्यवस्था गरिएको थियो । तर ग्रामीण बस्तीहरूमा त्यो पुगेको थिएन । २०७२ को नयाँ संविधान र स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले व्यवस्था गरेको स्थानीय तह निर्धारण पश्चात हरेक गाउँ विकास समिति पनि गाउँपालिकाको मातहतमा आएका कारण गाउँपालिकामा समेत गाउँपालिका यातायात गुरुयोजनाको कार्य क्षेत्र भित्र परेको हुँदा यस गाउँपालिकामा पनि तत्सम्बन्धी सडक गुरुयोजना निर्माण भईसकेका कारण यहाँको सडक सञ्जालको तथ्यांक तथा त्यसका लागि आवश्यक सडकको क्षेत्रगत विस्तारको अध्यावधिक तथ्यांक यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. १४५ : गाउँपालिकामा रहेका मुख्य सडकहरूको विवरण

क.सं.	सडक संजालको नाम	जोडिने वडाहरू वा मुख्या केन्द्रहरू	प्रकार	अनुमानित लम्बाई (कि.मि.)	चौडाइ (मि.)	कैफियात
१	सोती-मान्बु धुन्चेत हुँदै रुवी भ्याली-चुमभ्याली जोड्ने	वडा नं. १	धुले	५०	१२	कृषि सडक
२	तल्लो कटुन्जेबाट सचेत हुँदै छोटेखोला हाइड्रोसम्म	वडा नं. १		२	३	
३	सोती-मान्बु-धोरत-काशीगाउँ हुँदै हलचुक दोभान	मान्बु, कटुन्जे वडा नं. २	धुले	१५.२	८	गापा गौरव योजना
४	लापुडाँडा - पेलचेत हुँदै धोरतसम्म	मान्बु, कटुन्जे वडा नं. २	धुले	१५	४	वडा गौरव आयोजना
५	छाप ठोट्नेरी-मान्बु हुँदै धोरतसम्म	वडा नं. २	धुले	१४	४	

क्र.सं.	सडक संजालको नाम	जोडिने वडाहरू वा मुख्या केन्द्रहरू	प्रकार	अनुमानित लम्बाई (कि.मि.)	चौडाइ (मि.)	कैफियात
६	लाटाकदेखि-हरिडाँडा-लोखर्केसम्म	वडा नं. २	धुले	५	४	कृषि सडक
७	चुवाफेद- सिमलगैरी	वडा नं. २	धुले	३	४	कृषि सडक
८	सिम्ले-पेलचेत-दर्चले	वडा नं. २		३	४	
९	भैंसे पातलेखर्क मोटरबाटो	वडा नं. २		३	४	
१०	माथिल्लो कटुन्जे घाम्लिङ	वडा नं. २	धुले	२		
११	थलाचोक हुँदै भवानी मा.वि.सम्म	वडा नं. २	धुले	१		
१२	आरुघाट-बेटघाट-सोती लार्के सडक	केवरपानी, सोतीबजार, अर्मला, वडा नं. ३	धुले	४		
१३	सोती गोरखा सडक (तिब्बत जोड्ने)	वडा नं. ३	धुले			बेनीघाट-आरुघाट लार्के सडक
१४	साम्दान डाँडादेखि स्वारागाउँ जोड्ने	साम्दानडाँडा र स्वारागाउँ वडा नं. ३	धुले	८		
१५	अर्मला देखि स्याम्राङ हुँदै देउरालीसम्म	अर्मला स्याम्राङ र देउराली वडा नं. ३	धुले	८		
१६	ढुङ्गेथला देखि डुम्रीखर्क हुँदै भलाकसम्म	ढुङ्गेथला, डुम्रीखर्क, भलाक वडा नं. ३	धुले	४		
१७	स्वारागाउँ देखि देउराली हुँद भिर कुनासम्म	स्वारागाउँ, दृउराली, धार्चे वडा नं. ३	धुले	१५		कृषि सडक बन्दै गरेको
१८	गोयलसरा-आँपथलीसम्म	वडा नं. ३		१		
१९	स्वारागाउँ-ठूलोखोला	वडा नं. ३		१		
२०	बेनीघाट-आरुघाट-आर्खेत-सोती-लार्के	आर्खेत, वडा नं. ४	कच्ची धुले	वडा भित्र ३ कि.मि.		
२१	आर्खेत, ढाडेनी, जामुने, बुधेगरा, बरामगाउँ, गणेश मा.वि. हुँदै मालस्वारा सडक	आर्खेत, ढोडेनी वडा नं. ४	कच्ची धुले	७		
२२	चिनीखोप- धारापानी सडक	चिनीखोप र धारापानी वडा नं. ४	कच्ची धुले	१		
२३	थुमी- बरामगाउँ -सेखा सडक	थुमी र सेखा वडा नं. ४	कच्ची धुले	१.५		
२४	धाडखर्क -स्वाँरा गाउँ सडक	धाँडाखर्क वडा नं. ४	कच्ची धुले	१		
२५	आरुघाट, फुलपाती, आर्वाङ, भोक्टेनी, आप्रिक, पाखुरे हुँदै लापु जोड्ने	वडा नं. ५	धुले	६०		कृषि सडक
२६	सिमरा-अलकाटार-ढाँडस्वारा-आर्वाङ हुँदै थुमी जाने	वडा नं. ५	धुले	२५		
२७	आर्खेत, वयाक, भोक्टेनी, जेलबुङ, आप्रिक चिसोपानी हुँदै सुलिकोट गापा जोड्ने	वडा नं. ५	धुले	४५		

क्र.सं.	सडक संजालको नाम	जोडिने वडाहरू वा मुख्या केन्द्रहरू	प्रकार	अनुमानित लम्बाई (कि.मि.)	चौडाइ (मि.)	कैफियात
२८	डाँडागाउँ, फूलपाती-सिमखोला-ढाँडस्वारा-सल्लाघारी, वयाक, थुमी जोड्ने	वडा नं. ५	धुले	२०		
२९	ओयाक-आर्वङ पर्यटन मार्ग (सिढी सहित)-पदमार्ग	वडा नं. ५				निर्माणाधीन
३०	आरुघाट-आर्खेत-सोती	वडा नं. ५	धुले	वडा भित्र २.५		
३१	आरुघाट-गैरीस्वारा-अलैचे-सिङला हुँदै कल्लेरी जोड्ने सडक	अलैंचे, सिङ्ला, कल्लेरी वडा नं. ६	धुले	१७	८	कृषि सडक
३२	ठाटस्वारा हुँदै वारपाक सुलिकोट जोड्ने	ठाटस्वारा वडा नं. ६	धुले		७	
३३	आरुघाट-आरुआर्वाङ-आप्रिक-लापु	वडा नं. ६	धुले	१४	८	बन्दै
३४	आप्रिक र बारपाक सुलिकोट	वडा नं. ६	धुले	३.५	७	बन्दै
३५	ठाटस्वारा-बाह्रमुरे हुँदै स्वारा स्वरपानी (वार्पाक)	वडा नं. ६		५	७	
३६	कल्लेरी देखि लाँकुरे-जिल्ला सदरमुकाम	वडा नं. ६	धुले	८	७	
३७	बाहनुवेशी देखि तुलसी चौतारा	वडा नं. ६	धुले	५	७	
३८	गैरी छापदेखि आरुघाट जोड्ने सडक	वडा नं. ७	धुले	१२	८	निर्माणाधीन
३९	सातदोबाटो-चुरुङ-पहरे हुँदै सिम्ले जोड्ने	वडा नं. ७	धुले	१०	५	स्तरोन्नति हुँदै
४०	बाहनबेशी-लाँकुरे-चुरुङ-पहरे-कल्लेरी जोड्ने सडक	वडा नं. ७	धुले	४	५	निर्माणाधीन
४१	सातदोबाटो-भैंसी पोखरी-लामबगर	वडा नं. ७	धुले	२	५	निर्माणाधिन
४२	लामबगर-गुरुबे-काफ्ले-तीन खण्डे जोड्ने (वडाभित्र प्रत्येक बाली सडक सञ्जाल जोडिएको)	वडा नं. ७	धुले	५	५	निर्माणाधिन
४३	सिस्नेरी-कोइराले-अलैंचे-डुंडे	वडा नं. ७	धुले	४	४	
४४	गैरीछाप-आरुघाट सडक	वडा नं. ८	धुले	१३		निर्माणाधिन
४५	मुरलीचोक, धारापानी हुँदै आरुपोखरी	वडा नं. ८	धुले	१७		
४६	महादेवथान- धारापानी	वडा नं. ८	धुले	३		
४७	सिमलफेद-कौछिनी महादेवथान	वडा नं. ८	धुले	९		
४८	तिरतिरे पाँचमुरे-घ्यापिनथोक-साततले भिर-पिपलडाँडा	वडा नं. ८	धुले	५		
४९	साउनेपानी-घ्यामिनथोक	वडा नं. ८	धुले	४		निर्माणाधीन
५०	बाँसबोटे-बसिगाडे	वडा नं. ८	धुले	३		निर्माणाधीन
५१	धारापानी-भद्वार -डुंडे	वडा नं. ८		५		निर्माणाधीन
५२	घ्यापिनथोक-कोटथोक-पोखरीथोक	वडा नं. ८		२		

क्र.सं.	सडक संजालको नाम	जोडिने वडाहरू वा मुख्या केन्द्रहरू	प्रकार	अनुमानित लम्बाई (कि.मि.)	चौडाइ (मि.)	कैफियात
५३	लामागाउँ साउनेपानीबाट-घ्यापिनथोक खर्क	वडा नं. ८		२		ट्र्याक खुलेको
५४	पिपलडाँडा-माइथान	वडा नं. ८		२		ट्र्याक खुलेको
५५	पिपलडाँडा-पोखरीथोक स्वास्थ्य चौकि हुँदै सिस्नेरी	वडा नं. ८		३		ट्र्याक खुलेको
५६	लामबगर-भैंसी पोखरी-पोखरीथोक	वडा नं. ८		७		ट्र्याक खुलेको
५७	बेनिघाट-आरुघाट-आर्खेत-सोती हुँदै तिब्बत जोड्ने	आरुघाटबजार वडा नं. ९	धुले	वडा भित्र ५ कि.मि.	१२	
५८	आरुघाटदेखि आप्रिक जोड्ने कृषि सडक	आरुघाट-आप्रिक वडा नं. ९	धुले	वडा भित्र ८ कि.मि.		
५९	आरुटार-पल्लोबारी हुँदै मंगलटार जोड्ने	आरुटार वडा नं. ९	धुले	५		
६०	शाखा सडकहरू रहेका					
६१	गैराबारीबाट चण्डी थानहुँदै पल्लोबारी	वडा नं. ९		१	४	
६२	माछापोखरी-पल्लोबारी	वडा नं. ९		१	६	
६३	आरुघाट भञ्ज्याङबाट आरुटार-आरुआर्बाङ-थुमी-थापु जोड्ने सडक	वडा नं. ९		३५	१०	कृषि सडक
६४	कालोपाटादेखि नेवारगाउँ, दरैगाउँ सामुदायिक भवन हुँदै पथ्रेढुङ्गासम्म	वडा नं. ९		२	७	
६५	आरुघाट-आरखेत तिब्बत जोड्ने सडक	वडा नं. १०	कच्ची	५०		गौरव देखि माछी खोला
६६	आरुघाट-चनौटे-आर्वाङ हुँदै आप्रिक जोड्ने सडक	वडा नं. १०	कच्ची	वडा भित्र ८	५	
६७	बेनिघाट-आरुघाट-मंगलटार-सेती-लार्के जोड्ने सडक	वडा नं. १०	कच्ची धुले	वडा भित्र २	६	
६८	सिमराफाँट-खत्रीस्वारा-फूलपाती भञ्ज्याङ-आर्वाङ	वडा नं. १०	धुले	५	५	
६९	मंगलटार-चनौटे	वडा नं. १०		१		
७०	सिमरादेखि खत्रीस्वारा हुँदै देउरालीडाँडा	वडा नं. १०		३	५	
७१	फुलपाती भञ्ज्याङ-ढाँडस्वारा-ओयाक	वडा नं. १०	धुले	२	५	
७२	गैरीस्वारा-पैका मोटरबाटो	वडा नं. १०	धुले	१.५	५	
७३	पैका-सिमलगैरी-सिन्दुरे	वडा नं. १०		३	५	
७४	फूलपाती भञ्ज्याङ कोलघारी कालिका मन्दिर	वडा नं. १०		१	५	

स्रोत: आरूघाट गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७७

७.२.२ घरसम्म पुग्ने बाटोको अवस्थाको आधारमा परिवारको विवरण

तालिका नं. १४६ : सडक सुविधा पहुचको प्रकारको आधारमा वडागत घरपरिवारको विवरण

वडा	कालोपत्रे सडकले छोएका घर परिवार संख्या	ग्राभेल सडक सडकले छोएका घर परिवार संख्या	धुले सडक (कच्ची) सडकले छोएका घर परिवार संख्या	गोरेटो बाटो जोडिएको सडकले छोएका घर परिवार संख्या	अन्य	जम्मा घरपरिवार संख्या
१	०	०	३१९	७५३	०	१०७२
२	०	०	३७६	२७५	०	६५१
३	०	१६	२२८	२१९	०	४६३
४	०	६	४२८	२५८	०	६९२
५	०	०	३२८	२७३	०	६०१
६	०	०	२५८	२७६	२	५३६
७	०	५	३३०	२३६	०	५७१
८	०	०	३०८	२१६	०	५२४
९	०	३६४	२६९	५०	२	६८५
१०	०	१	२४०	१४३	१	३८५
जम्मा	०	३९३	३०८४	२६९९	५	६१८०
प्रतिशत	०.००	६.३६	४९.८९	४३.६७	०.०८	१००

गाउँपालिकामा रहेका ६१८० घरपरिवारहरू मध्ये धुले कच्ची (अस्थायी सडक) को पहुँच भएको घरपरिवार सबैभन्दा बढी ३०६५ अर्थात ४९.६० प्रतिशत, गोरेटो बाटोको पहुँच भएका घरपरिवारहरू २६९९ अर्थात ४३.६७ प्रतिशत, ग्राभेल सडकको पहुँच भएको घरपरिवारहरूको संख्या ३५३ अर्थात ५.७१ प्रतिशत, पक्की/कालोपत्रे गरेको सडकसम्म पहुँच भएको ४१ अर्थात ०.९४ प्रतिशत रहेका छन् । पूर्वाधार विकासमा सबैभन्दा महत्वपूर्ण सडकको अवस्था सुदृढ नभइकन अन्य विकासले गति लिन सक्दैन तसर्थ सहज आवागमनका लागि गाउँपालिकाले सडक संचालनको विकास र स्तर उन्नतिका लागि यातायात गुरुयोजना निर्माण गरी लागु गर्नुपर्ने देखिन्छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

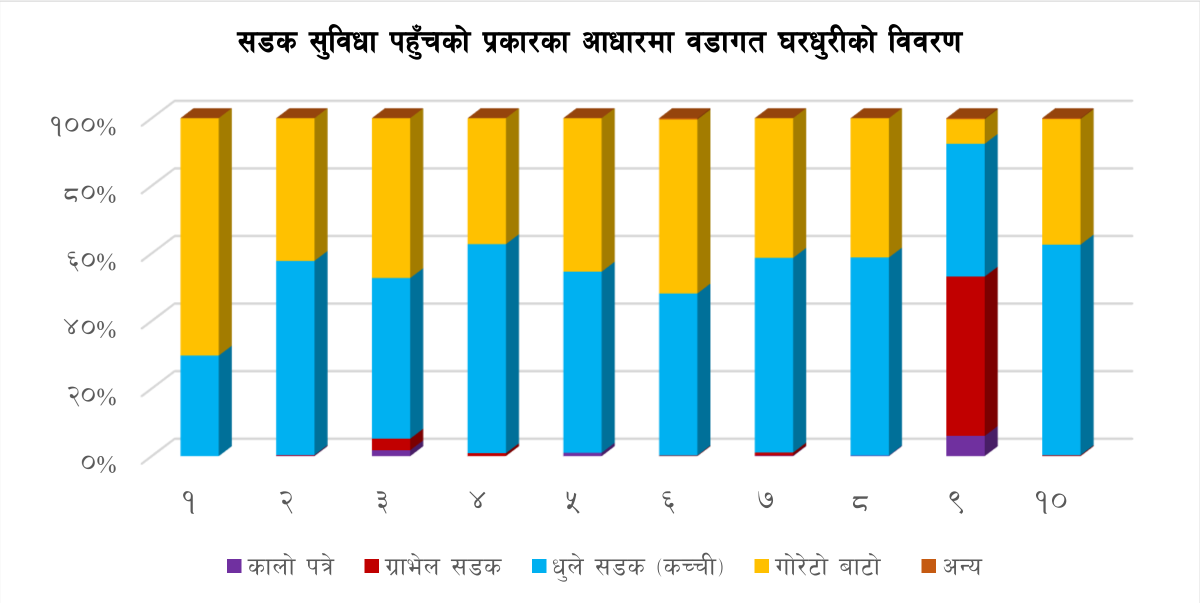

७.२.३ सार्वजनिक यातायातको पहुँचसम्म पुग्न लाग्ने समयको आधारमा परिवारको विवरण

तालिका नं. १४७ : सार्वजनिक यातायातको पहुँचसम्म पुग्न लाग्ने समयको आधारमा परिवारको विवरण

वडा	१५ मिनेट भित्र	३० मिनेट भित्र	१ घण्टा भित्र	१ देखि २ घण्टा	२ घण्टा भन्दा बढी	जम्मा
१	२६७	२९१	१५७	१६	३४१	१०७२
२	२६०	३९	३३	२९२	२७	६५१
३	२१६	७३	७४	९५	५	४६३
४	२७४	५३	४७	२३४	८४	६९२
५	९५	१५	३४	१५५	३०२	६०१
६	६७	४९	९	२८७	१२४	५३६
७	२७९	६३	८९	१०८	३२	५७१
८	२९४	१४१	४७	३५	७	५२४
९	४२९	२५१	०	५	०	६८५
१०	२४६	६५	१८	५६	०	३८५
जम्मा	२४२७	१०४०	५०८	१२८३	९२२	६१८०
प्रतिशत	३९.२७	१६.८३	८.२२	२०.७६	१४.९२	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

गाउँपालिकामा रहेका कुल ६१८० घरपरिवार मध्ये सार्वजनकि यातायातको पहुँचसम्म पुग्न १५ मिनेट लाग्ने घरपरिवार २,४२७ अर्थात ३९.२७ प्रतिशत रहेका छन् भने ३० मिनेटसम्म लाग्ने घरपरिवार १,०४० अर्थात १६.८३ प्रतिशत रहेका छन्। यस्तै सार्वजनकि यातायातको पहुँचसम्म १ घण्टा भित्र पुग्ने घरपरिवारको संख्या ५०८ अर्थात ८.२२ प्रतिशत रहेको छ। जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

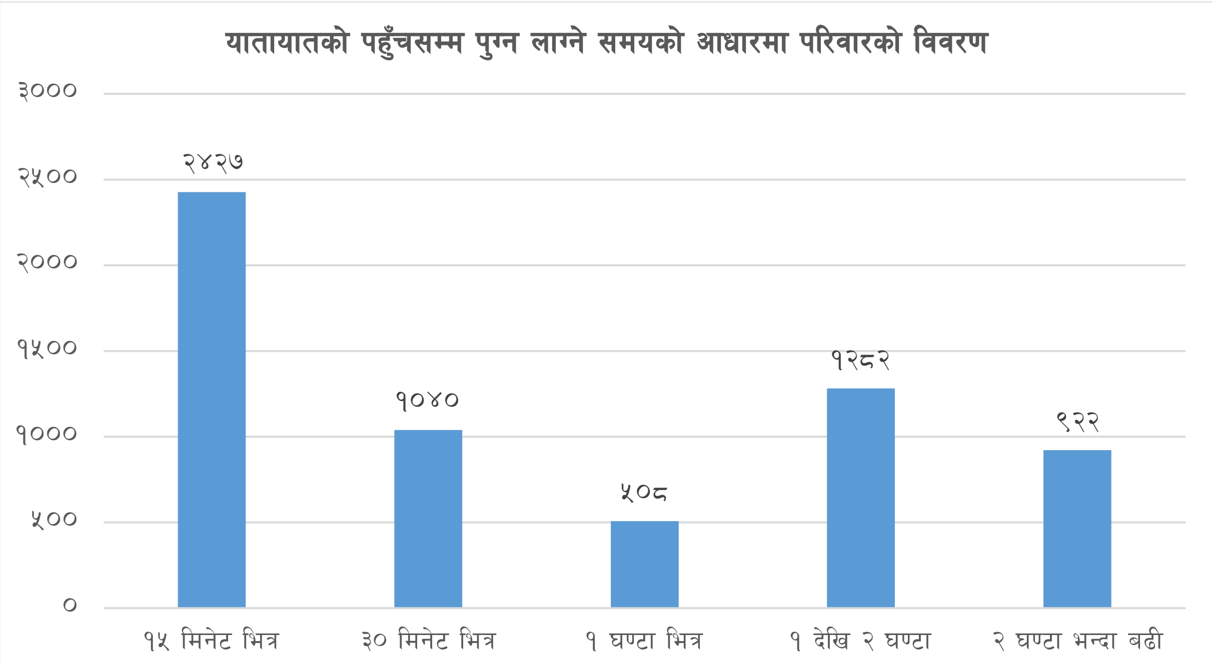

७.२.४ बाह्रै महिना सञ्चालनयोग्य सडकको पहुँचका आधारमा परिवारको विवरण

तालिका नं. १४८ : बाह्रै महिना सञ्चालनयोग्य सडकको पहुँचका आधारमा परिवारको विवरण

वडा	१ कि.मि. भन्दा कम	१ देखि २ कि.मि.को दुरीमा	२ देखि ४ कि.मि. टाढा	४ कि.मि. भन्दा टाढा	जम्मा
१	१	२८०	२०६	५८५	१०७२
२	६	४९	३८१	२१५	६५१
३	३९	९३	१९३	१३८	४६३
४	२३३	६५	१८४	२१०	६९२
५	११३	२३	१५६	३०९	६०१
६	१	१५	४३५	८५	५३६
७	०	९४	११६	३६१	५७१
८	११	५५	१६५	२९३	५२४
९	५८५	२५	३२	४३	६८५
१०	१२५	९६	५९	१०५	३८५
जम्मा	१११४	७९५	१९२७	२३४४	६१८०
प्रतिशत	१८.०३	१२.८६	३१.१८	३७.९३	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

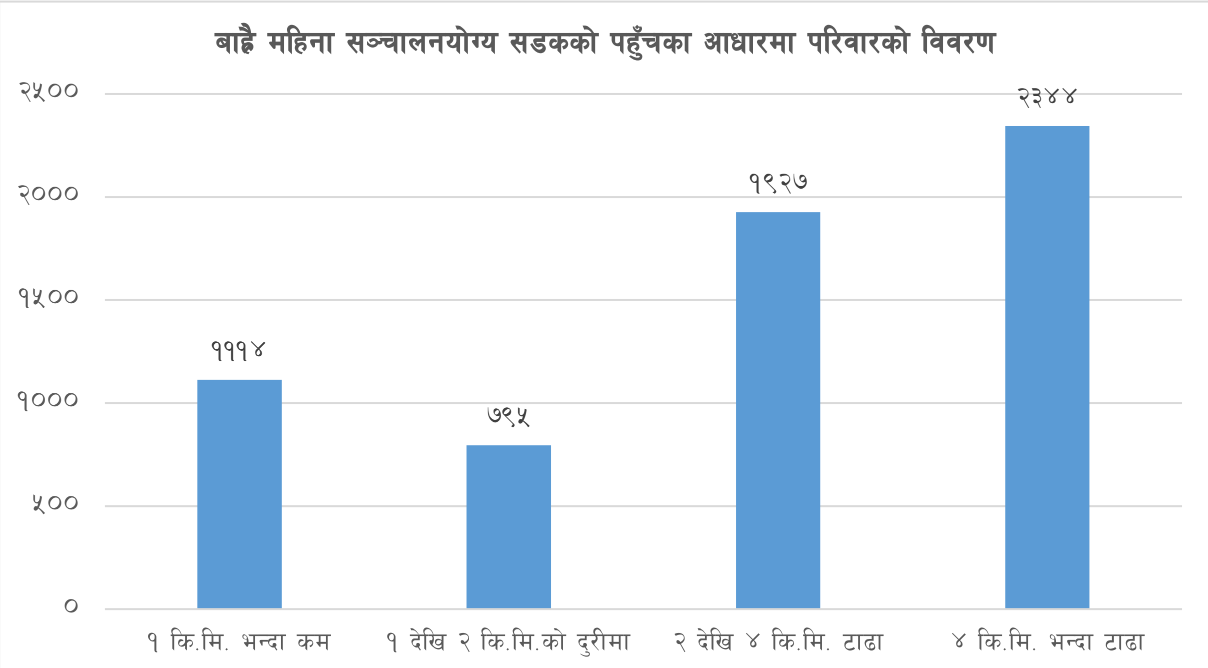

७.२.५ सवारीका प्रकारहरू

हाल आएर नेपालका शहरी क्षेत्र र बजार केन्द्रहरूमा सडक यातायात अन्तर्गत लामो दुरीमा बस, मिनिबस तथा हायस, माईक्रो बस सञ्चालनमा आएका पाइन्छन् भने छोटो दुरीमा माईक्रोबस, टेम्पो, सिटि रिक्सा, ट्याक्सी, कार, बिजुलीबाट चल्ने सफारी, रिक्सा, साईकल र मोटरसाईकलहरू देखिन्छन्। यी सवारी साधनहरू मध्ये कतिपय निजी र कतिपय सार्वजनिक हुन्छन् ।

कुनै पनि क्षेत्रको आर्थिक सामाजिक विकासलाई गतिशिल बनाउन सार्वजनिक वस्तु तथा सेवा प्रवाहलाई सरल र सहज बनाउन कृषि तथा गैर कृषि क्षेत्रको विकास गर्न यातायात एउटा महत्वपूर्ण पूर्वाधारको रुपमा रहेको हुन्छ। यस गाउँपालिकामा मुख्यतया ट्रक, ट्रेक्टर, जिप, बस, मोटरसाइकलहरूको समेत उपयोग गरिएको देखिन्छ। गाउँपालिकाका सबै वडाहरूमा बाह्रै महिना सुचारु हुने गरी सडकमार्गहरूको स्तर उन्नति गर्नुपर्ने देखिन्छ। साथै सडक यातायातको लागि आवश्यक विभिन्न पूर्वाधारहरू जस्तै सवारी साधन पार्किङ स्थल, बस स्टप, यात्रु प्रतिक्षालय, सडक बत्ती, सडक सङ्केत चिह्न, बसको अन्तिम बिसौनी सम्बन्धी सेवा सुविधाहरू व्यवस्थित रुपमा विकास गर्नु पर्ने देखिन्छ।

७.२.६ झोलुङ्गे पुल तथा पुलपुलेसा सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. १४९ : गाउँपालिकामा रहेका झोलुङ्गे पुल तथा पुलपुलेसा सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	पुलको नाम (झोलुङ्गे, काठे, ट्रष्ट, पक्की)	वडा नं.	नदी/खोला/खोल्सीको नाम	पुलले जोड्ने वस्तीहरु	अवस्था (राम्रो, ठीकै, जीर्ण)
१	डोन्डरे खोला झोलुङ्गे पुल- ४ वटा	१	डोढरे खोला	मान्बु १ र २, कासीगाउँ धार्चे	लेक वेशी गर्ने
२	भूतखोला-१	१	भूतखोला	धोरत र धोर्चेत जोड्ने	
३	छोटेखोला-३	१	छोटेखोला	धार्चे र आरुघाट जोड्ने	
४	रोस्याङ खोला-२	१	रोस्याङ खोला	धार्चेत र वन जोड्ने	
५	रेचेत खोला-२	१	रेचेत खोला	रेचेत र धार्चे जोड्ने	
६	सोती मान्बु पक्की पुल	२	बुढी गण्डकी खोला	२, ३ जोड्ने	निर्माणाधीन
७	सेर्चुङ खोला झोलुङ्गे पुल	२	सेर्चुङ खोला	पातलेखर्क	निर्माणाधीन
८	ठोट्ने खोला झोलुङ्गे पुल	२	ठोट्ने खोला	ठोट्नेरी	राम्रो

क्र.सं.	पुलको नाम (झोलुङ्गे, काठे, ट्रष्ट, पक्की)	वडा नं.	नदी/खोला/खोल्सीको नाम	पुलले जोड्ने वस्तीहरु	अवस्था (राम्रो, ठीकै, जीर्ण)
९	माथिल्लो, बीच, तल्लो डोडरे खोला झोलुङ्गे पुल (३ वटा सिमाना पुल)	२	डोडरे खोला	मान्बु-२ र माझगाउँ-३ जोड्ने	राम्रो
१०	धर्मखोला झोलुङ्गे पुल	२	धर्मखोला		राम्रो
११	स्यामचेत खोला झोलुङ्गे पुल	२	स्यामचेत खोला		निर्माणाधीन
१२	माथिल्लो कटुन्जे पक्की पुल	२	डोन्डरे खोला	देवीथान क्युङकाङ	
१३	सोती-मान्बु (बुढीगण्डकी) पक्की	३	डोडरे खोला र बुढी गण्डकी नदी	वडा नं. २ मान्बुवेशी र वडा नं. ३ सोती जोड्ने	निर्माणाधीन
१४	सोती-अर्मला झोलुङ्गे पुल	३	सोती खोला	सोती अर्मला जोड्ने (तिब्वतनाका लोकमार्गमा)	निर्माणाधीन
१५	सोती झोलुङ्गे पुल	३	सोति खोला	सोती-अर्मला	ठिकै
१६	डोन्टरे खोला झोलुङ्गे पुल	३	डोन्डरे खोला	शिरकुना र अर्खले	
१७	डोन्डरे खोला	३	डोन्डरे खोला	निबोट र देउराली	निर्माणाधीन
१८	डोन्डरे खोला	३	डोन्डरे खोला	डुम्रीखर्क-स्याम्राङ	निर्माणाधीन
१९	अर्जखोला पक्की पुल	३	अर्जखोला	वडा ३ र ४ जोड्ने	निर्माणाधीन
२०	हाँडी खोला पुल	३	हाँडी खोला	पुरानागाँ र ठाँटी	निर्माणाधीन
२१	आर्खेत खोला पक्की पुल	४	आर्खेत खोला	आर्खेत, ४ र ५ जोड्ने	निर्माणाधीन
२२	अजुवा खोला पक्की पुल	४	अजुवा खोला	३ र ४ जोड्ने	निर्माणाधीन
२३	सेखा झोलुङ्गे पुल	४	आर्खेत खोला	४ र ५ जोड्ने	पुरानो
२४	बुढी गण्डकी झोलुङ्गे पुल	४		आर्खेत र धादिङ गंगा जमुना जोड्ने	
२५	आर्खेत खोला	४		बुधेगरा, ओयाक	
२६	भोक्टेनी झोलुङ्गे पुल	५	आर्खेत खोला	भोक्तेनी र सरेवा जोड्ने	राम्रो
२७	आर्खेत खोला तल झोलुङ्गे पुल	५	आर्खेत खोला	वडा नं. ४ र ५ सिमाना	राम्रो
२८	आर्खेत खोला माथि झोलुङ्गे पुल	५	आर्खेत खोला	वडा नं. ४ र ५ सिमाना	राम्रो
२९	पाखुरे झोलुङ्गे पुल	५	लितखोला, मझुवा खोला तारेभिर (आप्रिक पाखुरो)		
३०	लित खोला झोलुङ्गे पुल	५	लित खोला	वडा नं. ५ र ६ जोड्ने	
३१	खहरेखोला झोलुङ्गे पुल	६	खहरे खोला	अलैंचे र पोखरे	राम्रो
३२	ठाटस्वारा झोलुङ्गे पुल	६	स्तुल खोला	वारपाक सुलिकोट र आरुघाट वडा नं. ६ जोड्ने	
३३	डुडे झोलुङ्गे पुल	६		डुंडे र आरुपोखरी	
३४	बगर खोला झोलुङ्गे पुल	६	बगर खोला	आप्रिक र पाखुरे	
३५	बाहुनबेशी झोलुङ्गे पुल	७	स्तुल खोला	वारपाक सुलिकोट-बाहुनबेसी	राम्रो
३६	पिसापानी चिहाने झोलुङ्गे पुल	७	स्तुल खोला	चुरुङ-सातदोबाटो	राम्रो

क्र.सं.	पुलको नाम (झोलुङ्गे, काठे, ट्रष्ट, पक्की)	वडा नं.	नदी/खोला/खोल्सीको नाम	पुलले जोड्ने वस्तीहरु	अवस्था (राम्रो, ठीकै, जीर्ण)
३७	ठुटे साँघु	७	स्तुल खोला	कुँडुले-काइराले-पहरे चुरुङ	राम्रो
३८	भोटे ढाँड	७	स्तुल खोला	भोटे ढाँड, वालुवा र लाँकुरे	निर्माणाधीन
३९	डुँडे झोलुङ्गे पुल	७	स्तुल खोला	वडा ६ र ७ जोड्ने	जीर्ण
४०	कोप्चो झोलुङ्गे पुल	८	स्तुल खोला	वडा नं. ८ र ९ जोड्ने	जीर्ण
४१	लामबगर झोलुङ्गे पुल	८	मौदी खोला	भिमसेन ३ र आरुघाट-८	राम्रो
४२	बेलौती झोलुङ्गे पुल	८	मौदी खोला	भिमसेन ३ र आरुघाट-८	अति जीर्ण
४३	टुहुरे झोलुङ्गे पुल	८	मौदी खोला	भिमसेन ३ र आरुघाट-८	अति जीर्ण
४४	बुढीगण्डकी खोला पक्की पुल	९	बुढी गण्डकी नदी	धादिङ र गोरखा (प्रदेश ३ र ४ जोड्ने)	पक्की
४५	सतुल खोला वेली बृज	९	स्तुल खोला	भिमसेनथापा गापा र आरुघाट गापा जोड्ने	राम्रो
४६	कोइराले ओढारे थुम्कामा पक्की पुल	९		कोइराले-थुम्का	राम्रो
४७	मौदी दोभान झोलुङ्गे पुल	९		आरुघाट ७, ८, ९-भिमसेनथापा (तान्द्राङ)	राम्रो
४८	मंगलटार झोलुङ्गे पुल	१०	बुढी गण्डकी	मंगलटार-बुढाथुम बेसी	नयाँ

स्रोत: आरूघाट गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७७

७.२.७ प्रमुख सार्वजनिक यातायातका रुटहरू (बस सेवा तथा ढुवानी सेवा)

विभिन्न स्थान र भौगोलिक क्षेत्रमा बस्ने जनताहरूको बीचमा आपसी सम्पर्क स्थापनाका लागि सार्वजनिक यातायातलाई सहज, प्रभावकारी, सुलभ र नियमित तुल्याउन रुटहरूको विकास जरुरी हुन्छ । विभिन्न रुटहरूमा यातायात सेवा सञ्चालनमा आएको खण्डमा यसले विभिन्न समुदाय र क्षेत्रलाई एकआपसमा जोडेर जनताको बीचमा एकताको भावना स्थापित गर्दछ ।

तालिका नं. १५० : यातायात रुटहरूको विवरण

क्र.सं.	रुट (देखि-सम्म)	वडा नं.	सवारी साधनको प्रकार	दैनिक सञ्चालन हुने सवारी साधान संख्या
१	धोर्चेत-काठमाडौँ	१	बस	२
२	छोप ठोट्नेरी-धोरत	२	बस	१
३	लापुडाँडा-पेलचेत-धोरत हुँदै काठमाडौँ	२	बस	२
४	सोती-गोरखा	३	बस	४
५	सोती-काठमाडौँ	३	बस	४
६	सोती-चितवन	३	बस	२
७	आरुघाट-सोती	३	बस	३
८	आर्खेत-काठमाडौँ	४	बस	२
९	आर्खेत-चितवन	४	बस	१
१०	आर्खेत-गोरखा	४	बस	३ वटा
११	आरुघाट-आर्खेत सोती	४	बस	८ वटा
१२	आरुघाट-आप्रिक (पानी नपरेको बेला)	५	बस	१ (बिहान र बेलुका)
१३	ससाना ढुवानी गाडी	५		
१४	आरुघाट अलैँचे	६	बस	२
१५	आरुघाट-आप्रिक	६	बस	१ बिहान ७ बजे र आरुघाटबाट ३ बजे
१६	सिस्नेरी-काठमाडौँ	७	बस	२
१७	आरुपोखरी-काठमाडौँ	७	बस	२
१८	सिस्नेरी-गोरखा	७	बस	१
१९	काठमाडौ-सिस्नेरी	८	बस	२
२०	काठमाडौ-मुरली चोक धारापानी आरुपोखरी	८	बस	२
२१	चुरुङ-सातदोबाटो-सिस्नेरी आरुघाट	८	जीप	१
२२	आरुघाट-काठमाडौँ	९	बस	८ वटा
२३	आरुघाट-चितवन	९	बस	२ वटा
२४	आरुघाट-गोरखा	९	बस	७
२५	आरुघाट-सोती	९	बस	५
२६	आरुघाट-सोती	१०	बस	१२ वटा
२७	आरुघाट-सोती-माछीखोला	१०	जीप	७ वटा
२८	स्थानीय आवश्यकता अनुसार	१०	टिपर, ट्याक्टर	प्रशस्त

स्रोत: आरूघाट गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७७

७.२.८ टाढाको वस्तीबाट सम्बन्धित वडा केन्द्र पुग्न लाग्ने समय

गाउँपालिकाका वडा केन्द्रदेखि गाउँपालिकाको केन्द्र र टाढाको बस्तीदेखि वडा केन्द्रसम्मको दुरीले गाउँपालिकासँग जनताको पहुँचलाई निर्धारण गर्दछ । त्यसैले गाउँपालिका केन्द्र र वडा केन्द्र बीचको दुरी सबै वडा तथा टाढाको बस्तीहरू सापेक्ष हुनु जरुरी हुन्छ । स्थानीय संरचनामा जनताले आफ्नो वडा केन्द्र तथा गाउँपालिका केन्द्रबाट आवश्यक सेवा सजिलै ग्रहण गर्न सक्ने किसिमको हुनु पर्छ । जनताले सार्वजनिक सेवा ग्रहण गर्न वडा कार्यालय तथा गाउँपालिका कार्यालयको दुरी सेवाग्राहीको सहज पहुँचमा आधारित हुनुपर्दछ । जसले गर्दा जनताले सेवा सुविधा प्राप्त गर्न कठिनाइ हुँदैन । त्यसको लागि सबै स्थानका जनताहरूलाई मध्यनजर गर्दै वडा कार्यालय तथा गाउँपालिका केन्द्र निर्धारण गर्नु उचित हुन्छ । यसर्थ टाढाको बस्तीबाट वडा केन्द्र कति दुरीमा पर्छ भन्ने कुरा महत्वपूर्ण हुन्छ । आरूघाट गाउँपालिकाको टाढाको बस्ती देखि वडा केन्द्रसम्मको दुरीको विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

नेपालले अभ्यास गरेको संघीय प्रणाली अन्तर्गत स्थानीय तह निर्माणको मर्म भनेकै दुरदराजका गाउँवस्तीमा बस्ने जनताको घरआँगनसम्म विकास निर्माण पुर्‍याउनु हो । त्यसकारण स्थानीय सरकारले सडक यातायातको विकास र विस्तार गर्दा टाढाको बस्तीबाट समेत गाउँपालिका केन्द्रसम्म सकेसम्म छिटो पुग्न सकिने कुरोलाई मध्यनजर गर्नुपर्दछ ।

तालिका नं. १५१ : टाढाको वस्तीबाट सम्बन्धित वडा केन्द्रसम्म पुग्न लाग्ने अनुमानित समय

वडा नं.	टाढाको वस्तीको नाम	वडा केन्द्रमा पुगरे फर्कन लाग्ने अनुमानित समय			
		पैदल जाने	पैदल फर्कन	गाडीमा जान	गाडीमा फर्कन
१	धोर्चेत	१ घण्टा ३० मिनेट	१ घण्टा ३० मिनेट	१५ मिनेट	
१	तल्लो डोङ्चेत	१ घण्टा ३० मिनेट	१ घण्टा ३० मिनेट	१० मिनेट	
१	स्यामचेत	१ घण्टा	१ घण्टा ३० मिनेट	२० मिनेट	
२	पातले खर्क	३ घण्टा	२ घण्टा	१.५ घण्टा	
२	छाप	१ घण्टा ३० मिनेट	१ घण्टा ३० मिनेट	३० मिनेट	
२	घाम्लिङ	१ घण्टा ३० मिनेट	१ घण्टा	४५ मिनेट	
३	सुर्खाने	२ घण्टा ३० मिनेट	२ घण्टा ३० मिनेट	१ घण्टा ३० मिनेट	१ घण्टा ३० मिनेट
४	आर्खेत	१ घण्टा ३० मिनेट		२० मिनेट	२० मिनेट
४	मालस्वाँरा	१ घण्टा		३० मिनेट	३० मिनेट
४	धारापानी	१ घण्टा ३० मिनेट		३० मिनेट	३० मिनेट
५	पाखुरे	२ घण्टा	२ घण्टा		
५	शान्तिबजार	३ घण्टा		३० मिनेट	
५	घरेलु टोल	२ घण्टा		३० मिनेट	

वडा नं.	टाढाको वस्तीको नाम	वडा केन्द्रमा पुगरे फर्कन लाग्ने अनुमानित समय			
		पैदल जाने	पैदल फर्कन	गाडीमा जान	गाडीमा फर्कन
६	आप्रिक	२ घण्टा ३० मिनेट	१.५ घण्टा	१ घण्टा	
६	ठाटस्वाँरा	२ घण्टा ३० मिनेट		१ घण्टा	
७	लाँकुरे	२ घण्टा	२ घण्टा	१ घण्टा	
७	गुरुबे	१ घण्टा ३० मिनेट		४५ मिनेट	
८	बासबोटे	२ घण्टा	१.५ घण्टा	३० मिनेट	३० मिनेट
८	लामबगर	२ घण्टा	१.५ घण्टा	३० मिनेट	३० मिनेट
८	ढाँडा गाउँ, आहाले, अल्काटार	२ घण्टा	१.५ घण्टा	१ घण्टा	१ घण्टा
९	चापानी	२० मिनेट	२० मिनेट	५ मिनेट	५ मिनेट
९	आरुटार पल्लोबारी	२० मिनेट	२० मिनेट	५ मिनेट	५ मिनेट
१०	मंगलटार	१ घण्टा	१ घण्टा	३० मिनेट	३० मिनेट
१०	चनौटे	१ घण्टा	१ घण्टा	३० मिनेट	३० मिनेट

स्रोत : आरूघाट गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७७

७.२.९ वडा केन्द्रबाट पालिका केन्द्रसम्म पुग्न लाग्ने अनुमानित समय

सडक यातायात सुविधाको विस्तार तथा सडकहरूको स्तरोन्नति गरी वडा केन्द्रहरूलाई गाउँपालिका केन्द्रसम्म जोड्नु आवश्यक छ । सडक सञ्जालको विकास भएमात्र उद्योग, बन्द व्यापारको विकासका साथै कृषिको आधुनिकीकरण र कृषि उत्पादनको बजारीकरण संम्भव छ। ग्रामीण इलाकाका सडकहरू वर्षायामको बेलामा हिलाम्य हुने भएका कारण ती सडकलाई **"फेयर वेदर सडक"** का रुपबाट **"अल वेदर"** सडकको रुपमा स्तरोन्नति गरी वडा केन्द्रहरूलाई गाउँपालिका केन्द्रसँग जोडेर जिल्ला सडक हुँदै राष्ट्रिय राजमार्ग प्रणालीमा जोड्नु पर्ने हुन्छ ।

तालिका नं. १५२ : वडा केन्द्रबाट गाउँपालिकाको केन्द्र पुग्न लाग्ने अनुमानित समय

वडा नं.	वडा केन्द्र रहेको स्थान	गाउँपालिका केन्द्रसम्म जान लाग्ने समय	
		पैदल	यातायात
१	कोम्लाङ/कोम्राङ	४ घण्टा	२ घण्टा
२	कटुञ्जे	४ घण्टा	२ घण्टा
३	आर्खेत	१ घण्टा	३ मिनेट
३	भलाक वा गोलस्वारा वडा कार्यालय बनेपछि	३ घण्टा	१ घण्टा
४	थुमी	३ घण्टा	१ घण्टा ३० मिनेट
५	आरुआर्वाङ	३ घण्टा	१ घण्टा ३० मिनेट
६	सिङ्ला	३ घण्टा	१ घण्टा
७	आरुपोखरी (कुडुलेमा निर्माणाधीन)	३ घण्टा	१ घण्टा

वडा नं.	वडा केन्द्र रहेको स्थान	गाउँपालिका केन्द्रसम्म जान लाग्ने समय	
		पैदल	यातायात
८	आरुपोखरी (धारापानीमा निर्माणाधीन)	२ घण्टा ३० मिनेट	१ घण्टा ३० मिनेट
९	आरुघाट	५ मिनेट	
१०	फूलपाती भञ्ज्याङ	१ घण्टा ३० मिनेट	४५ मिनेट

स्रोतः आरुघाट गाउँपालिकाको कार्यालय, २०७७

७.२.१० बसपार्क, बस बिसौनी सम्बन्धी विवरण

बिजुली, पानी, यात्रु, प्रतिक्षालय, शौचालय, पब्लिक मोबाइल चार्जिङ स्टेशन लगायतका सुविधाहरू भएका बसपार्कको निर्माण गरी जनताको अवागमलाई सहज बनाउन सकिन्छ। विकसित मुलुकहरूको अभ्यास हेर्दा बसपार्कहरूमा हेल्प डेस्क लगायत शान्तिसुरक्षाको उचित प्रबन्ध मिलाएको पाईन्छ । सुविधा सम्पन्न र सुरक्षित बसपार्कहरू निर्माण भएको खण्डमा यातायात सेवाको गुणस्तर वृद्धि हुन्छ । बसपार्कमा बनाइने संरचनाहरू अपाङ्गमैत्री हुनुपर्दछ ।

तालिका नं. १५३ : गाउँपालिकामा रहेका बसपार्क सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	बसपार्कको नाम	वडा नं.	ठेगाना
१	सोती बजार बसपार्क	३	सोती बजार (बाटोको छेउ)
	आर्खेत पुलिस बिट अगाडि	४	आर्खेत
	आप्रिक बसपार्क	६	थुमी चोक
२	बगैंचा बसपार्क	९	बगैंचा, जिर्णोद्धार आवश्यक
३	ठूलो आँगन बसपार्क	९	ठूलो आँगन, जिर्णोद्धार आवश्यक

स्रोतः आरुघाट गाउँपालिकाको कार्यालय, २०७७

७.३ विद्युत तथा उर्जा

तालिका नं. १५४ : जलविद्युत परियोजनाको विवरण

क्र.सं.	आयोजनाको नाम	ठेगाना	उत्पादन क्षमता
१	पशुपति इन्भाइरन्मेन्टल हाइड्रो पावर प्रा.लि.	रेचेतखोला-१	९९६ KW तर १ मेघावाटभन्दा बढी नै उत्पादन हुने
२	माथिल्लो रेचेत हाइड्रो पावर	रेचेतखोला-१	५ मेघावाट
३	नयाँ रेचते हाइड्रो पावर	रेचेतखोला-१	२ मेघावाट निर्माधीन
४	छोटे खोला पशुपति हाइड्रो पावर प्रा.लि.	छोटोखोला-१	१०० किलोवाट
५	छोटे खोला पशुपति हाइड्रो पावर प्रा.लि.	छोटोखोला-१	१ मेघावाट
६	पशुपति इन्भाइरन्मेन्टल पावर कम्पनी प्रा.लि.	वडा नं. २	१ मेघावाट
७	पशुपति इन्भाइरन्मेन्टल पावर कम्पनी प्रा.लि.	वडा नं. २	२ मेघावाट

क्र.सं.	आयोजनाको नाम	ठेगाना	उत्पादन क्षमता
८	आरुघाट लघु जलविद्युत तथा वितरण केन्द्र	विद्युत चोक, आरुघाट	१५० KW

स्रोत: आरुघाट गाउँपालिकाको कार्यालय, २०७७

७.३.१ खाना पकाउन प्रयोग हुने इन्धनको आधारमा घरपरिवारको विवरण

अपार जलस्रोतको सम्पदा भएर पनि त्यसको सदुपयोग हुन नसकिरहेको कारण शहर र ग्रामीण ईलाकामा उर्जा संकट व्याप्त छ । नेपालको पहाडी तथा हिमाली क्षेत्रमा अहिलेपनि ठुलो संख्यामा जनताहरूले खाना पकाउने इन्धनको रुपमा काठदाउराको प्रयोग गर्दछन् भने तराई क्षेत्रमा गुइँठाको प्रयोग व्यापकरुपमा भईरहेको छ ।

गाउँपालिकाको कुल घरपरिवारहरू मध्ये ४९०२ अर्थात् ७९.३३ प्रतिशतले काठदाउरा, १२७८ अर्थात् २०.६८ एल.पी ग्याँसको प्रयोग गर्दछन् । स्थानीयहरूले अधिकांश काठ दाउराको प्रयोग गरेबाट एकातर्फ वनजंगल र पर्यावरणमा क्षति पुग्ने र अर्कोतर्फ धुवाँ र दाउरा संकलन गर्दा लाग्ने समयले क्रमशः स्वास्थ्यमा असर पुऱ्याउनुका साथै समय समेत बढी खर्च हुने देखिन्छ । तसर्थ ग्रामिण भेगहरूमा वैकल्पिक उर्जाको उत्तम उपायको रुपमा गोबर ग्याँसको प्रयोगलाई प्रोत्साहन गर्ने र आय आर्जनका कार्यक्रमहरूमा केन्द्रित गरी गाउँपालिकावासीलाई काठ दाउराको विकल्प तर्फ लैजानुपर्ने देखिन्छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. १५५ : खाना पकाउने मुख्य इन्धनको आधारमा घरपरिवारको विवरण

वडा	काठ दाउरा	एलपी ग्यास	मटितेल	गोबर ग्यास/बायो ग्यास	जम्मा
१	१०५७	१५	०	०	१०७२
२	६२१	३०	०	०	६५१
३	४१३	५०	०	०	४६३
४	४६७	२२५	०	०	६९२
५	५४०	६१	०	०	६०१
६	४१२	१२४	०	०	५३६
७	५३८	३३	०	०	५७१
८	४७४	५०	०	०	५२४
९	६३	६२२	०	०	६८५
१०	३१७	६८	०	०	३८५
जम्मा	४९०२	१२७८	०	०	६१८०
प्रतिशत	७९.३३	२०.६८	०	०	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

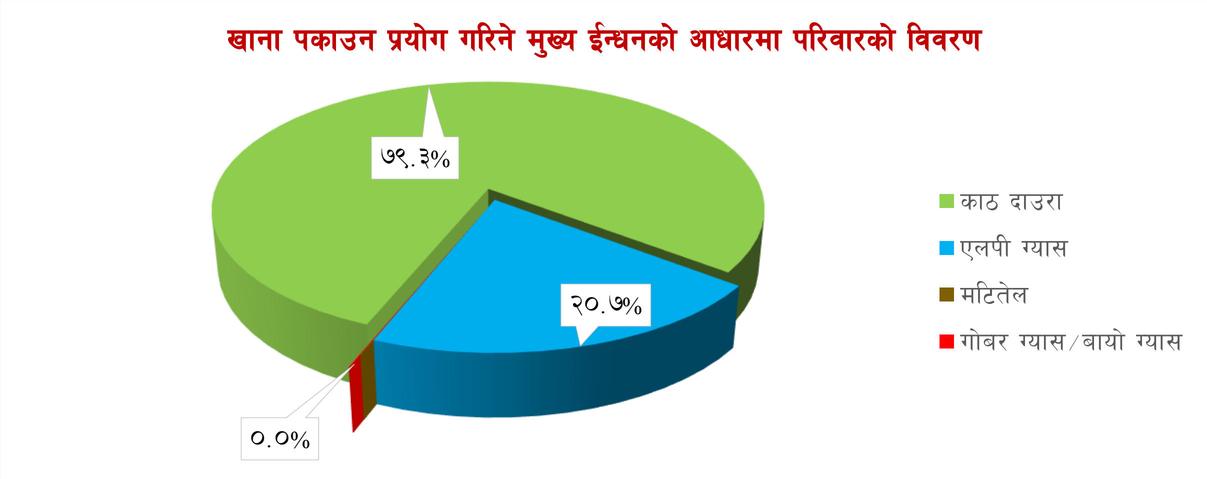

तालिका नं. १५६ : खाना पकाउने प्रयोग हुने सहायक इनधनसम्बन्धी विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)

वडा	सहायक इन्धन प्रयोग गर्ने	सहायक इन्धन प्रयोग नगर्ने	जम्मा	काठ/दाउरा/ कोइला	एल.पी.ग्यास	विद्युत	गोबरग्यास / बायोग्यास
१	५००	५७२	१०७२	९	४६१	१५१	३
२	४६१	१९०	६५१	१७	४४०	९	०
३	२७५	१८८	४६३	१३	२५९	१	०
४	४७६	२१६	६९२	१६०	३०८	११	९
५	३७१	२३०	६०१	३९	३३२	११	०
६	३६९	१६७	५३६	८२	२८४	०	२
७	४७०	१०१	५७१	१३	४५४	१	१
८	४१६	१०८	५२४	२७	३८२	१३	१३
९	३०७	३७८	६८५	२४२	४६	२३	६
१०	२९२	९३	३८५	३५	२४७	१५	१६
जम्मा	३९३७	२२४३	६१८०	६३७	३२१३	२३५	५०
प्रतिशत	६३.७१	३६.२९	१००	१०.३१	५१.९९	३.८०	०.८१

दिगो विकासको अवधारणाअनुसार पर्यावरणीय सन्तुलन बनाइ राख्न मानिसको उपभोग शैलीमा परिवर्तन गर्नु अपरिहार्य छ । उदाहरणका लागि नेपालले आधारवर्ष २०१५ मा ७४.७ प्रतिशत रहेको इन्धनको प्राथमिक श्रोतको रुपमा काठ, दाउरा, गुइँठा आदि प्रयोग गर्ने जनसमुदाय सन् २०३० सम्म ३० प्रतिशत मा झार्ने (SDG–7) तथा पकाउने प्रयोजनार्थ LPG प्रयोगलाई १८ प्रतिशत (२०१५) बाट ३३ प्रतिशतमा पुऱ्याउने लक्ष्य राखेको छ । यसै राष्ट्रिय लक्ष्यलाई आत्मसाथ गर्दै यस गाउँपालिकाका नीति तथा कार्यक्रमहरूलाई त्यसतर्फ उन्मुख बनाउनु आवश्यक छ ।

७.३.२ बत्ती बाल्न प्रयोग हुने इन्धनको आधारमा घरपरिवारको विवरण

यस गाउँपालिकाका सबै वडाहरूमा विद्युत मर्मत संभार, महसूल असुली तथा विद्युतीकरण योजनाको कार्यान्वयन नेपाल विद्युत प्राधिकरणले गर्दै आएको छ । घरधुरी सर्वेक्षण, २०७७ को नजिता अनुसार दैनिक बत्ती बाल्न प्रयोग गरिने इन्धनमा विद्युत प्रमुख स्रोतको रुपमा रहेको देखिन्छ ।

तालिका नं. १५७ : दैनिक बत्ती बाल्न प्रयोग गरिने मुख्य इन्धनको विवरण

वडा	बिजुली	सोलार	मटितेल	अन्य	जम्मा
१	९९६	५८	१	१७	१०७२
२	५६६	८५	०	०	६५१
३	४१२	५१	०	०	४६३
४	६६४	२७	१	०	६९२
५	५८४	१५	१	१	६०१
६	४९८	३३	५	०	५३६
७	५४९	९	१३	०	५७१
८	५११	८	४	१	५२४
९	६७५	९	१	०	६८५
१०	३८२	०	३	०	३८५
जम्मा	५८३७	२९५	२९	१९	६१८०
प्रतिशत	९४.४५	४.७७	०.४७	०.३१	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

गाउँपालिकामा घरपरिवारहरूले दैनिक बत्ती बाल्न प्रयोग गर्ने इन्धनको स्रोत विश्लेषण गर्दा गाउँपालिकाका कुल ६,१८० घरपरिवारहरू मध्ये ५,८३७ अर्थात ९४.४५ प्रतिशतले विद्युत, २९५ अर्थात ४.७७ प्रतिशतले सोलार, २९ अर्थात ०.४७ प्रतिशतले मट्टितेल प्रयोग गरेको देखिन्छ । यस तथ्याङ्कलाई हेर्दा ग्रामिण विद्युतिकरणमा व्यापक विकास गाउँपालिकामा विद्युत सेवाको पहुँच नपुगेको परिवारहरू नगन्य रहेको देखिन्छ भने सेवा नपुगेका क्षेत्रहरूमा त्यसको विस्तार हुनु जरूरी छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

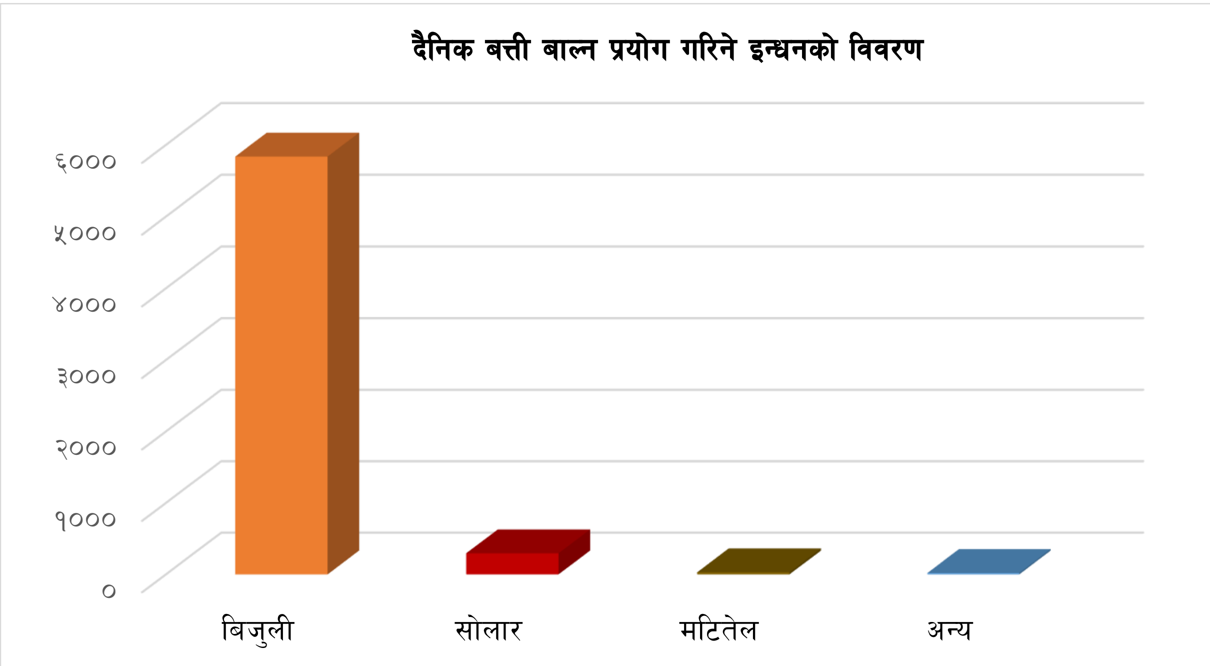

तालिका नं. १५८ : दैनिक बत्ती बाल्न प्रयोग गरिने इन्धनको विवरण

वडा	सहायक ऊर्जा प्रयोग गर्ने	सहायक ऊर्जा प्रयोग नगर्ने	जम्मा	विद्युत	सोलार	मट्टितेल	बायोग्यास	अन्य
१	६५३	४१९	१०७२	१६	५२०	५	२	११७
२	५०९	१४२	६५१	६८	४३७	१६	०	०
३	२४७	२१६	४६३	४१	१९०	१८	१	१
४	३९०	३०२	६९२	१३	३४२	३४	३	६
५	२८७	३१४	६०१	१४	२५६	७३	०	०
६	२५४	२८२	५३६	२७	२१८	३३	०	०
७	५१०	६१	५७१	२	३४४	२०१	१	६
८	२८५	२३९	५२४	४	२४६	१९	०	२८
९	२०६	४७९	६८५	८	१४२	४७	०	११
१०	१४	३७१	३८५	०	९	३	२	०
जम्मा	३३५५	२८२५	६१८०	१९३	२७०४	४४९	९	१६९
प्रतिशत	५४.२९	४५.७१	१००	३.१२	४३.७५	७.२७	०.१५	२.७३

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

७.३.४ बैकल्पिक उर्जाका श्रोतहरूको विवरण

यस गाउँपालिकाका सबै जसो वस्तीहरूमा विद्युतीकरण भैसकेको छ । गाउँपालिकामा हाल बैकल्पिक उर्जा श्रोतको रुपमा सोलारलाई लिन सकिन्छ। बत्ती बाल्न प्रयोग हुने सहायक इन्धनमा सोलार प्रयोग गर्ने घरपरिवार ४३.७५ प्रतिशत रहेकोले पनि यसलाई पुष्टि गर्दछ। अन्य वैकल्पिक उर्जाको श्रोतको रुपमा बायोग्याँस/गोबर ग्याँसलाई पनि प्रवर्द्धन गर्न सकिने अवस्था रहेको ।

७.३.५ जलविद्युत, सौर्य उर्जा, वायु उर्जाबाट विद्युत उत्पादन विवरण

यस गाउँपालिकामा रहेका ७ वटा विभिन्न लघु जलविद्युत तथा साना जलविद्युत उत्पादन केन्द्रबाट लगभग १२.२५ मेगावाट विद्युत उत्पादन हुने गरेको छ।

७.४ सञ्चार तथा प्रविधि

नेपालको संविधानले सूचना तथा सञ्चार सम्बन्धी हकलाई मौलिक हकको रुपमा उल्लेख गरेको छ। यस गाउँपालिकामा सूचना तथा संचारको अवस्था निकै कठिन रहेको छ। वडा नं १, २, र ६ मा राष्ट्रिय संचार माध्यम जी.एस.एम (एन.टी.सी, एन.सेल) को टावर नभएको, वडा नं ५ मा जी.एस.एम पोस्ट.पेड, प्री.पेड, वडा नं ७, ९ र १० मा भने जी.एस.एम (एन.टी.सी, एन.सेल) चालु अवस्थामा रहेका भए पनि कमजोर नेटवर्क कभरेज रहेको छ। गाउँपालिकाका केही क्षेत्रमा टावर निर्माणाधीन रहेका छन्। यद्यपि सामान्य हुरी बतास र वर्षा हुँदाको समयमा network coverage कमजोर रहेको छ। साथै इन्टरनेट प्रविधिको विस्तार र गुणस्तर सुधार गर्नु जरुरी छ। गाउँपालिकामा रेडियो नेपाल र विभिन्न स्थानीय एफएमहरू रेडियो धादिङ, गोरखा एफ.एम, मनासलु एफ.एम, रेडियो बिहानी धादिङ प्रसारण सुनिन्छ तापनि स्थानीयहरू सूचनाको पहुँचबाट टाढै रहेका छन्। गोरखाबाट प्रकाशन हुने "दरौदी" साप्ताहिक यहाँको एकमात्र स्थानीय पत्रिकाको रुपमा रहेको छ भने आरुघाट बजारमा कान्तिपुर, अन्नपूर्ण, नयाँपत्रिका, गोरखापत्र जस्ता दैनिक पत्रिकाहरू एक दिन ढिलो गरेर पुग्दछन्। टेलिभिजन प्रसारणको एकमात्र माध्यम डीसहोम रहेको छ। आर्थिक विकासका लागि सूचना तथा संचारको विकास अत्यावश्यक भएका कारण यस गाउँपालिकामा सूचना तथा सञ्चारको विकासका लागि विभिन्न कार्यक्रमहरूगर्नुपर्ने आवश्यकता छ।

७.४.१ परिवारमा भएको साधन तथा सुविधाको विवरण

तालिका नं. १५९ : परिवारमा भएको साधन तथा सुविधाको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)

विवरण	वडा नं.										जम्मा	प्रतिशत
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०		
रेडियो	४१०	२०६	१८७	२१०	२९९	२४८	१९५	२९६	७३	७८	२२०२	३५.६३
टेलिभिजन	३१६	३२९	१४०	३७४	२४५	२४३	२८४	३१४	४७९	२४७	२९७१	४८.०७
केवल/डिस च्यानल	६५	५३	३८	८२	१२३	२	१०८	१७९	३६३	२०४	१२१७	१९.६९
कम्प्युटर/ल्यापटप	७	७	९	७	७	२	२	१२	७७	२४	१५४	२.४९
इन्टरनेट	१६१	८३	१०९	३१	७३	६६	९३	७९	१७०	४५	९१०	१४.७२
ल्याण्डलाइन फोन	५	६	७	१३	३	२	३	०	९५	१	१३५	२.१८
मोबाइल फोन	७७७	४८५	३४५	६०१	४३५	४१५	४९५	४९०	६१६	३४८	५००७	८१.०२
मोटरसाइकल/स्कुटर	६	०	१५	७४	२०	८	२०	३५	१०९	३१	३१८	५.१५
कार/जीप/भ्यान(निजी प्रयोजनका लागि)	०	०	०	२	०	०	०	१	२	२	७	०.११
ढुवानी साधन (बस, ट्रक, ट्रिपर, जीप)	६	१	२	५	२	०	१	०	१६	४	३७	०.६०
साइकल/ रिक्सा	१	१	१	०	०	०	०	२	१६	३	२४	०.३९
पावर टिलर/पम्प सेट	६	०	१	२	०	०	१	१	३	३	१७	०.२८
रेफ्रिजेरेटर(फ्रिज)	१७	९	१४	६४	२४	२५	३	५	१९४	५३	४०८	६.६०
एयर कण्डिसनर/कुलर	०	०	०	०	०	०	०	०	१	१	२	०.०३
वासिङ मेसिन	०	०	०	०	०	०	०	०	२	२	४	०.०६
गिजर/सोलार (तातो पानिका लागि)	१	०	०	०	०	२	०	०	१०	४	१७	०.२८
पङ्खा/हिटर	२	१३	६	९४	३१	२१	२	३	२८६	४४	५०२	८.१२

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

साधन तथा सेवा सुविधाको आधारमा गाउँपालिकामा मोबाइल सुविधा उपलब्धता भएको घरपरिवारको संख्या उच्च रहेको देखिन्छ। गाउँपालिकाका कुल घरपरिवारहरू मध्ये ५००७ अर्थात् ८१.०२ प्रतिशत घरपरिवारमा मोबाइल भएको देखिन्छ । दोस्रोमा टेलिभिजन हुने परिवारको संख्या २,९७१ अर्थात् ४८.०७ प्रतिशत, टेलिभिजन रेडियो हुने परिवारको संख्या २,२०२ अर्थात ३५.६३ प्रतिशत, ईन्टरनेट सुविधा हुने परिवारको संख्या ९१० अर्थात् १४.७२ प्रतिशत, केवल/डिस हुने परिवारको संख्या १,२१७ अर्थात् १९.६९ प्रतिशत रहेका छन्। समग्रमा तथ्याङ्कलाई हेर्दा संचार क्षेत्रको प्रमुख मोबाइल तथा ईन्टरनेट सेवामा वृद्धि हुँदै गएको देखिन्छ । मोबाइल प्रयोगकर्ताले सबैखाले संचारका सुविधा जस्तै श्रव्य, दृष्य, सुचना, गीत, खबर आदान प्रदान लगायतका धेरै काम गर्न सहज हुने भएकोले टेलिभिजन, रेडियो प्रयोगकर्ताको विगतको तुलनामा क्रमश घटिरहेको देखिन्छ। अर्कोतर्फ कार/जीप, एर कन्डिसनर, हिटर वा ग्याँस गिजरजस्ता उच्च सुविधाका सामाग्रीहरूको संख्या कम देखिन्छ । यद्यपि ग्रामीण इलाकाहरूमा समेत क्रमश: आधुनिक सुख सुविधाका सामग्रीहरूको प्रयोगकर्ताहरू बढ्नाले उपभोक्तावादी संस्कृतिको विकास भएरहेको देखिन्छ। जसको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

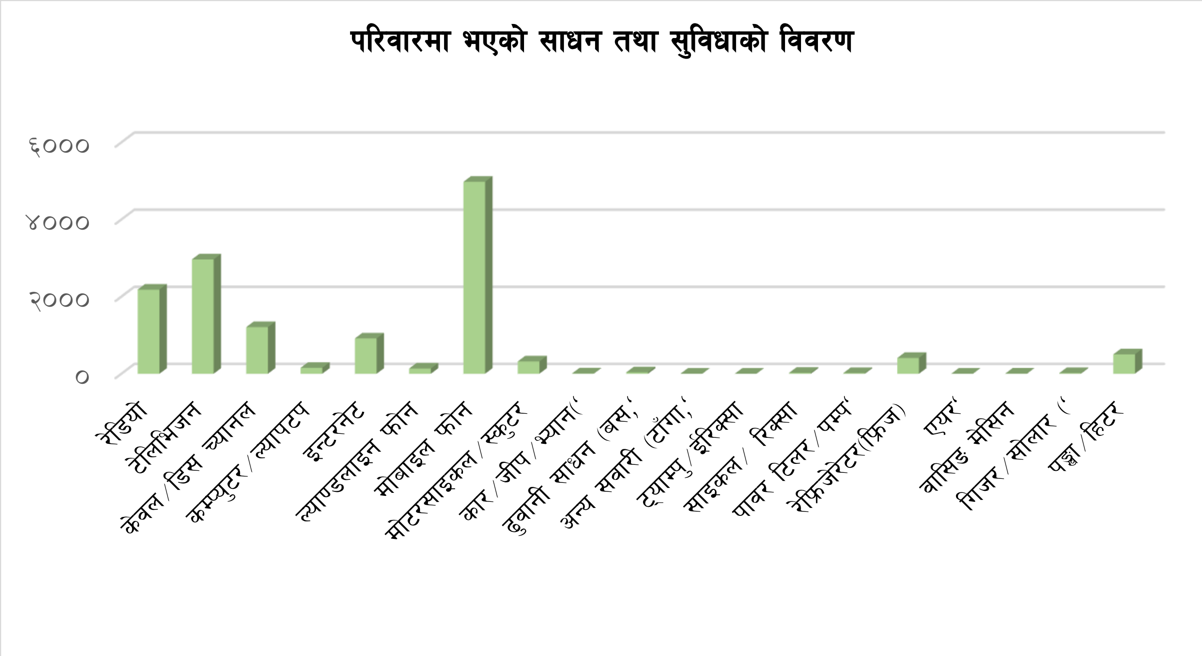

७.४.२ इन्टरनेटमा पहुँच भएका जनसंख्याको विवरण

तालिका नं. १६० : इन्टरनेटमा पहुँच भएका जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	इन्टरनेटमा पहुँच								
	इन्टरनेटमा पहुँच हुने जनसंख्या			इन्टरनेटमा पहुँच नहुने जनसंख्या			जम्मा जनसंख्या		
	पुरूष	महिला	जम्मा	पुरूष	महिला	जम्मा	पुरूष	महिला	जम्मा
१	२७८	२११	४८९	१३१०	१५३१	२८४१	१५८८	१७४२	३३३०
२	२१७	१७७	३९४	७१२	८६९	१५८१	९२९	१०४६	१९७५
३	२१२	१७४	३८६	४७४	५८८	१०६२	६८६	७६२	१४४८
४	२०८	१३६	३४४	८३४	१०१९	१८५३	१०४२	११५५	२१९७
५	२३९	१८७	४२६	६७३	८६०	१५३३	९१२	१०४७	१९५९
६	१२८	१२३	२५१	६८५	८१३	१४९८	८१३	९३६	१७४९
७	१८९	१७०	३५९	६४१	७६४	१४०५	८३०	९३४	१७६४
८	२९६	२२८	५२४	५२३	६९५	१२१८	८१९	९२३	१७४२
९	४९६	४३८	९३४	५६५	७६३	१३२८	१०६१	१२०१	२२६२
१०	२७१	२१५	४८६	३७८	५१४	८९२	६४९	७२९	१३७८
जम्मा	२५३४	२०५९	४५९३	६७९५	८४१६	१५२११	९३२९	१०४७५	१९८०४
प्रतिशत	१२.८	१०.४	२३.२	३४.३	४२.५	७६.८	४७.१	५२.९	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

७.४.३ हुलाक तथा पत्रपत्रिकासम्बन्धी विवरण

आरुघाट गाउँपालिका दशकौंदेखि सञ्चार क्षेत्रमा सेवा पुऱ्याइरहेको हुलाक सेवा हाल गाउँपालिकाका वडा ९, आरुघाटमा इलाका हुलाक कार्यालय, वडा नं. ८ आरुपोखरी र वडा नं. ५ आरुआर्वाङमा अतिरिक्त हुलाका कार्यालय रहेको छ । हुलाक सेवा अन्तर्गत साधारण चिठीपत्रहरू, रजिष्ट्री पत्रहरू, बिमा पुलिन्दा, धनादेश सेवा र बचत सेवाहरू सञ्चालित छन् । यद्यपि मोबाइल फोन र इन्टरनेटको माध्यमबाट सूचना आदान प्रदान हुने भएकोले हाल हुलाक सेवाको प्रयोगमा उल्लेख्य मात्रामा कमी आएको छ ।

७.४.४ दूरसंचार सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. १६१ : गाउँपालिकामा रहेका दूर सञ्चारको विवरण

क्र.सं.	सञ्चारको नाम	ठेगाना	कैफियत
१	Ncell Tower	निबोट, वडा नं. ३	२०७० तिर स्थापित
२	NTC Tower	थुमी, वडा नं.४	निर्माणाधीन
३	NTC 4G Tower	थान , वडा नं. ५	बन्दै गरेको
४	Subisu Internet	यानीथान, वडा नं. ५	चालु
५	NTC + NCELL Tower	चुरुङ, वडा नं. ७	चालु
६	NTC Tower	वडा नं. ७ भैसी पोखरी	चालु
७	ए.डी.एस.एल. सेवा	वडा नं. ९, आरुघाट बजार, आरुटार	
८	इन्टरनेट तथा जी.पी.आर.एस सेवा	वडा नं. ९, इन्टरनेट टावर, आरुटार दक्षिण	
९	NTC Tower	आरुघाट, विद्युत चोक वडा नं. ९	चालु
१०	NTC Tower	देउराली डाँडागाउँ, वडा नं. १०	चालु
११	NTC Landline Telephone	आरुघाट, आरुटार	

स्रोत : आरूघाट गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७७

७.५ आवास तथा सार्वजनिक भवनहरू

७.५.१ घरको स्वामित्वको आधारमा घरपरिवारको विवरण

यस आरूघाट गाउँपालिकामा रहेका कुल ६१८० घरपरिवारहरू मध्ये ९५.७० प्रतिशत अर्थात ५९१४ परिवारको आफ्नै स्वामित्वमा रहेको निजी घर, ४.०९ प्रतिशत अर्थात २५३ घरपरिवार भाडामा बस्ने गरेको देखिन्छ । व्यवसायिक, भाडाको प्रयोजन र संस्थागत हिसाबले प्रयोग भएका घरहरूको संख्या नगन्य हुनुले

आरूघाट गाउँपालिका पूर्ण रुपमा ग्रामिण परिवेशको स्थितिमा रहेको स्पष्ट हुन्छ । अन्य वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. १६२ : परिवारले प्रयोग गरेको घरको स्वामित्वको वर्गीकरण

वडा	निजी	भाडामा	संस्थागत	अन्य	जम्मा घरपरिवार संख्या
१	१०६६	५	०	१	१०७२
२	६४७	२	०	२	६५१
३	४५२	११	०	०	४६३
४	६६०	३२	०	०	६९२
५	५९०	८	०	३	६०१
६	५३२	४	०	०	५३६
७	५६७	२	१	१	५७१
८	५२३	१	०	०	५२४
९	४९६	१८६	०	३	६८५
१०	३८१	२	२	०	३८५
जम्मा	५९१४	२५३	३	१०	६१८०
प्रतिशत	९५.७०	४.०९	०.०५	०.१६	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

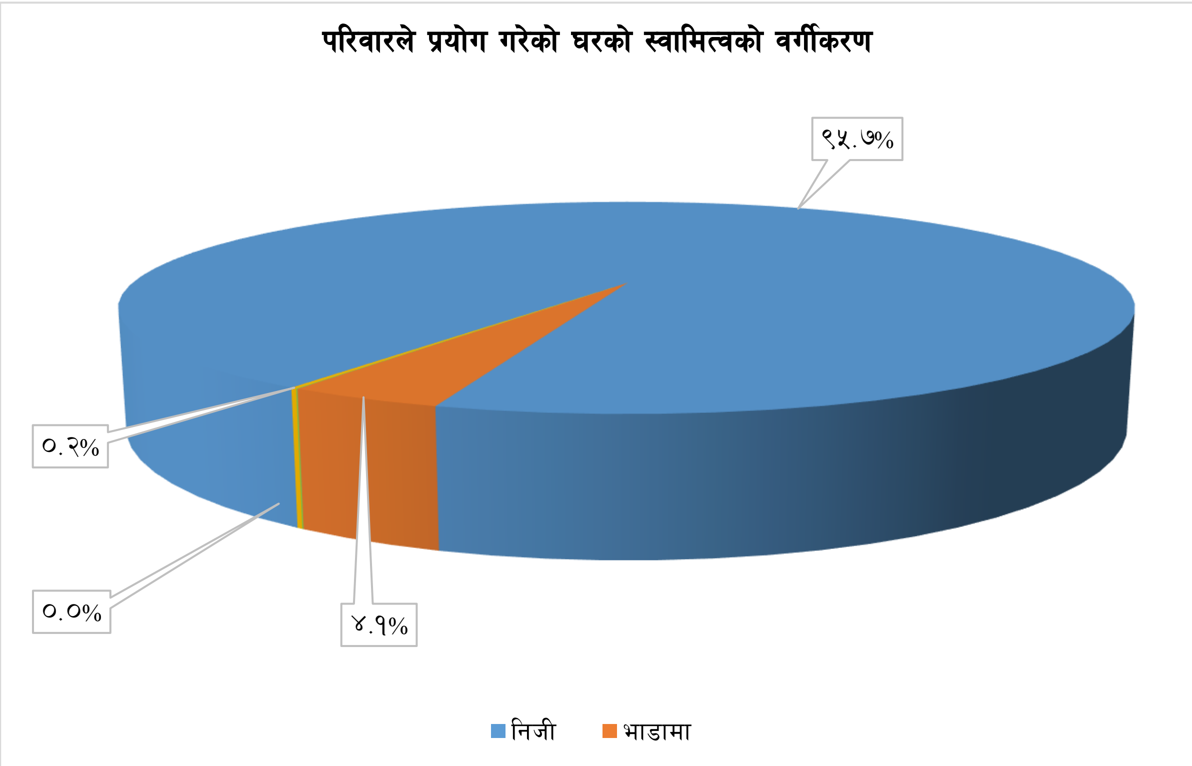

७.५.२ घर भएको जग्गाको स्वामित्व विवरण

यस गाउँपालिका स्थित ६,१८० घरपरिवारहरू मध्ये ५५८४ अर्थात ९०.३६ प्रतिशत घरपरिवारहरू बसोबास गर्ने घर निजि स्वामित्वको जमिनमा निमार्ण भएको, ३७१ अर्थात् ६ प्रतिशत घरपरिवारहरू बसोबास गर्ने घरको जमिन गुठीको जमिन रहेको छ । त्यसैगरी १९६ घरपरिवार अर्थात् ३.१७ प्रतिशत घरपरिवारहरू बसोबास गर्ने घर सार्वजनिक/सुकुम्बासी/ऐलानी जग्गामा घर बनाएको देखिन्छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. १६३ : परिवार बसोबास गरिरहेको घर रहेको जग्गाको स्वामित्वको आधारमा घरपरिवारको विवरण

वडा	निजी	गुठी	सार्वजनिक/ सुकुम्बासी/ऐलानी	अन्य	जम्मा घरपरिवार संख्या
१	१०६७	०	३	२	१०७२
२	६४७	०	१	३	६५१
३	३४४	०	११९	०	४६३
४	३८३	०	३०९	०	६९२
५	५९२	०	१	८	६०१
६	५३६	०	०	०	५३६
७	५६९	०	१	१	५७१
८	५२३	०	१	०	५२४
९	५६१	२२	८७	१५	६८५
१०	३६२	०	२३	०	३८५
जम्मा	५५८४	२२	५४५	२९	६१८०
प्रतिशत	९०.३६	०.३५	८.८२	०.४७	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

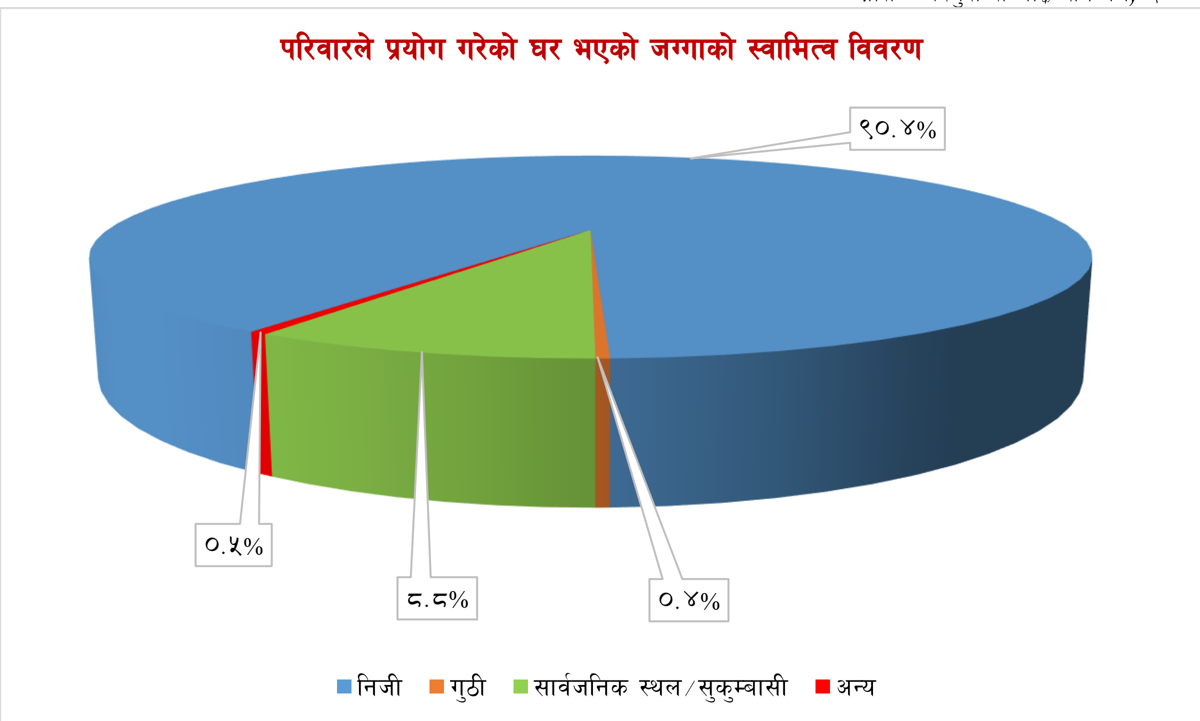

७.५.३ जगको आधारमा घुरधुरीको विवरण

गाउँपालिकामा परिवारले प्रयोग गरेको सिमेन्टको जोडाइ भएको ईंट्टा/ढुङ्गाको जग भएका घरधुरी संख्या सबैभन्दा बढी अर्थात् २९११ (४७.१० प्रतिशत) छन् भने माटोको जोडाइ भएको ईंट्टा/ढुङ्गाको जग भएको घरधुरी २५७० (४१.५९ प्रतिशत), ढलान पिल्लर सहितको जग भएको ५१५ (८.३३ प्रतिशत) रहेको छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. १६४ : जगको आधारमा घुरधुरीको विवरण

वडा	माटोको जोडाइ भएको ईंटा/ढुङ्गा	सिमेन्टको जोडाइ भएको ईंटा/ढुङ्गा	ढलान पिल्लर सहितको	काठको खम्बा गाडेको	अन्य	जम्मा
१	३८८	६६९	७	८	०	१०७२
२	१७६	४५३	२२	०	०	६५१
३	८४	३५९	९	११	०	४६३
४	३९२	२९७	१	१	१	६९२
५	३५८	२०२	३२	९	०	६०१
६	२६५	२२४	३०	१५	२	५३६
७	२३६	३२२	१०	३	०	५७१
८	४२५	६०	३४	५	०	५२४
९	३२	२१३	३१३	३५	९२	६८५
१०	२१४	११२	५७	२	०	३८५
जम्मा	२५७०	२९११	५१५	८९	९५	६१८०
प्रतिशत	४१.५९	४७.१०	८.३३	१.४४	१.५४	१००

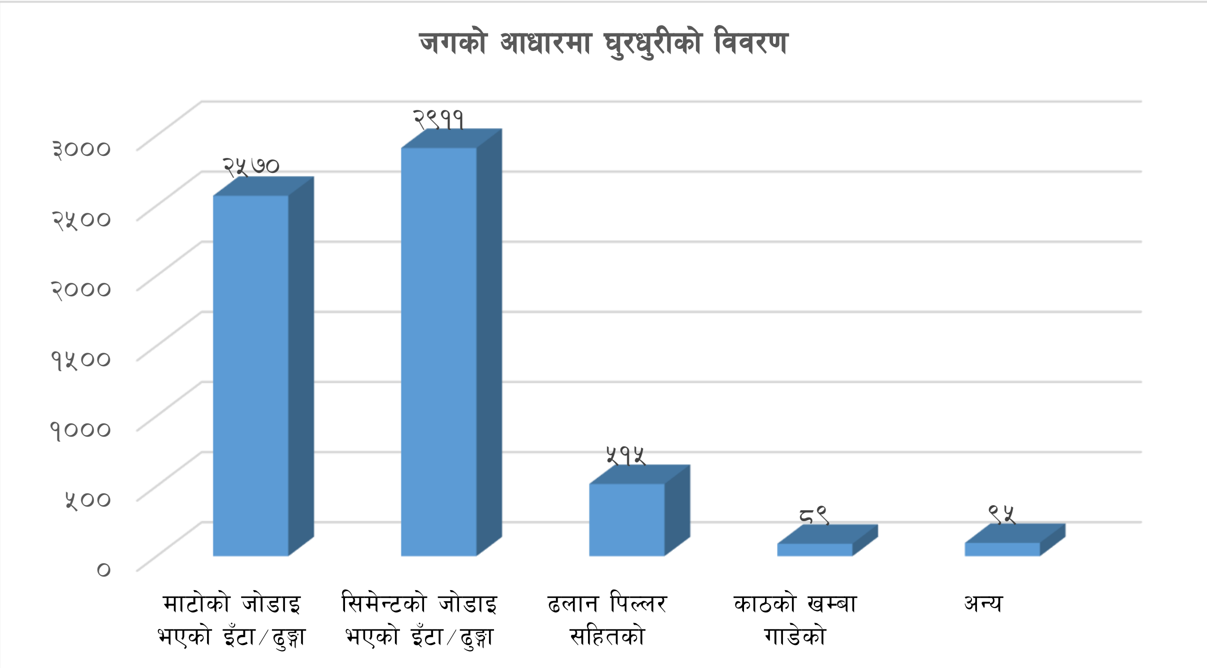

७.५.४ बाहिरी गारोको आधारमा घुरधुरीको विवरण

यस गाउँपालिकाको परिवारले प्रयोग गरेको घरको बाहिरी गारोको आधारमा सिमेन्टको जोडाइ भएको इँट्टा/ढुङ्गा सामग्रीले बनेको सबैभन्दा धेरै घरधुरी संख्या ३७४८ (६०.६५ प्रतिशत) छ भने सबैभन्दा कम अन्य सामाग्रीबाट बनेको बाहिरी गारो भएको घरधुरी संख्या १३१ (२.१२ प्रतिशत) रहेको छ । यसैगरी माटोको जोडाइ भइको इँटा/ढुंगाको बाहिरी गारो भएको घरधुरी संख्या २२०७ (३५.७१ प्रतिशत), काठ/फल्याकको बाहिरी गारो भएको घरधुरी संख्या ४६ (०.७४ प्रतिशत, बाँसजन्य सामाग्रीबाट बनेको घरधुरी संख्या ४५ (०.७३ प्रतिशत) रहेको छ भने काँचो ईटाले बाहिरी गारो बनेको घरपरिवारको संख्या ३ (०.०५ प्रतिशत) रहेको देखिन्छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. १६५ : बाहिरी गारोको आधारमा घुरधुरीको विवरण

वडा	माटोको जोडाइ भएको इँटा/ढुङ्गा	सिमेन्टको जोडाइ भएको इँटा/ढुङ्गा	काठ/फल्याक	बाँसजन्य सामग्री	काँचो इँटा	अन्य	जम्मा
१	३७०	६९५	६	०	०	१	१०७२
२	१०८	५४२	०	०	१	०	६५१
३	८२	३६५	१२	३	१	०	४६३
४	४०७	२७४	१	३	०	७	६९२
५	२८९	२९४	९	५	१	३	६०१
६	१४१	३७७	८	६	०	४	५३६
७	२५८	३१०	३	०	०	०	५७१
८	३६८	१५१	०	३	०	२	५२४
९	३४	५२०	६	२५	०	१००	६८५
१०	१५०	२२०	१	०	०	१४	३८५
जम्मा	२२०७	३७४८	४६	४५	३	१३१	६१८०
प्रतिशत	३५.७१	६०.६५	०.७४	०.७३	०.०५	२.१२	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

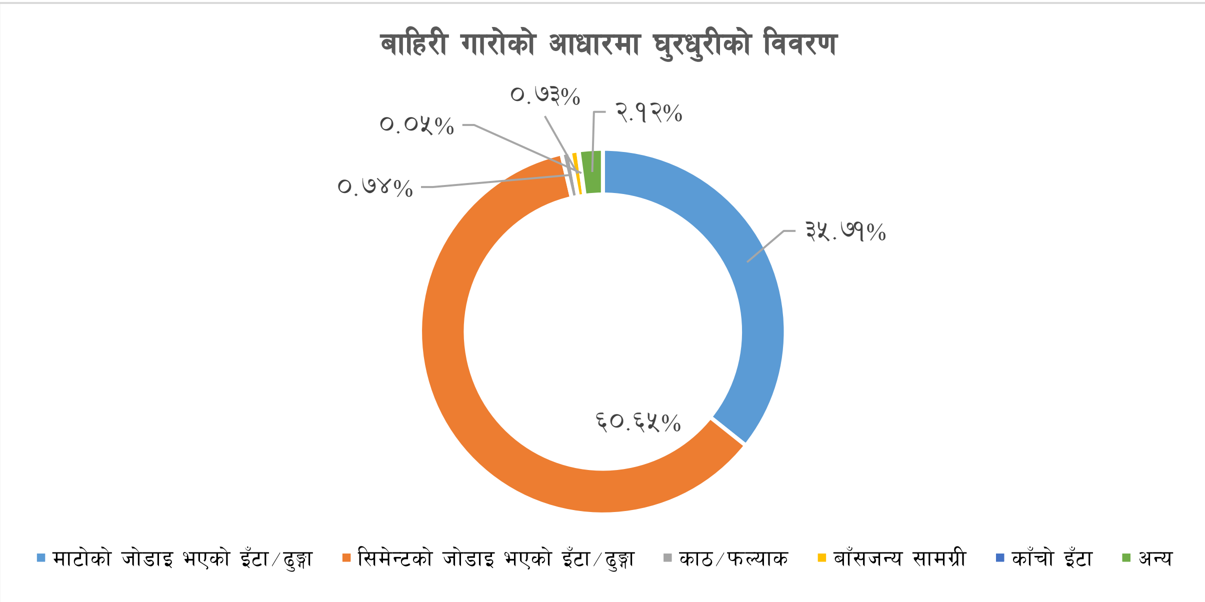

७.५.५ छानोको आधारमा घुरधुरीको विवरण

यस गाउँपालिकामा भएका घरधुरीहरूलाई छानाको बनोटको आधारमा छुट्याउँदा जस्ता तथा टिनको छानो भएको घरको संख्या सबैभन्दा धेरै ५२४१ (८४.८१ प्रतिशत) रहेको छ भने सबैभन्दा कम अन्य प्रकारको छाना रहेको घरधुरी संख्या ३ (०.०५ प्रतिशत) रहेको छ । यसैगरी दोस्रोमा सिमेन्ट/ढलान छाना रहेको घरधुरी ८९३ (१४.४५ प्रतिशत), खर/पराल/छ्वालीको छाना भएको घरधुरी २२ (०.३६ प्रतिशत), टायल/खपडा/झिंगटी/ढुङ्गाको छाना रहेको घरधुरी १६ (०.२६ प्रतिशत) रहेको छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. १६६ : छानोको आधारमा घुरधुरीको विवरण

वडा	खर/पराल/छ्वाली	जस्ता/टिन	टायल/खपडा/झिँगटी/ढुङ्गा	सिमेन्ट/ढलान	काठ/फल्याक	अन्य	जम्मा
१	४	१०५६	०	११	१	०	१०७२
२	१	६२५	०	२५	०	०	६५१
३	१	४१०	२	४८	२	०	४६३
४	२	५८८	१	१००	०	१	६९२
५	३	५५२	२	४४	०	०	६०१
६	७	४७७	६	४६	०	०	५३६
७	१	५४०	०	२९	१	०	५७१
८	३	४७८	३	४०	०	०	५२४
९	०	२४७	२	४३४	०	२	६८५
१०	०	२६८	०	११६	१	०	३८५
जम्मा	२२	५२४१	१६	८९३	५	३	६१८०
प्रतिशत	०.३६	८४.८१	०.२६	१४.४५	०.०८	०.०५	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

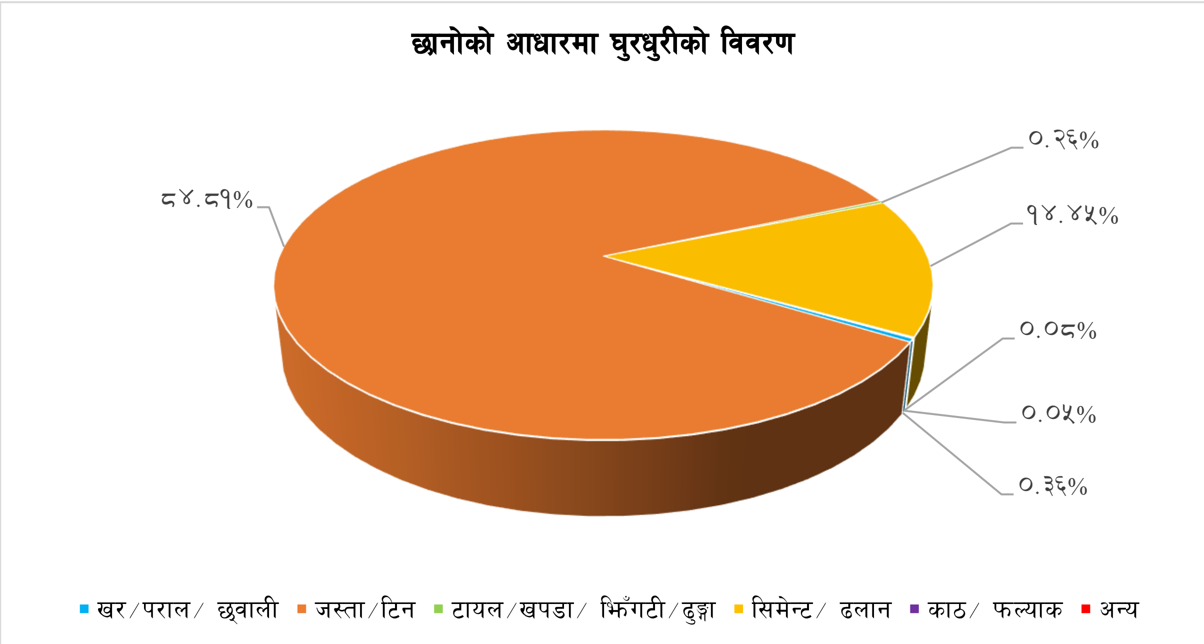

७.५.७ कच्ची, पक्की, अर्धपक्की घरधुरीको विवरण

भूकम्पीय दृष्टिकोणले संवेदनशील रहेको नेपालमा घरहरू निर्माण गर्दा भूकम्प प्रतिरोधी बनाउनु आवश्यक छ । यसको अलावा घरहरू जाडो, गर्मी, तुषारो र हिमपातबाट जनतालाई जोगाउने किसिमका हुनुपर्दछ । अति विपन्न परिवारका लागि एकीकृत बस्ती निर्माण गरी सरकारले उनीहरूको आवास सुरक्षाको अधिकार सुनिश्चित गरेको खण्डमा राज्यको लोककल्याणकारी भूमिका पुष्टि हुन्छ ।

यस गाउँपालिकाका कुल ६१८० मध्ये सबैभन्दा बढी ५८९३ अर्थात ९५.३५ प्रतिशत घरहरू पक्की प्रकारका रहेका छन् जसमा ढला पिल्लर सहितका, ८४८ अर्थात १३.७२ प्रतिशत र जस्ताको छानो भएको ४०४५ अर्थात् ८१.६३ प्रतिशत रहेको छ । त्यस्तै २७४ अर्थात ४.४३ प्रतिशत कच्ची, ३ घरपरिवार वा ०.०५ प्रतिशत घरपरिवारहरू टहरा/झुप्रो/छाप्रोमा बसोबास गरेको देखिन्छ। अधिकांश घरहरू कच्ची रहनु आर्थिक विपन्नताको सूचक समेत रहेकोले सुरक्षित आवासका दीर्घकालीन योजना निमार्ण गर्नु अनिवार्य देखिन्छ । राष्ट्रिय भवन संहिता अनुरुप सम्पूर्ण घरलाई मापदण्ड भित्र ल्याउनु गाउँपालिकाको जिम्मेवारी हो । भूकम्पको क्षतिको तुलनामा घरहरू मापदण्ड भित्र ल्याउन लाग्ने लागत अतुलनिय रुपमा कम पर्दछ । तसर्थ सावधानी अपनाउनु बुद्धिमानी हुन्छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. १६७ : घरको किसिमको आधारमा घरपरिवार विवरण

वडा	पक्की (ढलान पिल्लर सहितको)	पक्की (जस्ताको छाना भएको)	कच्ची	टहरा/झुप्रो/छाप्रो	अन्य	उल्लेख नभएको	जम्मा
१	११	१०४९	१२	०	०	०	१०७२
२	२४	६२५	१	०	०	१	६५१
३	४१	४००	१८	१	०	३	४६३
४	८०	५७८	३४	०	०	०	६९२
५	४१	५३७	२१	१	०	१	६०१
६	४३	४६६	२६	१	०	०	५३६
७	२९	५३७	५	०	०	०	५७१
८	३९	४७६	९	०	०	०	५२४
९	४२६	१२३	१३१	०	१	४	६८५
१०	११४	२५४	१७	०	०	०	३८५
जम्मा	८४८	५०४५	२७४	३	१	९	६१८०
प्रतिशत	१३.७२	८१.६३	४.४३	०.०५	०.०२	०.१५	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

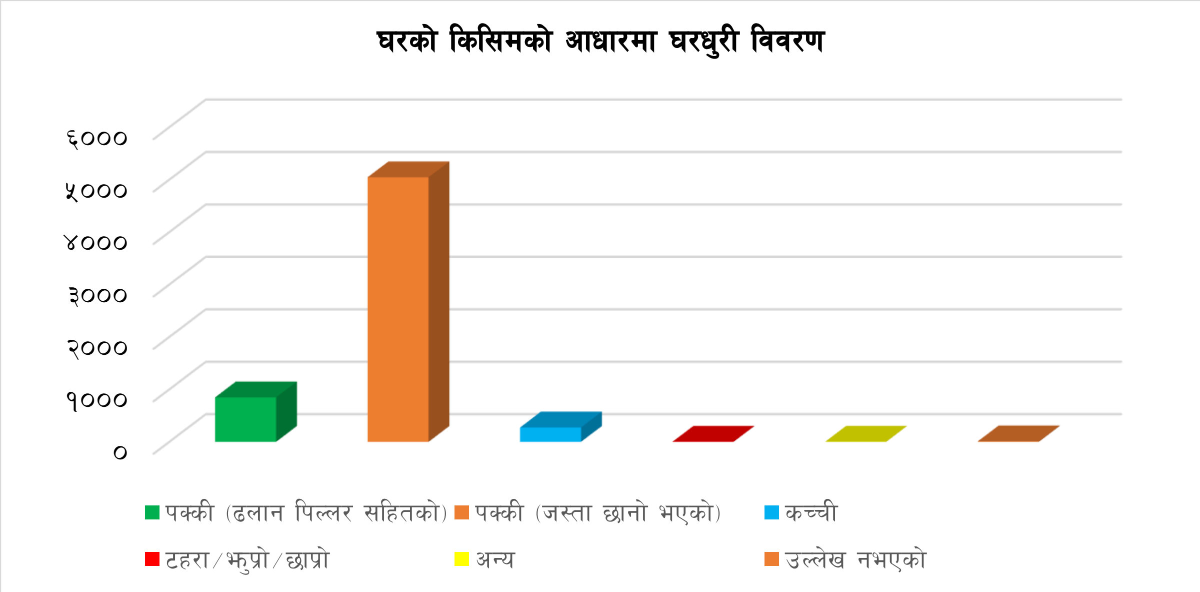

७.५.८ कोठा वा फ्ल्याट भाडामा दिएका घरपरिवारहरूको वडागत विवरण

तालिका नं. १६८ : कोठा वा फ्ल्याट भाडामा दिएका घरपरिवारहरूको वडागत विवरण

वडा	कोठा वा फ्ल्याट भाडामा दिएको		जम्मा
	भाडामा दिएको	भाडामा नदिएको	
१	२५	१०४१	१०६६
२	३६	६११	६४७
३	१९	४३३	४५२
४	२१	६३९	६६०
५	१९	५७१	५९०
६	१९	५१३	५३२
७	२३	५४४	५६७
८	५	५१८	५२३
९	७९	४१७	४९६
१०	५८	३२३	३८१
जम्मा	३०४	५६१०	५९१४
प्रतिशत	५.१४	९४.८६	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

गाउँपालिकामा आफ्नै घर भएका ५,६१० अर्थात ९४.८६ प्रतिशत घरपरिवारहरूले कोठा भाडामा लगाएका छैनन् भने मात्र ३०४ अर्थात ५.१४ प्रतिशत घरपरिवारहरूले कोठा भाडामा लगाएको पाइन्छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

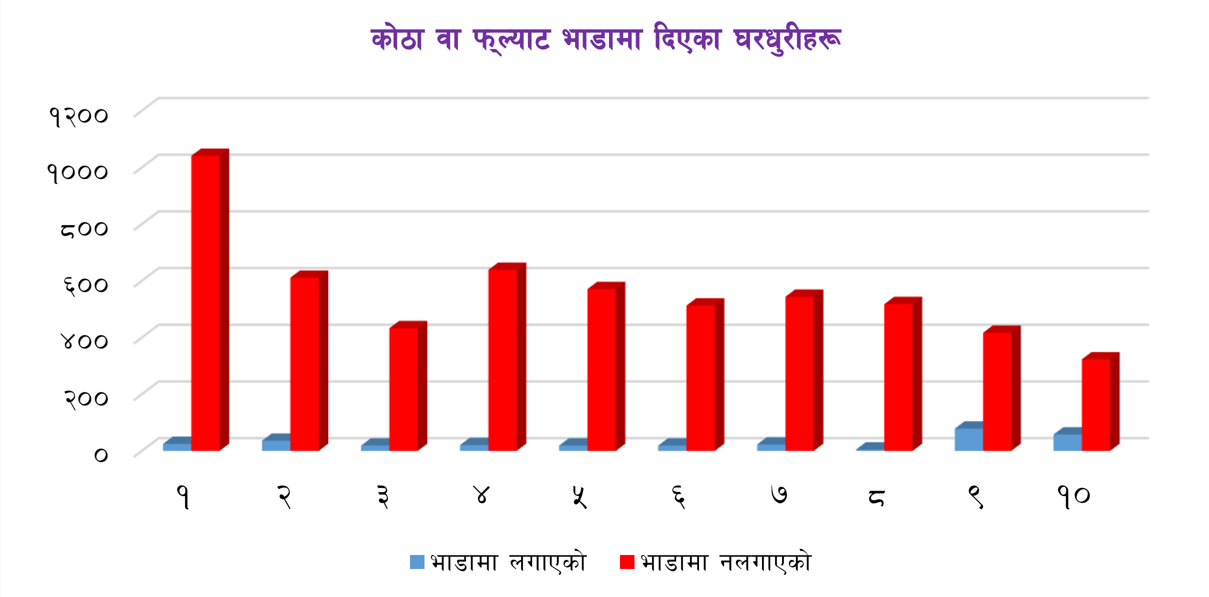

७.५.९ सामुदायिक भवनहरू तथा सभाहलसम्बन्धी विवरण

संघीय शासन प्रणाली अन्तर्गत निर्माण भएका स्थानीय तहमा आवश्यक भौतिक संरचनाहरू निर्माण गरी स्थानीय सरकारको कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुनुपर्ने मान्यता अनुरुप गाउँपालिकाको आफ्नै सामुदायिक भवन तथा सभाहल हुनु आवश्यक छ । गाउँपालिकाले आफ्नो बहुउद्देश्यीय सामुदायिक भवन निर्माण गरी त्यस भवनमै सभाहल लगायतका अन्य हलहरू निर्माण गर्नु उपयुक्त देखिन्छ । यसो गर्दा विभिन्न वडाहरूमा आवश्यकता र क्षमता अनुसार यस्ता संरचनाको निर्माण हुनुपर्दछ ।

तालिका नं. १६९ : गाउँपालिकामा रहेका सामुदायिक भवनहरू तथा सभाहलको विवरण

क्र.सं.	सरकारी तथा सामुदायिक भवनको नाम	ठेगाना (वडा नं. सहित)	प्रकार
१	वडा कार्यालय	वडा नं. २, कटुञ्जे	पक्की
२	आमा समूहहरुको भवन	वडा नं. ३,	
३	सामुदायिक भवन आर्खेत	वडा नं. ४, आर्खेत	पक्की
४	सामुदायिक भवन	वडा नं ४, बेशीगाउँ	अर्धपक्की
५	महिला समूह भवन	वडा नं. ४, बुधेगरा	अर्धपक्की
६	महिला समूह भवन	वडा नं. ४, ढाँडखर्क	अर्धपक्की
७	महिला समूह भवन	वडा नं. ४, चिनी खोप	
८	हिमाली सामुदायिक भवन	वडा नं. ५, ओपाक	अर्धपक्की
९	महिला भवन (कामना)	वडा नं. ५, आरु आर्वाङ	अर्धपक्की
१०	भोक्तेनी महिला समूह भवन	वडा नं. ५, भोक्तेनी	
११	जेलबुङ महिला समूह भवन	वडा नं. ५, जेलबुङ	
१२	महिला समूह भवन	वडा नं ५, पाखुरे	
१३	देवीथान महिला समूह भवन	वडा नं. ५, ढाँडस्वारा	
१४	सार्वजनिक भवन	वडा नं. ५, भलछोप	
१५	सामुदायिक महिला समूह भवन	वडा नं. ६, आप्रिक	

क्र.सं.	सरकारी तथा सामुदायिक भवनको नाम	ठेगाना (वडा नं. सहित)	प्रकार
१६	सामुदायिक भवन	वडा नं. ६, अलैंचे	
१७	सामुदायिक भवन	वडा नं. ६, नेवार गाउँ	
१८	सामुदायिक भवन	वडा नं. ६, बराम गाउँ	
१९	सामुदायिक भवन	वडा नं ६, सिङला	
२०	सामुदायिक भवन	वडा नं ६, कल्लेरी	
२१	सामुदायिक भवन	वडा नं. ६, ठाँटस्वारा	
२२	नेपाल आदिवासी जनजाति भवन	वडा नं ७, सातदोबाटो	पक्की
२३	सातदोबाटो क्लिनिक भवन	वडा नं. ७, सातदोबाटो	पक्की
२४	नमूना भवन (खर्क चौतारा)	वडा नं. ७, कुँडुले	अर्धपक्की
२५	नमूना भवन	वडा नं ७, सिस्नेरी	अर्धपक्की
२६	शितला महिला समूह भवन	वडा नं. ७, सिस्नेरी	अर्धपक्की
२७	वडा कार्यालय	वडा नं ८	
२८	५ वटा नमूना घर	वडा नं ८, पोखरी थोक, खानी स्वाँरा, कमेरे, ढाँडागाउँ, इजरा	
२९	शितला सहकारी भवन	वडा नं. ८, इजरा	पक्की
३०	नमूना महिला भवन	वडा नं ८, ढँडागाउँ	पक्की
३१	जनप्रिय महिला समूह भवन	वडा नं. ९, आरुघाट	अर्धपक्की
३२	सामुदायिक भवन	वडा नं ९, आरुघाट	पक्की
३३	आरुघाट वचत तथा ऋण सहकारी संस्था	वडा नं ९, आरुघाट	कच्ची
३४	इलाका हुलाक कार्यालय	वडा नं. ९, आरुघाट	पक्की
३५	कृषि भवन	वडा नं. ९, आरुघाट	अर्धपक्की
३६	सामुदायिक भवन	वडा नं १०, मंगलटार	अर्धपक्की
३७	सामुदायिक भवन	वडा नं १०, शितलबजार	पक्की
३८	सामुदायिक भवन	वडा नं. १०, चनौटे	पक्की
३९	सामुदायिक भवन	वडा नं १०, डाँडागाउँ	
४०	सामुदायिक भवन	वडा नं. १०, पैका	
४१	सामुदायिक भवन	वडा नं. १०, खत्रीस्वारा	

स्रोतः गाउँपालिकाको कार्यालय, २०७७

७.५.१० गाउँपालिका तथा अन्य सरकारी भवनहरूको विवरण

स्थानीय तहले पालिका कार्यालय भवन, वडा कार्यालय भवनहरू तथा अत्यावश्यक अन्य सरकारी भवनहरू आफ्नै जग्गामा अथवा नेपाल सरकारबाट प्राप्त जग्गामा निर्माण गरी कार्यसम्पादनलाई चुस्त, दुरुस्त र प्रभावकारी बनाई जनतालाई सरकारको उपस्थितिको आभास दिलाउनु आवश्यक हुन्छ । यस्ता प्रकारका स्थायी संरचनाहरूको निर्माण भएपछि संघीयताले संस्थागत रुप धारण गर्दै जान्छ ।

७.५.११ पशुबधशालाको विवरण

स्थानीय सरकारले जनस्वास्थ्यलाई उच्च प्राथमिकतामा राखेर काम गरेको खण्डमा स्वस्थ्य, निरोगी र सकारात्मक सोच भएका नागरिकहरूको उत्पादन भई उनीहरूले विकास, निर्माण र सेवाका क्षेत्रमा योगदान पुऱ्याउन सक्छन् । त्यसकारण आधुनिक प्रविधियुक्त सफा पशु बधशालको निर्माण गरी जनताको खाद्य सुरक्षाको अधिकारलाई सुनिश्चित गर्दै स्थानीय सरकारले मासुजन्य पशुपन्छीको बध गर्नु भन्दा पहिले निश्चित मापदण्ड पुरा गर्नुपर्ने नीति निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नु बाञ्छनीय देखिन्छ ।

७.५.१२ शवदाहस्थल, चिहानस्थल तथा कब्रस्थानको विवरण

नेपालमा आफ्नो धार्मिक परम्परा अनुसार मृत्यु संस्कार गर्ने चलन परापूर्व कालदेखि नै चलिआएको छ । हरेका गाउँपालिकामा तथा हरेक समुदायको आ-आफ्नो धर्म र संस्कृति अनुसार शवदाहस्थल र चिहान व्यवस्थापन एक महत्वपूर्ण र संवेदनशील विषय र आवश्यकता हो । भावनात्मक अर्थसमेत बोकेको यो विषयलाई कुनै पनि योजनाले समयमै सम्बोधन गर्नुपर्दछ । अन्यथा अव्यवस्थित दाहसंस्कार गरिनुले गाउँपालिकाको पर्यावरणीय, सामाजिक तथा साँस्कृतिक व्यवस्थामा चुनौती थपिन्छ । परम्परागत रुपमा सञ्चालनमा रहेका शवदाहस्थल र चिहानलाई भविष्यमा सहज र व्यवस्थित बनाउनु पर्दछ । गाउँपालिकामा रहेका शवदाहस्थल तथा चिहानहरुको विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. १७० : शवदाहस्थल, चिहानस्थलहरू तथा कब्रस्थानहरूको विवरण

क्र.सं.	शवदाहस्थल, चिहानस्थलहरू तथा कब्रस्थानहरूको नाम	ठेगाना	जातजाति/समुदाय
१	सतिवन सल्लेघारी	वडा नं १, कोम्राङ	गुरुङ

क्र.सं.	शवदाहस्थल, चिहानस्थलहरू तथा कब्रस्थानहरूको नाम	ठेगाना	जातजाति/समुदाय
२	कामधेनु सा.व.उ.स. भित्र	वडा नं १, वन क्षेत्र	घले, गुरुङ, वि.क.
३	तातकुडाँडा	वडा नं. १	क्रिश्चियन
४	धर्मे खोला मरनघाट	धर्मेखोला, वडा नं २	हिन्दु, क्षेत्री, बाहुन, दलित
५	आरु खोला दोभान घाट	आरुखोला, वडा नं. २	धले, गुरुङ
६	डोढरे खोला दोभान	डोडरे दोभान, वडा नं. २	क्षेत्री, बाहुन
७	च्याप्राक चिहान डाँडा	च्याप्राक, वडा नं. २	घले
८	देवीस्थान चिहान डाँडा	देवीथान, वडा नं. २	गुरुङ
९	ठोट्नेरी	वडा नं. २	गुरुङ
१०	धाम्लिङ	वडा नं. २	गुरुङ
११	पातले खर्क चिहान डाँडा	वडा नं. २	गुरुङ
१२	सोती खोला मरन घाट	वडा नं. ३	क्षेत्री, बराम, हिन्दु
१३	अर्ज खोला मरन घाट	वडा नं.३	दलित मात्र
१४	चित्रबासे मरन घाट	वडा नं. ३	
१५	गौथली गैरा भरनघाट	गौथली गैरा, वडा नं. ३	क्रिश्चियन समुदाय
१६	देउराली कब्रस्थान	देउराली-३	क्रिश्चियन समुदाय
१७	भलाक कब्रस्थान	भलाक-३	क्रिश्चियन समुदाय
१८	आर्खेत मरन घाट	वडा नं. ४	हिन्दु समुदाय
१९	सिरबोटे पाखा (चिहान डाँडा)	वडा नं. ४	गुरुङ
२०	जामुने (पालिकाले किनिदिएको)	वडा नं. ४	क्रिश्चियन
२१	गण्डकी घाट	गण्डकी-४	हिन्दु, बाहुन
२२	दागङगा	वडा नं. ४	गुरुङ, मगर
२३	आहाल डाँडा	वडा नं. ५, भोक्तेनी	गुरुङ
२४	सतिडाँडा (ठूलो च्यान डाँडा)	वडा नं ५, जेलबुङ भोक्तेनी	गुरुङ
२५	सिमखोला बुढी गण्डकी घाट	वडा नं ५, आरुवाङ	
२६	सल्ले दोभान घाट	वडा नं. ५, ओयाक	
२७	अम्लेधारी च्यान डाँडा	वडा नं. ५	गुरुङ
२८	काफल धारी चिहान डाँडा	वडा नं. ५	गुरुङ
२९	शान्तिबजार मगर गाउँघाट	वडा नं. ५	
३०	ओयाक खोला मरनघाट	वडा नं. ५	
३१	आर्खेत खोला मरनघाट	वडा नं. ५	
३२	मडक्यानी चिहानडाँडा	आप्रिक देवथान-५	गुरुङ

क्र.सं.	शवदाहस्थल, चिहानस्थलहरू तथा कब्रस्थानहरूको नाम	ठेगाना	जातजाति/समुदाय
३३	अँधेरी खोला मरन घाट	वडा नं. ६, अँधेरी खोला	बाहुन, क्षेत्री, मगर
३४	खहरे खोला	वडा नं. ६, खहरे खोला	बराम
३५	स्तुल खोला	वडा नं. ६, आप्रिक	दलित, अन्य
३६	आप्रिक चिहान डाँडा	वडा नं. ६, आप्रिक	गुरुङ
३७	सिङला चिहान डाँडा	वडा नं. ६, सिङला	
३८	कल्लेरी चिहान डाँडा	वडा नं. ६	
३९	ठाटस्वारा चिहान डाँडा	वडा नं. ६	
४०	स्तुल खोला मरन घाट	वडा नं. ७, स्तुल खोला	गुरुङ बाहेक
४१	लाकुरे मरन पाटी	वडा नं. ७, लाँकुरे	अधिकारी
४२	सातदोबाटो चिहान डाँडा	वडा नं. ७, सातदोबाटो	गुरुङ
४३	जोगी डाँडा	वडा नं. ७, जोगी गाउँ	जोगी समुदाय
४४	सार्की खोरिया कब्रस्तान	वडा नं. ७, सार्की खोरिया	क्रिश्चियन
४५	चिहानडाँडा	चुलीडाँड, वडा नं. ७	कुँवर/योगी
४६	मरनघाट	कात्तिके, वडा नं. ७	मगर/नेवार
४७	मरनघाट	च्यासेर, वडा नं. ७	क्षेत्री
४८	मरनघाट	चिसापानी फेदी, वडा नं. ७	क्षेत्री
४९	मरनघाट	खहरे, वडा नं. ७	दलित
५०	मरनघाट	च्याने, वडा नं. ७	बराम्
५१	चिसोपानी, फेदी, चिहाने बगर, अमिलीचौर	वडा नं. ८	गुरुङ बाहेक जाति
५२	चिहानडाँडा	घ्यापिनथोक, गोब्रे, लामागाउँ, वडा नं. ८	गुरुङ
५३	गुरुङ मरन पाटी	वडा नं. ८	गुरुङ
५४	जुगेपानी कब्रस्थान	वडा नं. ८	क्रिश्चियनहरु
५५	मरनघाट	डुम्रे, आरुघाट, चिसापानी, लोमुडा भिर	क्षेत्री/बाहुन
५६	अर्चले कब्रस्थान	अर्चले, वडा नं. ८	क्रिश्चियन
५७	स्तुलखोला र बुढी गण्डकी दोभान मरनघाट	वडा नं. ९, तल्लो बजार	हिन्दु र बौद्ध
५८	चापाने कब्रस्थान	वडा नं. ९, चापाने	क्रिश्चियन
५९	पुरनघाट कब्रस्थान	वडा नं. ९, पुरनघाट	मुस्लिम
६०	अन्नपूर्ण मन्दिर मूनि मरनघाट बसपार्क मूनि	वडा नं. ९, पत्रे ढुङ्गा, साइट, झोलुङ्गे पुलको मुख, सोर्खा	हिन्दू समुदाय

क्र.सं.	शवदाहस्थल, चिहानस्थलहरू तथा कब्रस्थानहरूको नाम	ठेगाना	जातजाति/समुदाय
६१	स्तुलखोला मरनघाट	वडा नं. ९	माझी, सार्की, दरै, नेवार
६२	खहरे खोला मरनघाट	वडा नं. १०	बाहुन, क्षेत्री, नेवार
६३	सिमखोला मरनघाट	वडा नं. १०	सबै समुदाय
६४	चिहानडाँडा	फुलपातीडाँडा, वडा नं. १०	गुरुङ

स्रोत : आरूघाट गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७७

यी शवदाहस्थल तथा चिहानको व्यवस्थापनका लागि आश्रयस्थल बनाउने, खानेपानी तथा काठ दाउराको व्यवस्थापन, मृत्यु संस्कारका लागि आवश्यक सामाग्रीहरूउपलब्ध हुनेगरी पूजा पसल व्यवस्थापन आदि कुराहरू गाउँपालिकाले गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

खण्ड - ८: संस्थागत तथा सुशासनको स्थिति

८.१ संगठनात्मक तथा मानव संशाधनको अवस्था

८.१.१ विषयगत शाखा तथा मानव संशाधन

प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

एक देव खनाल	९८५६०१००४४

***प्रशासन, योजना तथा अनुगमन शाखा**

महेश काफ्ले अधिकृत छैटौ	९८५११८८२७२
किशोर अधिकारी सा.स्तर पाँचौ	९८६६५४४१५२
कविराज खनाल सा.स्तर चौथो	९८४१९२३९३०

वडा तर्फ

वडा नं. १

ध्रुवराज पराजुली (वडा सचिब)	९८४६२९२२०७
रोजी गुरुङ (का. स)	

वडा नं. २

ध्रुवराज पराजुली (सचिब)	९८४६२९२२०७
रजिन्द्र कार्की (का.स)	

वडा नं. ३ र ४

जीवन भण्डारी (सचिव)	९८४६३६२९८८
बिमला चापागाईं (सचिव)	९८४७१९४८८२
कमला पन्त (सहायक)	
खडक बहादुर थापा मगर (का. स)	

वडा नं. ५

बिष्णु कुमारी रखाल (सचिव)	९८४६२६४२५१
टेक ब. गुरुङ (का.स)	
मन राज बि. क (का.स)	

वडा नं. ६

बिक्रम श्रेष्ठ (सचिव)	९८१६१२१३५६
कविता भट्ट (सहायक)	

शरिष्मा थापा (का. स)	

वडा नं. ७ र ८

सुन्दर बहादुर बानियाँ (सचिव)	९८४६०९७९३८
योग ब. अधिकारी (का. स)	

वडा नं. ९

ध्रुवराज पराजुली (सचिब)	९८४६२९२२०७
ओम गिरि (का. स)	
तुलसी सुबेदी (का.स)	

वडा नं. १०

सृजना गौतम (सचिव)	९८४२००५२५७
सरिता बारम (का.स)	

***पूर्वधार विकास शाखा**

ई. समिर खड्का ईन्जिनियर	९८४६२४९१४९
राजु ढकाल सव- इन्जिनियर	९८५६०१५७६१
सकुन अधिकारी सव- इन्जिनियर	९८४६०४२३०३
रुपेश बज्राचार्य सव- इन्जिनियर	९८४६७१०७४३
सरोज परियार सव- इन्जिनियर	९८४६८३५५७८
मनोज बयलकोटी सव- इन्जिनियर	९८६१९८१०४०
रामजी अधिकारी अ. सव- इन्जिनियर	९८०६७१६४१६
नरेन्द्र भण्डारी अ. सव- इन्जिनियर	९८४५५८२५४०
राम वावु जिरेल अ. सव- इन्जिनियर	९८१०३२७३२१
बसन्त गुरूङ अ. सव- इन्जिनियर	९८४३१०८६७७
तिलक राज वली अ. सव- इन्जिनियर	९८४७७२५२१३
एडिना राई अ. सव- इन्जिनियर	९८६५४६०२०२

***आर्थिक प्रशासन शाखा**

सृजना पौडेल अधिकृत छैटौ	९८६१९२७७२२
कृष्ण प्रसाद पौडेल सा.स्तर पाँचौ	९८५६०३५१४३

***आर्थिक विकास शाखा**

कमला सिग्देल सा.स्तर पाँचौ	९८४०२३४८००
इन्द्रहरी खनाल (पशु तर्फ) सा.स्तर पाँचौ	९८४९६०६६२०
सुजन दवाडी (कृषि तर्फ) सा.स्तर पाँचौ	९८४९९४३१८०
पुष्पा कार्की (कृषि तर्फ) सा.स्तर चौथो	९८१४१०१०१९
गणेश कार्की (कृषि तर्फ) सा.स्तर चौथो	९८१३९७७४०७
बासुदेव पोखरेल (पशु तर्फ) सा.स्तर चौथो	९८४६१२६५२०
सविन वराम(पशु तर्फ) सा.स्तर चौथो	९८४५६३४३९६
शोभा फुङ्जाली वराम(पशु तर्फ) सा.स्तर चौथो	९८६१९७८३१५

***स्वास्थ्य तथा सामाजिक विकास शाखा**

विजय कुमार श्रेष्ठ (स्वास्थ्य शाखा) सी.अ छैटौ	९८५६०४०२६०
लिला श्रेष्ठ (सामाजिक विकास) अधिकृत छैटौ	९८५६०७५३४२
सुनिता अधिकारी खनाल (स्वास्थ्य शाखा)	

***आ.ले.प., राजस्व इकाई शाखा**

कृष्ण प्रसाद गौतम सा.स्तर पाँचौ	९८४७७४९२७६

***शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा**

पवित्रा शर्मा अधिकृत छैटौ	९८६८१७८४५९
निर्मला खड्का के.सी. सा.स्तर पाँचौ	९८०५८३१७०७

***सूचना तथा प्रबिधि शाखा**

राजन ढकाल सुचना अधिकृत	९८४३०२३२१६
यज्ञ प्रसाद कंडेल सा.स्तर पाँचौ	९८४६४३५०५५

***रोजगार सेवा केन्द्र**

महेश खत्री रोजगार संयोजक	९८४६२७४२६५

***MIS शाखा**

नवराज खनाल MIS अपरेटर	९८६०८४१५८६
अस्मिता खड्का सहायक अपरेटर	९८४९९२०४०६
राधिका नेपाली सहायक अपरेटर	९८०८३०८७४०

***कार्यलय सहयोगी**

शेर बहादुर गुरुङ	९८६४६८५५३०
पूर्ण बहादुर माझी	९८४६७३५२६८
पार्वती अधिकारी	९८२११८१३२२

स्रोत : आरूघाट गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७७

८.१.२ संगठनात्मक ढाँचा

गाउँपालिकाको विद्यमान संगठन संरचनाको स्वरुप निम्न अनुसार रहेको छ

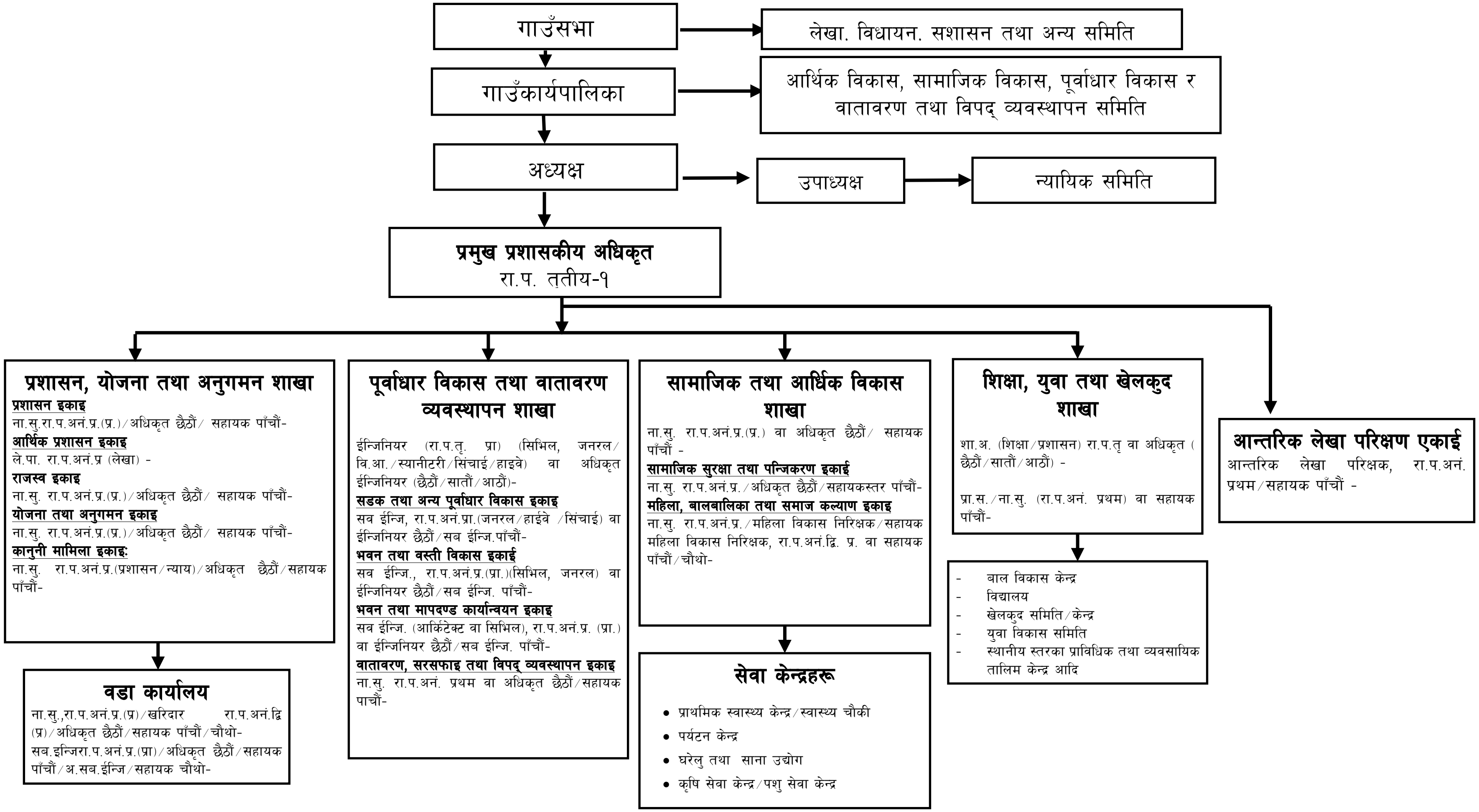

नोट : संघिय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले तयार पारेको यो संगठनात्मक ढाँचा अन्तरिम संगठनात्मक ढाँचा भएकोले पूर्णत कार्यान्वयनमा आएको छैन र सो अनुसारको दरवन्दीहरु मिलेको छैन ।

८.१.३ विगत ३ आर्थिक वर्षको आयव्यय विवरण

आर्थिक वर्ष २०७४/७५

आयतर्फ				व्ययतर्फ			
सि.नं.	विवरण	रकम	रकम	सि.नं.	विवरण	रकम	रकम
१.	गत वर्षको जिम्मेवारी		७८०२१०२.२७	१.	चालु खर्च	१९३०९१८३८.००	१९३०९१८३८.००
	क) नगद	०		२.	पूँजीगत खर्च	१०३१७१९३८.००	१०३१७१९३८.००
	ख) बैंक	७८०२१०२.२७		३.	धरौटी फिर्ता	१६४११२.००	१६४११२.००
२.	राजस्व (आन्तरिक आय)		८०६७२९.००	४.	कोष खर्च	६०००००.००	६०००००.००
	क) आन्तरिक राजस्व	८०६७२९.००		५.	मौज्दात		६३४९३२२.२७
	ख) राजस्व बाँडफाँड	०			क) नगद मौज्दात	०	
	ग) अन्य आय	०			ख) बैंक मौज्दात (मुलखाता)	५९११७६३.२७	
३.	वित्तीय हस्तान्तरण		३४८९८२०००.००		धरौटी	७७६०५७.००	
	क) वित्तीय समानीकरण अनुदान	१८३२५९०००.००			कर्मचारी कल्याण कोष	१८००००.००	
	ख) सशर्त अनुदान	१६५७२३०००.००			मर्मत संभार कोष	९२००००.००	
४.	विषयगत निकायबाट प्राप्त रकम	१८७३५९०.००	१८७३५९०.००		दैवीप्रकोप कोष	२१०००००.००	
५.	धरौटी आय	९१८०५७.००	९१८०५७.००		स्थानीय विकास कोष	४०००००.००	
६.	अन्य विविध आय	१३८६२०.००	१३८६२०.००				
	जम्मा	३६०५२१०९८.२७	३६०५२१०९८.२७		जम्मा	३६०५२१०९८.२७	३६०५२१०९८.२७

स्रोत : आरूघाट गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७७

आर्थिक वर्ष २०७५/७६

आयतर्फ			व्ययतर्फ		
सि.नं.	विवरण	रकम	सि.नं.	विवरण	रकम
१.	क) गत आ.व.को जिम्मेवारी	५९११७१६३.२७	१.	सशर्त अनुदान खर्च	१३४९४९९३७.००
२.	ख) धरौटी खाता अ.ल्या.	७७६०५७.००	२.	वित्तीय समानीकरण तथा आन्तरिक आयबाट भएको खर्च	
३.	नेपाल सरकारबाट वित्तिय हस्तान्तरण		३.	क) चालु खर्च गाउँपालिका	४८३५६१९५.००
४.	क) संघीय सरकारबाट वित्तीय समानीकरण अनुदान	१३६४००००.००	४.	ख) चालु खर्च शिक्षा	१४३८८७७.००
५.	ख) संघीय सरकारबाट प्राप्त सशर्त अनुदान	१४६९९७०००.००	५.	ग) चालु खर्च स्वास्थ्य	२०४१७३६.००
६.	संघीय सरकारबाट प्राप्त राजश्व बाँडफाँड	५४३४५१४५.२०	६.	क) पूँजीगत खर्च गाउँपालिका	१२७३६०६२७.००
	प्रदेश सरबारबाट प्राप्त राजश्व बाँडफाँड	२६६२०६९.००	७.	ख) पूँजीगत खर्च स्वास्थ्य	६९७८५.००
७.	आन्तरिक आम्दानी	५७२६५५६.२२	८.	ग) पूँजीगत खर्च कृषि	३८७२४०४.००
८.	प्रदेश सरकार ४ समानीकरण अनुदान	११०८४९०६.४०	९.	नेपाल सरकारबाट सोझै अन्तरसरकारी अख्तियारीबाट खर्च	६७३२८६७६.००
९.	नेपाल सरकारबाट सोझै अन्तरसकारी अख्तियारीबाट प्राप्त रकम	६७३२८६७६.००	१०.	ख) खर्शत अनुदान निकासा फिर्ता	१२०४७०६३.००
१०.	धरौटी आम्दानी	४३३६०२६.००	११.	धरौटी फिर्ता	९०२०९७.००
११.	क) गत वर्ष कर्मचारी कल्याण कोष अ.ल्या	१८००००.००	१२.	स्थानीय विकास कोष भुकम्प खर्च	७०००००.००
	ख) चालु वर्षमा कर्मचारी कल्याणकारी कोष आम्दानी	५०००००.००	१३.	अन्तिम मौज्दान जिम्मेवारी	
१२.	गत वर्ष मर्मत सम्भार कोष अ.ल्या	९२००००.००		क) गाउँपालिका सञ्चित कोष	८६१९६२१६.०९
१३.	क) गत वर्ष दैवी प्रकोप/विपद कोष अ.ल्या	२१०००००.००		ख) कर्मचारी कल्याण कोष	६८००००.००
	ख) दैवी प्रकोप कोषमा चालु वर्षमा आम्दानी	११०००००.००		ग) मर्मत सम्भार कोष	९२००००.००
१४.	क) गत वर्ष स्थानीय विकास कोष अ.ल्या	४०००००.००		घ) दैवी प्रकोप/विपद कोष	३२०००००.००
	ख) चालु वर्षमा स्थानीय विकास कोष आम्दानी	६०००००.००		ङ) स्थानीय विकास कोष भुकम्प	३०००००.००
				च) धरौटी मौज्दात बाँकी	४२०९९८६.००
	कुल जम्मा	४९४५७३५९९.०९		कुल जम्मा	४९४५७३५९९.०९

स्रोत : आरूघाट गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७७

आर्थिक वर्ष २०७६/७७

आयतर्फ				व्ययतर्फ			
सि.नं.	विवरण	रकम	रकम	सि.नं.	विवरण	रकम	रकम
१.	गत वर्षको जिम्मेवारी		९५५०६२०२.०९	१.	चालु खर्च	२२०९८२६४५.२५	२२०९८२६४५.२५
	क) संचित कोष खाता बैंक	८६१९६२१६.०९		२.	पूँजीगत खर्च	१२९९४६१७६.००	१२९९४६१७६.००
	ख) धरौटी खाता	४२०९९८६.००		३.	विषयगत (भूक्तानी आदेश बनाइ खर्च गर्ने) तर्फ:		९६५९९८०९.००
	ग) विपद व्यवस्थापन तथा अन्य कोष	३२०००००.००			सामाजिक सुरक्षा	८९९६४०००.००	
	घ) स्थानीय विकास कोष	३०००००.००			स्थानीय पूर्वाधार साझेदारी	३९१९५९८.००	
	ङ) मर्मत सम्भार कोष	९२००००.००			गरिवसँग विश्वेश्वर	४५५०००.००	
	च) कर्मचारी कल्याण कोष	६८००००.००			राष्ट्रिय परिचयपत्र तथा पंजीकरण	७०५१६०.००	
२.	राजश्व (आन्तरिक आय)		५७२६४३९.७९		सामाजिक विकास मन्त्रालय, गण्डकी प्रदेश	६४६०५१.००	
	क) आन्तरिक राजश्व	१७७०१५४.२६			मुख्यमन्त्रीको कार्यालय, गण्डकी प्रदेश	५०००००.००	
	ख) राजश्व बाँडफाँड संघीय	५२८७१२३६.५३			शिक्षा विकास निर्देशनालय, गण्डकी प्रदेश	४१००००.००	
	ग) राजश्व बाँडफाँड प्रदेश	२६८३०००.००					
३.	वित्तीय हस्तान्तरण		३१५३२८०००.००	४.	वित्तीय व्यवस्था भुक्तानी		०.००
	क) वित्तीय समानीकरण अनुदान	१३१३०००००.००			क) ऋण भुक्तानी	०.००	
	ख) सशर्त अनुदान	१८४०२८०००.००			ख) व्याज भुक्तानी	०.००	
	ग) समपूरक अनुदान	०.००			ग) अन्य भुक्तानी	०.००	
	घ) विशेष अनुदान	०.००		५.	लगानी		०.००
४.	प्रदेश सरकारबाट प्राप्त अनुदान		१७९०९०००.००		ऋण लगानी	०.००	
	क) वित्तीय समानीकरण अनुदान	१२९०९०००.००			शेयर लगानी	०.००	

आयतर्फ				व्ययतर्फ			
सि.नं.	विवरण	रकम	रकम	सि.नं.	विवरण	रकम	रकम
	ख) सशर्त अनुदान	५०००००००.००			अन्य लगानी	०.००	
	ग) समपूरक अनुदान	०.००		६.	धरौटी फिर्ता	५४९३२३१.००	५४९३२३१.००
	घ) विशेष अनुदान	०.००		७.	संघीय सरकार सशर्त अनुदान फिर्ता	१७४३६४०८.७५	१७४३६४०८.७५
५.	अन्तर स्थानीय तहबाट प्राप्त	०.००	०.००	८.	गण्डकी प्रदेश सशर्त अनुदान फिर्ता	१९२०८८२.००	१९२०८८२.००
६.	वित्तीय व्यवस्था प्राप्ति		०.००		कोष खर्च(प्रकोप व्यवस्थापन तथा अन्य कोष)	३५५७८८९.००	३५५७८८९.००
	क) ऋण प्राप्ति	०.००			मौज्दात		१२१९८६४५३.४८
	ख) साँवा प्राप्ति	०.००			क) नगद मौज्दात	०.००	
	ग) व्याज प्राप्ति	०.००			ख) बैंक मौज्दात (सचित कोष खाता)	११२८०९६००.२८	
	घ) अन्य प्राप्ति	०.००			ग) बैंक मौज्दात (राजश्व बाँडफाँड खाता)	०.००	
७.	विभिन्न कोष तर्फको आय		४५२१३६९.२०		घ) बैंक मौज्दात (धरौटी खाता)	४३६३४९४.००	
	विभाज्य कोष खाता	१२५०१२१.००			ङ) बैंक मौज्दात (प्रकोप व्यवस्थापन कोष)	२८०८५०.००	
	प्रकोप व्यवस्थापन कोष खाता	३१६६३९८.२०			च) बैंक मौज्दात (स्थानीय विकास कोष)	४०४८५०.००	
	दहत्तर बहत्तरको रकम भूलवस स्थानीय विकास कोषमा दाखिला	१०४८५०.००			छ) बैंक मौज्दाट (मर्मत सम्भार कोष)	९२००००.००	
८.	विषयगत (भुक्तानी आदेश बनाई खर्च गर्ने तर्फ:		९६५९९८०९.००		ज) बैंक मौज्दात (कर्मचारी कल्याणकोष)	६८००००.००	
	सामाजिक सुरक्षा	८९९६४०००.००					
	स्थानीय पूर्वाधार साझेदारी	३९१९५९८.००					
	गरिबसँग विश्वेश्वर	४५५०००.००					
	राष्ट्रिय परिचयपत्र तथा पंजीकरण इकाई	७०५१६०.००					

आयतर्फ				व्ययतर्फ			
सि.नं.	विवरण	रकम	रकम	सि.नं.	विवरण	रकम	रकम
	सामाजिक विकास मन्त्रालय, गण्डकी प्रदेश	६४६०५१.००					
	मुख्यमन्त्रीको कार्यालय, गण्डकी प्रदेश	५०००००.००					
	शिक्षा विकास निर्देशनालय, गण्डकी प्रदेश	४१००००.००					
९.	जनसहभागिता (नगद भए)		०.००				
१०.	धरौटी आय	५६४६७३९.००	५६४६७३९.००				
११.	लगानीको साँवा फिर्ता	०.००	०.००				
१२.	कन्टिनजेन्सीबाट	६९३९५१.००	६९३९५१.००				
१३.	पशुसेवा प्राविधिक तलब	१००८४३६.००	१००८४३६.००				
१४.	सूचना प्राविधिक तलब भत्ता	१३४९६५.००	१३४९६५.००				
१५.	पूँजीगत खर्च खाताबाट तिर्नुपर्ने दायित्व सिर्जना भएको, भौचर सिर्जना गरिएको तर भुलवस चेक काटी भुक्तानी हुन् छुटेको	१९४८६०.००	१९४८६०.००				
१६.	जिल्ला मालपोत कार्यालयबाट	३६३६८६.४०	३६३६८६.४०				
१७.	अनुदान वितरणबाट	११७२३७०.००	११७२३७०.००				
१८.	बेरुजु फिर्ता	१५६५३००.००	१५६५३००.००				
१९.	अन्य विविध आय	१४४१६.००	१४४१६.००				
	जम्मा	**५९७९२३४९४.४८**	**५९७९२३४९४.४८**		**जम्मा**	**५९७९२३४९४.४८**	**५९७९२३४९४.४८**

स्रोत : आरूघाट गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७७

८.२ संस्थागत सम्बन्ध र नागरिक संगठन

८.२.१ नागरिक सचेतना केन्द्र, नागरिक मंच र टोल विकाससंस्था सम्बन्धी विवरण

८.२.२ आमा/महिला समूहसम्बन्धी विवरण

८.२.३ परम्परागत समूह तथा समुदायमा आधारित संस्था विवरण

८.२.४ सामुदायिक मेलमिलाप समिति सम्बन्धी विवरण

८.२.५ गैसस तथा अगैससको विवरण र वार्षिक बजेट

८.३ ऐन, नीति, नियम र कार्यप्रणाली

८.३.१ स्वीकृत ऐन, नीति, नियम, निर्देशिका तथा मापदण्डहरुको विवरण

तालिका नं. १७१ : गाउँपालिका नियमावली/कार्यविधिहरूको विवरण

क.स.	नियमावली/कार्यविधिहरूको नाम
१	गाउँ कार्यपालिका (कार्य सम्पादन) नियमावली, २०७४
२	गाउँ कार्यपालिका (कार्य विभाजन) नियमावली, २०७४
३	आरुघाट गाउँकार्यपालिकाको बैठक सञ्चालन सम्बन्धि कार्यविधि, २०७४
४	आरुघाट गाउँपालिकाको उपभोक्ता समिती गठन, परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०७४
५	भूकम्प पिडित सहयोग घुम्तिकोष सञ्चालन कार्यविधि, २०७४
६	स्थानिय राजपत्र प्रकाशन सम्बन्धि कार्यविधि, २०७४
७	आधारभूत तथा माध्यमिक करार शिक्षक नियुक्ति सम्बन्धि कार्यविधि, २०७४
८	आधारभूत शिक्षा परीषा सञ्चालन तथा व्यवस्थापन कार्यविविध, २०७४
९	आरुघाट गाउपालिकाको निर्णय वा आदेश र अधिकार पत्रको प्रमाणिकरण (कार्यविधि) नियमावली, २०७४
१०	आरुघाट गाउँपालिका गाउँसभा सञ्चालन कार्यविधि, २०७५
११	आरुघाट गाउँपालिकाबाट गरिने अनुगमन निर्देशिका, २०७४
१२	न्यायिक समितीको कार्यविधि, २०७५
१३	"घ" वर्गको निर्माण व्यवसायी इजाजतपत्र सम्बन्धि कार्यविधि, २०७५
१४	शिक्षक दरबन्दी मिलान तथा विद्यालय गाभ्ने र तह घटाउने वा बढाउने कार्यविधि, २०७६
१५	स्थानिय श्रोत शिक्षक व्यवस्थापन कार्यविधि, २०७६
१६	आरुघाट गाउँपालिकामा करारमा प्राविधिक कर्मचारी व्यवस्थापन सम्बन्धि कार्यविधि, २०७६
१७	आरुघाट गाउँपालिका मर्मत सम्भार कोष सञ्चालन कार्यविधि, २०७६
१८	अपाङ्ग भएका व्यक्तिको परिचय-पत्र वितरण कार्यविधि, २०७६
१९	आरुघाट गाउँपालिका व्यवसाय दर्ता कार्यविधि, २०७६

क्र.स.	नियमावली/कार्यविधिहरूको नाम
२०	लेखा समितिको कार्य संचालन नियमावली २०७७
२१	संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन तथा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण कार्यविधि, २०७७
२२	बाँझो जग्गा उपयोग अनुदान कार्यविधि - २०७७
२३	आरुघाट गाउँपालिकाको बेरोजगारलाई रोजगार, रोजगारलाई स्वोरोजगार कार्यक्रम संचालन कार्यबिधि २०७७

स्रोत : आरुघाट गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७७

तालिका नं. १७२ : गाउँपालिका ऐनहरूको विवरण

क्र.स.	ऐनहरूको नाम
१	आरुघाट गाउँपालिकाको प्रशासकिय कार्यविधि (नियमित गर्ने) ऐन, २०७५
२	आरुघाट गाउँपालिका शिक्षा ऐन, २०७५
३	सहकारी (दर्ता, सञ्चालन र नियमन) ऐन, २०७५
४	आरुघाट गाउँपालिकाको आर्थिक कार्यविधि नियमित तथा व्यवस्थित गर्न बनेको ऐन, २०७५
५	गाउँ विपद जोखिम न्यूनिकरण तथा व्यवस्थापन ऐन, २०७६
६	स्वास्थ्य ऐन, २०७६
७	आरुघाट गाउँपालिकाको शिक्षा ऐन, २०७६
८	आरुघाट गाउँपालिकाको पूवार्धार व्यवस्था सम्बन्धि ऐन, २०७६
९	आरुघाट गाउँपालिकाको संस्था दर्ता ऐन, २०७६
१०	वातावरण तथा प्राकृतिक स्रोत संरक्षण एन, २०७६

८.३.२ विगत ३ बर्षको प्रमुख आयोजना/कार्यक्रम तथा कार्यसम्पादनको अवस्था

८.३.३ गाउँपालिकाले संचालन गरेका प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजनाहरू

८.३.५ पालिकाभित्र रहेका विशेष संरक्षित स्वायत्त क्षेत्रको विवरण

यस गाउँपालिका क्षेत्रभित्र कुनै पनि विशेष संरक्षित स्वायत्त क्षेत्र रहेको छैन ।

अनुसूचीहरू

अनुसूची १: निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूको विवरण

गाउँपालिका गठन भई पहिलो स्थानीय तहको निर्वाचन २०७४ बाट निर्वाचित गाउँपालिका तथा वडाका जननिर्वाचित प्रतिनिधिहरूको विवरण ।

वडा नं.	नाम	पद	फोन नम्बर
	पूर्ण बहादुर दाहाल	अध्यक्ष	९८४६५४३०३४
	कल्पना नेपाली	उपाध्यक्ष	९८४६०७५४५५
१	शेर बहादुर घले	वडा अध्यक्ष	९८२४१२३८४७
	हिरा माया गुरुङ	महिला सदस्य	९८४६७५५२१७
	मुना सुनार	दलित महिला सदस्य	
	आस बहादुर गुरुङ	सदस्य	९८१३१३१८२४
	हेम राज गुरुङ	सदस्य	९८१३५४७४७२
२	सोम प्रसाद घले	वडा अध्यक्ष	९८२६१४४९९१
	मन माया श्रेष्ठ	महिला सदस्य	९८०५८३४९१३
	कमला सुनार	दलित महिला सदस्य	९८००७८६९९९
	रमेश कुमार लामिछाने	सदस्य	९८२७१६७८७१
	राजु गुरुङ	सदस्य	९८१६६३३०२४
३	शिर बल बरमु	वडा अध्यक्ष	९८४६६२८८९३
	खीर माया भट्ट	महिला सदस्य	
	शीर माया कामी	दलित महिला सदस्य	९८२६१२२५३३
	कृष्ण बहादुर कार्की	सदस्य	
	च्याम्चे बरम	सदस्य	
४	कृष्ण बहादुर धमला	वडा अध्यक्ष	९८४६७२६३८१
	हरि माया कप्री	महिला सदस्य	
	शान्ता कामी	दलित महिला सदस्य	
	राम बहादुर गुरुङ	सदस्य	
	सोम प्रसाद बरम	सदस्य	
५	नवराज ध्वज खाडा	वडा अध्यक्ष	९८४००९५०६६
	बिमला गुरुङ	महिला सदस्य	
	बुद्धि माया नेपाली	दलित महिला सदस्य	
	सोम बहादुर गुरुङ	सदस्य	
	कृष्ण बहादुर भण्डारी	सदस्य	
६	वीर बहादर गुरुङ	वडा अध्यक्ष	९८०८३०३७६१
	गीता देवी खड्का	महिला सदस्य	

वडा नं.	नाम	पद	फोन नम्बर
	आइत माया वि.क.	दलित महिला सदस्य	
	रमेश बहादुर गुरुङ	सदस्य	
	सोम बहादुर गुरुङ	सदस्य	
७	रन बहादुर बरमु	वडा अध्यक्ष	९८१९१५७७०३
	तारा देवी थापा मगर	महिला सदस्य	
	संगीता सुर्खेती	दलित महिला सदस्य	
	राम कृष्ण श्रेष्ठ	सदस्य	
	हिम बहादुर न्यौपाने	सदस्य	
८	मुरारी खनाल	वडा अध्यक्ष	९८४९९५४५१४
	सरस्वती खनाल	महिला सदस्य	
	देवी नेपाली	दलित महिला सदस्य	
	ओम प्रकाश खनाल	सदस्य	
	लक्ष्मण वि.क.	सदस्य	
९	दिल बहादुर रोका	वडा अध्यक्ष	९८०६९८७४६
	दुर्गा देवी तिवारी	महिला सदस्य	
	मिनु कामी	दलित महिला सदस्य	
	बुद्धि प्रसाद श्रेष्ठ	सदस्य	
	जीत बहादुर दराई	सदस्य	
१०	मीन बहादुर अधिकारी	वडा अध्यक्ष	९८१४१४१८५२
	सोविता बरम	महिला सदस्य	
	लक्ष्मी माया सुनार	दलित महिला सदस्य	
	गोथे गुरुङ	सदस्य	
	रेशम बहादुर रोकाह	सदस्य	

स्रोत : आरूघाट गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७७

अनुसूची २: घरधुरी तथ्याङ्क संकलकहरूको विवरण

क्र.सं.	गणकको नाम	मोबाइल नं.
१	भीमराज गुरूङ	९८४६७२७२६०
२	कल्पना गुरूङ	९८६२७९४३३६
३	राजन घले	९८४८५२६२०१
४	मोहन गुरूङ	९८६९८५९५९४
५	मन कुमारी गुरूङ	९८४१९५९२२१
६	प्रतिमा खत्री ढकाल	९८१८७८१२९७
७	अनिता गुरूङ	९८२३५२००७७
८	बुद्ध माया गुरूङ	९८१८०७७१५२
९	विराज कार्की	९८२३४४२१९७
१०	रितेस बरामु	९८१४१५४७२३
११	सपना आले	९८०५८९४८९६
१२	सन्त बहादुर बराम	९८२७११०१५७
१३	दिपक बराम	९८६६४५६५९२
१४	राधिका कोइराला	९८६३३२६०३२
१५	करिश्मा बराम	९८०६१००७००
१६	पार्वती गुरूङ	९८४०८५१०९९
१७	सरूपा काप्री	९८०३११७३००
१८	रिना मगर	९८६१५३०११३
१९	मन्दिरा सिलवाल लामिछाने	९८४६७४७२७४
२०	सुरेन्द्र खड्का	९८०३६५२०७८
२१	मिलन गुरूङ	९८४२००४८८२
२२	सुमित्रा राना	९८४१००९९३२
२३	शंकर गुरूङ	९८६१२११९८३
२४	प्रमिला खड्का	९८१७११९७६१
२५	कोपिला तामाङ	९८२४१४७२८७
२६	मनिषा गुरूङ	९८०६६८२३३१
२७	रितु गुरूङ	९८१७१४५२९६
२८	दिपा गुरूङ	९८२७११०३१४
२९	प्रेमा थापा मगर	९८४८०५२५१४
३०	गोविन्द सोडारी	९८०४१८७१०६
३१	कविता श्रेष्ठ (बराम)	९८०३२६९२२७
३२	अनुपा श्रेष्ठ	९८२१३६१२५१
३३	भिम बहादुर श्रेष्ठ	९८२५२११५६६
३४	राजन गुरूङ	९८१३५४०७५६
३५	सुसिल खनाल	९८२३२५१४६६

क्र.सं.	गणकको नाम	मोबाइल नं.
३६	आरती तिमल्सिना	९८०४१८७४८४
३७	हरि न्यौपाने	९८२३७२८६७८
३८	सम्झना नेपाली	९८४६७२७९८२
३९	शर्मिला गुरूङ	९८२८८२७०९९
४०	रसिला लुम्रे मगर सुनार	९८६४२५३२८२
४१	इन्द्रेनी रिजाल	९८४१९१५२३३
४२	चन्द्रवती मगराती	९८६९६८३११८
४३	राजन लामिछाने	९८६३२४०६५३
४४	सुमित्रा लामिछाने	९८४६९०८७५४
४५	मेनु पुलामी खत्री	९८०६७०८३६१
४६	दिल कुमारी राना	९८१८४३६६९७
४७	विनिका बराम	९८२८८२०३०३

अनुसूची ३: वडाभेलाको माइन्युट र फोटोहरू

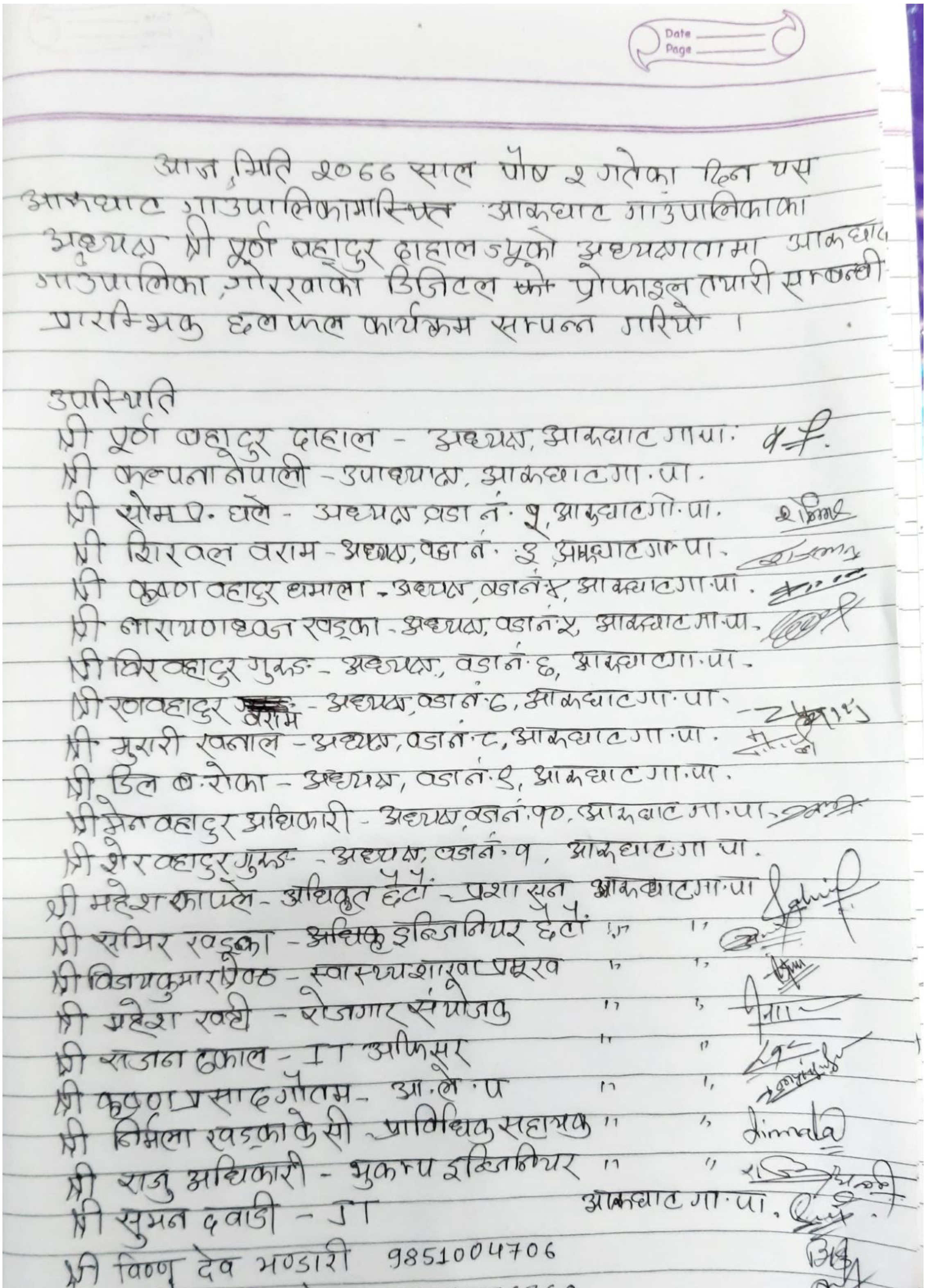

आज मिति २०७६ साल पौष २ गतेका दिन यस आरुघाट गाउँपालिकामास्थित आरुघाट गाउँपालिकाका अध्यक्ष श्री पूर्ण बहादुर दाहाल ज्यूको अध्यक्षतामा आरुघाट गाउँपालिका, गोरखाको डिजिटल प्रोफाइल तयारी सम्बन्धी प्रारम्भिक छलफल कार्यक्रम सम्पन्न गरियो ।

उपस्थिति

श्री पूर्ण बहादुर दाहाल - अध्यक्ष, आरुघाट गा.पा.
श्री कल्पना नेपाली - उपाध्यक्ष, आरुघाट गा.पा.
श्री सोम प्र. घले - अध्यक्ष वडा नं. १, आरुघाट गा.पा.
श्री गिरबल वराम - अध्यक्ष, वडा नं. ३, आरुघाट गा.पा.
श्री कृष्ण बहादुर थमाला - अध्यक्ष, वडा नं. ४, आरुघाट गा.पा.
श्री नारायणध्वज खड्का - अध्यक्ष, वडा नं. २, आरुघाट गा.पा.
श्री बिर बहादुर गुरुङ - अध्यक्ष, वडा नं. ६, आरुघाट गा.पा.
श्री रणबहादुर वराम - अध्यक्ष, वडा नं. ७, आरुघाट गा.पा.
श्री मुरारी खनाल - अध्यक्ष, वडा नं. ८, आरुघाट गा.पा.
श्री डिल ब. रोका - अध्यक्ष, वडा नं. ९, आरुघाट गा.पा.
श्री मेन बहादुर अधिकारी - अध्यक्ष, वडा नं. १०, आरुघाट गा.पा.
श्री शेर बहादुर गुरुङ - अध्यक्ष, वडा नं. ५, आरुघाट गा.पा.
श्री महेश काफ्ले - अधिकृत हेटौं - प्रशासन आरुघाट गा.पा.
श्री समिर खड्का - इन्जिनियर हेटौं " "
श्री विजयकुमार [illegible] - स्वास्थ्य शाखा प्रमुख " "
श्री महेश खत्री - रोजगार संयोजक " "
श्री सजना ढकाल - IT अफिसर " "
श्री कृष्ण प्रसाद गौतम - अ.ले.प " "
श्री निर्मला खड्का के.सी. प्राविधिक सहायक " "
श्री राजु अधिकारी - भूकम्प इन्जिनियर " "
श्री सुमन दवाडी - IT आरुघाट गा.पा.
श्री विष्णु देव भण्डारी 9851004706
श्री राम चन्द्र सापकोटा 9841536360
श्री इन्द्रहरि खनाल - पशु शाखा प्रमुख, आरुघाट गा.पा.

वडा भेलाका फोटेहरु पनि राख्ने

आरुघाट गाउँपालिका कार्यालय

वड नं. २ मा रहेको अलैचि खेती

आर्खेत बजार-४

आर्खेत बजार

आरुबाङ्ग

आरुघाट बजार

आरुघाट बजार

आरुघाट बजार

आरुघाट बचत तथा ऋण सहकारी संस्था

आरुपोखरी वडा नं. ८

आरुघाट पाउरोटी बेकरी उद्योग

RX-301UAR
FUNCTION

अनुसूची ४: स्रोत नक्साहरू